Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/unknown0000vari_h9b5

אַלע ווערק פון שלום-עליכם

פון׳ם יאַריד

לעבענסבאשרייבונגען

ערשטער בוך

Copyright, 1923, by Olga Rabinowitz
(Sholom-Aleichem), New York, N. Y.

72

PRINTED IN THE UNITED STATES OF AMERICA

פּונ׳ם יאַריד

לעבענסבאשרייבונגען

ערשטער בוך

נעשריבען אין די יאָהרען 1913—1916.

אינהאלט

פויגע קינדער — א מתנה 7
די געשיכטע פון „פונ׳ם יאריד" איז קורצעו 9
פאר וואס עפיס „פונ׳ם יאריד"? 15
די שטאדט 19
מאטע־מאמע 23
שמואליק דער יתום 28
אוצרות 32
דער רב איז גוט־ערן 36
שמואליק ווערט פארשוואונדעו 41
מאיר מעדוועדעווקער 45
פארלוירעו נאך א חבר 50
חבר סירקא 54
סירקא׳ס טראגעדיע 59
דער יצר־טוב מיט׳ן יצר־הרע 63
נגנה, קארטענשפיעל אוו אנדערע עבירות 68
פייגעלע־אשמדאי 73
דער לץ 78
די משפחה 83
דער פעטער ניסעל אוו די מוהמע האדעל 87
פינעלע שימעלע׳ס פאהרט קיין אדעס 94
משנה מקום — משנה מזל 104
דער עולם צעקריכט זיך 110
נערגעלע־גנב 115
מאיר־וועלווע בעל־ענלה מיט זייגע „סוסים" 122
זיי נעזונט, ווארשקא! 129
די נסיעה 136
אין דער נייער היים 143
די נרויסע שטאדט 149
בין־הזמנים 156
מלטרים אוו לעהרערס 163
דער גמרא־מלמד 169
דער אמאיינער „חדר" 174
די בר־מצוה 180
דער „בחור" 189
די ערשטע ליעבע 195
די חלירע 201
די שבעה־זיצערס 209
ביי׳ם דניעפער 216
אויפ׳ן פארקס 222
אין באהסלאוו אויף דער „טארהאוויצע" 227
א שענער ברוך־הבא 232
צווישען פעלצען 236
א איד א פוינעל 242
ימים נוראים 247
סוכות 254
אויס יום־טוב — צוריק אהיים 260

— ...ר ...ר ...ר

די געשיכטע פון׳ם בוך „פון׳ם יאַריד" אין קורצען.

דער מזל פון א בוך איז ווי דאָס גליק פון א מענטשען. עס באַדאַרף פריהער פאַרשוואַרצט ווערען, דורכגעהן אַלע שבעה מדורי גיהנום, ביז עס דערזעהט די ליכטיגע וועלט.

דאָס בוך „פון׳ם יאַריד" איז נאָך נישט אַלט קיין טאָג. עס איז ערשט היינט אַרוים פון דרוק — און האָט שוין הינטער זיך א גאַנצע היסטאָריע. ערלויבט מיר זי אייך דערצאָהלען אין קורצע ווערטער.

דער ערשטער, וואָס האָט מיר אויפגעגעבען די אידעע בריוו און אַלזייטיג צו באַשרייבען די פאַרגאַנגענע פופציג־יאָהריגע עפאָכע פון אונזער אידישען לעבען אין גלות, איז דוקא א איד פון א גאַנץ יאָהר, א איד, וועלכען דער פאַר־שטאַרבענער משורר י. ל. גאָרדאָן האָט געקרוינט מיט׳ן נאָמען „קורא נכבד". איהם קען די גאַנצע וועלט. ער איז אונזערער אייגן אַדעסער משכיל, היינט אין אַמעריקע, א ליעבהאָבער פון דער אידישער ליטעראַטור, און זיין אמת׳ער נאָמען איז א ב ר ה ם א ל י ה ו ל ו ב א ר ס ק י. ווי אייגן עכטער חסיד און אייגן אמת׳ער גוטער פריינט, איז ער פאַר עטליכע יאָהרען געקומען צו מיר ספעציעל אין דער שווייץ און אויפגעגעבען מיר א פלאַן: היות אזוי ווי איך האָב דורכגעמאַכט א גאַנצע עפאָכע און בין אויסגעוואַכסען, קאָן מען זאָגען, אינאיינעם מיט דער אידישער פאָלקס־ליטעראַטור, — טאָמער וואָלט איך

געגומען אויף זיך די טרחה צו פֿאַרקערפֿערען די אויבענ־ דערמאַנטע עפֿאָכע אין דער פֿאָרם פון א גרויסען ראָמאַן ?

די אידעע איז מיר אַריין אין קאָפּ. און איך האָב זיך געגומען צו דער אַרבייט, נאָר אין איין אַנדער פֿאָרם. אין דער פֿאָרם פון איין אויטאָביאָגראַפֿיע, אָדער ראָמאַן־ ביאָגראַפֿיע.

עס איז אַוועק עטליכע יאָהר אַרבייט. דאָס בוך האָט געגומען וואַכסען א קאַפּיטעל נאָך א קאַפּיטעל. נאָר וואָס קומט אַרויס ? א בוך האָט פּיינט ליגען. א בוך האָט ליעב, אז מע דרוקט עס און מע לייענט עס. ס׳איז געקומען צום דרוקען — איז ניטאָ וואו. דרוקען אויף אייגענע אָחריות — פּעהלט א אידישען מחבר פֿאָדעם. דרוקען אין א זשורנאל — איז די אידישע ליטעראַטור נאָך ניט אויסגעוואַכסען, זי זאָל האָבען א מאַנאַטשריפט, ווי ביי לייטען*. עטליכע מאָל האָב איך די אַרבייט מיט א ביטער האַרץ געמוזט אַוועקלעגען. אַזוי האָט זיך עס געצויגען, ביז איך בין מגולגל געוואָרען מיט׳ן צווייטען גלות אין אַמעריקע. און אָט איז ערשט אַוועק איין יאָהר, האָב איך שוין „אַריבערגעמופט" מיט׳ן „יאָריד" אין א צווייטע וואוינונג. און ערשט אָט דאָ האָט די „וואַרהייט" געפונען פאַר ראַציאָנאל די ערשטע צווויי טייל „פונ׳ם יאָריד" אַרויסגעבען אין א באַזונדער בוך־פֿאָרם אין צווויי בענדער.

זעהען די געדאַנקען געדרוקטערהייט אין בוך־פֿאָרם, באַקומט דער פֿאַרפֿאַסער מעהר מוטה אויף צו גיהן ווייטער זיין וועג, וועלכען ער האָט אויסדערוועהלט. און דער וועג

---

* אין אַריגינאל קומען דא עטליכע איבערגעשטראַכענע שורות, וועלכע **לייענען זיך דייטליך** אזוי : „בלייבט איבער וויעדער א מאל א נאזעט און אבער א מאל א צייטונג. זאגען די וואַרשעווער צייטונגען, אז זיי האבען קיין פּלאץ ניט פאר גרויסע וועדק. פעליעטאנען ניט זיי, סקיצען, נאוועלעז".

אַנמערקונג פון י. ד. בערקאָוויטש.

איז נאך געגנג גרויס. די עפאכע הויבט ערשט אן צו צע־וואכסען זיך, די בילדער הויבען ערשט אן צו וועבען זיך, די געשעהענישען הויבען ערשט אן צו אנטוויקלען זיך, און געשטאלטען פון מענטשען לאנג־פארשוואונדענע, און טיפען פון פארשוינען נאך לעבעדיגע און גאנץ בכבוד'ע בעטען זיך אויף פאפיער...

לאמיר האפען, אז מיר וועלען דערפיהרען אונזער ארבייט ביז צו א מעגליכען סוף.

ש ל ו ם - ע ל י כ ם.

פעברואר 1916. ניו־יארק.

עלטער טייל

צו וואס ראמאנעז,
וועז דאס לעבען איז א ראמאז?

1

פאר וואס עפיס „פונ׳ם יאריד״?

א מיז הקדמה. — פאר וואס דער מחבר האט זיך גענומען שרייבען זיין אויטאביאגראפיע. — שלום־עליכם דער שרייבער דער־צעהלט די געשיכטע פון שלום־עליכם דעם מענטשען.

„פונ׳ם יאריד״ קאן הייסען פונ׳ם לעבען, וואס איז געגליכען צו א יאריד. יעדער איז א בעלן דעם מענטשענ׳ס לעבען צו פאר־גלייכען, נאך זיין השגה נאך, צו עפיס א זאך. למשל, איינער א סטאליר האט אמאל געזאגט: „דער מענטש איז געגליכען צו א סטאליר; א סטאליר לעבט און לעבט, דערנאך שטארבט ער — אזוי איז א מענטש אויך״... פון א שוסטער האב איך אליין גע־הערט א מיינונג, אז דעם מענטשענ׳ס לעבען איז געגליכען צו א פאר שטיוועל: כל זמן די פאדעשוועס טראגען זיך, זענען די שטיוועל — שטיוועל, און אז די פאדעשוועס טראגען זיך אפ, איז — מיט׳ן קאפ אין דער ערד. ס׳איז גאנץ נאטירליך, אז א בעל־עגלה זאל פארגלייכען דעם מענטשען צו, להבריל, א פערד. דעריבער וואלט גאר קיין חידוש ניט געווען, וועז אזא מענטש, ווי איך, וואס האט אפגעטאראמט א האלבע מאה יאהרען און געהט באשרייבען

די געשיכטעם פון זיין לעבען, — זאל איהם איינפאלען צו פאר־
נלייכען זיין פארגאנגענהייט צו א יאריד.

דער אמת אבער איז ניט אזוי. פונ׳ם יאריד — מיינט
מען דאס דעם צוריקוועגס, אדער דעם סך־הכל, דעם
רעזולטאט פונ׳ם נרויסען יאריד. א מענטש, אז ער פאהרט
אויפ׳ן יאריד, איז ער פול מיט האפענונגען, ווייסט נאך
אלעס ניט, וואס פאר א מציאות ער וועט דארט איינהאנדלען און
וואס ער וועט דארט מתקן זיין... פליהט ער דערויבער פיל אויפ׳ן
בויגען, הענדום־פענדום — טשעפעט איהם ניט, ער האט קיין צייט
ניט! פאהרט ער אבער צוריק, פונ׳ם יאריד, ווייסט ער
שוין וואס ער האט דארטען נעהאנדעלט און וואס ער האט
דארט מתקן נעווען, און פליהט שוין ניט אזוי נעשמיידיג. „ער
האט צייט". ער קאן זיך שוין אפגעבען דין־וחשבון און האט שוין
ביד צו וויסען דעם רעזולטאט פונ׳ם יאריד, און ער האט שוין די
מעגליכקייט אויך די וועלט באקאנט צו מאכען מיט די דאזיגע
רעזולטאטען, דערצעהלען פאוואלינקע, נישט געהאפט, אלסדינג,
מיט וועמען ער האט זיך געטראפען אויפ׳ן יאריד און וואס ער האט
נעזעהען און וואס ער האט געהערט.

א סך מאל האבען מיך מיינע גוטע פריינט אויפגעפאדערט,
פאר וואס זאל איך מיר ניט נעמען די מיה צו באקענען דעם עולם
מיט דער נעשיכטע פון מיין לעבען? ס׳איז שוין צייט, זאגען זיי,
און עס וואלט אפשר נעווען אינטערעסאנט אויך. האב איך נעפאלגט
מיינע גוטע פריינט און האב מיך עטליכע מאל נענומען צו דער
ארבייט, און אלע מאל אוועקנעלעגט די פען, ביז... ביז ס׳איז נע־
קומען די צייט, איך האב זוכה נעווען נאך פאר פופציג יאהר צו
באנעגענען זיך פנים אל פנים מיט זיין מאיעסטעט, מיט׳ן מלאך־
המות, נארנישט אויף קאטאוועס — איך האב מיך שיער־שיער ניט
איבערנעפעלט אהין, פון וואנען מע קאן קיין בריוועל ניט שרייבען,
קיין זאך ניט אריבערשיקען און אפילו קיין גרוס ניט איבערגעבען.

קורץ, איך האָב געהאלטען ביי אָפּזאָגען די עטליכע גילדען, — האָב איך צו מיר אזוי געזאָגט: „אַצינד איז די רעכטע צייט. חאָפּ אריין און שרייב, ווארום קיינער ווייסט ניט, וועמענ׳ס מארגען עס איז. דו וועסט מאכען א שטארב, וועלען קומען מענטשען, וואָס מיינען, אז זיי קענען דיך און וויסען דיך, און וועלען אויסטראכטען זאכען, וואָס ניט געשטויגען, ניט געפלויגען. צו וואָס טויג עס דיר? אמעהר נעם שוין בעסער אליין, דו קענסט זיך בעסער פון אלעמען, און דערצעהל, וועד דו ביזט, שרייב דיין אויטאָביאָגראפיע!...

עס איז אָבער גרינג אויסצורעדען — „שרייבען איין אויטאָביאָגראפיע", איין אמת׳ע לעבענסגעשיכטע, נישט קיין אויסגעטראכטע! דאָס הייסט אזוי גוט, ווי אָפּגעבען דין־וחשבון פון מיין גאנצען לעבען פאר מיין לעזער, זאָגען וידוי פאר דער גאנצער וועלט. איהר ווייסט? שרייבען איין אויטאָביאָגראפיע און מאכען א צוואה איז כמעט אלץ איינס... איז איין מאל צווען. און נאך א זאך: עס איז שווערליך פאר א מענטשען, וואָס רעדט פון זיך אליין, ער זאל זיך קאָנען אויפהויבען צו אזא מדרגה, אז ער זאל ביישטעהן קענען דעם נסיון, ניט וועלען אויספיינען זיך פאר׳ן פובליקום, באווייזען זיך פאר א וואויל־ען בחור, וואָס סע קומט איהם א קניפּ אין בעקעל. איך האָב צולויעד דעם אויסגעקלויבען א באזונדערע פאָרם אויטאָביאָגראפיע: די פאָרם פון א ראָמאָן, פון א ביאָגראפישען ראָמאָן. עס וועט אויסקומען, אז איך וועל רעדען פון זיך זעלבסט, ווי פון א דריטער פערזאָן. דאָס הייסט: איך, שלום־עליכם דער שרייבער, וועל אייך דערצעהלען די ריכטיגע ביאָגראפיע פון שלום־עליכם דעם מענטשען, אָהן צערעמאָניעס, אָהן באָפּוצעכצען און צאצקעריי־ען, ווי עס וואָלט אייך דערצעהלט, למשל, א זייטיגער פּארשוין, א ווילד־פרעמדער, נאָר אזעלכער, וואָס איז געווען מיט איהם אומעטום, אזעלכער, וואָס איז דורכגענאנגען מיט איהם אלע שבעה מדורי גיהנום. און דערצעהלען וועל איך עס אייך ביסלעכווייז, שטיקלעכ־

וויז, אויסנעטיילט אין באזונדערע מעשיות, אדער עפיזאדען, איין עפיזאד נאך דעם אנדערען. און דער וואס גיט כח דעם מענטשען, ער זאל געדענקען אלסדינג, וואס מיט איהם האט פאסירט אין זיין לעבען, זאל מיר בוישטעהן, אז איך זאל נישט דורכלאזען חלילה קיין זאך, וואס מיר האט געטראפען און וואס קאן האבען א אינטערעס, און קיין פאר שוין, וואס איך האב וועז באגעגענט אויף דעם גרויסען יאריד, וואס איך האב דורכגעמאכט אין די פופציג יאהר פון מיין לעבען.

2

די שטאָדט

דאָס קליינע שטעדטעלע וואַראַנקא — א מין כתריעווקע. — א לעגענדע פון מאזעפע׳ס צייטן. — איין אלטע קלויז, איין אלטער בית־עולם, צוויי יצרידים.

אויפגעצויגען געוואָרען און געוואַכסען איז דער העלד פון דעם דאָזיגען ביאָגראַפישען ראָמאַן אין סאַמע כתריעווקע, וואָס איז שוין א ביסעל באַקאַנט אויף דער וועלט. געפינען געפינט זיך עס, אויב איהר זייט נייגיעריג צו וויסען, אין מאָראָסיע, אין פאָלטאַווער גובערניע, ניט ווייט פון דער אלטער היסטאָרישער שטאָדט פערעיאסלאַוו, און הייסען הייסט עס ניט כתריעווקע, נאָר וואָראָנקאָ. פארשרייבט דאָס אייך.

אייגענטלעך, וואָלט איך באַראַטפט אָנרופען דעם נאָמען פון דער שטאָדט, וואו ער איז געבוירען, און דעם דאָטום, ווי עס פיהרען זיך אלע ביאָגראַפישע שרייבער. בין איך מיך אָבער מורה, אז דאָס אינטערעסירט מיך ניט. מיך אינטערעסירט דוקא אָט דאָס קליינע כתריעווקע, אָדער וואָראָנקאָ, ווייל קיין אַנדער שטאָדט אויף דער וועלט האָט זיך איהם אזוי ניט איינגעגעסען אין זכרון, ווי אָט דאָס געבענטשטע כתריעווקע־וואָראָנקאָ, און קיין אַנדער שטאָדט אויף דער וועלט האָט נישט געהאַט אזוי פיעל חן אין זיינע אויגען, אזוי אז ער קאָן עס ניט פאַרגעסען און וועט עס ניט פאַרגעסען אייביג און אייביג.

און באמת געדענק, וועלכע שטאדט אויף דער גרויסער וועלט, עס מעג זיין אדעס, אדער פאריז, אדער לאנדאן, אדער אפילו ניו־יארק, קאן זיך באריהמען מיט אזא גרויסען בריטען מארק און מיט אזוי פיעל אידישע קליטען און קליטלעך, טישען, טישלעך און שטעלעכלעך, מיט גאנצע בערג פרישע שמעקענדיגע עפעלעך און בארלעך, דינים און קאוועניעס, וואס ציענען און חזירים האבען חשק צו געניסען פון זיי צו יעדער צייט, און די מארקווייבער פיהרען מיט זיי שטענדיגע מלחמות, און מיר, חדר־יונגלעך, האבען אודאי און אודאי חשק צו געניסען פון די אלע גוטע זאכען און קאנען צו זיי ניט גרייכען?...

וועלכע שטאדט פארמאגט אזא אלטען איינגעהויקערטען בית־מדרש מיט אזא שענעם געשניצטען ארון־קודש מיט צוויי לייבען, וואס זעהען־אויס ווי פויגלען, וועו ניט די לאנגע צינגער און די שופרות, וואס זיי האלטען אין מויל און בלאזען? אינ'ם דאזיגען אלטען בית־מדרש, דערצעהלען אלטע אידען, האבען זיך אונזערע זיידעס אמאל פארשלאסען פאר מאזעפען, ימח שמו, געזעסען דריי טאג מיט דריי נעכט אנגעטהאן אין טלית ותפלין און נעזאגט תהלים — און דורך דעם ניצול געווארען פונ'ם טוידט. די זעלבע אלטע אידען דערצעהלען, אז דער אלטער רב נאך האט דאס בית־מדרש געבענטשט, סע זאל קיינמאל ניט ברענען — ברענט דאס ניט, עס מעג זיין וואס פאר א שרפה עס וויל זיך!

וועלכע שטאדט פארמאגט אזא באד, וואס שטעהט בארג־אראפ, סאמע בוינ'ם ברעג טייך, און פארמאגט אזא ברונען, וואס זיינע וואסערען נעמען זיך קיינמאל ניט אויס? און דער טייך אליין — וואו האט איהר נאך אזא טייך אויף דער וועלט, וואו דורות און דורות חדר־יונגלעך, שקצים, באדען זיך און פאליאסקען זיך, לערנען זיך שווימען, חאפען פישלעך און מאכען קונצען, וואס איז כדאי צו זעהען? וועגען דער דאזיגער אלטער באד, וואס שטעהט אויף חידושים, האבען אויך אלטע אידען צו דערצעהלען און דערצעהלען.

מע האָט דאָרט געפונען אמאָל א געהאנגענעם גוי, וואָס האָט זיך אָנגע׳שפור׳ט און אַליין זיך אויפגעהאנגען, איז דערפון ארויס א בלבול, אז דאָס האָבען איהם אידען אויפגעהאנגען, האָט די שטאָדט געהאט אויף זיך נאכדעם א פּעקל, מע האָט געוואָלט שמייסען די שענסטע בעלי־בתים, אָדער מע האָט זיי טאקי געשמיסען — איך וויל ניט אזוי וויט גרייבלען זיך, וויל איך האָב פיינט טרויעריגע מעשיות, זיי מעגען זיין אפילו פון פארצייטען...

וועלכע שטאָדט פארמאָגט אזא הויכען בארג אויף יענער זייט בית־מרדש, וואָס זיין שפיץ דערגרייכט כמעט ביז דער חמארע, און וואָס אויף יענער זייט — אַלע וווינען עס — ליגט באהאַלטען איין אוצר נאָך פון חמעלניצקי׳ס צייטען? דעם אוצר האָט מען — אזוי דערצעהלען אַלטע אידען — וויפיל מאָל גענומען זיך גראָבען, און מע האָט אַלע מאָל געמוזט אוועקלעגען די ארבייט, וואָרום גראָבענדיג האָט מען געפונען ביינער, העמד און פיס און קעפ פון מענטשען אין תכריכים — משמעות, אז דאָס זענען געווען אידען, און אפשר נאָך קדושים... וועד וווינט?

וועלכע שטאָדט פארמאָגט אזעלכע פיינע בעלי־בתים, וואָס זענען, דאכט זיך, אַלע מעהר ניט ווי קליינע קרעמערלעך און שיינקארעס, וואָס לעבען, דאכט זיך, נאָר פונ׳ם גוי און איינס פון דאָס אנדערע, און פון דעסטוועגען פיהרען זיי זיך אַלע בעל־הבתיש, יעדער האָט זיך זיין היים, זיין משפחה און זיין אָרט אין בית־מדרש — אין מזרח־וואנט אָדער אין שפיענגלבאנק, וואָס מאכט עס אויס? — און טאָמער איז ער אַליין ניט אזא גרויסער יחסן און א גביר, האָט ער א קרוב א מיוחס אָדער א נגיד, וואָס ער לאָזט איהם פון מויל ניט ארויס און דערצעהלט פון איהם אזעלכע גוזמות, אז דער קאָפ דרעהט זיך אוש?...

און אזא אַלטען בית־עולם, אזא גרויסען און אזא רייכען און אזא אַלטען בית־עולם, וואו דער גרעסטער טייל קברים איז שוין פארוואכסען געוואָרען מיט גראָז, אזוי, אז מע וווינט שוין נאָר־

ניט, צי דאָרטען זענען דאָ ביינער פון מענטשען, אָדער ניין? פון דעם דאָזיגען בית־עולם איז שוין דוקא יאָ פארהאן וואָס צו דערצוהלען, און דוקא נישט אזעלכע פרייליכע מעשיות, און טאקי גאָר שרעקליכע זאכען, — פארשטעהט זיך, פון אמאָל, פון פארצייטען. נאָר אקענען נאכט איז ניט כדאי צו רערען פון בית־עולמס...

א קליין שטערטעלע אָט דאָס וואָראָנקאָ, נאָר א שענס, מלא חן. איהר קאָנט דורכשפאציערען דאָס גאנצע שטערטעל, אין דער לענג און אין דער ברייט, אין איין האלבע שעה, אויב איהר זענט בכח און האָט פיס. אָהן א באהן, אָהן א ים, אָהן א רעש, מיט צוויי יאָרידים סך־הכל דורכ'ן יאָהר, „קראסנע טאָרגעס" און „פאָקראָווע", — פון אידענ'ס וועגען געמאכט געוואָרען, אידען זאָלען ליזען געלט און האָבען פרנסה. א קליין, קליין שטערטעלע, דערפאר איז דאָס אָבער פול מיט אזעלכע שענע מעשיות און לעגענדעס, וואָס מע וואָלט פון זיי אליין געקאָנט אנשרייבען א גאנצען בוך. איך וויים, אז מעשיות און לעגענדעס האָט איהר ליעב. דאָס איז ביי אייך, אייגענטליך, דער גאנצער עיקר... קאָנען מיר אָבער ניט: מיר דארפען זיך האלטען שטרענג אין די ראהמען פון א ביאָגראפ און מיר מוזען אייך פריהער באקאנט מאכען, ווי דער שטייגער איז, מיט די עלטערען פונ'ם העלד, מיט זיינע טאטע־מאמע. זייט צופריעדען, וואָס איך הויב־אָן גלייך פון זיינע טאטע־מאמע, און ניט פון זיין זיידען און עלטער־עלטער־זיידען, ווי אנדערע ביאָגראפען טהוען.

3

טאַטע־מאַמע

א ווּאַראַנקאַווער נגיד מיט א סך פּרנסות. — א חאַליאַסטרע קינדער. — פּרומע די דיענסטמויד געוועלטיגט איבער זיי. — דער העלד איז א נאַכמאַכער, א קונדס.

א הויכער, מיט א שטענדיג פֿאַרזאָרגט פּנים, מיט א בריימען, ווייסען, געקנייטשטען שטערן, מיט א שיטער שמייכלענדיג בערדעל, א בעל־הבית א איד און א בעל־תּפלה, א למדן און א בעל־תּנ"ך, א פּרומער און א בעל־לשון־קודש, א חסיד פון טאַלנער רבי'ן און א ליעבהאָבער פון מאַפּו, סלאָנימסקי און צעדערבוים, א חקרן, א בורר און א בעל־עצה און א שפּיעלער אין שאָך און א מבין אויף פֿערעל און בריליאַנטען — אָט דאָס ווער זיין די ריכטיגע פּיזיאָ־נאָמיע פון דעם העלד'ס פאָטער, רב נחום וועוויק'ס, ווּאָס האָט נערעכענט זיך אין שטאָדט פאר'ן גרעסטען נגיד.

וויפיעל אזא נגיד פון ווּאַראַנקאָ האָט נעקאָנט פּאַרמאָגען — איז שווער צו זאָגען; נאָר נעשעפטען האָט ער געהאט א גוזמא: ער איז געווען א פּאָסעסאָר, צוגעשטעלט בוראָקעס אין „זאוואָד", געהאלטען די זעמסקע פּאָטשט, געהאנדעלט מיט תּבואה, נעגרוזעט בערליגעס אויפ'ן דניעפּר, געהאקט וואלד און געשטעלט אָכסען אויף דער בראָהע, נאָר פּרנסה האָט מען נעצוינגען פון דער „שניט־קראָם". עס רעדט זיך נאָר אזוי א „שניט־קראָם". דאָרט האָט

זיך געפונען אויך צעלנים, און באקאליי, און היי און האבער, און היימישע רפואות פאר גויים און גויעם, און אייזענוואַרג אויך. אין „שניט־קראם" האט זיך דער טאטע נישט אריינגעמישט. דאם האט געפיהרט אינגאנצען די מאמע, א אידינע איין אשת־חיל, א גיכע טהוערין און מיט ספנות א שטרענגע צו איהרע קינדער. און קינדער זענען געווען היבשליך, אריבער א טוץ, און פון אלערליי וואופס און פון אלערליי פארב: קינדער מיט שוואַרצע הערלעך, מיט בלאַנדע און מיט געלע.

קיין גרויסען צימעס האט מען מיט דעם קלייניוואַרג, געווויינט־ליך, נישט געמאכט. דאם הייסט, שטאַרק בענקען האט מען נאך זיי ניט געבענקט, און אז זיי זאלען, חס־וחלום, נישט געווען קומען אויף דער וועלט, וואלט אויך געווען אהן איין אומגליק; נאר אז זיי זענען שוין דא, איז — „מהכתיתי, וועמען מאכען זיי קאלי? זאלען זיי זיין מיט יאהרען"... וועד ס'האט זיך געקאנט אויס־דרעהען פון פאקען און פון מאזלען און פון אלע איבעריגע קינדערשע שלעק־פוריעניות'ען, דער איז אויסגעוואכסען און צוועק אין חדר ארייז, פריהער צו נטע־ליב דרדקי, דערנאך צו רב זרח'ל דעם גמרא־מלמד. און וועד עם האט ניט געקאנט ביישטעהן דעם בעל־דבר מיט די טויזענט אויגען, וואס לאקערט אויף קלייניע עופה'לעך, דער האט זיך באצייטענס אפגעטראגען אהין, פון וואנען ער איז געקומען. האט מען פארהאנגען די שפיגלען, און טאטע־מאמע האבען זיך צוועקגעזעצט שבעה, אראפגעוואַרפען די שיך פון די פים און שטארק־שטארק געווויינט. אזוי לאנג געווויינט, ביז מע האט אויפגעהערט. געזאגט דעם פסוק: „ה' נתן ה' לקח", אויס־געווישט די אויגען, אויפגעשטאנען פון דער ערד און פארגעסען... אנדערש איז עס אוממגליך געווען אין דעם גרויסען מארארם מיט'ן יאריד פון אריבער א טוץ קינדער, צווישען זיי איינער א בעל־הבית'ל שוין, וואס סע שיט זיך איהם א בערדעל, און איינס א זויגערינס, נאך ביי דער ברוסט.

א גרויס בריה׳שאפט איז עס געווען פון דער מאמע אויסצו־האָדעווען אזא חאליאסטרע און אויסצושטעהן אלעמענ׳ס קראנק־הייטען. וואָרום אזוי פלעגט א קינד קריגען פּעטש מיט קלעפּ מיט בוכענציס, וויפיעל ס׳איז אין דעם אריין. נאָר טאָמער חלילה איז עמיצער קראנק געוואָרען, אזוי איז שוין די מאמע ניט אָפּגע־טראָטען פון בעטל: „א מכּה דער מאמע!" איז דאָס אָבער געווונט געוואָרען און געשטעלט זיך אויף די פיסלעך — „אין חדר אריין, דו שיינעץ אייגער, אין חדר אריין!"...

אין חדר האָבען געלערענט אלע פון פיער יאָהר ביז... כּמעט ביז דער חתונה. און פון דער גאנצער חאליאסטרע קינדער האָט זיך אויסגעצייכענט אלס גרויסער שקאָץ דער מיטעלסטער, דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראפיע, מיט׳ן נאָמען שלום, אָדער שלום נחום וועוויק׳ס.

מע באדארף זאָגען דעם אמת, אז גאָר קיין שלעכט יונגעל איז דאָס ניט געווען, אָט דער שלום נחום וועוויק׳ס, און לערנען האָט ער זיך געלערענט בעסער פון אלע קינדער, נאָר פּעטש, קולעקעס, מיט קלעפּ, מיט שמיץ, ניט פּאָר אייך געדאכט, האָט ער אויך געקראָגען מעהר פון אלע. מסתּמא איז ער וועדטה געווען.

— אָט וועט איהר זעהען, אידען, אז פון דעם קינד וועט קיין גוטס ניט ארוים! דאָס וואכסט עפּים א גארנישט מיט א נישט, דער שוואַרציאָהר וויסט וואָס, א שטויבער, א סאמאָוואליץ, א זוללס וסובא׳ניק, א איוואן פּאָפּאריללע, איין אויסווירפלינג, א משומד און א פל־בו׳ניק, און וואָס אין דער קאָרט!...

אזוי האָט איהם אטעסטירט פרומע די דיענסטמויד, א בלינדע אויף איין אויג און א געשטופּעלטע, נאָר זעהר א קאָרגע און א געטרייע דיענסט. א געטרייע און איין איבערגענעבענע און איין עהרליכע דיענסט. זי האָט ג׳הרג׳עט־געשלאָגען די קינדער, זיי געזשאלעווען עסען, אכטונג געגעבען, זיי זאלען זיין גוט און פרום און עהרליך און כּשר צו גאָט און צו לייט. און מחמת די מאמע

איז געווען איין אשתּ־חיל, שטענדיג אין קראָם, האָט פרומע די מויד געפיהרט די שטוב ביד רמה און „דערצויגען" די קינדער, ווי א מאמע. זי האָט זיי געוועקט, געוואשען, געצווואָגען, געזאָגט מיט זיי ברכה, געפּאטשט, געגעבען אָנבייסען, אָפּגענפיהרט אין חדר, געבראכט פון חדר, געפּאטשט, געגעבען עסען, געלייענט מיט זיי קריאת־שמע, וויעדער געפּאטשט און באלעגט שלאָפען, אלע אינאיינעם, ס'וואָלּ אייך צו קיין חרפה ניט זיין, טאקי מיט איהר אין איין בעט. די קינדער אין בעט — און זי ביי זיי צופוסענם.

א שטיק גלות איז געווען פאר די קינדער אָט די פרומע די מויד, און א יום־טוב איז געווען פאר זיי פרומע'ס חתונה — לאנג לעבען זאָלּ אידלע־גנב מיט דער היטשקע געגרייזעלטע האָר, אָנ־געשמירט מיט גענזענשמאלץ, און מיט דער צונויפגעוואכסענער נאָז, וואָס מע קאָן זי קיינמאָל ניט אויסשנייצען, מע זאָלּ זיין, דאכט זיך, מיט אכצעהן קעפּ. לאנג לעבען זאָלּ ער, וואָס ער האָט זיך אונטערגענומען (אָט א משוגע'נער!) חתונה האָבען פאר דער בלינדער פרומען. און חתונה האָט ער פאר איהר געהאט ניט גלאָט אזוי, נאָר מחמת „לעבע": ער האָט זיך אין איהר פארליעבט, הייסט עס, מיט ספּנת־נפשות. ניט צולעב דעם, וואָס זי האָט נאָר איין אויג און איז געשטופעלט — חס וחלילה! נאָר צולעב דעם, וואָס ער טהוט א שידוך מיט רב נחום וועוויק'ס. א קליניגקייט — אזא שידוך! חיה־אסתּר אליין (די מאמע) האָט געפּראָווען די חתונה, געווען די גאנצע מחותּנת'טע, געבאקען לעקאך, אראָפּ־געבראכט פלי־זמר פון בערעזאן, געטאנצט, געהולעט ביז טאָג און געוואָרען הייזעריג, ווי די וואנט.

אוי־וועה, וואָס חברה האָבען זיך דעמאָלט אָנגעלאכט און אָנגעטאנצט! די שמחה איז געווען ניט אזוי צולעב דעם, וואָס א פייפער א גנב נעמט א בלינדע מויד, נאָר איבער דעם, וואָס מע ווערט פּטור פון „פרומע די מויד" אויף אייביג און אייביג! און אגב האָט מען זיך טאקי אָנגעלאכט אויך אויף דעם, וואָס „דער

שייגעץ" האָט קאָפּירט דאָס גליקליכע פּאָר — דעם חתן, ווי ער פּייפט מיט דער נאָז, און די כּלה, ווי זי קוקט אויפ'ן חתן מיט איין אויגעל און באלעקט זיך, ווי א קאַץ, אז זי האָט א נאש־געגעבען סמעטענע.

קאָפּיערען, נאָכמאַכען, איבערקרימען — דערויף איז אונזער שלום געווען איין מזיק! האָט ער דערזעהען עמיצען דאָס ערשטע מאָל, אזוי האָט ער שוין געפונען אויף איהם עפּים א חסרון, אָדער אזוי א „לעכעריגס", און ער האָט זיך שוין אָנגעבלאָזען ווי א פּאַחיר, און ער האָט איהם שוין נאָכגעמאַכט. און חברה שקצים האָבען געלאַכט, און טאַטע־מאַמע האָבען צוגעשטעלט א בענקעלע פּאר'ן רבי'ן, אז „דער שייגעץ מאַכט נאָך דער נאָנצער וועלט, ווי א מאלפּע — מע באַדאַרף איהם אָפּגעוואוינען דערפון!"

און דער רבי האָט זיך נענומען איהם „אָפּגעוואוינען" דערפון — עס האָט אָבער ווינציג־וואָס געהאָלפען... עפּים א „ניט־נוטער" האָט זיך פּארקלויבען אין דעם קינד, א מין לץ, וואָס דער נאָנצער וועלט מאכט ער נאָך און אלעמען קרימט ער איבער, אָבער אלעמען, אפילו דעם רבין אליין, ווי ער שמעקט טאַבעקע און ווי ער גיהט דריבניטשקע מיט די קליינע פיסעלעך, און די רביצין, ווי זי פיסקעלט זיך, רויטעלט זיך און בלינצעלט מיט איין אויגעל, בשעת זי דאַרף נעמען ביי'ם רבין אויף שבת און קאָן ניט אויסרעדען „שבת", נאָר „סאַבעס", — און פּעטש זענען געפלויגען, און קלעפּ האָט מען געטיילט, און שמיץ האָט מען געצהלט. אי שמיץ! סטייטש שמיץ!

בקיצור — ס'איז נעווען א לעבען.

4

שמואליק דער יתום

מעשיות, פאנטאזיעס און חלומות. — קבלה און כשוף.

פארהאן פנים'ער, וואס זענען באשאפען געוואָרען פון נאָט אויף צו פאר'כשופ'ען אייך מיט'ן ערשטען קוק. „האָב מיך ליעב!" — אזוי שרייט צו אייך דאָס דאָזיגע פנים'על, און איהר באקומט דאָס ליעב, איהר ווייסט ניט פאר וואָס.

אָט אזא מין חנ'עוודיג פנים'על האָט געהאט שמואליק דער יתום, א יונגעל אָהן א טאטען, אָהן א מאמען, וואָס אויפגעהאלטען האָט ער זיך ביי'ם רב.

צו איהם איז דאָס צוגעקלעפט געוואָרען שלום נחום וועוויק'ס, דער העלד פון דער דאָזיגער אויטאָביאָגראפיע, פון דער ערשטער מינוט, וואָס זיי האָבען זיך באקענט, זיך געטיילט מיט איהם מיט די אָנביסענס און מיט די מיטאָנס האלב אויף האלב און געוואָרען חבר — אָבער וואָס חבר הייסט! נפש אחת — איין ליב, איין נשמה! פאר וואָס? איבער זיינע מעשיות.

קיינער האָט נישט געהאט אזוי פיעל מעשיות אויף צו דערצעהלען, וויפיעל שמואליק. האָבען מעשיות אויף צו דערצעהלען איז אָבער נאָך ניט אינגאנצען. דאָס דערצעהלען אליין איז אויך א זאך. דערצעהלען א מעשה דארף מען קאָנען. און שמואליק האָט געקאָנט דערצעהלען מעשיות אזוי, ווי קיינער ניט!

פון וואנען האבען זיך צו דעם ציקאווען בחור מיט די רויטע בעקלעך און מיט די פאר׳חלומ׳טע אויגען גענומען אזוי פיעל מעשיות, און אזעלכע שענע, רייכע מעשיות, מיט אזעלכע זעלטענע פאנטאסטישע בילדער? צי האט ער זיי וואו געהערט אמאל דער־צעהלען? אדער דאס איז געווען פון זיין קאפ אויסגעטראכט, לויטער פאנטאזיעס? ער היום קען איך דאס ניט באגרייפען. איך וויים נאר איין זאך: עס האט זיך ביי איהם נעגאסען ווי פון א קוואל, נאר פון אזא קוואל, וואס שעפט זיך ניט אויס קיינמאל. און געגאנגען איז דאס ביי איהם גלאט, ווי אויף בוימעהל, און נעצוינען האט זיך עס ווי א לאנגער זיידען־פאדעם. און זיס איז געווען די שטים, זיס די שפראך, זיס ווי צוקער. און די בעקלעך רויט, און די אויגען פאר׳חלומ׳ט און נאסליך, ווי איבערנעצויגען מיט א דין רויכעל.

פארקלויבען זיך פרייטאג נאך האלבען טאג, אדער שבת נאכ׳ן עסען, אדער יום־טוב פארנאכטליך, אויפ׳ן הויכען וואראנקאווער בארג, וואס „דער שפיץ זיינער דערגרייכט כמעט ביז דער חמארע", האבען זיך ביידע חברים צוועקגעלעגט מיט׳ן פנים אראפ צום גראז, אדער מיט׳ן פנים ארויף צום הימעל, און שמואליק האט געזומען דערצעהלען א מעשה נאך א מעשה: א מעשה פון א בן־מלך מיט א בת־מלכה, א מעשה פון א רב מיט א רביצין, א מעשה פון א פרינץ מיט א פלעגהונט, א מעשה פון א פרינצעסין אין א קרישטאלענעם פאלאץ, א מעשה פון צוועלף גזלנים אין וואלד, א מעשה פון איין אקרענט, וואס האט זיך צוועקגעלאזט אויפ׳ן פארגליווערטען ים. מעשיות פונ׳ם פאבסט, וואס האט געפיהרט ויכוחים מיט די גרעסטע רבנים, און מעשיות פון חיות, פון שדים און פון רוחות און פון כת־ליצנים, פון מכשפים, שרע־טעלעך, וואווקעלאקעס, פיפערנאטערס, האלב־מענטש, האלב־חיה, און א מעשה מיט א הענגלייכטער פון פראג — און יעדע מעשה האט געהאט איהר טעם מיט איהר ריח, און א באזונדער כשוף איז נעווען אויסגענאסען אויף זיי אלע.

דער חבר, שלום נחום וועוויק׳ס, האָט געהאַלטען אָפען מויל און אויהערען, קיין אויג ניט אַראָפגעלאָזט פונ׳ם דאָזיגען ציקאַוועס בחור׳ען מיט די רויטע בעקלעך און מיט די פאר׳חלומ׳טע נאָסליכע אויגען.

— פון וואַנען ווייסט דו דאָס, אַלסרינג, שמואליק?

— נארעלע, דאָס איז נאָך גאָרניט. למאי איך וויים, ווי אזוי מע צאָפט ווייַן פון דער וואַנט? און בוימעהל פון דער סטעלי?

— ווי אזוי צאָפט מען דאָס ווייַן פון דער וואַנט? און בוימעהל פון דער סטעלי?

— נארעלע, דאָס איז נאָך אויך בלאָטע! איך וויים אפילו, ווי אזוי מע מאכט פון זאמר גאָלד און פון שערבלעך דימענטען מיט בריליאַנטען.

— ווי אזוי מאכט מען דאָס?

— ווי אזוי? דורך קבלה. דער רב איז דאָך א בעל־קבלה. ווער ווייסט עס ניט? ער שלאָפט דאָך קיינמאָל ניט.

— וואָס דען טהוט ער?

— ביינאכט, וען אלע שלאָפען, איז ער אויף. זיצט ער אליין און פארנעמט זיך מיט קבלה.

— און דו זעהסט אַלסרינג, וואָס ער טהוט?

— ווי קאָן איך זעהען, נארעלע, אז איך שלאָף?

— פון וואַנען־זשע ווייסט דו, אז ער פארנעמט זיך מיט קבלה?

— ווער ווייסט עס נישט? דאָס ווייסט דאָך א מינדסט קינד. פרעג וועמען דו ווילסט. דאָס, וואָס דער רב קאָן, נארעלע, קאָן קיינער נישט. ווייל ער — זענען אָפען פאר איהם אלע צוועלף ברונענס מיט קוועקזילבער און אלע דרייצעהן געטנער פון סאמע זאפראָן, און גאָלד מיט זילבער, מיט דימענטען, מיט בריליאַנטען — בחול הים, אזוי פיעל, אז סע גלוסט זיך אזש ניט!...

— פּאַר וואָס־זשע ביזט דו תּמיד הונגעריג? און פּאַר וואָס האָט ער ניט אויף שבת?

— אַזוי, וואָרום ער וויל ניט. ער וויל בעסער אָפּקומען אויף דער וועלט, תּשובה טהון. ער איז א בעל־תּשובה. ער זאָל וועלען, וואָלט ער געווען רייך, ווי קורח; טויזענט רויטשילדס וואָלט ער פּארשטעקט אין גארטעל. וואָרום ער וויסט, וויִ אַזוי מע ווערט רייך. פּאַר איהם איז אַנטפּלעקט אַלסדינג. ער וויסט אפילו דעם אָרט, וואו דער אוצר ליגט באהאַלטען.

— וואו ליגט דער אוצר באהאַלטען?

— חכם! פּון וואַנען זאָל איך וויסען? וועז איך זאָל וויסען, וואו דער אוצר ליגט, וואָלט איך דיר שוין לאַנג געזאָגט. איך וואָלט אין מיטען ביינאכט געקומען צו דיר אוז וואָלט דיך אויפגעוועקט פּון שלאָף: „קום, שלום, צום אוצר, וועלען מיר צונויפזשעפּרעווען דאָס גאָלד פּוּלע זשמענים אוז אַנשטופּען פּוּלע קעשענעס!"

אוז האָט שמואליק אַנגעהויבען צו רערען וועגען אוצר, אזוי האָבען די פּאר׳חלומ׳טע אויגען ביי איהם זיך אַנגעצונדען, די רויטע בעקלעך צעפּלאַמט, אוז אליין האָט ער זיך אזוי צעהיצט אוז צעברענט אוז צעפּלאַקערט, אז ער האָט אויך דעם חבר זיינעם אַנגעוואַרעמט, צעהיצט, צעברענט אוז צעפּלאַקערט. שמואליק האָט גערעדט, אוז זיין חבר, שלום נחום וועוויק׳ס, האָט איהם געקוקט אין מויל אַריין אוז מיט דאַרשט געשלונגען יעדעם וואָרט.

5

אוצרות

וואס איז איין אוצר? — א לענגדע פון חמעלניצקי׳ס צייטען. — וואונדער־שטיינער.

אז ס׳איז פארהאן איין אוצר דאָ ביי אונז אין אונזער שטעדטעל — אין דעם איז דאָך קיין ספק ניט.

פון וואנען האָט זיך נענומען צו אונז איין אוצר? פון חמעלניצקין. חמעלניצקי האָט איהם דאָ באגראָבען נאָך פארצייטען. טויזענטער יאָהרען האָבען מענטשען געזאמעלט אוצרות מיט אוצרות, ביז ס׳איז געקומען חמעלניצקי און האָט עם באשטאָט.

— ווער איז געווען חמעלניצקי?

— חמעלניצקי, ווייסט דו ניט? נארעלע, חמעלניצקי — דאָס איז געווען א רשע, א המן, נאָך פאר חמעלניצקי׳ס צייטען... דאָס ווייסט דאָך א מינדסט קינד! האָט אָט דער חמעלניצקי דער רשע, דער המן, אָננגעראָבעווען, הייסט עס, מיליאָנען נאָלד ביי די אמאָליגע פריצים און ביי די רייכע אידען, און האָט דאָס אלסדינג געבראָכט צו פיהרען אהער צו אונז, קיין וואראָנקאָ, — און דאָ האָט ער עס איינמאָל ביינאכט אויף יענער זייט בית־מדרש באַרג־אראָפּ, אקעגען דער שיין פון דער לבנה, באהאלטען, טיעף־טיעף אין דער ערד באגראָבען, און ס׳איז מיט גראָז באוואכסען אין מיט כשוף פאר׳כשופ׳ט, אזוי, אז קיין בן־אָדם זאָל עס ניט געפינען.

— און כ׳איז פארפאלען לעולם ועד, אויף אייביג און אייביג?

— וועל האָט דיר געזאגט, אז ס׳איז פארפאלען לעולם ועד, אויף אייביג און אייביג? און צו וואָס האָט נאָט באשאפען די קבלה? די בעלי־קבלה, נארעלע, האָבען שוין דערצו איין עצה.

— דהיינו, וואָסער איין עצה?

— זיי וויסען שוין. זיי האָבען א שפרוך אזעלכען, און א פסוק פארהאן אזעלכער אין תהלים, וואָס מע דארף איהם זאָגען פערציג מאל פערציג...

— וואָסער א פסוק?

— ע, נארעלע, איך זאל וויסען דעם פסוק! און אפילו איך זאל שוין וויסען, איז דאָס אויך ניט אזוי גרינג. מע באדארף פאסטען פערציג תעניתים, אפזאָגען אלע טאָג פערציג קאפיטלעך תהלים, און אויפ׳ן איין־און־פערציגסטען טאָג, באלד נאָכדעם, ווי די זון האָט זיך געזעצט, באדארף מען זיך ארויס׳גנב׳ענען אזוי קונציג, אז קיין בן־אָדם זאל דיך ניט באגעגענען, — וואָרום טאָמער חלילה דערזעהט מען דיך, באדארף מען אָנהויבען נאָך א מאל צו פאסטען פון אָנהויב פערציג תעניתים, — און ערשט דעמאָלט, אז ס׳וועט דיר אָפגיליטען, קיינער וועט דיך ניט באגעגענען, זאלסט דו אוועקגעהן אין א פינסטערער נאכט אין אָנהויב חודש אויף יענער זייט בית־מדרש באדג־אראפ, און דארטען אָפשטעהן פערציג מינוט אויף איין פוס, צעהלענדיג פערציג מאל פערציג, און אויב ס׳וועט נאָר ניט זיין קיין טעות אינ׳ם צעהלען, וועט זיך דיר דער אוצר אנטפלעקען פון זיך אליין...

און שמואליק דער יתום ניט צו פארשטעהן נאנץ ערנסט זיין חבר, שלום נחום וועוויק׳ס, דעם סוד פונ׳ם אוצר מיט א שטיל קול, אלע מאל שטילער, ווי אויסגעלייענט פון א בוך, ניט אָפגע־שטעלט זיך אויף א רגע׳לע אפילו:

— און אנטפלעקען וועט זיך דיר דער אוצר דורך א פייערעל, א קליין פייערעל. און אז דאָס פייערעל וועט זיך דיר באווייזען, באדארפסט דו גלייך צוגעהן צו דעם, צום פייערעל הייסט עס,

זאלסט גאר קיין מורא ניט האבען פאר אפבריהען זיך, וואָרום דאָס פייערעל איז מעהר ניט אויף צו באלייכטען, ברענען ברענט עס ניט, און דו בארארפסט זיך נאר אנבויגען און זשעברעווען מיט ביידע זשמענים (שמואליק באווייזט מיט ביידע הענט, ווי ער זשעב־רעווט) נאלד און זילבער און דימענטען און ברילייאנטען, און שטיינער אזעלכע, וואָס הייסען מיט'ן נאָמען „כדכד", און אזעלכע, וואָס הייסען מיט'ן נאָמען „ישפה"...

— וואָס איז דען דער חילוק?

— אי, נארעלע, ס'איז א גרויסער חילוק! „כדכד" איז אזא שטיין, וואָס לייכט אין דער פינסטער, ווי א סטרינעווע ליכט, און „ישפה" האָט אין זיך א כח: עס מאכט פון שוואַרץ ווייס, פון רויט גרין, פון גרין בלוי, פון נאָס טרוקען, פון הונגעריג זאָט, פון אלט יונג, פון טוידט לעבעדיג... מע באדארף נאר מיט איהם געבען א רייב אין דער רעכטער לאָץ פון דער קאפאָטע און א זאג: „ס'זאל מיר ארויסגעהן און ארויסגעהן א רעכטער אנבייסען!" — געהט־ארויס א זילבערנע טאָץ, און אויף דער טאָץ צווישן פאר נעבראָטענע טייבעלעך מיט פרישינקע פלעצלעך פון געבייטעלטער מעהל, פערווי סאָרט. אדער: „ס'זאל מיר ארויסגעהן און ארויס־געהן א נוטער ווארעמעס!" — באווייזט זיך א נאלדענע טאָץ מיט כל'ערלייי מינים עסענוואַרג און פאטראוועס, מערני־מלך, נעבראָ־טענע צונגען מיט נעפילטע העלזלעך, וואָס זייער געשמאקער ריח צענגעהט זיך אין אלע אברים, און פרישע צוגעברענטע געפלאָכטענע קוילעטשען וואפסען־אויס פאר דיינע אויגען, און ווייך לרוב פונ'ם בעסטען סאָרט, און ניסלעך, און באקסערען, און צוקערקעס לרוב — אזוי פיעל, אז סע גלוסט זיך שוין אוש ניט!

און שמואליק קערעווט־אָפ דעם קאָפ אָן א זייט און שפייט־אויס, און זיין חבר זעהט נאָך זיינע פארשמאכטע ליפען און נאָך זיין בלאָס פנים מיט די פאר'חלומט'ע אויגען, אז ער וואלט זיך ניט אפגעזאגט פון א שטיקעל געבראטענע צונג, א געפילט העלזל, אדער חאטש א שטיקעל קוילעטש... און ער גיט זיך דאָס וואָרט,

אז מאָרגען, אם ירצה השם, טראָגט ער איהם אַרויס אין קעשענע עטלעכע ניסלעך, א פּאָר באָקסערען מיט א צוקערקעלע, וואָס ער וועט אַרויס׳לקח׳ענען, מחילה, ביי דער מאָמע אין קלייטל. און דערווייל בעט ער שמואליקען, ער זאל דערצעהלען נאָך און נאָך. און שמואליק לאָזט זיך לאַנג נית בעטען. ער ווישט־אָפּ די ליפּען און דערצעהלט נאָך און נאָך.

— ...און אז דו האָסט זיך גוט אָנגעזעטיגט מיט די אלע מיני מאכלים און פּארטרונקען מיט די בעסטע וויינען, נעמסט דו און טהוסט א רייב מיט׳ן שטיינדעלע און א זאג: „ס׳זאל מיר אַרויסגעהן און אַרויסגעהן א ווייכער געלעגער!" — באווייזט זיך דיר א בעטל פון עלפענביין, מיט גאָלד באָפּוצט, מיט איין איבער־פּעט — ווייך ווי פּוטער, און מיט זיידענע קישעלעך צוקאָפּענס, און מיט איין אטלעסענע קאָלדרע איבערגעדעקט. ציהסט דו זיך אויס און ווערסט אנשלאָפען, און עס חלוט׳ען זיך דיר מלאָכים מיט פּרובים, מיט שרפים, מיט׳ן גן־עדן העליון, מיט׳ן גן־עדן התחתון... אָדער, אז ניט, טהוסט דו א רייב מיט׳ן שטיינדעלע, הויבסט דו דיך גאָר אויף אין דער הויך ביז דער חמארע, און אריבער דער חמארע, און דו פליהסט זיך, ווי איין אָדלער, הויך־הויך! ווייט־ווייט!...

צי האָט אָט דער אָרעמער יתום מיט זיינע וואונדערליכע מעשיות זיך וועז אָפּגערופען נאָכדעם אין די שרייבעכצען פון זיין חבר שלום, בעת שלום נחום וועוויס׳ם איז געוואָרען א „שלום־עליכם" — דאָס איז שווער צו זאָגען. איין זאך איז געוויס: זיין פאנטאזיע האָט ער געמאכט רייכער, זיין השגה בריטער, און שמואליק׳ס חלומות און שמואליק׳ס טרוימען וועגען אוצרות, וואונדערשטיינער און נאָך אזעלכע גוטע זאכען טראָגט ער ביי זיך מיעף אין הארצען נאָך עד היום. אפשר אין איין אנדער פּאָרם, אפשר אין אנדערע געשטאלטען — נאָר ער טראָגט זיי, ער טראָגט זיי ביז צו היינטיגען טאָג.

6

דער רב אין גן־עדן

די פריינטשאפט פון דוד מיט יהונתן. — דער לויתן מיט'ן שור־הבר. — ווי זעהען־אויס די צדיקים אויף יענער וועלט.

די שענע, וואונדערלִיכע מעשיות פון שמואלִיק דעם יתום האָבען זיין יונגען חבר אינגאנצען פאר'כשופ'ט און נעבראכט דער־צו, אז די פרינצען מיט די פרינצעסינס זענען איהם געגאנגען צו חלום, געוועקט, געשלעפט ביי די ארבעל: „שטעה־אויף, שלום, טהו דיך אָן און קום מיט אונז!"... און נישט נאָר אין חלום — אויך אויף דער וואָהר האָט ער זיך געפונען כמעט שטענדיג צווישען פרינצען און פרינצעסינס, ערגיץ אין א קרישטאָלענעם פאלאץ, אָדער אויפ'ן פארגלִיווערטען ים, אָדער אויף א וויספע, וואו עס געוועלטיגען ווילדע מענטשען, אָדער גאָר אין גן־ערן התחתון, וואו עס געפינען זיך צוועלף ברונענס מיט קוועקזילבער און דרייצעהן גערטנער פון זאפראן, און גאָלד און זילבער וואלגערט זיך, אזוי ווי מיסט; אָדער ער הויבט זיך אויף, מיט'ן שטיינדעלע „ישפה", נאָר אין דער הויך, אויף יענער זייט חמארעם... עס איז דער־גאנגען אזוי ווייט, אז ער האָט אָנגעהויבען אָנרופען די אלע זאכען ביי'ם נאָמען און זעהען זיך מיט זיי אויף יעדען טריט און שריט.

עטלִיכע צונויפגעלעגטע באלקענס אין הויף איינס אויף דאָס אנדערע זענען שוין געווען גענוג פאר איהם, ער זאל זיך ארויפ־חאפען אויף זיי גאנץ הויך און זיך פארשטעלען, אז דאָס איז א

„וויספע", און ער איז דער פרינץ, און די נענז מיט די קאטשקעס, וואס שפאציערען־ארום אין הויף, — דאס זענען די ווילדע מענ־טשענפרעסער, און ער איז איבער זיי דער מלך, וואס קאן זיי טרייבען וואוהין ער ווי׳ל און קאן טהון מיט זיי וואס ער ווי׳ל, ווארום זיי זענען דאך זיינע אונטערטעניגע... עס איז געגוג געווען א שטיקעל גלאז טאמער האט ער געפונען, זאל עס ווערען ביי איהם פאר־וואנדעלט אין א טיערען וואונדערשטיין, א מין „כדכד"... א שטיינדעלע, א פראסט, פון דער ערד אויפגעהויבען — קאן עס זיין אפשר דאס שטיינדעלע „ישפה" — ווער ווייסט? פויל׳ט ער זיך ניט, נעמט און טהוט דאס א רייב, אז קיינער זעהט ניט, אין דער רעכטער לאז און א זאג, ווי שמואליק זאגט: „ס׳זאל מיר ארויסגעהן און ארויסגעהן..."

מעהר פון אלץ אבער האבען זיך איינגעווארצעלט אין איהם שמואליק׳ס מעשיות וועגען „אוצרות". ער איז געווען מעהר ווי זיכער, אז ניט היינט איז מארגען, נאר איין אוצר מוז זיך איהם אנטפלעקען. דאס נאנצע גאלד וועט ער, געווייניליך, אוועקגעבען דעם טאטען מיט דער מאמען. דער טאטע וועט שוין ניט דארפען זיין אזוי פארזארגט און פארטראגען אין די געשעפטען. די מאמע וועט פארשפארען פריערען נאנצע טעג אין קלייט. מיט דעם פח פונ׳ם שטיין „ישפה" וועט ער זיי אויסבויען א פאלאץ פון קריש־טאל, ארומגעריננעלט מיט א גארטען פון סאמע זאפראן. און אין מיטען גארטען וועט זיך געפינען א ברונען פון קוועקזילבער. א פלעגהונט וועט היטען דעם אריינגאנג, און פיפערנאטערס, שרע־טעלעך מיט ווילדע קעץ וועלען זיך דראפען אויף די בוימער. און ער, דער פרינץ אליין, וועט אויסטיילען פון זיין בריטער האנט די וואראנקאוועד ארעמעליים נדבות, גרויסע נדבות און קלייגע נדבות, איטליכען אזא נדבה, ווי ער פארדיענט.

עס איז געווען שווער זיך פארצושטעלען, אז די צוויי נע־ליעבטע חברים, שלום נחום וועוויק׳ס און שמואליק דער יתום, זאלען וועז אמאל זיך דארפען צעשיידען אויף אייביג און אייביג.

ערשטענס, גלאָט למאי זאָלען זיך חברים שיידען? און אויסער־דעם, האָבען זיי זיך געשווּאָרען ביידע ביי גאָט און איבערגעשלאָגען מיט א ציצה, אז אייגער אָהן דעם צווייטען זאָל ניט אוועקפאָהרען קיינמאָל ניט אין ערגיץ ניט, און אז וואָס ס'זאָל זיך מיט זיי ניט טרעפען און וואו זיי זאָלען ניט מגולגל ווערען, זאָלען זיי תּמיד זיין איין נפש, איין נשמה. דאָס איז געווען א ליעבשאפט, ווי צוויישען דוד מיט יהונתן. געהט רעכט זיך אויף אזא מעשה, אז דער רב, וואָס איז טאקי געווען אפילו א איד א זקן, איך האָב מורא, אויב ניט א בן־שבעים, וועט נעמען און וועט זיך פלוצים אין מיטען דערינען אוועקלעגען גאָר און וועט מאכען א שטארב, און דער יתום שמואליק וועט אוועקפאָהרען מיט דעם רב'ס אלמנה ערגיץ אין א קליין שטעדטל, וויים איך וואוהין, ערגיץ אין חערסאָנער גובערניע, און אז שמואליק זאָל פארשוואונדען ווערען, גלייך ווי ס'איז גאָר קיינמאָל קיין שמואליק אויף דער וועלט ניט געווען!

מאָהלט אייך, ניט אזוי גיך טהוט זיך עס, ווי עס רעדט זיך. ניט אזוי גרינג לעגט זיך אוועק א רב און שטארבט־אוועק. דער רב, וואָס איז געווען תּמיד א „חלוש", א קראנקער מענטש פון פאסטען תּעניתים און פון גלאָט ניט עסען, האָט זיך אויף דער עלטער אוועקגעלעגט אין בעט, אָפּגעלעגען א געלעהמטער העבער א יאָהר, אָהן עסען, אָהן טרינקען, און נאָר געלערנט און נאָר נעדאוונט, און גערעדט זיך מיט'ן מלאך־המות. שמואליק האָט דערצעהלט פאר זיין חבר און געשווּאָרען מיט פל השבועות, אז אלע פארנאכט, בין מנחה למעריב, פליהט־ארויין דורך א שפּאריינ־קעלע פון א פענסטער דער „בעל־דבר", שטעלט זיך אוועק ביי'ם רב צוקאָפּענס און ווארט, טאָמער וועט ער אויפהערען „זאָגען", וועט ער איהם מאכען „חיק"... איז אָבער דער רב קלינגער פון איהם: ער הערט ניט אויף צו „זאָגען" אפילו אויף א רגע כּמימרא; אָדער ער לערנט, אָדער ער דאוונט.

— ווי אזוי זעהט ער אוים?

— ווער?

— דער „בעל־דבר".
— פון וואנען זאל איך וויסען?
— דו זאגסט, אז ער קומט, האסט דו מסתמא איהם נעזעהן.
— נארעלע! וואר עס זעהט דעם „בעל־דבר", דער קאן נישט לעבען מעהר. היינט ווי אזוי האב איך איהם נעקאנט זעהען?
— פון וואנען־זשע ווייסט דו, אז ער קומט?
— ניין! וואם דען וועט ער טהון? ער וועט וואַרטען אויף כבוד?...

און אז דער רב איז נעשטארבען, איז פאר די צוויי חברים נעווען א יום־טוב. דער רב האט געהאט אזא שענע לויה, ווי עס קאן זיך פארגינען צו האבען נאר א רב אין א קליין שטעדטעל. די קלייטען האט מען געשלאסען און די חדרים האט מען צעלאזט, און די גאנצע „שטאדט" איז איהם נעגאנגען באגלייטען.

אויף צוריקוועגס זענען די פארליעבטע חברים, „דוד ויהונתן", נעווען די לעצטע שבלעצטע. מע האט זיך נענומען פאר די הענט און מע איז געגאנגען פאוואלי, בכדי מע זאל זיך קאנען גוט אנרעדען. און רעדען איז געווען פון וואם. פונ׳ם רב׳ס טוידט און פון זיין קומען אויף יענער וועלט, ווי אזוי מע וועט איהם דארטען באגענענען ביי די טויערען פון גן־עדן, און ווי אזוי מע וועט איהם אויפנעמען, און וואר וועלען זיין די, וואם וועלען איהם מקבל־פנים זיין.

אלסדינג האט שמואליק געוואוסט, אפילו וואם דארטען טהוט זיך. און פון אלסדינג האט ער געהערט אזוי, גלייך ווי ער וואלט נעווען דערביי. עס איז אויסגעקומען אזוי, אז דער רב איז נארניט נעשטארבען. ער האט זיך נאר איבערגעטראגען אין איין אנדער וועלט, אין א בעסערער וועלט, וואו מע האט נעווארט אויף איהם מיט ן לויתן און מיט ן שור־הבר און מיט ן יין־המשומר און מיט אלע גוטע זאכען פון גן־עדן. א, דארט וועט ער ערשט אנ־הויבען צו וויסען פון א לעבען, א ניי לעבען, א גליקליך לעבען, אין א פראכטפולען גן־ערן, אינאיינעם מיט אועלכע מאנאטען, ווי

אברהם, יצחק און יעקב, און יוסף הצדיק, און משה מיט אהרון'ען, און דוד המלך, און שלמה המלך, און אליהו הנביא, און דער רמב"ם, און דער בעל־שם־טוב, און דער ריזשינער — ווי לעבעדיגע האָט זיי שמואליק אפּגעמאָלט, און ווי לעבעדיגע זענען זיי געשטאַנען פאַר די אויגען, יעדער מיט זיין געשטאַלט און מיט זיין פּנים און מיט זיין אויסזעהן: אברהם אָבינו — א זקן מיט א ווייסער בּאָרד, יצחק — א לאַנגער און א דאַרער, יעקב אָבינו — א קראַנקער און א סוטולעוואַטער, יוסף — א „קראַסאַווער", משה רבינו — א נידעריגער וואוכס, נאָר א בּרייטער שטערן, אהרון הכּהן — דוקא א הויכער מיט א לאַנגען יאַמשאַוון שטעקען, דוד המלך — מיט א פּיעדעל, שלמה המלך — מיט א גאָלדענער קרוין, אליהו הנביא — איין אָרעם אידעל, דער רמב"ם — איין אויסגעפּוצטער מיט א קיילעכיגער בּאָרד, דער בעל־שם־טוב — א פּראָסטער איד מיט א פּראָסטען שטעקען, דער ריזשינער — א שענער איד אין א זיידענער זשופּעצע...

עס האָט אזש אָנגענומען א חשק צו זעהען זיך מיט די דאָזיגע אלע לייט; עס האָט זיך פּשוט געגלוסט זיין מיט זיי דאָרטען אין גן־עדן, פּאַרזוכען חאָטש א שטיקל פּונ'ם לויתן מיט'ן שור־הבר, חאָטש א טראָפּען פּונ'ם יין־המשומר. עס איז געווען באמת מקנא צו זיין דעם רב, ווי ער לעבט דאָס איצט דאָרטען א גוטען טאָג, נאָר פּאַרגעסטען, אז מע האָט איהם נאָר־וואָס אַראָפּגעלאָזט אין איין ענגען פּינסטערען קבר, און אז מע האָט איהם פּאַרשאָטען מיט קלעפּיגער שוואַרצער ערד און צוגעקלאָפּט מיט הילצערנע לאָפּעטעם, און אז שמואליק אליין טאָקי האָט געזאָגט נאָך איהם קדיש. וואָרום דער רב איז געשטאָרבּען אָהן קינדער — ניט פּאַר אייך געדאַכט, ניט פּאַר קיין שום אידען געדאַכט.

7

שמואליק ווערט פאַרשוואונדען

דוד מיט יהונתן צעשיידען זיך אויף אייביג. — דער סוד פון׳ם אוצר. — פאַרלוירען א חבר.

די גאַנצע וואָך, וואָס די רביצין איז געזעסען שבעה נאָכ׳ן רב, האָט שמואליק דער יתום ארומגעבלאָנקעט איינער אליין איבער דער שטאָדט, ווי איין אמת׳ער יתום, וואָס איז נאָך מעהר פאַר־יתומ׳ט געוואָרען. זיין גאַנצער אַרויסקוק איז געווען אויף דעם פאַרנאכט, ווען מע צעלאָזט די קינדער פון די חדרים — דעמאָלט וועט ער זיך קאָנען זעהען מיט זיין חבר, שלום נחום וועווי׳ס, וואָס איז צו איהם נאָך מעהר צוגעבונדען געוואָרען זינט דער רב איז געשטאָרבען. עס האָט זיך געפיהלט אינסטינקטיוו, אז די צוויי געליעבטע חברים, „דוד ויהונתן", באַדארפען זיך באַלד צעשיידען. ווי אזוי דאָס וועט געשעהען — האָבען זיי נאָך אליין ניט געוואוסט און ניט געוואָלט וויסען. זיי האָבען דעריבער אויסגענוצט יעדען פאַרנאכט אויף צו פאַרבענגען אינאיינעם, זיין וואָס נעהענטער איינס נעבען דאָס אנדערע.

א גליק, וואָס ס׳איז זומער, און זומער לעבעט מען נישט ביינאכט אין חדר. קאָן מען דעריבער זיך פאַרקלויבען אינצווייען ביי נחום וועווי׳ס אין גאָרטען, און דאָרטען, אונטער א בּאַרג־בוים, אפזיצען א שעה און צווי און דריי און שמועסען; אַרער אז ניט, קאָן מען זיך דורכגעהן פון דער שטאָדט ארויס, העט־וויט

אויף יענער זייט מיהלען, אבי שקצים זאלען נאר ניט באפאלען און ניט אנרייצען די הינט אויף די „פארשאלטענע זשידיוהעס".

דאָרט, פון יענער זייט מיהלען, האָבען די צוויי חברים, שמואליק דער יתום און שלום נחום וועוויק'ס, געקאָנט זיך אָנרעדען וויפיעל זייער הארץ גלוסט. און רעדען איז געווען פון וואָס. איין זאך האָט זיי אינטערעסירט ביידען: וואָס וועט זיין וויטער? וואָס וועט זיין, טאָמער פאָהרט שמואליק צווישן זיך וואָרום געהערט האָט שמואליק זאָגען, אז די רביצין קלויבט זיך ערגיץ וויים, אין חערסאָנער גובערניע. זי האָט דאָרט א שוועסטער, שרייבט איהר די שוועסטער, זי זאָל קומען צו פאָהרען. איז ווי־באָלד די רביצין פאָהרט — פאָהרט שמואליק אויך. וואָס וועט ער דאָ טהון איינער אליין? ער האָט דאָך אפילו ניט וואו דעם קאָפּ אָנצושפּאָרען!...

פּארשטעהט זיך, אז ער פאָהרט נישט אויף לאַנג, און יערע־פאָלס — ניט אויף שטענדיג. לאָז ער נאָר קומען אהין, אזוי זעצט ער זיך באָלד לערנען „קבלה", און ווי נאָר ער דערגעהט דעם „סוד", אזוי קומט ער צו פאָהרען צוריק אהער, קיין וואַרשקאָ, און נעמט זיך צו דער ארבייט — אויפזוכען דעם אוצר. ער וועט פאַסטען פערציג תעניתים, אָפּזאָגען אלע טאָג פערציג קאָפּיטלעך תהלים, און אויפ'ן איין־און־פערציגסטען טאָג חאָפּט ער זיך ארויס בסוד, אז קיינער זאָל ניט וויסען, צעהלט־אָפּ פערציג מאָל פערציג, שטע־ענדיג אויף איין פוס פערציג מינוט אויפ'ן זיינער...

— וואו האָסט דו א זיינער?

— איצט האָב איך ניט, דעמאָלט וועל איך האָבען.

— וואו וועסט דו נעמען?

— וואו איך וועל נעמען? איך וועל גנב'ענען! וואָס האָט דאָס צו דיר?

שלום קוסט זיין חבר שמואליקען אין די אויגען ארײַן. ער האָט מורא, טאָמער האָט ער איהם אָננעריהרט מיט א וואָרט, און

ער וועט חלילה ווערען ברוגז. שמואליק איז אָבער ניט אזא חבר, וואָס מיט איין וואָרט זאָל מען פּאַרלירען ביי איהם אינגאַנצען. און שמואליק הערט ניט אויף צו דערצעהלען מעשיות, וואָס עס וועט זיין אמאָל, אמאָל, אז ביידע חברים וועלען אויסוואַכסען און ווערען גרויסע, וואָס זיי וועלען אויפטהון אין דער דאָזיגער שטאָדט, און ווי גליקליך זיי וועלען מאַכען די וואַראַנקאָווער אידען. און עס ניסט זיך ביי איהם, ווי ריינער בוימעהל. און עס ציהט זיך ביי איהם, ווי גוטער האָניג. און עס ווילט זיך גאָרניט אַוועקגעהן אין דער וואַרעמער, זומערדיגער, פּאַר'כּשופ'טער נאַכט. נאָר מע מוז, מע מוז געהן אהיים שלאָפען — אניט, קאָן מען חאָפען א מיאוס'ען פּסק !... און מע געזעגענט זיך אָפּ: „ביז מאָרגען, ביז מאָרגען !"

. . . . . .

עס איז אַוועקגענאַנגען א מאָרגען און נאָך א מאָרגען, און נאָך א מאָרגען — ניטא שמואליק ! וואו איז ער ? — ער איז אַוועק־געפאָהרען. אויפגעהויבען זיך אינאיינעם מיט דעם רב'ס אלמנה און אַוועקגעפאָהרען אין חערסאָנער גובערניע. וועז ? ווי אזוי ? אפילו נישט נעזעגענט זיך ? !...

א פּאַרלוירענער, א צערודערטער איז נעבליבען זיין חבר שלום איינער אליין, עלענט ווי א שטיין. אַוועקגעפאָהרען זיין בעסטער, זיין ליעבסטער און זיין טייערסטער. אַוועקגעפאָהרען ! פּינסטער געוואָרען די גאַנצע וועלט: וואָס מיר וועלט, אז ס'איז נישטאָ שמואליק ! וויסט געוואָרען דאָס גאַנצע לעבען: וואָס מיר לעבען, אז ס'איז נישטאָ שמואליק ! און דער איבערגעבליבענער עלענטער חבר האָט דערפיהלט א מאָדנע ענגשאפט אין האלז, און אין נאָז האָט איהם אָנגעהויבען צו קיצלען און אין האָרצען צו שטיקען. האָט ער זיך פּאַרקלויבען ווייט־ווייט אין א ווינקעלע און לאַנג־לאַנג נעווויינט.

ווי מיינט איהר: לעבט ער נאָך ערגיץ, אָט דער ציקאַוועך שמואליק מיט די פאַר׳חלומ׳טע אויגען און מיט זיין שען, חנ׳עוודינ לישון, וואָס גיסט זיך ווי ריינער בוימעהל און ציהט זיך ווי גוטער האָניג? וואו איז ער, און וואָס איז ער, למשל, אצינד — א מניד? א רב? א מלמד? א סוחר? א קרעמער? א מעקלער? אָדער נאָר איין אָרעמאַן, איין עני ואביון? אָדער אפשר האָט עס איהם פאַרטראָגען אינ׳ם גאָלדענעם לאַנד, אין אַמעריקע, און ער „מאַכט א לעבען"?... אָדער אפשר ליגט ער שוין דאָרטען, וואו מיר וועלען אַלע ליגען איבער הונדערט יאָהר און די ווערעם וועלען פון אונז הנאה האָבען?...

וועך עס ווייסט עפּיס, וועך עס האָט געהערט פון איהם,— זאָל זיך אָפרופען.

8

מאיר מעדוועדעווקער

א נייער חבר, וואס קאן זינגען. — חברי־יונגלעך קונדסים מאכען טהעאטער־שפיעל. — פון א בארוויסען יונג א קונדס וואכסט־אויס א בארימטער ארטיסט.

לאנג זאלגען זיך און באקלאגען דעם פארלוירענעם שמואליקען האט זיין געטרייער חבר נישט באדארפט. גאט האט איהם ממלא געווען און גיך צוגעשיקט א נייעם חבר.

אזוי איז דאס געווען: וויבאלד דער אלטער רב איז געשטארבען, איז דאך דאס שטעדטעל געבליבען אהן א רב, על־כן האט נחום וועוויק'ס אוועקגעווארפען אלע געשעפטען און איז אוועקגעפאהרען אין א צווייטען שטעדטעל, קיין ראקיטנע, וואו עס האט זיך גאלאזט הערען איבער דער וועלט א רב, א שם־דבר, מיט'ן נאמען חיים מעדוועדעווקער. אט דעם רב האט דאס נחום וועוויק'ס ארבעגראבט קיין וואראנקא, און דאס שטעדטעל האט זיך מיט איהם משמח געווען, וואדרום חוץ וואס ער איז געווען א גרויסער למדן און א יראשמים און א יודע־נגן, איז ער נאך געווען דערצו א גרויסער ארעמאן אויך, האט ער שוין אין אייניגע צוגעקנאלט מיט די בעל־הבתישע קינדער (פון דער עלטערער כתה).

פון דעסטוועגען האט מען חלילה דעם מלמר רב זרח'לען איננאנצען נישט אפגעזאגט. ווי נעמט מען דאס און מע קוילעט־

אָפּ א אידען גלאָט אַזוי פון פּרנסה? איז רב זרח'ע פּאַרבּליבּען מלמד אויף תּנ"ך און אויף שרייבּען (אידיש און רוסיש, און דייטש, און פּראַנצויזיש, און לאָטיין, וועלכע נישט די קינדער, נישט דער רבי האָבּען פּאַרשטאַנען מיט וואָס מע עסט דאָס), און גמרא האָט מען געלערנט ביי'ם נייעם רב. און חאָטש שלום נחום וועוויק'ס איז נעווען טאַקי נאָך אַלץ א שייגעץ און נישט נעווען וואַפּסען אין דער הויך, נאָר פון דעסטוועגען האָט מען איהם אַריינ־געמומען אין דער גרויסער כּתה, וואָרום אז דער נייער רב האָט איהם פּאַרהערט א פּרשה חומש מיט רש"י, האָט ער איהם דערלאַנגט א קנייפּ אין בּעקל: „א רעכטער שקאָץ!" — און דעם פּאָטער האָט ער געגעבּען א זאָג, אז ס'איז אַיין עבירה פּאַר נאָט איבּערלאָזען אזא שקאָץ אויף טרוקענעם תּנ"ך; מע באַדאַרף איהם א נעם טהון צו דער גמרא. „נישקשה, ס'וועט איהם נאָרניט שאַדטען".

פּאַרשטעהט מען, אז דער פּאָטער איז געווען מלא גדולה, און דער „שקאָץ" אַליין איז ניט געווען אזוי צופּריעדען מיט דער גמרא, איז ער אָבּער דערפּאַר געווען ביי זיך גדול'דיג, וואָס ער זיצט אינ־איינעם מיט די גרויסע, און געבּלאָזען פון זיך, פּאַררייסען די נאָז — א קליניגקייט!

אַראָפּגעקומען איז רבּ חיים דער רב פון ראַקיטנע ניט אַליין, נאָר מיט צוויי זיהן: אייניער א בּעל־הבּית'ע שוין, מיט א קנאָפּ אין גאָרגל, מיט'ן נאָמען אברהמ'ע, וואָס האָט געהאַט א קול־נגינה און געקאָנט שען דאַוונען פּאַר'ן עמוד, און דער אַנדערער, מאיר'ע, האָט נאָר געהאַט א שען קול אויף צו זינגען און אויך א קנעפּל אין גאָרגל, נאָר צום לערנען האָט ער געהאַט א שייט־האַלץ, ניט קיין קאָפּ. און ניט אזוי נאָך א גראָבער קאָפּ, ווי א גרויסער שייגעץ, און מיט איהם איז דאָס שלום נחום וועוויק'ס געוואָרען אין גיכען חבר. א ראַקיטנער יונגל און דעם רב'ס א זוהן — מיט דער האַנט קאָן מען איהם ניט אַוועקמאַכען. דערצו האָט דער מאיר'ע געהאַט א מעלה: ער האָט געזונגען ליערלעך,

און נאָך וואָסערע ליערלעך! האָט ער אָבער צו דער מעלה געהאָט א חסרון — א טבע פון איין אמת'ען ארטיסט: ער האָט פיינט געהאט זינגען גלאט אזוי אומזיסט. איהר ווילט הערען זינגען — באַצאָהלט, זייט מוחל! א גראָשען א ליעדעל. און אז ס'איז נישטאָ קיין געלט, איז איין עפעל אויך גוט. פאר נויט — א האלבער עפעל, א פאר פלאָמען, א שטיקעל צוקערקע — קיין אומזיסט איז נישטאָ! דערפאר האָט ער אָבער געזונגען אזעלכע ליעדלעך, מיט אזא זים קול און מיט אזא געפיהל, אז א כּפרה, כלעבען, אלע היינטיגע סאָבינאָוום, קארוזאָם, שאליאפינס, סיראָמאס און די אלע איבעריגע מנגנים פון דער וועלט!

„געה איך ארוים אויף דער ווילנער גאס,
הער איך א קול מיט א גרוים געשריי:
אוי־ווה! —
מע ווייגט אזוי..."

אלע יונגלעך האָרכען, גאפען, געהען־אויס פון זיסקייט, און ער — גארנישט! יאָסעלע סאָלאָוויי! היינט זיינע שטיקלעך פון דאוונען! אמאָל, אז דער רבי, טאקי זיין פאָטער, דער רב, רב חיים הייסט עס, האָט זיך ארויסגעחאפט אויף א רגע'לע אין דרויסען, האָט זיך מאיר אוועקגעשטעלט מיט'ן פנים צו דער וואנט, דעם טישטוך אָנגעטהאָן פאר א טלית, זיך געמומען ביי'ם גאָרגל מעשה חזן און ארויסגעלאָזט א געשריי פון די סליחות: „אל מלך יושב" — ניך־גיך, און אויסגעלאָזט אויף א קול: „ויקרא־א ב־ש־ם!" — קומט־אָן דער רבי:

— וואָס איז דאָס? חזן'ישע שטיק וועסט דו פראָווען? אנו, משומד, לעג דיך נאָר אוועקעט אויפ'ן בענקעלע אָט אזוי...

און עס הויבט זיך אָן איין עקזעקוציע.

נישט נאָר אין נגינה אליין האָט זיך אויסגעצייכענט מאיר'ל מערווערעוועקער. ער האָט געהאט נאָך א חולאת: שפיעלען, פארשטעלען זיך, מאכען אָנשטעלען: „מכירת־יוסף", „יציאת־

מצרים", „עשר מכות", „משה רבינו מיט דיי לוחות", און נאך און נאך אזעלכע אנשטעלען.

למשל, ער האט זיך פארשטעלט פאר א גזלן, מיט א גרויסען שטעקען אין האנט און מיט דער רביצינ'ס קאלאדאטשמעסער, אריינגעשטעקט אין דעם רבינ'ס גארטעל, און דוקא בארווים, און מיט אונטערגעקאטשעטע הויזען, און אויגען, רבונא דעלמא פולא — טאקי ווי ביי א גזלן! שלום נחום וועוויק'ס איז געווען דער איד, דער אביון. מיט א גראבען שטעקען אין האנט, מיט א קישעלע פאר א הארב, איבערגעקאהרט דאס היטעל אויף דער לינקער זייט, געהט ער נעבאך בעטען א נדבה. פארבלאנזעט אין וואלד. דער וואלד — דאס זענען די יונגלעך. און שלום נחום וועוויק'ס דער אביון געהט צווישען די בוימער, אנגעשפארט אויף זיין גראבען שטעקען, זוכט א וועג און באגעגענט זיך מיט — מאיר דעם גזלן! חאפט־ארויס דער גזלן דאס מעסער פון גארטעל און זינגט צו איהם א ליעד, און דוקא אויף רוסיש, און לאזט־אויס:

„דאוואי דיע־ע־ענגי,
דאוואי דיע־ע־ע־נגי!"

בעט זיך ביי איהם נעבאך דער ארעמאן, שלום, מיט טרערען, ער זאל זיך דערבארעמען אויב ניט אויף איהם, איז אויף זיין ווייב און קינדער. זי וועט בליבען איין אלמנה, און די קינדער יתומים. חאפט איהם דער גזלן, מאיר, פאר'ן גארגל און טהוט איהם א וואונד אין דער ערד אריין — קומט אן דער רבי, און עס הויבט זיך אן א התונה:

— מילא דער (ער באווייזט אויף זיין אייגענעם זוהן) איז א שייגעץ, א משומד, א מומר להכעיס. אבער דו, נחום וועוויק'ס יונגל, ווי קומסט דו זיך גלייכען צו איהם, צו אט דעם משומד?

דער רבי, רב חיים דער רב, איז, אפנים, געווען א שטיקעל נביא: אין א סך יאהרען נאכדעם דער באריהמטער ארטיסט מ ע ד־

וועדיעוו, געגומען און האָט טאקי, ווי עס רעדט זיך, אויס־
געביטען דאָס רענדעל... חאָטש דאָס מוז מען צוגעבען, אז די מצוה
פון כּבוד־אָב האָט ער מקיים געווען, ווי דער בעסטער איד און
אויפ׳ן שענסטען אָרט: ער האָט געקויפט פאר זיין אלטען, אָרעמען
טאטען איין אייגענע דירה אין ראקיטנע, האָט איהם „אָפּגעשאָטען
מיט גאָלד", געקומען צו איהם אלע זומער צו־גאסט, געבראכט מתּנות
פאר דער גאנצער משפּחה, און רב חיים דער רב, וואָס האָט נישט
געוואוסט, וואָס פאר א שפּיצעל זיין זוהן האָט איהם אָפּגעטהאָן,
בכדי ער זאָל זיך קאָנען אָנרופען „אָרטיסט אימפּעראָטאָרסקיך
טעאטראָוו", האָט געהאָט א גליקליכע עלטער... נאָר מיר קעהרען
זיך אום צוריק צו זיין קינדהייט, בעת מאיר׳ען מעדוועדעוועקער האָט
נאָר ניט געוואוסט, און אפילו ניט געחלומט, אז ער וועט אמאל
הייסען מיכאאיל יעפימאָוויטש מעדוועדיעוו און וועט
מרעיש עולם זיין און איבערקעהרען וועלטען.

9

פּאַרלוירען נאָך אַ חבר

מע טרייסטלט באַלעך און מע חאפט שמיץ. — מע לערענט זיך נגב'ענען. — תשעה־באב ביי'ם גלח אין נאַרטען. — די עקזעקוציע.

עס איז קיין חידוש ניט, וואָס די צוויי חברה־לייט, מאיר מעדווערעוסקער און שלום נחום וועוויק'ס, האָבען זיך צוגעבונדען איינס צום אַנדערען און געוואָרען נפש אַחת. עפּים האָט זיך געפונען אַ מחותנ'עשאפט צווישען זייערע נשמות און אַ מין פּאַר־געפיהל, אַז עפּים וועט פון זיי אמאל אויסוואַכסען. און זייער פּאַרנעפיהל האָט זיי ניט אינגאַנצען אָפּגענאַרט: אין אַ יאָהר צוואַנציג ארום, אַז די צוויי האָבען זיך באַגעגענט (דאָס איז געווען אין ביעלאַצערקאָוו, קיעווער גובערניע, ווי מיר וועלען דאָס וויייטער זעהען), איז איינער געווען שוין אַ באַריהמטער ארטיסט מעדוועדיעוו, און דער אַנדערער האָט שוין געשריבען פּעלייעטאָנען אינ'ם „אידישען פּאָלקסבלאַט" אונטער'ן נאָמען שלום־עליכם.

נאָר מיר קעהרען זיך אום וויעדער אַ מאל צו זייער קינדהייט, וועו איינער האָט נאָך נעהייסען מאיר'ל מערווערעוסקער, און דער אַנדערער — שלום נחום וועוויק'ס, און זיי האָבען נאָך שפּאַציערט איבער וואַראַנקאָווער נאַסען באַרווים גלייך מיט אַלע בעלי־בתי'שע יונגלעך. און מע מוז זאָגען דעם ריינעם אמת, אַז ביידע חברים האָבען נישט אַזוי שטאַרק חשק געהאַט צו דער תורה, וואָס דער

רב רב חיים מערוועדעווקער וועט אין זיי ארויסנעמען, און צו זיין יראת־שמים, וואס ער וועט אין זיי איינפלאנצען. זיי האבען בעסער חשק נעהאט צו אנדערע זאכען. למשל, גרינע אנרעסען רייסען פון א בוים, אדער טרייסלען בארלעך אדער פלאמען, עס מעג זיך זיין אפילו פון איין אייגענעם גארטען, איז א סך מעהר פארגעניגען, ווי שמאכטען איבער דער גמרא, אדער דאוונען מיט כוונה, ווי דער רב רב חיים האט געפארערט פון זיינע תלמידים, אדער זאגען א קאפיטעל תהלים.

— די גמרא איז ניט קיין ציעג, זי וועט ניט אנטלויפען, דאוונען וועט גאט מוחל זיין, און תהלים לאזען זאגען אלטע אידען !...

אזוי האט אייגנע׳טענה׳ט מאיר מערוועדעווקער מיט זיין חבר שלום נחום וועוויק׳ס און האט איהם בעסער געלעהרענט, ווי אזוי מע קלעטערט ארויף אין איין שמע־ישראל אויפ׳ן העכסטען בוים, אדער ווי אזוי מע שפרינגט־אונטער און מע פארטשעפעט א צווייג פון א קארשען־בוים, קריכען די קארשען דעמאלט אליין אין מויל ארויין. אי, עס וועלען נאכדעם שוואלץ די ליפען, און נאך די שפיץ פינגער דערקענט מען, אז מע האט געריסען קארשען? וואס קאן דא זיין? „וועט מען אפשמייסען — א טייערע מעצאצע !"...

דאס שמייסען אין חדר איז געווען אזא געווינליכע זאך, אז די חדר־יונגלעך האבען נישט נעפיהלט קיין שום בזיון — פון קיין וועהטיג רעדט מען ניט ! „וואס איז דען אזעלכס, אז מע באקומט פונם רבין עטליכע לאקשען? ביז דער חתונה וועט זיך עס פאר־היילען"... א בזיון איז געווען נאר פאר יענעם, וואס איז שוין געווען א חתן. אי דאס, האט ער נאר מורא געהאט פאר איין זאך: טאמער וועלען געוואוירע די כלה, און ניט אזוי די כלה, ווי דער כלה׳ס חבר׳טארינס, — וועלען זיי איהר אויסווארפען: „דער חתן מיט׳ן געשמיסענעם דאס"...

מאיר איז נאָך ניט געווען קיין חתן און האָט דערפאר קיין מורא ניט געהאט, האָט ער דעריבער געפיהרט זיין חבר שלום אויפֿן „דרך־הישר", געלעהרענט איהם פֿארקנייטשען דאָס דאוונען, טראָגען פון קלייט אונטער דער מאמע׳ס נאָז באָקסערען, מיט קאָנפעקטען, מיט גוויישע לעקאכלעך, מיט נאָך גוטע זאכען — דאָס הייסט ניט חלילה גע׳גנב׳עט, נאָר „גע׳לקח׳ענט", און דערפאר שטראָפט מען ניט אויף יענער וועלט...

דאָס אלסדינג וואָלט אפשר אָפּגעלאָפּען גלאָט, וועז עס זאָל זיך ניט געווען טרעפען מיט מאיר׳ען איין אומגליק: ער איז נעבאָך אריבער איבער א פּלויט, אריין צום גלח אין גאָרטען און אָנגעריסען א פּולען בוזעם מיט בארלעך. האָט דעם גלח׳ס טאָכטער דערזעהען דורכ׳ן פענסטער. איז דער גלח אַרויסגעלאָפּען מיט א הונט און האָט איהם געהאָפּט. האָט איהם דער הונט צעריסען, איך בעט איבער אייער כבוד, די הויזען, און דער גלח האָט אַראָפּ־געריסען ביז איהם דאָס היטעל און געלאָזט איהם געהן, וואו די אויגען טראָגען.

וואָלט דאָס אפשר אויך נאָך נישט געווען אזא־נ־אומגליק, וועז דאָס זאָל ניט געווען זיין תשעה־באָב! סטייטש, אלע אידען געהען־ארום אין די זאָקען, קלאָגען און וויינען אויף חורבן בית־המקדש, און ער, רב חיים דעם רב׳ס זוהנדעל, שפּאציערט־ארום אָהן א היטעל און מיט צעריסענע הויזען!

די עזועקוציע, וואָס דער יונג איז נעבאָך אויסגעשטאנען, לאָזט זיך ניט באשרייבען ביי היינטיגע צייטען פון רייגעם פראָגרעס. און נישט דאָס איז דער עיקר. דער עיקר איז, וואָס מע האָט שלום נחום וועוויק׳ס געמוזט אָפּנעמען פון חדר, און קוקענדיג אויף נחום וועוויק׳ס, האָבען אנדערע טאטעס אויך אָפּגענומען זייערע קינדער. איז נעבאָך רב חיים דער רב געבליבען אָהן א קנעלונג. האָט איהם דאָס רבנות מיט׳ן חזנות נעגעבען וויניציג פרנסה. האָט ער זיך געמוזט אריבערפעלען, מחילה, צוריק קיין ראָקיטנע. איז דאָס שטעדטעל געבליבען וויערער אָהן א רב.

נאָר שרעקט זיך ניט — דאָס איז געווען ניט אויף לאַנג. נחום וועוויק׳ס האָט אראָפגעבראכט א נייעם רב, פון בארישפאָלי, מיט׳ן נאָמען שמואל־אלי, א יונגערמאן, וואָס קאָן אויך אי גוט לערנען, אי שען זינגען, און דערצו שפּיעלט ער אין שאָך, וואָס ס׳איז גאָר א חריפות! איין חסרון נאָר האָט אָט דער שמואל־אלי: ער איז א ביסעל א אינטריגאַנט און א חנופה׳ניק און האָט ליעב רעדען מיט יונגע וויבלעך, אז קיינער זעהט ניט...

און אָט אזוי איז פארלוירען געגאַנגען דער צווייטער חבר פון אונזער העלד.

10

חבר „סירקאַ"

א הונט א חכם און א בעל דרך־ארץ. — צער בעלי־חיים. — א גלגול? פון א מענטשען. — א געטרייער חבר.

איך מיין, אז נאָכ'ן נאָמען אליין איז ניט שווער צו שטויסען זיך, אז סירקאַ איז געווען נישט קיין מענטש, נאָר א הונט, א געווינליכער הונט מיט א גרויער פעל, וואָס דעריבער האָט ער געהייסען „סירקאַ".

איך זאָג: א הונט א געווינליכער — איך מוז מיך אָבער באַלד פארענטפערען, אז ניין, ניט קיין געווינליכער, ווי מיר וועלען עס באַלד געוואָירע ווערען. פריהער אָבער מוז מען זאָגען א פּאָר ווערטער וועגען דעם הונט'ס ביאָגראַפיע — פון וואַנען קומט צו א אידען א הונט? איז אזא מעשה:

אז נחום וועויק'ס איז אראָפּגעקומען פון שטאָדט אין שטעדטעל אריין און איבערגענומען די „פּאָטשט" מיט'ן הויף, מיט'ן גאַנצען אינווענטאַר, האָט זיך אין הויף געפונען דער הונט סירקאַ, נאָך גאָר א יונגער, נאָר שוין א פּארשטאַנדיגער, איין אמת'ער „בר־דעת", אויף אזוי ווייט, אז ער האָט געקענט די נייע בעלי־בתים — איז איינס; און דאָס צווייטע: פּאָר א אידען האָט ער געהאַט דרך־ארץ, נישט זאָטשעפּעט, חלילה, ווי אנדערע הינט, וואָס האָבען א טבע — וויבאַלד זיי דערזעהען פּאָר זיך א לאַנגע קאַפּאָטע, אהא, אזוי ווערען זיי מלא רציחה...

פּאַרשטעהט זיך, אז מיט די נייע בעלי־בתּים האָט סירקע ניט נעהאַט קיין שום מנע־ומשא, אין שטוב ניט אַריינגעשמעקט אפילו. מסתּמא האָט מען איהם לכתּחילה נעגעבען אָנצוהערעניש מיט א שייט־האַלץ איבער'ן קאָפּ, אז אין א אידישער שטוב זאָל א הונט ניט קריכען...

אין קיך אַריין האָט ער אויך ניט געהאַט קיין דריסת־הרגל. „פּרומע די מויד" מיט'ן בלינדען אויגעל האָט איהם „אָפּגעלאָנ־טשעט" דערפון סך־הכּל מיט אין אָקערפּ זודיג וואַסער, וואָס זי האָט איינמאָל אין א ערב־שבּת אויסגעגאָסען אויף איהם מיט א כּיון און אָפּגעקאָכט איהם א שטיק פּעל, און דוקא נאָר אין גוטען מוט, און נאָך געלאָכט אויך.

אָך, אָט די פּרומע! א טאָטערש הארץ האָט געהאַט אָט די מויד! ניט קיין הונט, ניט קיין קאַץ האָט זי נישט געקאָנט פּאַר־טראָגען. מיט טרערען אויף די אויגען האָט שלום נחום וועוויק'ס איינמאָל קוים ארויסגעראַטעוועט פון איהרע הענט די קאַץ, וואָס זי האָט צוגעבונדען צום פיסעל פון טיש און מיט'ן שטעקען פונ'ם בעזעם אזוי אום'ברחמנות'דיג געשלאָגען, אז די קולות פון דעם אומגליקליכען באַשעפּעניש זענען נעגאַנגען אין הימעל אַריין!

— פּרומעניו, הארצעניו, ליובּעניו, וואָס טהוסט דו? א צער בעלי־חיים! גאָט וועט שטראָפען! שלאָג מיך בעסער, שלאָג מ י ך, אבי ניט די קאַץ! — האָט זיך שלום געבעטען און אונטער־געשטעלט דעם רוקען אָט דער דעספּאָטישער מויד, וואָס האָט זיך אַליין ארומגעקוקט, אז שוין צו אכזריות'דיג האָט זי זיך באַגאַנגען מיט דער קאַץ, און האָט זי אָפּגעגאָסען מיט א קוואַרט קאַלט וואַסער — קוים „אָטהאַיוטשעט" דאָס האַלב־טוידטע באַשעפּעניש.

און דאָס אַלסדינג איז געווען, מיינט איהר, איבער וואָס? איבער א נארישקייט: פּרומען האָט זיך אויסגעדאַכט, אז די „נאַשערין" (קיין אנדער נאָמען האָט זי ביי איהר ניט געהאַט!) האָט שוין עפּים געהאַפּט, וואַרום זי האָט זי געטראָפען באַלעקען

זיך. „וואָס באַלעמט זיך פּלוצים, אין מיטען דערינען, א קאַץ?"... אַלעמען און יערען איינציגען האָט פרומע חושד געווען: וויבאַלד א קאַץ — איז זי מסתמא א נאשערין, א הונט — א מזיק, א גוי — א גנב, א קינד — א חזיר... און אזוי אַלע, די גאַנצע וועלט! נאָר מיר קעהרען זיך אום צוריק צום הונט סירקאָ.

אַרויסגעטריבען געוואָרען אזוי מיאוס סאי פון שטוב, סאי פון קיך, וואָלט איין אנדער הונט אויף זיין אָרט געוויס אָפּגעטראָטען פונ'ם דאָזיגען הויף: „לעבט אייך הונדערט און צוואַנציג יאָהר!" ניין, סירקאָ איז געווען ניט אזא מין. ער זאָל וויסען — דער טוידט זאָל זיין, וועט ער פון הויף ניט אַוועק! דאָ איז ער געבוירען געוואָרען, דאָ וועט ער פגר'ען... ובפרט, ער האָט געהאַט גוטע מליצים פאַר זיך: די קינדער פון דעם בעל־הבית. ער האָט נושא־חן געווען אין זייערע אויגען, חאָטש פרומע האָט זיך געפלייסט איהם צו פאַר'מיאוס'ען. א סך, א סך הינט וואָלטען זיך ווינטשען האָבען אזא אויסקומעניש מיט אזעלכע קעסט, ווי סירקאָ האָט געהאַט. פונ'ם שענסטען און פונ'ם בעסטען האָבען איהם חברה אַרויסגעטראָגען אין די קעשענעס, פּארשטעהט זיך, בסוד־סודות, אז קיינער זאָל ניט זעהען און אפילו ניט אָנשטויסען זיך, וואָרום ס'וואָלט נעקאָנט זיין זעהר מיאוס פאַר ביידע צדדים. סירקאָ האָט שוין געוואוסט די צייט פון אָנבייסען, פון וואַרעמעס און פון וועטשערע, און האָט שוין אַרויסגעקוקט מיט אַלע אויגען, וועו וועט מען איהם שוין אַרויסטראָגען פון אַלע גוטע זאכען. ער האָט שוין געוואוסט אפילו, ביי וועמען אין וואָסער א קעשענע אָנצושמעקען און האָט שוין אַליין געשטופט די מאָרדע אהין — א הונט א חכם!

היינט די קונצען, וואָס חברה האָבען איהם אויסגעלעהרענט! אַנידערלעגען איהם, למשל, אויפ'ן שפּיץ נאָז איין אָפּגעלעקט בייגעל, אָדער א שטיקעל ברויט, און זאָגען איהם: „ניע ראוש!" (געווייניטליך, רעדט מען מיט א הונט אויף גוייש) — וועט ער אַיך וואַרטען מיט דרך־ארץ וויפיעל איהר ווילט, ביז ער וועט

דערהערען דאָס גוטע וואָרט: „האָם!" דעמאָלט טהוט ער א שפרונג־אונטער — און פארטיג.

ווינטער ביינאכט, וען די קינדער געהען אין חדר אריין, האָט זיך סירקאָ נישט געקאָנט דערוואַרטען אויף זייגע חברים, און אלע מאָל, ארום זייגער נייגן, איז ער אויסגעוואכסען אונטער׳ן פענסטער, געשאַרט מיט די לאָפעם איבער די געפרוירענע טאָפלים — א סימן, אז ס׳איז שוין צייט צו פארמאכען די ספרים און געהן אהיים עסען וועטשערע. ביי׳ם רבין איז סירקאָ געווען, להבדיל, א זייגער. „נישט אנדערש — האָט ער געזאָגט — אז אייער הונט איז א גלגול!" — און געלאָזט די קינדער פריי, נעמען די פאָפיערענע, מיט שמאלץ באשמירטע לאָמטערנעם און גענהן אהיים האָפעררינ, מיט די פרייליכע יונ׳ישע ליעדער, סאָלדאטסקי ניגונים:

ראז, דווא, טרי, טשעטירע,
פאָידיעם, פאָידיעם נא קוואַרטירע,
אכטער־באכטער קאלאָשקא,
וואָסים דיענגי ראבאָשקא...

אָדער:

פאָרא, פאָרא!
פאָרא וויביראטסא!
אי סאָ ווסיעמי גאָספאָדאמי
ראספראָשטשאטסא — פאָרא!...

סירקאָ איז געלאָפען אויף צו־פריהער און פאר גרויס פרייד און התפעלות געשפרונגען און געקאטשעט זיך אין שניי — און אלץ צוליעב די שטיקלעך ברויט מיט אָפגעלעקטע ביינדלעך פון דער וועטשערע. א הונט א חרוץ!

וויפיעל מאָל האָט זיך געמאכט, אז אויפ׳ן הארצען איז וויסט, אויף דער נשמה סומנע, אין דער היים געהאפט א פסק, אין חדר פארבעסערט, — דעמאָלט פארקלויבט זיך שלום נחום וועוויק׳ם ווייט אין גארטען, אויף יענער זיים בוימער, און סירקאָ מיט איהם.

דאָרט, הינטער'ן פלויט, אויף א בערגעל מיסט, זעצט ער זיך אוועק מיט זיין געטרייען סירקאָ, וואָס ציהט־אויס די מאָרדע, קוקט גלייך אין די אויגען אריין, ווי א זינדיגער מענטש. „וואָס קוקט ער? וואָס טראכט ער בעת מעשה? פארשטעהט ער טאקי יעדע זאך, ווי א מענטש? האָט ער אויך א נשמה, ווי, להבדיל, א מענטש?"... און עס קומט איהם אויפ'ן זינען דעם רבינ'ס ווערטער: „דער הונט איז א גלגול פון א מענטשען"... און ער דערמאנט זיך, וואָס שלמה המלך זאגט אין קהלת: ומותר האדם מן הבהמה אין — קיין חילוק ניט פארהאן צווישען א מענטשען און א בהמה... „אויב ס'איז קיין חילוק ניט פארהאן, פאר וואָס זשע איז ער א הונט און איך א מענטש?"... — אזוי טראכט ער זיך און ער קוקט מיט רחמנות און, צו גלייכער צייט, מיט דרך־ארץ אויפ'ן הונט, און דער הונט — אויף איהם, ווי זיינער א גלייכען. א הונט א חבר! א טייערער, א געטרייער חבר — סירקאָ!...

11

סירקאָס טראַגעדיע

א מיאוס׳ער בלבול. — דאס אומקופעניש פון אייז אומשולדיגען הונט. — הייסע טרערען.

עס וועט ניט זיין קיין גוזמא, ווען איך וועל זאָגען, אז סירקאָ איז געווען א הונט א חכם, וואָס האָט פארשטאנען, ווער עס האָט איהם מעהר ליעב פון אלעמען, און דעריבער איז קיין חידוש ניט, וואָס מעהר ווי צו אלע קינדער האָט זיך סירקאָ דער הונט צוגעבונדען צום פארפאסער פון די דאָזיגע פּתבים, געשלאָסען מיט איהם חבר׳שאפט אָהן ווערטער און ליעב נעהאט, געווען נאָך איהם טאקי באמת די כּפרה, און טאקי באמת גרייט געווען זיך מפקיר זיין פאר זיין חבר און פאר זיין האר. א שטומע צונג — נישט נעווען בפה דאָס ארויסצובאוויזען, איבערגעבען מיט ווערטער, האָט ער עס ארויסבאוויזען, ווי א הונט, מיט זיין שפרינגען און מיט זיין קוויטשען און מיט זיין ווארפען זיך פאר איהם אין דער ערד ארײן אויף זיין הינטישען שטייגער. ס׳איז געגנג געווען איין וואָרט, אז זיין חבר און זיין האר זאל איהם א זאָג טהון: „נא מיעסטא!" — זאל סירקאָ אווען, ווי א סטאטיק, און ליגען, ווי א קעצעלע, שטיל, און נאָר מיט איין אויגעל לאָקערען, אכטונג געבען וואָס זיין האר טהוט.

צווישען דעם „האר" און זיין „קנעכט" סירקאָ איז געווען א שטילע ליעבע, און דער האר האָט בשום אופן ניט געקאָנט פאר-

שטעלען זיך, וואָס וועט זיין, אז סירקאָ וועט ניט זיין. וואָס הייסט, ער וועט ניט זיין? — ווי איז דאָס מעגליך? סירקאָ איז דען א מענטש, וואָס זאָל אוועקפאָרען און פארגעסען דעם זיי־געזונט?... וויפיעל מאָל האָבען גויים געפרובט פארנארען סירקאָן צו זיך אין דאָרף אריין, — איז ער דען נישט געקומען צו לויפען אויף מארגען א פארסאָפעטער מיט איין ארויסגעשטעלטער צונג און געוואָרפען זיך און געקאָטשעט זיך און געשפרונגען צו זיין האר אויפ'ן האלז און געקוויטשעט און געלעקט איהם דעם קאָלנער, און מע וואָלט געמעגט שווארען, אז טרערען זענען איהם געשטאָנען אין די אויגען!

און דאָך... און דאָך איז געקומען דער טאָג, יענער פינסטערער וויסטער טאָג, וואָס דער גוטער געטרייער סירקאָ איז אוועק, אוועק אויף תמיד, אויף אייביג, און אזוי אומגערעכט אוועק, אזוי מיאוס־פארדראָסיג, אזוי מורא'דיג־טראָגיש!

זומער האָט זיך געטראָפען די דאָזיגע טרויעריגע געשיכטע, אים סאָמע תמוז. דאָס איז געווען א זומער פון שרעקליכע היצען, אהן א טראָפען רעגען — מענטשען זענען ממש אויסגעאָנגען פון היץ. און דאָס וויסט איהר דאָך, אז אין די גרויסע היצען זענען די הינט מסופן — זיי ווערען משוגע.

איז ארויס א קלאָנג אין שטעדטעל, אז א הונט איז משוגע געוואָרען און האָט צעביסען נאָך עטליכע הינט, מע וויסט ניט וועלכע. איז געפאָלען א פחד אויף די שטאָדט־לייט, און מע האָט זיך געזומען קודם צום פארזיכערונגס־מיטעל אויף צו פארהיטען קליינע קינדער, טאָמער איז עמיצער חלילה צעביסען געוואָרען פון א משוגע'נעם הונט.

דאָס דאָזיגע מיטעל איז באשטאָנען אין דעם, וואָס מע האָט אלע קינדער אָפגעשיקט צום אלטען טראָפים, א גוי א זנאכאר, וואָס האָט שארפע נעגעל און מיט זיינע שארפע נעגעל קאָן ער „אראָפנעמען בלויע הינטעלעך" פון אונטער דער צונג, און אזוי

קונציג, אז מע זאל נאָרניט פיהלען. די אָפּעראַציע איז ניט אזא מסופּנ'ע, נאָר שטאַרק אָנגענעם איז דאָס אויך ניט, אז א גוי קריכט צו אייך מיט די נעגעל אין מויל אַריין און זוכט ביי אייך „בלויע הינטעלעך" אונטער דער צונג...

דערנאָך האָט מען זיך א נעם געגעבען צו די הינט פון שטאָדט. מע האָט אַראָפּגעבראַכט, גאָט וויסט פון וואַנען, צוויי קאַצאָפּעס, הינטשלענערס, אָנגעוואָפּענט מיט גראָבע שטריק און מיט אייזערנע קרוקעס, און די קאַצאָפּעס האָבען זיך א נעם געגעבען צו דער ארבייט. אין איין טאָג האָבען די דאָזיגע תלמידים אוועקגעלענט א פּאָר צעהנדליג הינט. אויפ'ן קוק האָבען זיי אייך געקאָנט אָפּשאַצען, וועלכער הונט ס'איז משוגע און וועלכער ניט. וואר האָט זיך געקאָנט ריכטען, אשטייגער, אז דער גורל וועט פאַלען אויך אויף דעם גוטען, קלוגען, סטאַטשנעם סירקאָ?

א סברה, אז די קאַצאָפּעס האָבען באַקומען פון דער שטאָדט זייער לוין נאָכ'ן צאָהל פון די אויסגע'הרג'עטע הינט, און וויבאַלד אזוי, איז גאנץ מעגליך, אז ס'וענען געווען נעבאַך א סך אומשולדיגע קרבנות — און סירקאָ איינער פון די ערשטע.

פון דעם אומגליק זענען די קינדער געוואוירע געוואָרען שוין לאַחר המעשה, קומענדיג פון חדר אהיים — און זיי האָבען אויפּגעהויבען א גאנצע רעוואָלוציע אין שטוב: „סטייטש, סירקאָ!... סטייטש, ווי האָט מען עס דערלאָזט אזא מעשה!"...

פּאַרשטעהט זיך, אז די רעוואָלוציע האָט זיך אויסגעלאָזט מיט א קאָנטר־רעוואָלוציע: „חדר־יונגלעך זאָלען האָבען א השגה אין זינען האָבען הינט!"... און מע האָט זיי מכבד געווען מיט רעכטע פעטש, און אויף צו פּאַרבייסען האָט מען זיי צוגעשטעלט א בענקעלע פאַרן רבין, געבעטען, ער זאָל ניט זשאַלעווען קיין שמיץ. און דער רבי האָט צוליעב געטהאָן — ניט נעזשאַלעווועט קיין שמיץ... אוי, שמיץ!...

נאָר דאָס אַלסדינג איז געווען גאָרנישט אַקעגען דעם, וואָס סירקאָ איז נעבאָך אומגעקומען אומזיסט־אומנישט!

מעהר פון אַלע איז געווען דערשלאָגען סירקאָס ליעבלינג — דער מחבר פון די דאָזיגע מעמוארען. דער האָט עטליכע טעג דורכאנאנד ניט געגעסען, עטליכע נעכט ניט געשלאָפען, געקאָטשעט זיך אויף אַלע זייטען, געזיפצט און געקרעכצט שטילערהייט, נישט געקאָנט מוחל זיין די שלעכטע בייזע מענטשען, וואָס האָבען ניט אין זיך קיין קאַפּ רחמנות, קיין צער בעלי־חיים, קיין טראָפען יושר — און ער האָט שטארק־שטארק נאָכגעדענקט נאָך דעם, וואָס איז א הונט און וואָס איז א מענטש, להבדיל?... פאַר וואָס איז א הונט אזוי געטריי צו א מענטשען, און פאַר וואָס איז א מענטש א תלין?... און עס קומט איהם אויפ'ן זינען סירקאָ מיט די קלוגע גוטע אויגען, און ער פאַלט־צו מיט'ן פּנים צו דער קישען און באַנעצט זי מיט ביטערע, ביטערע טרערען.

12

דער יצר־טוב מיט'ן יצר־הרע

עזור דער קארנאסער — א מסור. — א סך אפיטרופסים. — די באבע מינדי'ס שבת־אויבסט. — טוסר־זאגער און מארא־פרעדיגער.

טאָמער וואָלט א יונגעל פארגעסען, אז ער האָט געהאט א הונט פאר א חבר, האָט מען איהם דערמאנט אויף יעדען טריט און שריט: „סירקא האָט דיר געלאָזט גערוסען"... און ביי אזא געלעגענהויט האָט מען איהם שוין דערווייל אריינגעזאָגט א ביסעל מוסר — ער זאָל האָבען צו געדענקען אויף ווייטער. דאָס מוסר־זאָגען איז פאר איהם געווען א סך ערגער פון פעטש. ניט אומזיסט זאָגט מען ביי אונז א שפריכוואָרט: „א פאטש פאר־געהט, א וואָרט באשטעהט". ובפרט, אז דאָ איז געווען ביידע זאכען: אי פעטש, אי ווערטער. און ווערטער זענען געגאנגען פון אלע זייטען. ווער ס'האָט געהאט גאָט אין הארצען, דער האָט געשטראָפט, און דוקא מיט גוטע רעד. דאכט זיך, וואָס געהער זיך אָן א איד א שמש צו א נגיד'ס א יונגעל, בעת ער דאוועט? און וואָס איז זיין עסק, אשטייגער, וואָס א נגיד'ס א יונגעל קוקט דורכ'ן פענסטער ארוים אקוראט בעת שמונה־עשרה? און א נגיד'ס א יונגעל, מיינט איהר, קוקט אומזיסט דורכ'ן פענסטער? ס'מעג זיך טאקי זיין שמונה־עשרה, ס'איז אָבער פאָרט העכסט־אינטערעסאנט צו זהען א זעלטענע סצענע, וואָס ס'איז פראי אָנצוקוקען און זיך א מוסר אראָפנעמען, ווי אזוי א הונט יאָגט

זיך נאָך א קאַץ. די קאַץ האָט זיך אָנגעפֿלאָזן און לויפט פֿייל אויס'ן בויגען — דער הונט נאָך איהר. די קאַץ אויפ'ן פּאַרקאַן — דער הונט נאָך איהר. די קאַץ אראָפּ פונ'ם פּאַרקאַן — דער הונט נאָך איהר. די קאַץ צום רינשטאָק — דער הונט נאָך איהר. די קאַץ דורכ'ן רינשטאָק אויפ'ן דאַך — דער הונט א מפּה! בלייבט ער שטעהן, דער פּלב שבּפּלבים, ווי א נאר, און באַלעקט זיך און טראַכט זיך, אַפּנים: „וואָס האָב איך, הונט, נאָכצולויפען נאָך א קאַץ, וועלכע איז גאָרנישט מיין שטאָט, און וואָס האָב איך צו טהון אויפ'ן דאַך?"...

— אָט אזוי שטעהט א יונגעלע שמונה־עשרה? — זאָגט מלך דער שמש און דערלאַנגט איבער'ן האַלז־און־נאַקען. — וואַרט, שייגעץ, איך וועל שוין דערצעהלען דיין טאַטען!...

אָדער, אשטייגער, וואָס געהט עס אָן עוזר דעם קאַרנאַסען בעדער (אמאָל איז עוזר געווען א שוסטער, אויף דער עלטער איז ער געווארען אויסגעמאַטערט און האָט זיך באשטעלט פּאר א בעדער), וואָס נחום וועוויק'ס יונגלעך גליטשען זיך בארג־אראָפּ אויפ'ן געזעס און רייבען־אויס די הויזען? האָט דאָס עוזר דער קאַרנאַסער בעדער באַדאַרפט דערזעהען פון באָד ארויס און האָט זיך עס א ביסעל צעלאָזט אויף זיין פּאָנפּעוואָטע כּלי:

— ממזרים! הולפּייעס! א רוח אין אייער פּאָפּער און מופער אריין! איהר נעמט נייע הויזען און מאכט א פּעל, עובר אויף בל פּשחית! אָט לויף איך אוועק צו אייך אין חפר אריין און שפּעל אייך צו א פּענקעלע!"

פּאר די, וואָס פּארשטעהען ניט פּאָנפּאַטש־לשון, מוז מען דאָס איבערזעצען: „ממזרים, הולטייעס, א רוח אין אייער פּאָטער און מוטער אריין! איהר נעמט נייע הויזען און מאכט א תּל, עובר אויף בל תּשחית! אָט לויף איך אוועק צו אייך אין חדר אריין און שטעל אייך צו א בענקעלע!"...

צושטעלען א בענקעלע — דאָס איז ניט נאָר א מצוה, דאָס איז א חוב, וואָס יעדער איד איז מחויב צו טהון, וואָרום יעדער איד האָט קינדער און קיינער קאָן נישט ערב זיין, וואָס פון זיינע קינדער קאָן אמאָל אויסוואַכסען. באַדאַרף מען זיי גוט נאָכקוקען און העלפען חאָטש מיט'ן מויל, אויב מע קאָן נישט מיט די הענט. דעריבער האָבען די קינדער געהאט א סך מדריכים און אפיטרופּסים און אָנגעהערט זיך אזוי פיעל מוסר, שטראָף־רעד און מאָראל, אז ס'האָט שטענדיג געזשומעט אין די אויהערען: „זשו־זשו־זשו — „זשו־זשו־זשו — דאָס זאָלסט דו נישט טהון!" „זשו־זשו־זשו — אהין זאָלסט דו נישט שטעהן!" „זשו־זשו־זשו — אהין זאָלסט דו נישט געהן!" אלע האָבען געזשוזשוקעט: טאַטע־מאַמע, שוועסטער און ברידער, דער רבי, די דיענסטמויד, די פעטערס, די מוהמעס, די באָבע, און איבערהויפט די באָבע מינדי, וואָס פּאַרדיענט דערמאָנט צו ווערען מיט א פּאָר ווערטער.

די באָבע מינדי — דאָס איז געווען א אידינע א הויכע און א טשעפקע, איין אָפּגעפוצטע און א פרומע מיט סכנת־נפשות! איהר עובדה איז געווען — אכטונג צו געבען אויף די קינדער און אויף זייער אידישקייט: אויסגלעטען די אייניקלעך די פאות מיט באשפייטע פינגער, אָפּריניגען און אויסגלייכען די מלבושימ־לעך, זיך צוהערען ווי זיי דאוונען, בענטשען און לייענען קריאת־שמע פאר'ן שלאָפען געהן. דערפאר האָבען אלע אייניקלעך געמוזט קומען צו איהר שבת בייטאָג זאָגען דער באָבען א גוט־שבת, זיך אויסזעצען, ווי די סטאטקעס, ביי דער וואָנט און זיצען און ווארטען, ביז זי וועט געבען „שבת־אויבסט". געגעבען האָט זי דעם „שבת־אויבסט" עפּים ניט אזוי ביד רחבה, נאָר דערפאר אויף ריינע גלאַנצענדיגע שעלעכלעך: איין עפּעלע, א פערשקע, א באָקסער, א פייג, אדער דריי־פיער איינגעדאַרטע ראָזינקעס, און מוסר האָט זי דערביי געזאָגט אהן א שיעור! דער מוסר איז באשטאַנען אין דעם, אז מע באַדאַרף פאלגען טאַטע־מאַמע און

גוטע־פרומע לייט, און אז מע בארארף זיין אידען, און אז גאָט וועט שטראָפען פאר איטליכס בערעקלע — פאר ניט דאוונען, פאר ניט פאָלגען, פאר ניט לערנען, פאר שטיפען, און אפילו פאר א שלעכטע מחשבה, און אפילו פאר א פלעק אויף דער קאפאָטע, — אזוי, אז ס'איז כמעט נישט איינגענאנגען דאָס עפעלע, די פערשקע, דער באָקסער, די פייג, אָדער די דריי־פיער איינגעדארטע ראָזינקעס.

נאָר וואָס פאר א וווערטה האָט געהאט דער באבע'ס מוסר אקענען יענעם קוואל פון מוסר, וואָס דער רבי האָט נאָכדעם אויס־געגאָסען פאר זיינע תּלמידים טאקי דעם זעלבען שבת בייטאָג פאר מנחה דאוונען? טייכען טרערען האָט ער ארויסגעצויגען פון אלעמענ'ס אויגען — אזוי שארף און בולט האָט ער אויסגעמאָלט דעם יצר־טוב מיט'ן יצר־הרע, דעם גן־ערן מיט'ן גיהנום, מיט'ן מלאָך־הדומה, מיט'ן וואַרפען פּח־הקלע פון איין עק וועלט ביז'ן אַנדערען! מילי־מיליאָסען שדים, רוחות און ניטגוטע האָט ער אויסגעשפרייט פאר די תּלמידים'ס פיס, געזעהען זיי ביי איטליכען אונטער די נעגעל, געווען זיכער, אז יעדער איינציגער איז א יורש־גיהנום, וואָרום טאָמער האָט זיך אפילו געפונען איינער אזעלכער, וואָס האָט ניט געזינדיגט, וואָס האָט געדאָווענט און געלערענט און געטאָן אלסדינג, וואָס דער יצר־טוב היסט צו טהון, האָט ער דאָך געפאלגט דעם יצר־הרע און געזינדיגט בּמחשבה. און אויב ניט במחשבה, האָט ער אין שלאָף, אין חלום עפּים מהרהר געווען וועגען א זאָך, וואָס מע טאָר ניט...

הכלל, ס'איז נישט געווען זיך אויסצובאהאלטען פונ'ם מויך, פונ'ם יצר־הרע, אין ערגיץ, סיידען לעג זיך צווישן און שטארב! און דאָ, אויף צו־להכעיס, ווילט זיך דוקא א לעב טהון, און דוקא א שטיף טהון, און דוקא לאכען, און דוקא נאשען, און דוקא אפּ־חאפען דאָס דאוונען, און דוקא טראכטען פון דעם, וואָס מע טאָר ניט... דאָס איז שוין געווען דעם יצר־הרע'ס ארבייט, וואָס האָט געהאט גענוג שליחים אויף אריינצוחאפען דעם אומשולדיגען אין

נעץ אריין — און קוים האָט ער שוין אריינגעחאפט, איז מען שוין במילא נאָכגענאַנגען איהם, ווי א קעלבעל, און געטהאָן אלסדינג, וואָס דער יצר־הרע האָט געהייסען טהון. און דער יצר־הרע האָט שוין אזא גליק, אז איהם פאלגט מען אסך מעהר, ווי דעם יצר־טוב. עס העלפט נישט קיין שום מוסר־זאָגען מיט קיין שום מאָראל פּרעדיגען. אדרבה — וואָס מעהר דער יצר־טוב פלייסט זיך, אלץ שטארקער ארבייט דער יצר־הרע. איך האָב מורא ארויסצורעדען, נאָר מיר שיינט, אז ס׳זאָל ניט זיין קיין יצר־טוב, וואָלט דער יצר־הרע נישט געהאט וואָס צו טהון...

13

גנבה, קאָרטענשפּיעל און אַנדערע עבֿירות

די קינדער העלפֿען דער מאַמע אויפֿן יאָריד. — קאָרטען לכבוד חנוכה. — בערעל דער אַלמנה׳ס לעהרענט גנבה׳נען. — א יונג איין אויסוואורף.

מיט נחום וועוויק׳ס קינדער האָט זיך דער יצר־הרע באַגאַנגען, ווי א מערדער. לא די וואָס די קונדסים האָבען פּאַרקנייטשט דאָס דאָוונען, העכער האַלב איבערגעהיפּערט און געזאָגט דער באָבען א גרויסען ליגען, אז זיי האָבען אויסער׳ן דאָוונען נאָך געזאָגט עטלעכע קאַפּיטלעך תהלים, — האָבען זיי נאָך פּשוט אויסגע־לערנט זיך גנב׳ענען, נאַשען, קאָרטען־שפּיעלען און נאָך אַנדערע עבֿירות... פּאַרשטעהט זיך, אז דאָס אַלסדינג איז געגאַנגען בהדרגה, איינס האָט מיטגעשלעפּט דאָס אַנדערע, ווי אין פּסוק שטעהט געשריבען: עבֿירה גוררת עבֿירה... און געגאַנגען איז דאָס אָט ווי אזוי:

איך האָב אייך שוין, דאכט זיך, געזאָגט אויבען, אז די וואַראַנקאַווער אידען האָבען געלעבט פונ׳ם גוי, און איבערהויפּט פון די גרויסע יאָרידים, וואָס האָבען געהייסען מיט׳ן נאָמען „קראָסנע טאָרגעס". אויף די דאָזיגע יאָרידים האָבען אידען אַרויסגעקוקט, האָבען זיך געטומלט, געמאכט געשעפטען, געלייזט געלט, און גויים האָבען געטהאָן זייערס — זיי האָבען ג׳נב׳עט, און איבערהויפּט די גויעס. ס׳איז גאָר ניט געווען אויסצושטעהן

און אײַנצוהיטען זיך פון זײַ! אָט האָט איהר ביי אײַנער ארוים־געטרייסעלט פון ארבעל א פעטשייליע, אדער א סטענגעלע, און אָט האָט שוין די אנדערע גויע אוועקגעלקח׳ענט אונטער דער נאָז א חלב׳ען ליכטעל, אדער א באָקסער. וואָס טהוט מען? איז די מאַמע, חיה־אסתר נחום וועוויק׳ס, געפאַלען אויף איין עצה: אוועקגעשטעלט איהרע יונגלעך אין קלייט, זיי זאָלען אכטונג געבען, מע זאָל ניט גנב׳ענען — און חברה האָבען איהר גוט און געטריי אכטונג געגעבען: א חוץ וואָס מע האָט אָנגעשטופט פולע קעשענעס מיט באָקסערען, מיט טיטון, מיט ניסלעך און מיט טרוקענע פלאָמען, האָט מען זיך נאָך צוגעהאַפט צום גרינעם קעסטעלע, וואו דער „פּריון" איז געלענען, און אקוראט בעת די מאַמע האָט זיך פאַררעדט מיט א קונה׳טע, האָט מען אריינגערוקט אין קעשענע א פּאָר מזומנ׳ע מטבעות, האַרטע זעפּסערלעך, און מען איז אוועק מיט זיי דערנאָך אין חדר און דאָרט פאַרנאַשט אויף בלינעס, קאָרזשעס, מאַהנעלעך, ארבעסלעך און סעמעטשקעס, אדער — נאָר פאַרשפּיעלט אין קאָרטען.

שפּיעלען אין קאָרטען איז געווען א מין חולאַת, אײַן עפּידעמיע אין אלע אידישע חדרים, וואָס געמומען האָט זיך עס פון חנוכה און איז פאַרבליבען אויפ׳ן גאַנצען ווינטער. עס איז באַוואוסט, אז חנוכה איז א מצוה צו שפּיעלען. וועל סע שפּיעלט אין דריידעל, און וועל סע שפּיעלט אין קאָרטען. אמת, מיר מיינען נישט חלילה קאָרטען ממש, אָפּגעדרוקטע קאָרטען; מיר רעדען דאָ פון געמאַכטע, פון אידישע קאָרטען, פון „למ״ד־אל״ף־קאָרטען". נאָר ס׳איז אלץ איינס. דער אייגענער יצר־הרע מיט׳ן אייגענעם אזארט. געקומען חנוכה, האָט דער רבי אליין נישט נאָר געהייסען שפּיעלען — ער האָט אויך געמומען אָנטייל אינ׳ם שפּיעלען און איז, אדרבה, פאַרקעהרט, געווען גאַנץ צופריעדען אָפּגעווינען ביי זיינע תלמידים דאָס גאַנצע חנוכה־געלט. און פאַר־שפּיעלען דעם רבין דאָס חנוכה־געלט איז געווען א פאַרגניגען און א כבוד און א פרייד. יעדענפאַלס — בעסער צו פאַרשפּיעלען

דעם רבין דאָס חנוכה־געלט, איידער זיין פון רבין א געשמיסענער — דאָס וועט, דאכט מיר, צוגעבען יעדער פּאַרשטענדיגער מענטש...

דערפּאַר אָבער, אז ס'איז אַוועק חנוכה, איז געווען אויס יום־טוב און אויס קאַרטען! דאָס הייסט, דער רבי האָט אָננעזאָגט מיט'ן האַרבען וואָרט: הזהר והשמר — טאָמער וועט מען זיך דערוועגען עמיצער צוריהרען זיך צו א קאַרט, אָדער אפילו רעדען פון קאַרטען, אָדער טראַכטען וועגען קאַרטען, איז אַחת דתו להמית — איז ער א געשמיסענער!...

אַפּנים, אז דער רבי איז אליין געווען אמאל א רעכטער קונדס און האָט ליעב געהאַט א קערטעל נישט נאָר לכבוד חנוכה. וואָרום אז ניט, פון וואַנען נעמט זיך צו איהם נאָר דער דאָזיגער געדאַנק?... ווי אַווי די מעשה איז, נאָר זיינע תלמידים האָבען דעם גאַנצען ווינטער נאָך חנוכה געשפּיעלט אין קאַרטען מיט א סך מעהר היץ און מיט נאָך א גרעסערען אָזארט, ווי חנוכה. מע האָט פּאַר־שפּיעלט די אָנבייסענעם מיט די מיטאָגס, מע האָט פּארשפּיעלט וואו ווער ס'האָט געהאַט א מזומן'עם גראָשען, און אז ס'איז ניט געווען קיין געלט און שפּיעלען האָט זיך געוואָלט, האָט מען געזוכט פּל־ערליי וועגען אויף צו קריגען געלט. ווער עס האָט זיך דערגריבעלט צו רב־מאיר־בעל־נס־פּושקע און דורך א שטרויעלע מיט וואַפּס ארויסגעקריגען פון דאַרטען איינציגווייז די פּאַרווייניטע גראָשענס, וואָס די מאמע האָט אהין אריינגעוואָרפען אלע פּרייטאָג פּאַרנאַכט פּאַר ליכט־בענטשען. ווער עס האָט זיך איין עצה געגעבען, דורך א שליחות אין מארק, עפּים אראָפּהאַפּען א פּאָר גראָשענס „קאַמיסיע". און ווער עס האָט זיך פּשוט דעביווען צום טאַטנ'ס בייטעלע, אָדער צו דער מאמע'ס קעשענע, ביי דער נאכט, וועו אלע שלאָפען, און אויסגעטריסלט פון דאַרט וויפּיעל עס האָט זיך געלאָזט. און דאָס אלסדינג איז נעטהאָן נעווארען מיט די גרעסטע פּחדים און מיט דער גרעסטער ריזיקע. און דאָס אלסדינג איז אַוועק אויף קאַרטען־שפּיעל אין למ"ד־אל"ף!

די פראגע איז נאָר געווען: וועָן און וואו? און ווי אזוי שפּיעלט מען, אז דער רבי זאָל ניט געוואוירע ווערען? דער־פאר האָבען שוין געזאָרגט די חברים פון דער עלטערער פּתה: אזעלכע יונגלעך, ווי אלי קייל'ע'ס, א חתן־בחור, א געלער, מיט א זילבערנעם זייגער, און בערעל דער אלמנה'ס, גלאָט א בחור מיט גראָבע ליפּען און מיט מאָדנע געזונטע צייכן, וואָס קאָנען ברעכען אייזען. עס האָט שוין דעמאָלט זיך געשיט איהם א בערדעל — און ער אליין איז שולדיג אין דעם: ווייל ער רויכערט ציגייערען. אזוי האָט בערעל אליין געזאָגט אויף זיך. „א סימן האָט איהר, — האָט ער ג'טענה'ט — אָט הויבט איהר אָן צו רויכערען ציגייערען, וועט זיך ביי אייך אויך אָנהויבען אויסשיטען בערדלעך"... און ער האָט אויסגעלעהרענט אויף א טשיקאַוועסט א סך חברים „רויכערען ציגייערען". און ניט נאָר רויכערען האָט ער זיי אויס־געלעהרענט — ער האָט זיי באַוויזען א וועג, ווי אזוי מע קריגט דעם מאטעריאל אויף צו רויכערען... דאָס הייסט, בעסער גע־זאָגט — ער האָט זיי אויסגעלעהרענט גנבה'נען. פּארשטעהט זיך, אז פּאר זיין אויסלעהרנען האָט בערעל באַקומען באַצאָהלט — טאקי מיט „טיטון" און מיט פּאַפּיראָס־פּאַפּיער.

און בערעל האָט זיך געהאט זיין סיסטעם: דער, וואָס האָט איהם געפּאָלגט און געבראכט טיטון מיט פּאַפּיראָס־פּאַפּיער — דער איז געווען א וואוי יונגעל, א חבר. און ווער ס'האָט מורא געהאט, אדער נישט געקאָנט גנבה'נען — דער האָט ביי איהם געהייסען „א קוואטש און א לעמעשקע" און איז ארויס פון חבר'־שאפט, און אז ס'איז איהם אָפּגענאָלטען, האָט ער נאָך געחאפּט געשלאָגען אויך, טאקי פון איהם אליין, פון בערלען הייסט עס. פּארקריעגען זיך אויף בערלען אדער באַקלאָגען זיך אויף איהם — איז געווען אוממעגליך, וואָרום דאָס וואָלט געהייסען ארויסגעבען זיך אליין — און דערויף זענען געווען ווינציג העלדען. דעריבער האָט מען געטהאָן אלסדינג, וואָס בערעל דער אלמנה'ס האָט גע־הייסען, און מען איז געזונקען מיט איהם וואָס ווייטער אלץ

טיעפער און טיעפער אין אָפּגרונט אריין, און גאָט ווייסט, וואוהין חברה וואָלטען מיט איהם פּארגאַנגען, ווען בערעל דער אַלמנה׳ס זאָל ניט געווען האָבען זיין ווייסטען סוף פון זיך אַליין אויף אזא מין אופן, וואָס קיינעם וואָלט דאָס גאָר אין קאָפּ ניט איינגעפאַלען און וואָס זיינע חברים פון חדר זענען נאָך געווען אזוי יונג און אומשולדיג, אז זיי האָבען נאָך רעכט ניט פּארשטאַנען, וואָס דאָרט האָט זיך אָפּגעטהאָן. זיי ווייסען נאָר, אז ס׳איז געווען א מעשה איינמאָל אין א פּרייטאָג, האָט מען געהאָפּט דעם בחור אויף יענער זייט באָד, וואו ער האָט ארויסגעקאַלופעט א שטיקעל גלאָז פון א טאָפּלי און אריינגעקוקט מיט איין אויג אינוועניג אריין צו די ווייבער, ווי זיי באָדען זיך...

וועה׳ווועה, וואָס ס׳האָט זיך דעמאָלט אָפּגעטהאָן אין שטערטעל! זיין מאַמע, די אַלמנה, האָט גע׳חלש׳ט, און איהם האָט מען אָפּגענומען פון חדר און ניט אריינגעלאָזט אין בית־מדרש אריין, און קיין יונגעל, אבי נאָר א טאטענס׳ס א קינד, האָט ניט געוואָגט מעהר צו באַגעגענען זיך מיט דעם „מומר־להכעיס". אזוי האָט מען איהם נאָכדעם א נאָמען געגעבען. און בכדי צו פאַרענטפערען, אפּנים, דעם דאָזיגען נאָמען, האָט זיך בערעל דער אַלמנה׳ס אין א צייט ארום, זיין מאַמע די אַלמנה האָט שוין דעמאָלט ניט געלעבט, אָפּגע׳שמד׳ט און פּארפאַלען געוואָרען.

14

פּייגעלע־אַשמדאי

שקצים ווערען בעלי־תשובה. — א רוח, ניט קיין מיידעל. — א מכשפה וואָס קיצעלט.

פון דעסטוועגען דאַרף מען ניט מיינען, אַז דער יצר־הרע האָט אינגאַנצען אויסגעפיהרט און אַז דער יצר־טוב איז אַלע מאָל געווען הינטערשטעליג. מע דאַרף נישט פאַרגעסען, אַז ס'איז געווען א ראש־חודש אלול אויף דער וועלט, מיט תּשובה־טעג, מיט א ראש־השנה־יום־כּפּור, און גלאָט תּפלות, תּעניתים און סגופים, וואָס עהרליכע אידען האָבען צוגעטראַכט. נישט קוקענדיג אויף די קליינע גנבה'לעך, אויף די קאַרטען און אויף די אַנדערע יונגעלשע עבירות, קאָן מען זאָגען גאַנץ זיכערליך, אַז דער מיטעל־סטער פון די בּרידער, שלום נחום וועוויק'ס, איז געווען באמת פרום, מורא געהאט פאר גאָט און געגעבען זיך ניט איין מאָל דאָס וואַרט, אַז ער וועט עלטער ווערען, וועט ער זיך פאַרבעסערען און וועט, אם ירצה שם, זיין גוט און פרום, אזוי ווי די באבע מינדי האָט געהייסען, און אזוי ווי דער רבי האָט געהייסען, און אזוי ווי אַלע גוטע־פרומע לייט הייסען.

אפטמאָל האָט זיך געטראָפען, אַז ער האָט געווויינט ביי'ם דאוונען, זיך געשלאָגען על־חטא און דערווייטערט זיך פון די עלטערע בריידער און פון אַלע יענע חברים־שקצים, וואָס רעדען אָן שלעכטס טהון. און איין אמת'ער בעל־תּשובה'ניק איז ער

נעווארען, אז ס׳איז נעקומען די ציים פון תשובה־טעג, פון ימים נוראים.

זיין גוט און פרום איז בכלל זעהר זים און אנגענעם. נאר ווער עס האט אמאל געפרובט זיין א בעל־תשובה׳ניק — דער וועט מודה זיין, אז קיין בעסערע זאך קאן שוין נאר אויף דער וועלט ניט זיין. א בעל־תשובה איז א מענטש, וואס בעט זיך איבער מיט גאט, נעמט־איין דעם יצר־הרע און באהעפט זיך מיט דער שכינה. בארעכענט נאר: וואס קאן זיין בעסער פון דעם, אז מע בעט זיך איבער? און וואס קאן זיין זיסער פון נצחון? און וואס קאן זיין ליעבער פון דער שכינה? א בעל־תשובה פיהלט זיך גאנץ, און שטארק, און ריין, און פריש, און נייי־געבוירען, און קאן קוקען איטליכען גלייך אין די אויגען אריין. ס׳איז גוט, אויסגעצייכענט גוט צו זיין א בעל־תשובה!

שוין אז דער חודש אלול איז אריינגעטראטען און עס האט זיך געלאזט הערען דער ערשטער בלאז פונ׳ם שופר, האט זיך דעם העלד פון דער דאזיגער אויטאביאגראפיע אויסגעווויזען, אז ער זהטט ליגען דעם יצר־הרע א געבונדענעם, זיך וואלגערען אויף דער ערד און זיך בעטען רחמים, מע זאל איהם אזוי שטארק ניט טרעטען מיט די פים. און וועד שמועסט ראש־השנה! און וועד שמועסט יום־כפור! דאס ליידען פונ׳ם שוועדען תענית, דאס הונגעריג־זיין און דאס וועלען א טרונק ביז צום שטארבען און איינהאלטען זיך גלייך מיט אלע גרויסע — דאס אלץ האט אין זיך אזוי פיעל זיסקייט, אזוי פיעל רייץ און שענקייט, אז דאס קאן אפשאצען נאר דער, וואס איז אליין א פרומער אדער געווען אמאל פרום. וואס פאר א פארגעניגען קאן זיך פארגלייכען מיט יענעם פארגעניגען, וועו מע געהט־ארויס איין אויסגעהונגערטער און איין אויסגעמאטערטער מוצאי יום־כפור פון בית־המדרש, איין אפגעריניגטער פון אלע זינד און מיט איין אויסגעליטערטער נשמה, מע רעכענט צו געהן אהיים גיכער אפפאסטען זיך און מע פיהלט שוין דעם טעם גן־עדן פונ׳ם קארענעם לעקאך, איינגעטונקען אין שטארקען

בראָנפען, און צום סוף — סטאָפּ! וואָס איז די מעשה? אידען האָבען זיך אוועקגעשטעלט מחדש זיין די לבנה. „מיר זענען טאקי, גאָטעניו, גוט הונגעריג און גוט מיעד און גוט אויסגעמוטשעט, נאָר איינם צום אנדערען נעהער זיך ניט אָן — הַיין לבנה וועלען מיר דיר מחדש זיין".

אך, ווי גוט ס׳איז צו זיין א איד, און א עהרליכער איד, א בעל־תשובה!

איז אָבער דער יצר־הרע — ניט געדאכט זאָל ער ווערען! מישט זיך אריין דער שטן המקטרג און מאכט קאלי אינגאנצען. דאָס מאָל האָט זיך דער שטן המקטרג באוויזען אינ׳ם געשטאלט פון א דאָרפיש מיידעל מיט געגרייזעלטע האָר און מיט גרינע אויגען. פון וואנען האָט זיך געזומען דאָס מיידעל — וועט איהר האָרכען.

אויף אלע ימים נוראים, אזוי איז געווען א מנהג פון קדמונים, האָבען זיך צונויפגעפאָהרען פון די ארומיגע דערפער אינ׳ם קלייניעם שטעדטעל וואָראָנקא דאָרפס־אידען (ישוב׳ניקעם), אָדער „יום־טוב׳ניקעם", ווי זיי האָבען דאָרט געהייסען. יעדער בעל־הבית האָט זיך געהאט זיין יום־טוב׳ניק מיט זיין יום־טוב׳ניטשקע. נחום וועוויק׳ס יום־טוב׳ניק איז געווען א ווייטער קרוב מיט׳ן נאָמען „לייפשיץ דער הלוואָקער", א פרומער איד מיט א ברייטען שטערן, א שטערן פון א בעל־מח, חאָטש באמת איז ער געווען נישט אזא גרוסער חכם. און א ווייב האָט ער געהאט אויך א פרומע, וואָס האָט ליעב געהאט דאוונען און שמעקען טאבעקע. קיין קינדער האָבען זיי נישט געהאט, נאָר א דיענסטמיידעל, א יתומה און א ווייטע קרובה, און געהייסען האָט זי פייגעל. ביי די קונדסים האָט זי געהאט איין אנדער נאָמען — „פייגעל־אשמראי", דער־פאָר, וואָס דאָס איז געווען א ברען, א רוח, ניט קיין מיידעל, געהאט אין זיך וונגעלשע נענג, ליעב געהאט שטיפען מיט וונגלעך, אז קיינער זאָל ניט זעהען, דערצעהלען זיי מעשיות און זינגען ליעדלעך, צום מיינסטען — גוויישע.

איינמאל — ס'איז געווען חול־המועד סוכות, א ווארעמע, א ליכטיגע נאכט — האט זי זיך צוגעגנבה'ט צום געלענער, ווען די יונגלעך זענען געשלאפען (צוליעב די יום־טוב'ניקעס די קרובים האט מען די קינדער אויסגעלעגט שלאפען אין הויף, אויף דער ערד), און האט זיך אוועקגעזעצט א האלב־נאקעטע, געמומען זיך צע־פלעכטען די האר און בעת מעשה דערצעהלען מאדנע מעשיות. דאס זענען ניט געווען די מעשיות, וואס שלום'ס חבר, שמואליק דעם רב'ס, פלעגט דערצעהלען. דאס זענען געווען מעשיות פון שדים, רוחות און לצים, וואס טהוען־אפ שפיצלעך אלערליי: קעהרען־איבער די מלבושים אויף דער לינקער זייט, שטעלען־איבער דאס מעבעל, בלעטערען־איבער די ספרים, ברעכען דאס געפעס, שלעפען־ארויס די טעפלעך פונ'ם אויוועז, און נאך אזעלכע מעשים אשר לא יעשו. און פון מכשפים האט זי געמומען דערצעהלען, פון מכשפים און מכשפות, ווי אזוי א מכשפה, אז זי ווילּ נאר, קאן זי פארמוטשען הונדערט מענטשען נאר מיט איהר קיצלען אליין...

— קיצלען? וואס הייסט דאס: מיט איהר קיצלען?

— קיצלען ווייסט איהר ניט וואס הייסט? אט וועל איך אייך ווייזען, ווי אזוי א מכשפה קיצעלט.

און פייגעלע־אשמדאי האט זיך א לאז געגעבען מיט די צע־פאטעלטע האר, באווייזען, ווי אזוי א מכשפה קיצעלט. פריהער האבען די יונגלעך געלאכט; דערנאך האבען זיי געמומען זיך אפ־שלאגען פון איהר, זיך בארען. חברה האבען זיך רעכט איינגע־פלאנטעט איהר אין די צעפאטעלטע האר, איהר איינגעטיילט קלעפ מיט קולעקעס, מיט בוכענצים, ווי נאט האט געבאטען. פיינגעלע האט זיך פלומרשט באשיצט, נאר ס'איז געווען צו זעהען, אז די קלעפ זענען איהר איינגענעמען... זי האט צוגענומען די קלעפ און געווארלט נאך... דאס פנים האט איהר נעפלאמט. די אויגען (העל־גרינע אויגען, ווי ביי א קאץ) האבען געגלאנצט. אסקענען דער שיין פון דער לבנה האט זי אויסגעזעהען, ווי איין אמת'ע מכשפה! נאר ערגער פון אלץ איז געווען דאס, וואס די

דאָזיגע מכשפה האָט זיי ניט נאָר בייגעקומען אלעמען, נאָר זי האָט זיי יעדען אייגציגוויז ארומגענומען, צוגעקוועטשט צום הארצען און געקושט, געקושט גלייך אין די ליפען ארײן !...

א גליק, וואָס דאָס איז געווען פאַר הושענא־רבה, איידער דאָס קוויטעל איז נאָך אָפגע׳חתמ׳עט, און מע קאָן נאָך אויסבעטען ביי׳ם רבונו־של־עולם, ער זאָל דאָס דאָזיגע נישטוויל־ענדיגע קושען זיך מיט א נקבה נישט פאַררעכענען פאַר א צו גרויסע עבירה, וואָרום גאָט איז איין עדות, אז דאָס איז געווען ניט במזיד, נאָר בשוגג...

פון וואַנען האָט זיך גענומען אָט די פייגעל־אשמראי ? וואָס פאַר א באַשעפעניש איז דאָס געווען : א רוח ? א שד ? א גלגול ? אָדער דער שטן המקטרג האָט זיך פאַרשטעלט אינ׳ם געשטאלט פון א נקבה, בכדי צו ברענגען אומשולדיגע קינדער צו אזא עבירה — זיך קושען קענען זייער אייגענעם רצון מיט א מיידעל ?...

15

דער לץ

א „דאמאוויק", וואס טהוט־אפ מעשים. — נעחאפט דעם לץ. — מע מאכט חתונה איין אויסגעלאזענע מויד אוו זי ווערט א אשה צנועה.

ווער פייגעלע־אשמדאי איז געווען — האָט זיך גיך ארויס־באוויזען, און אויף אזא וואונדערליכען אופן, אז ס'איז בדאי צו דערצעהלען.

דעם זעלבען ווינטער — ארום חנוכה איז דאָס געווען — קומט צו פאָהרען אָט דער ליפשיץ פון הלובאָקע מיט א נייעם, אז ביי איהם אין שטוב האָט זיך פארנאדעט א לץ, א „דאָמאָוויק", וואָס מאכט איהם אומגליקליך !... תחילת האָט דער „לץ" — אזוי דערצעהלט לִיפשיץ — געמאכט פון זיי נאָר חוזק : אלע נאכט האָט ער איבערגעבלעטערט די גמרות, צעריסען. די סידורים מיט די חומשים, איבערגעקאהרט די טעלער אין שאפע, צעבראָכען די טעפּ, אריינגעוואָרפען אין פאָמעניצע דאָס תפלין־זעקעל, דעם גע־מאָהלטען מזרח, און משה מאָנטעפיאָרען אויסגעדרעהט מיט'ן פנים צו דער וואנט — און מע זאָל דאָס הערען, איהר זאָלט זאָגען, אפילו א שארך פון עמיצען ! שפעטער האָט דער לץ אנגעהויבען אויס־לעדיגען און איבערקעהערען זיי אלע קעשענעס, ארויס'גנבה'נען דאָס קליינגעלט פון טישקעסטעל, צונעמען און פארטאכטאָרעט ערגיץ דעם ווייב'ס פערעל — א ריינער אומגליק !... איז ער, הייסט עס, איצטער געקומען צו זיין קרוב, צום נחום וועוויק'ס,

פרעגען איין עצה, וואָס טהוט מען? צי זאָל ער מעלדען אין סטאן? צי זאָל ער פאהרען קיין טאלנע צום רבין? צי זאָל ער זיך גאָר ארויסקלויבען פון הלובאקע?

אויסגעהערט די מעשה, האָט איהם נחום וועווייק׳ס מעהר ניט א פרעג געטהאָן: „און וואו שלאָפט דאָס דיענסטמיידעל? און ווי אזוי איז זי מיט דער בעל־הבית׳טע?"... ליפשיץ האָט זיך אזש געפונען באלעדיגט: ערשטענס, איז פייגעל זייערע איין ארעמע קרובה, וואָס זיין ווייב ווייל זי חתונה מאכען, געבען נדן, און ס׳איז איהר ביי זיי גוט, ווי די וועלט; און צווייטענס, שלאָפט זי ווי א גע׳הרג׳עטע ערגיץ וויים איך וואו, אין קיך, ביי דער פאר־שלאָפענער טיר!

— האָט זי ניט עפים באקאנטע אין דאָרף?... — האָט איהם נחום וויעדער א פרעג געגעבען, און ליפשיץ איז שוין גאָר אין כעס געוואָרען און צעשריגען זיך:

— פון וואנען האָבען זיך געגומען צו איהר באקאנטע אין א דאָרף פון סאמע גויים? צי אפשר מיינסט דו, אז דער ליץ דאָס איז פייגעל?...

— חס וחליליה! — האָט איהם נחום וועווייק׳ס געענטפערט און גוט אויסגעלאכט זיך פון זיין נארישען קרוב, געפרובט איהם איבערצייגען, אז קיין ליצים און קיין „דאמאוויקעס" זענען בכלל נישטא. ליפשיץ האָט אבער נישט געוואלט הערען אפילו. ער האָט געשוואָרען, ער זאָל אזוי דערלעבען הערען שופר של משיח, ווי ער האָט אליין געהערט ביינאכט א סאפען פון א מין לעבעדיג באשעפעניש, א קראצען פון נעגעל, און אויף מארגען האָט מען געזעהען אין קיך עפים משונה־מאדנע סימנים פון היהנערשע פיסלעך אויפ׳ן אויסגעשאטענעם זאמד, וואָס אויף דער ערד.

דערזעהען, מיט וועמען ער האָט צו טהון, האָט נחום וועווייק׳ס א דרעה נעגעבען, ווי מע זאגט, דעם דישעל צוריק: עס קאָן זעהר זיין, אז דער ליץ איז א ליץ. נאָר וואָס דען? ער וואלט א בעלן

נעווען זיין דערביי... אויב ער וויל, לאז ער מיטנעמען איהם, נחום'ען, צו זיך אין דאָרף אריין — ער וויל אליין זעהען מיט זיינע אויגען... און וויבאלד אז שוין יא פאהרען, זאל שוין מיט־פאהרען אויך זיין יונגערער ברודער, ניסעל וועוויק'ס, אדער ניסעל ראבינאוויטש.

— מיין ניסעל — האט נחום געגעבען צו פארשטעהן — איז א יונגערמאן א חוואט, א מענטש וואס פיהלט זיך, קיין עין־הרע, אין כח. ער האט שוין אמאל אויסגעפאטשט א סטאנאוואי פריסטאוו, איז צו גאט א האפענונג, אז ער וועט קאנען גובר זיין א ליץ אויך... פאהרען מיר?

— מיט'ן גרעסטען כבוד! — האט זיך ליפשיץ אנגעהאפט מיט ביידע הענט, און אלע דריי האבען זיך גוט אנגעפעלצט מיט ווארעמע יענאטענע פעלצען, זיך ארויסגעזעצט אין א בריטען שליטען און זענען שוועך צו ליפשיצען אין דאָרף אריין, קיין הלובאקע.

געקומען אין דאָרף שוין פארנאכטליך, האט מען די ליעבע גסט זעהר שען אויפגענומען, געקאכט פון זייערטוועגען א מילכיגע וועטשערע, און מע האט געשמועסט די גאנצע צייט פון דעם ליץ, וואס האט זיך ביי זיי פארנאדעט.

שפעטער, בעת פייגעל האט דערלאנגט צום טיש, האט נחום געמאכט א גאנץ ברייטען שמועס וועגען דעם, אז ער און זייער גאנצע משפחה, די ראבינאוויטשעס, היימסט עס, האבען פון גע־בורען א מאדנע הארטען שלאף, חאטש נעם און טראג זיי ארויס מיט די בעטלעך, חאטש שיסט אין זיי מיט הארמאטען! נאר פון דעסטוועגען האבען זיי פאר א דיבוק, פאר א ליץ און פאר א „דאמאוויק" קיין מורא ניט, חאטש זיי פיהרען מיט זיך גאלט, ווארום זיי זענען נישט קיין נארָאנים: דאס גאלט האלטען זיי ביי זיך גוט איינגענעהט, מחילה, אין די אונטערשטע בגדים, וועלכע זיי טהוען קיינמאל ניט אויס, און זיי גלויבען גלאט ניט אין

דיבוקים, לצים און „דאַמאַוויקעס", מכשפים און נאָך אזעלכע זאכען — ווייס איך וואָס! דאָס האָבען שונאים אויסגעטראכט און נאַראָנים גלויבען זיי!...

דערויף האָט זיי ליפשיץ געענטפערט בתמימות, אז ס׳וואָלט געווען א גרויסער יושר, אז דער ליץ זאָל זיך א נעם טהון צו זיי היינטיגע נאכט, זיי זאָלען וויסען, מיט וואָס מע עסט דאָס. און אָט אזוי האָט מען דעם אָוועגט פאַרבראכט אַלץ אין אזעלכע שמועסען, געהייסען דערלאַנגען וויין, און ביידע בריידער האָבען זיך געמאכט פלומרשט, ווי מען איז שוין שבור׳ליך, און מע האָט זיך געלעגט שלאָפען, אויסגעלאָשען די ליכט, און די געסט האָבען זיך גיך געלאָזט הערען מיט א חראָפען, איינער העכער פונ׳ם אנ־דערען — א גאנצער קאַנצערט.

ארום האַלבע נאכט האָט זיך דערהערט א געשריי, מיט א געשלעג, מיט מאַדנע קולות, אויף אידיש און אויף גוייש, אזוי אז די ליפשיצער האָבען זיך אויפגעחאפט אין איין ציטערניש, אנ־געצונדען פייער, און פאר זייערע אויגען האָט זיך באַוויזען אזא מין בילד: ביי נחומ׳ען אין די הענט איז געלעגען פייגעלע־אשמדאי א געבונדענע און גערישען זיך מיט אַלע כחות, און ניסעל (געווען א איד א גבר) האָט זיך גערַאנגעלט מיט חוועדאָר דעם וואַלאַסטנאי שרייבער פון דאָרף, וואָס האָט איהם צעביסען און צעבלוטיגט די הענט, נאָר ניסעל האָט איהם געפאַקט, געבונדען ווי א בארַאן — און אז ס׳איז געווארען טאָג, האָט מען זיי ביידען, פייגעל׳ען מויד און חוועדאָר דעם שרייבער, אַפגעפיהרט אין וואַלאַסט אריין. דאָרט האָט מען געשטעלט צוויי עמער ברַאנפען, און מע איז געקומען צו אזא מין ספראווע: אזוי ווי חוועדאָר איז אַליין דער וואַלאַסטנאי שרייבער, זאָל ער זיך מודה זיין און אָפגעבען אַלסדינג, וואָס ער האָט דורך דער מויד ביי די ליפשיצער אוועקגע׳לקח׳ענט, וועט מען איהם נאָר מקיים פסק זיין, דאָס הייסט, פון דער גרינג אָפשמייסען, און מע וועט מאכען א שווייג.

און צו דער מויד האָט מען זיך געזומען מיט גוטע רעד, אז איבער־געבען זי אין גויישע הענט ווי מען ניט בשום אופן, חאטש זי איז איין אשמדאי, א הולטייקע און ערגער פון א משומדת... מע פאָדערט פון איהר נאָר, זי זאל אויסזאָגען, וואו די פערזל און די איבעריגע זאכען זענען, און מע גיט איהר א תקיעת־כף, אז מע נעמט זי צו אין שטאָדט אריין און מע גיט איהר א חתן, טאקי שוין און טאקי באלד און אויפ'ן שענסטען אופן, מיט פלי־זמר און מיט חתונה־קלייזמער און מיט א חופה־וועטשערע, ווי איין עהרליכער, א כשר'ער אידישער טאכטער — קיין פויגעל וועט ניט ווייסען פון דער גאנצער מעשה, קיין האהן וועט ניט קרעהען!

און אזוי איז דאָס טאקי געווען. א חתן האָט מען איהר געגעבען א יונג מיט ביינער, משה־הערש האָט ער געהייסען, א דאמסקי שניידער. די ראבינאָוויטשעס זענען געווען די מהותנים און די אונטערפיהרער. אויף דער חתונה איז געווען די גאנצע שטאָדט און אויך „נאטשאלסטווע". מע האָט אויסגעטרונקען אָהן א שיעור פלעשער מיט ווין און מיט ביער, און ניסל ראבינאָוויטש מיט'ן סטאנאָווי פריסטאוו האָבען ביידע אזוי געטאנצט, אז מע האָט באדארפט געהן קוקען אויף חידושים!

נאָך דער חתונה איז פייגעלע געווארען ניט צו דערקענען. פרום ווי א רביצין, ניט געקוקט קיין מאנסביל גלייך אין די אויגען אריין, און מיט נחום וועוויק'ס יונגלעך איז זי גלייך ווי קיינמאל נישט געווען באקאנט. און אז מע האָט באדארפט אין שטאָדט עמיצן מאכען א נדבה, נעמען א פעטשייל און געהן איבער די הייזער, איז זי געווען פון די ערשטע. אז מע שמועסט א אשה כשרה, א גבאי'טע, איז דאָך ניט שייך! נאָר איינס צום אנדערען געהער זיך ניט אָן: איהר מיידעלשער נאָמען „פייגעלע־אשמדאי" איז איהר פארבליבען אויף אייביג. וועגען דעם האָבען שוין געזאָרגט נחום וועוויק'ס קונדסים, און מעהר פון אלע — דער מיטעלסטער און דער גרעסטער קונדס, דער שרייבער פון די דאָזיגע געשיכטען.

16

די משפחה

דריי ברידער — דריי פֿארשיידענע טיפּען. — א „דיעלא" מיט „קאנא". — דער פֿעטער פֿיני טאנצט אויף לייכטער.

דער פֿאטער פונ׳ם העלפֿ פון די דאָזיגע באשרייבונגען, נחום וועוויק׳ס, האָט געהאט נאָך צוויי ברידער: פֿיני וועוויק׳ס און ניסעל׳ס וועוויק׳ס — דער וואָס איז אויבען דערמאנט. און איין אנטיק איז דאָס, וואָס יעדער פון די דריי ברידער איז זיך געווען א טיפֿ פֿאר זיך און קיין ברעקעל׳ נישט נעראָטען איינס אין דאָס אנדערע. דער עלטערער, נחום וועוויק׳ס, איז געווען, ווי מיר ווייסען שוין, א מישמאש פון א חסיד און א משכיל׳, א פילאָזאָף און א שענער דאָוונענער, א למדן און א חקרן, און בטבע א מענטש א שטיל׳ער, א פֿארבאָרגענער און א גרויסער בעל־מרה־שחורה. דער אנדערער, פֿיני וועוויק׳ס, — דער איז געווען שוין גאָר א גרויסער יראַ־שמים, מיט גאָר א לאנגען טלית־קטן, א שענער איד, איך מיין טאקי א שענער אויפֿן פּנים, מיט א שענער באָרד, שענע, שמייכ־לענדיגע אויגען, און בטבע זעהר א לעבעדיגער, א מענטש, וואָס קהל׳ט זיך, א קאָכלעפֿל׳, א בריה א מוהל׳, חלילה נישט צוליעב געלט, נאָר פֿשוט לשם מצוה. מיט איינעם וואָרט, דאָס איז געווען א איד פון הו־הא, שטענדיג פֿארטראָגען אין פרעמדע געשעפטען, לאָדענישען, דולענישען, פֿארלאָזענישען, אויסגלייכענישען, אלמנות, יתומים און גלאָט אָרעמעלייט. היינט וואו איז עפּים גבאות אין

בית־המדרש, אין קלויז, אין חברה־קדישא, אין חברה־משניות און חברה־תהלים? איך האָב מורא, אז דאָס איז ביי איהם געווען טייערער פון איין אייגענעם מאַרק אָדער א יאריד. רבי־געלט האָט דאָס איהם אויך געקאָסט גענוג. נאָר וויבאַלד ס'איז א מצוה, וואָס מאכט דאָס אויס? אַדרבה, וואָס מעהר עס קאָסט רבי־געלט, אַלץ גרעסער איז די מצוה, און באַקאָמען זיך דערויף טאָר מען נישט, וואָרום דעמאָלט איז שוין די מצוה אויס מצוה.

למשל, עס געדענקט זיך א מעשה: איינמאָל האָט געזאָלט זיין „טאַרגעס" אויף דער „פאָטשט". בכדי מע זאָל זיך ניט שמייסען אין די מקחים און מע זאָל צו דער פאָטשט ניט דערלעגען קיין געלט, זענען אידען געפאָלען אויף א המצאה, אז דער וואָס וויל נעמען די פאָטשט, זאָל צעטיילען צווישען די קאָנקורענטען א געוויסע סומע געלט, וועט מען איהם נישט קאַלי מאכען די מקחים. נאָר די קאָנקורענטען אַליין וועט מען דאָך ניט גלויבען, לעגט מען איין דאָס געלט אין א זיכערען אָרט און מע געהט אויף די טאַרגעס. און וואָס קאָן זיין נאָך א מעהר זיכערער אָרט, ווי ביי פיני וועווי׳ס? האָט מען איינגעלעגט ביי איהם דאָס געלט און מע איז אַוועק אויף טאַרגעס, און דער וואָס האָט דאָס געלט איינגעלעגט האָט אָפגענטהאָן א שפיצעל, זיך פלומרשט פון די טאַרגעס ארויסגעגליטשט, דאָס געלט אָפגענומען און ערשט דערנאָך ארויסגעשטעלט אלעמען א שענע פייג. אודאי האָבען די קאָנקורענטען גע׳מסר׳ט וואו מע דארף, און מע האָט צום ערשטען א נעם געגעבען זיך צו יענעם פארשוין, וואָס האָט דאָס געלט געגעבען, און דערנאָך צום צווייטען פארשוין, וואָס דאָס געלט איז געווען ביי איהם איינגעלעגט: רב איד, זייט זשע מוחל, וואָס איז דא געווען פאר א מעשה? האָט זיי נעבאָך פיני וועווי׳ס דערצעהלט די מעשה, ווי דער אמת איז. האָט מען איהם גע׳משפט פאר פא׳גנבה׳נען „קאזנא", און דאָס גלויק איז געווען, וואָס אויפ׳ן אָרט פון טורמע האָט מען איהם אָפגע׳משפט נאָר מיט געלט־שטראָף.

מיינט איהר אודאי, אז דאָס האָט איהם אָנגעלעהרענט? האָט איהר א טעות. יענעמ׳ס געשעפטען, דאָרט וואו סע שמעקט מיט קהל און מיט א טובה פאר א אידען, זענען בילכער פון אייגענע נעשעפטען. אוועקווארפען, למשל, א מאַרק אָדער א יאריד און לויפען אויף א ברית — פון דעם שמועסט מען ניט. דערויף איז מען דאָך עפּיס א מוהל ביי אידען. אָדער חתונה מאכען איין אַרעמע יתומה און טאנצען מיט די אַרעמע מחותנים א גאנצע נאכט — דאָס איז דאָך אודאי א גרויסע מצוה, וואָס ניט אָפּט קומט עס צו דער האנט.

רעדענדיג פון טאנצען, איז שוועד זיך איינצוהאלטען און ניט באַוואונדערען, פון וואנען האָט זיך גענומען צו אָט אזא אידען א ירא־שמים, ער זאל קאָנען טאנצען, און נאָך אזוי שען טאנצען? וואו האָט ער זיך דאָס געלערענט, למשל? און ווער איז געווען זיין רבי יענע יאָהרען? טאנצען א „חסיד", א „קאָזאק" און א „פּאָני" — פון דעם איז אָפּגערעדט.

— שטיל זאל זיין! רב פּיני וועוויק׳ס וועט טאנצען א חסיד!

— צערוקט זיך, עולם! רב פּיני וועוויק׳ס וועט נעהן א קאָזאק!

אָדער:

— ווייבער, אויף א זיים! רב פּיני וועוויק׳ס וועט אונז ווייזען א פּאָני!

און דער גאנצער עולם צערוקט זיך, מאכט א וואַרע. און דער פעטער פּיני „טאנצט א חסיד", „נעהט א קאָזאק", אָדער ער „ווייזט א פּאָני", און דער עולם שטעהט אויף קעפּ. עין לא ראתה!

וואָס אַרעמער ס׳איז געווען די חתונה, אלץ גרעסער איז געווען די שמחה. דאָס הייסט, וואָס די מחותנים זענען געווען נרעסערע אַרעמעלייט, אלץ מעהר האָט דאָרט דער פעטער פּיני נעטאנצט און באַווייזען אזעלכע קונצען, וואָס טאקי עין לא ראתה — און טאקי נאָר לשם מצוה, בכדי צו משמח זיין חתן־כּלה. מע

האָט באַדאַרפט אויף חידושים געהן זעהן פּיני וועוויק׳ס, ווי ער טאַנצט „אויף לייכטער" מיט ברענענדיגע ליכט, אָדער „אויף א שפּיגעל", און אזוי גרינג, אזוי גראַציעז, ווי דער גרעסטער פון די היינטיגע טענצער פון דער וועלט. אזא מין טאַנצען וואָלט מען היינטיגע צייטען געקאָנט ווייזען אויף בילעטען און מאכען א סך געלט. די קאָפּאָטע אַראָפּגעוואַרפען, דעם טלית־קטן אַרויס־געצויגען, די אַרבעל פּאַרקאָטשעט, די הויזען במילא אַריינגעשטעקט אין די שטיוועל, און די פּיס קוים־קוים וואָס זיי באַריהרען די ערד, און דער קאָפּ איז פּאַרוואַרפען אַרויף, די אויגען צו, אויפ׳ן פּנים זעהט מען התפּעלות מיט התרוממות, ווי בשעת דאַוונען. און די פּלי־זמר שפּיעלען א אידישע זאַך, און דער עולם פּליעסקעט, און די ראָד ווערט אלע מאל גרעסער און גרעסער, און דער טענצער, אויסמיידענדיג די לייכטער מיט ברענענדיגע ליכט, געהט־אַריין וואָס וויטער אין אלץ מעהר התפּעלות און אין אלץ מעהר התרוממות הנפש — ניין, דאָס איז ניט געווען קיין טאַנצען! איך וואָלט געזאָגט, אז דאָס איז געווען גיכער א מין עבודת־הבורא, א ריינע גאָטעס־דיענסט. און איך שטעל זיך אָפּ און פרעג נאָך א מאל די אייגענע קשיה: פון וואַנען האָט זיך גענומען צו אָט אזא אידען א יראַ־שמים, ער זאל דערגרייכען אזוי וויט אין דער קונסט פון טאַנצען? וואו האָט ער זיך עס אויסגעלערנט? און וואר האָט געקאָנט זיין דער רבי זיינער?

פּאַררעדט זיך וועגען טענץ, האָבען מיר דערווייל פּארגעסען דעם דריטען ברודער, ניסעל וועוויק׳ס, פון וועלכען מיר וועלען זאָגען עטליכע וואָרטער אינ׳ם וויטעריגען קאפּיטעל.

17

דער פעטער ניסעל און די מוהמע האָדעל

דער פעטער ניסעל „הוליעט". — א חשוב ביי „נאטשאלסטוועל". — א ווייב א צרה. — זיך פארשטעלט פאר א טשינאווניק, אנגעארבייט א חתונה, אווען קיין אמעריקע. — א ניצוץ פון א פאעט.

אויב די צוויי עלטערע ברידער, נחום און פיני וועוויק'ס, זענען געווען חסידים, איז דער דריטער, דער יונגסטער ברודער, ניסעל וועוויק'ס, אָדער ווי ער האָט זיך שוין די לעצטע צייט גערופען ביי זיין פאמיליענאמען, ניסעל ראָבינאָוויטש, געווען שוין גאָר א וועלטליכער, געטראָגען זיך ווי א שטשאָגעל: הינטען אין דער קאָפאָטע א שפּאָלט, — דאָס האָט געהייסען יענע יאָהרען מעשה פראָנט, אָדער מעשה דייטש — לאָקירטע שטיוועלעטען מיט שפּראָנציקעס און שטאַרק־שטאַרק אונטערגעבויגענע פּאות. און געהאָלטען האָט ער זיך דעמאָקראָטיש. דהיינו: אין בית־המדרש האָט ער געהאָט, ווי אלע פאָרנעמסטע בעלי־בתים, איין אָרט אין מזרח, נאָר געזעסען איז ער אויף דער לעזשאנקע אין פאָליש, געהאָלטען א חומש מיט'ן „ביאור" און דערצו‌הלט, דוקא פאר'ן פראָסטען עולם, מעשיות פון רב משה'לע וויינשטיין, פון מאָנטע־פיאָרען און פון רויטשילדען אויך. דערצו האָט ער געהאט א באסאָווע שטימע, געקאָנט שען זינגען, ליעב געהאט א סך לאכען און געקאָנט מאכען לאכענדיג יענעם. מיינסטענס האָבען פון איהם געלאכט וויבער און מיידלעך — די זענען ממש צעגאנגען פאר

געלעכטער, אז ער האָט נאָר געוואָלט. מיט וואָס ער האָט זיי ענעמען — איז שווער צו וויסען. נאָר ס'איז געווען ענעג, ער זאָל זיי זאָגען איין וואָרט — און די געלעכטערען זענען שוין גע־גאַנגען ביז'ן הימעל.

היינט וואָס פֿאר א „הוליאַק" איז דאָס געווען! אָהן איהם א חתונה איז געווען א לויה, ניט קיין חתונה. ניסעל וועוויק'ס, אָדער ניסעל ראַבינאָוויטש, האָט געקאָנט מחיה־מתים זיין, א גאַנצע וועלט מאַכען רעדעווריג, לאַכעדיג און טאַנצעדיג. דער חילוק צווישען איהם און צווישען פֿעטער פֿיני איז נעווען, וואָס דער פֿעטער פֿיני האָט געקאָנט טאַנצען, און דער פֿעטער ניסעל האָט געקאָנט מאַכען טאַנצען אַנדערע. אָלע און אָלץ האָבען מיט איהם אויף א שמחה מיטגעטרונקען, מיטגעזונגען און מיטגעטאַנצט. דער ערשטער איז געווען דער סטאַנאָוואי פֿריסטאָוו. מיט איהם האָט ער זיך געביטען מיט די היטלען — און ס'איז געווען ליהודים.

בכלל איז ניסעל ראַבינאָוויטש געווען מיט נאַטשאַלסטוע אויסגעבונדען, און האָט געפיהרט דאָס שטערטעל ביד רמה, גלייך ווי ער וואָלט אַליין געווען א נאַטשאַלניק, א טשינאָווניק. דערצו האָט ער געהאַט א פּה־קדוש, געדעדט רוסיש, ווי איין עכטער פּאָני: „מעזשדו פּראָטשים, וואַשא מילאָסט, פּאַזוואָלטי וואָס פּאָקוריט נא נאַש / טשאָט אי טשטאָבי ניע בילאָ ניקאָקיך קאָקאָוו!"... (זייט זשע מוחל, אין איינוועגס פֿאַררויבערט אונזערען א פּאָפּיראָס, און אָהן א שום תירוץ!). נישט נאָר אידען — גויים האָבען פֿאר איהם געהאַט דרך־ארץ: „חאָרים דא מיסעליא; ווין אי דילא סקאַזשע, אי טשארקא הוריליקא בודע". (לאָמיר געהן צו ניסלען: אי עסק וועט ער אונז זאָגען, אי א גלעזעל ברענפען וועט זיין).

קהל'ען זיך האָט ער נאָך מעהר ליעב געהאַט, ווי דער פֿעטער פֿיני. שטענדיג האָט ער זיך מיט עמיצען, אָדער פֿאר עמיצען, געלאָדען, און איהם האָט זיך אויסגעמאַהלט, אז ער וויסט אלע זאַקאָנעס. א קליניגקייט — א איד רעדט אזוי גוט רוסיש, אז

ס׳איז נאָרנישט צו דערקענען, אז דאָס רעדט א איד, און דערצו איז ער אזוי אויסגעבונדען מיט נאטשאלסטווע, פאטשט דעם סטאראָסטא, ווי א הונט, שפור׳ט מיט׳ן סטארשינא א גאנצע נאכט טאקי ביי זיך אין שענק, און מיט׳ן סטאנאווּאי פריסטאוו קושט ער זיך, ווי מיט א ברודער!...

נאָר אויף וויפיעל דער פעטער ניסעל איז געווען א חשוב אין שטאָדט, אויף אזוי פיעל איז ער געווען ניט קיין חשוב ביי זיין אייגען ווייב, ביי דער מוהמע האָדעל (אלע גרויסע מענטשען זענען ביי זייערע ווייבער גאָרנישט!). די מוהמע האָדעל איז געווען א ווייבעלע א קליינס און א שווארצס, נאָר דאָס דאָזיגע קליינע ווייבעלע האָט געהאלטען איהר גרויסען מאן אין דער מורא — אימת מות!

עס איז געווען צו באַוואונדערען, ווי אָט דער גרויסער הויכער פעטער ניסעל, דער חשוב ביי נאטשאלסטווע, וואָס רעדט אזוי גוט רוסיש, און דער שטענדיג פרייליכער און אויסגעפוצטער קאוואלייער און אָנגעלעגטער גאסט ביי ווייבער, איז א בעלן געווען צו חאפען פון זיין אייגען קליינגעוואָכסען ווייבעלע אָדער מיט א קישעלע איבער׳ן קאָפּ, אָדער מיט א נאסען בעזעם איבער דער אויסגעפוצטער קאפאטע! צום מיינסטען האָט זי ליעב געהאט איהם בעזעמען דוקא יום־טוב, און דוקא שמחת־תורה, און דוקא פאר׳ן גאנצען עולם אין די אויגען: „לאָז מען ווי סען וואָס פאר א מאן זיין ווייב האָט!"... ער אָבער האָט דאָס אָנגענומען פאר א קאטאוועס, זיך פארשלאָסען מיט אלע אידען אין זאל, אויפגעעפענט פלעשער מיט ברענפען, אויפגעשלאָגען אלע פעסלעך מיט געזייערטע אוגערקעס אין קעלער, ארויסגענומען אלע טעפ און טעפלעך פונ׳ם אויוועז — געמאכט א חורבן, א פאָגראָם אין שטוב, און אָפּגעקרענקט נאָכדעם דערפאר פון דער מוהמע האָדעל דריי וואָכען פסדר. ס׳איז אָבער גוועזן פראי — מע האָט זיך גוט אָנגעהוליעט!

שענער פון אלסדינג איז געווען דאָס, וואָס דער פעטער ניסעל האָט אָהן דער מוהמע האָרעל נישט געטהאָן פון דאנען אהין. ער האָט זי געהאלטען פאר א גרויסען בר־דעת; נישט מעהר, פלעגט ער אויף איהר מלמר־זכות זיין, זי איז פון קאָרסון, א שטאָדט אזעלכע אין קיעווער גובערניע, און די קאָרסונער זענען אלע „ספילשליווע"... צו דערצו איז דאָ נאָר איין רפואה — האָט ער געזאגט: — פערעל. אז גאָט זאל איהם העלפען, ער זאל איהר קאָנען קויפען גרויסע פערעל, וואלט איהר כאראקטער, זאגט ער, זיך איננאנצען איבערגעביטען. „איך וויים נאָך א בעסערע רפואה", — האָט איהם דער עלטערער ברודער נחום געפרובט עפענען די אויגען און האָט איהם אריינגערוימט א סוד אויפ'ן אויהער, פון וועלכען דער פעטער ניסעל איז געוואָרען איין אויפ־געציטערטער:

— זאל גאָט היטען! זאל דער אויבערשטער שומר ומציל זיין!

— פאלג מיך, ניסעל! טהו ווי איך זאָג דיר, וועט דיר זיין אז גוט און אז וואוי!...

אין וואָס די דאָזיגע עצה איז באשטאנען, האָט זיך ארויס־געוויזען ערשט העט־העט שפעטער, אין א צייט ארום. דעם דאָזיגען סוד האָט די מוהמע האָרעל אליין צעפויקט איבער דער גאנצער שטאָדט דערמיט, וואָס זי האָט געטאָרעלט און געשימפט, געשמירט און געשאלטען די גאנצע משפחה פון איהר מאן: „די משפחת'ערע" — קיין אנדער נאמען האָבען ביי איהר די ראבי־נאָוויטשעס ניט געהאט. „שלאָנען א ווייב איז ביי זיי א וואכע־דיגער גאנג... נאָר ס'וועט זיי פריהער אפדאַרען די האנט, איידער זיי וועלען זיך צוריהרען"...

דאָס גאנצע שטערטעל האָט געוואוסט פונ'ם סוד, אז ניסעל ראבינאָוויטש האָט נעבאך אפגעשניטענע יאהרען פון זיין ווייב, חאָטש אפילו ביי דער וועלט איז ער א תקיף און ביי נאטשאלסטווע א גאנצער קאָכלעפעל. הלואי וואלט ער ניט געווען אזא תקיף!

וואָרום דאָס, וואָס ער איז געווען א תּקיף, האָט איהם, אייגענטלעך, אָפּגענעלעט און סוף־כּל־סוף גליקליך געמאַכט איהם מיט די קינדער און קינדס־קינדער אויף אייביגע יאָהרען. וועגען דעם ווערט דערצעהלט א מעשה, וואָס שמעקט אויסגעטראַכט צו זיין, נאָר איך געב זי איבער, ווי איך האָב זי געהערט.

אין א קליין שטעדטעל, ניט ווייט פון וואַרשׁע, דאַכט זיך, אין בערעזאַן, האָבען גויים געמאַכט א פּריגאָוואָר אויף א אידען, אז מע זאָל איהם אַרויסטרייבען. וואָס טהוט מען? איז מען געקומען צו לויפען צו ניסעל וועוויק׳ס, אָדער צו ניסעל ראַבינאָ־וויטש: סטייטש, אזא חשוב ביי נאַטשאַלסטוועט, וואָס רעדט אזוי גוט רוסיש און קושט זיך מיט מ׳ן סטאַנאָוואי פּריסטאַוו!... דער פּעטער ניסעל האָט זיך א וואָרף געגעבען צום פּריסטאַוו — ער קאָן דאָ גאָרנישט העלפען: דאָס וועגדט זיך נאָר אינ׳ם „ספּראָוו־ניק". און דער ספּראָוניק איז, ערשטענס, א נייער מענטש און, צווייטענס, א גרויסער המן! וואָס זשע טהוט מען וווייטער? ווי לאָזט מען דאָס „ראָזאַרען" א אידען און מאכען א תּל פון א גאנצער משפּחה? „וואָרט נאָר אוים א ביסעל, בודיעט דיעלאָ וושליאפּע — ס׳וועט זיין רעכט!" — אזוי האָט געזאָגט דער פּעטער ניסעל און האָט אָפּגעטהאָן גאָר א קליניגקייט: ער האָט געקריגען די גאנצע אוניפאָרם, וואָס א טשינאָווניק טראָגט, האָט זיך פּאַרשטעלט פּאַר א „ספּראָוניק", געחאַפּט א פּאָטשט און איז אַריינגעפּאָהרען אין דאָרף אַריין מיט א גלאָק, און האָט געשיקט רופען צו זיך דעם סטאַרשינא מיט דער גאנצער „הראָמאדע", און האָט זיך צעשריען אויף זיי: „קאָק ווי סמעיעטיע, טאַקיע־סיאַקיע?!" און נע־טופּעט מיט׳ן פוס, ווי איין אמת׳ער ספּראָוניק, אז ס׳איז נישט „פּאָ־זאַקאָנו", און האָט צעריסען דעם פּריגאָוואָר אויף שטיק־שטיקלעך און אָנגעזאָגט זיי, אז טאָמער דערוועגען זיי זיך קלאָגען אויף איהם צום גובערנאַטאָר, זאָלען זיי וויסען, אז ער, דער נייער ספּראָוניק הייסט עס, איז טאקי דעם גובערנאַטאָר׳ס איין אייגענער פּעטער, פון דער מאָמע׳ס צד, און זיין ווייב געהער זיך אָן א

שטיקעל קרובה מיט'ן „מיניסטער אוונוטרעניך אי וועיעשניך דיעל" !...

וואר עם האָט געמסר'ט — ווייסט מען ניט. נאָר די געשיכטע מיט'ן צערייסענעם פּריגאָוואָר און די מעשיות מיט'ן גובערנאַטאָר און מיט'ן „מיניסטער אוונוטרעניך אי וועיעשניך דיעל" זענען אַרויס, ווי בוימעהל אויפ'ן וואַסער, און ס'איז געוואָרען א „דיעלאָ", און מע האָט איהם מחילה איינגעזעצט און געמשפט, און דער שפּיץ איז געווען, אז דער בראַווער פּעטער ניסעל האָט נעבאַך געמוזט ווערען א בורח, פּשוט, הייסט עס, נעמען און אנטלויפען. עס האָט זיך איהם איינגעגעבען — ער איז אנטלאָפען, האָט זיך פּריהער אָפּגעוואַלגערט א שטיקעל ציים אין אָרעם, זיך נעמאכט א נייעם פּאַס מיט א נייעם נאָמען און איז אוועק קיין אמעריקע, אוש קיין קאַנאַדע, די ערשטע ציים גוט אויסגעריסען געוואָרען, נאָר אין א פּאָר יאָהר ארום האָבען אָנגעהויבען געהן פּון איהם „לעטערס", אז ער „מאכט א לעבען". שפּעטער האָט ער אריבערגעצויגען אהין זיין גאנצע משפּחה, וועלכע האָט אויך געשריבען ברייף, אז זיי „מאכען א לעבען". נאָכדעם זענען אָנגעקומען פּון זיי אלעמען זעהר שענע „פּיקטשורס" — גראַפּען, אמת'דיגע שררות! נאָר ווי אזוי מע „מאכט א לעבען" און ווי אזוי איז בכלל דאָס לעבען אין אמעריקע — דאָס האָט מען נישט געקאָנט פּון זיי ארויסבאקומען בשום אופן.

ערשט העט־העט, אין א יאָהר עטליכע און דרייסיג ארום, אינ'ם יאָהר 6-1905, אין דער צייט, ווען דער וואָס שרייבט די דאָזיגע ביאָגראַפּיע האָט אלייז באַדערפט אריבערוואַנדערען איבער'ן ים און איז געקומען בשלום קיין אמעריקע, האָט ער זיך אינטערעסירט צו באקומען נענויע ידיעות וועגען זיין פּעטער. איז ער געוואויירע געוואָרען, אז דער פּעטער ניסעל איז שוין א שוכן־עפר, נאָר ער האָט איבערגעלאָזט א שענעם נאָמען און א שען פּאר־מעגען. זיינע קינדער און זיינע אייניקלעך זענען דאָס, וואָס מע רופט אין אמעריקע: אלריט.

דאָם בילד פונ׳ם פעטער ניסעל וואָלט אָבער ניט געווען אינגאַנצען, ווען מיר זאָלען דורכלאָזען נאָך איין שטריך: אין דעם דאָזיגען מענטשען איז אפשר פאַרלוירען געגאַנגען א פּאָעט; ער האָט ליעב געהאַט זינגען אידישע לידער, אייגענע. אין דער ציים, וואָם ער איז געזעסען אין תּפיסה, האָט ער באַשאַפען א ליעד אויף זיך אַליין, אין אידיש, נאָכ׳ן אַל״ף־בי״ת, און א שענע מעלאָדיע דערצו — א מעלאָדיע, וואָם איז זיך צעגאַנגען אין אַלע איבערים. וויפיעל טאַלאַנטען זענען ביי אונז אָט אזוי פאַרלוירען געגאַנגען, וואָם מע ווייסט פון זיי גאָרנישט!...

18

פּינעלע שימעלע׳ס פּאָהרט קיין אָרעם

שימעלע רעדט מעהר אויף גוויש. — דערצעהלט גרויסקייט פון אפּרתי׳ל. — קלויבט זיך אריבער קיין אָרעם. — זיין זוהן פּינעלע האָט איין אפּעראציע — איין ארבעסעל איז אויהער. — דער אפּשייד־וואָרעמעם.

דעם העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראפּיע האָט זיך אויס־געווויזען, ווי עס ווייזט זיך אויס מסתּמא יעדען אידישען יונגעל, אז זיין שטעדטעל — דאָס איז דער מיטעלפּונקט פון דער וועלט, דער סאָמע נאָפּעל פון דער ערד, און זיינע אידען — דאָס זענען די אויסדערוועהלטסטע ביי גאָט, וואָס צוליעב זיי איז באשאפּען געוואָרען די דאָזיגע וועלט, און, פּאַרשטעהט זיך, אז אין דער שפּיץ פון די אויסדערוועהלטסטע שטעהען וועוויק׳ס קינדער, די ראָבינאָוויטשעס, און דער ראש וראשון און דער סאָמע שפּיצעל, דער סאָמע צימעס פון די ראָבינאָוויטשעס — דאָס איז געווים זיין טאָטע, נחום וועוויק׳ס. וואָרום וער זיצט אין בית־המדרש אויבענאָן אין מזרח־וואַנט, דער צווייטער פונ׳ם רב, ביי׳ם סאָמע אָרון־קודש? צו וועמען קומט מען צום אלעם ערשטען גוט יום־טוב בעטען? און צו וועמען קלויבט מען זיך צונויף אלע שבת־צו־נאכטס אויף מלוה־מלכה און מע טרינקט און מע זינגט און מע טאַנצט און מע הוליעט ביז׳ן וויסען טאָג אריין? ניין, נישטאָ קיין שענערעס פון זיין משפּחה. נישטאָ קיין רייכערעס פון זייער

שטוב. נישטאָ קיין גרעסערער פון זיין טאטען. נישטאָ קיין פרומערער פון זיין פעטער פּיני. נישטאָ קיין פריילעכערער פון זיין פעטער ניסעל. און קוקענדיג אויף זיין הויכען טאטען, נחום ווענוויק׳ס, אונטער א שבת אָדער א יום־טוב, אין דער שענער זיידענער קאפּאָטע מיט׳ן ברייטען גאָרטעל און מיט דער נאפּאָלעאָנקע אויפ׳ן קאפּ; אָדער אויף זיין נידעריטשקער מאמע, חיה־אסתר נחום ווענוויק׳ס, בעת זי הויבט־אויף איהרע אידעלע, ווייסע הענט ארויף ביי ליכט־בענטשען איבער די גרויסע, הויכע, גע־בלאָזענע זילבערנע לייכטער, אָדער אויף דער הויכער טשעפקער באבע מינדי, ווי זי רעדט זיך אוים מיט גאָט, ווי מיט א גאָנץ נאָהענטען שמעלקע, אָדער אויפ׳ן פעטער ניסעל דעם גבר, ווי ער האָקט רוסיש ווי א עכטער פאָני — האָט זיך שלום נחום ווענוויק׳ס הארץ אלע מאל אָנגעפילט מיט פרייד און מיט גדלות קעגען אָנדערע קינדער, און ער האָט געדאָנקט גאָט, וואָס ער האָט געהאט דאָס גליק צו געבוירען ווערען אין דער דאָזיגער משפּחה, אונטער דער דאָזיגער גילדענער פאָהן, וואו ער האָט זיך געפילט גליקליך, ווי א פרינץ, און זיכער, ווי אין א פעסטונג, ווי אין א קייזערליכען פאלאץ.

און אָט האָבען זיך פלוצים די זיילען פון דער פעסטונג גע־נעבען א שאָקעל, דער פאלאץ האָט געגומען איינבויגען זיך אויף אומצופאלען, און דער גאנצער כשוף פונ׳ם גליקליכען שטעדטעל איז מיט א מאל פארשוואונדען געוואָרען. דער יונגער פרינץ איז געוואוירע געוואָרען, אז ניט דאָ איז דער נאָפּעל פון דער ערד, אז ס׳איז פארהאן אויף דער וועלט א סך, א סך גרעסערע שטעדט פון וואָראָנקאָ, און אז עס געפינען זיך אויף דער וועלט א סך, א סך רייכערע אידען פון די ראָבינאָוויטשעס. און געוואוירע געוואָרען איז ער אָט דאָס אלסדינג פון זיין נייעם חבר, פינעלע שימעל׳ס, פון וועלכען מיר דערצעהלען דאָ אין קורצען.

אויסער וועוויק׳ס קינדער, די ראָבינאָוויטשעס, איז געווען אין וואָראָנקאָ נאָך א איד א בעל־הבית, פון די נגידים, מיט׳ן

נאָמען שימעלע. דאָס איז נעווען א געפּאַקט אידעל מיט א קיילעכיג בייכעל און מיט א סימפּאַטיש שמייכלענדיג פּנים, דאָס מויל א ביסעל אויף א זייט. ער איז נעווען ניט אזא גביר, ווי א פּאַר־לעבער. „א קערבעל איז ביי איהם נעווען א ממזר". וויפיעל ס'איז נעווען האָט מען פּאַרלעבט. און אז ס'איז ניט נעווען, האָט מען נעבאָרגט און געליהען און וווייטער נעלעבט א גוטען טאָג.

אין שטאָדט האָט מען איהם נעהאַלטען פּאַר א שטיקעל אָפּיקורס, ווייל ער האָט געטראָגען א „העננקאַלנער" און א ביסעל שוין צו א קיילעכיג בערדעל, שטאַרק צוגעשפּוצט; דערפּאַר האָט ער אָבער נעהאַט איין אָפּענע האַנט אויף געבען א נדבה, און אין מיטען דער וואָך, אז ס'האָט זיך איהם פּאַרגלוסט, האָט ער פּאַר־רופען נעסט, געמאַכט א סעודה פון דער בריטער האַנט — חי נעלעבט!

מעהר פון אַלע ראָבינאָוויטשעס האָט ער ליעב געהאַט דעם פּעטער ניסעל, געטראָגען, גלייך ווי ער, א צעשפּאַלטענע קאָפּאָטע און שטאַרק אונטערגעהאַקטע פּאות, און ליעב געהאַט, ווי דער שפּאַלער זיידע, רעדען מיט א אידען אויף גוויש: „עה, ווי סוקינע דיעטי! וואָס באַלאַבעטשעט איהר דברים בטלים? פּאָרא באָגו מאָליטסא!" א האַנטשריפט האָט ער געהאַט א זעלטענע — א „כּתבא רבא", דערפּאַר, ווייל ער איז נעווען א „ליוואָק" (נע־שריבען מיט דער לינקער האַנט, און אַלע ליוואָקעס שרייבען אויס־נעצייכענט שען — דאָס איז דאָך ידוע). אין דער היים איז ער אַלע מאָל נעווען א נאַסט, נאָר אויף יום־טוב. אָפּגע'יום־טוב'ט, איז ער ערגיץ אַוועקגעפּאָהרען, מע ווייסט ניט וואוהין, און נע־קומען אויפ'ן אַנדערען יום־טוב און אָנגעבראַכט אַהיים אזוי פּיעל מתּנות, אז דאָס נאַנצע שטעדטעל איז נענאַנגען חאַראָפּ און נערעדט פון שימעלע'ס מתּנות א לאַנג צייט נאָכדעם.

איינמאָל אונטער א פּסח איז ער נעקומען פון ערגיץ צו פּאָהרען און ארויסגעלאָזט א קלאַנג, אז ער פּאָהרט־ארוים פון וואַראַנקאָ. וואוהין? א, ווייט! זעהר ווייט! אזש קיין אָדעס! „סקא־

טינעם, האָט ער געזאָגט, זיצען אָט דאָ, אין אַזא העק, טשאָרט וואָס פֿאָבערי! איהר זאָלט זיין אין אָדעם, וואָלט איהר געוואוסט, פֿאָ קראני מיר, וואָם הייסט א שטאָרט! איהר זאָלט א קוק טהון ביי אפרתי׳ן א קאנטאָר מיט סלווישישטשעם, טשאָרט וואָס פֿאָ־ בערי! וויפיעל גאָלד דאָרט וואָלגערט זיך איבער אין איין טאָג, מענט איהר זיך עם ווינטשען פֿארמאָגען אָלע, סוקינע דיעטי, מיט מיר אינאיינעם!"...

דער עולם, פֿארשטעהט זיך, האָט שימעלען אויסגעהערט מיט אָפענע מייל׳ער, זיך גע׳חידוש׳ט אויף אפרתי׳ס קאנטאָר און אויפ׳ן גאָלט, וואָם דאָרטען וואָלגערט זיך איבער א טאָג; נאָר הינטער די אויגען האָט מען געמאכט חוזק סאי פון שימעלען, סאי פון אפרתי׳ס קאנטאָר. און מעהר פון אָלעמען האָט חוזק געמאכט שמואל־אלי דער נייער רב און חזן, וואָם איז נאָר־וואָם אַראָפּגעקומען פון בארישפּאָלי, א יונגערמאן א קלוגער און א גרויסער שייגעץ, איין עזות־מחוצף־פנים. ער האָט געזאָגט: „שפּייט איהם אין פּנים, אָט דעם שימעלען! ערשטענס, פֿאהרט ער גאָרניט ארויס; והשנית, איז ניט קיין אָדעם, נאָר א ביסעל נעהענטער, קיין רזשישטשעוו, און נישט ווייל די היגע מענטשען זענען סקאטינעם, נאָר פּשוט, ווייל ער איז א בעל־חוב, די האָר זענען ניט זיינע — חא־חא־חא!"

נאָר ווי אזוי די מעשה איז, צי אָדעם, צי רזשישטשעוו, צי ווייל די וואָרענקאָווער מענטשען זענען סקאטינעם, צי ווייל ער איז א בעל־חוב, די האָר זענען ניט זיינע, — שימעלע האָט נישט געמאכט קיין ליצנות: ער האָט באלד נאָך פּסח געזומען אויס־ פֿארקויפען דאָס בעל־הבתישקייט פֿאר האלב געלט, א סך זאכען האָט ער צעגעבען אומזיסט, אויסגעקלויבט די מיידלעך אזוי ווי די פּלות, און פֿאר די יונגלעך באשטעלט ביי ישראל דעם שניידער קורצע וווייטיקלעך, ווי עס פּאסט פֿאר אזא גרויסער שטאָדט, ווי אָדעם, און בכדי דאָס שטעדטעל זאָל נאָך מעהר קאָכען, האָט שימעלע באפוילען הענין, זיין ווייב, זי זאָל מאכען א סעודה —

מילכיגע ווארעניקעס, טשאָרט איך פֿאָבערי — פֿאר דער גאַנצער שטאָדט!

פֿארשטעהט זיך, אז געקומען אויף דער שמחה זענען אַלע, די גאַנצע שטאָדט, און דער ערשטער איז געווען דוקא שמואל־אלי, דער נייער רב און חזן, וואָס האָט הינטער די אויגען אזוי חוזק געמאכט פון שימעלען, געמאכט פון איהם גאָר אויסצודרעהען; דערפאר האָט ער אָבער אין די אויגען איהם אזוי נע'חנפ'עט, אז עס האָט פשוט געשלאָגען צו דער גאָל!

אינאיינעם מיט די גרויסע זענען געקומען צו דער סעודה, וואָס שימעלע האָט געמאכט, אויך קליינוואַרג. נאָר אָנשטאָט דעם, זיי זאָלען זיצען אין שטוב גלייך מיט אַלע, זענען זיי בעסער געווען אין דרויסען ביי די בוידען, זעהען ווי מע פֿאקט זיך אין וועג אריין. און שלום נחום וועוויק'ס האָט זיך מיט דעם יונגסטען פון שימעלע'ס קינדער, מיט פֿינעלען, א יונגע מיט א פֿארזאָרגט פנימ'ל און מיט גרויסע ביינקאָוואטע אויגען, פֿארקלויבען אין איינע פון די בוידען, ארויפגעקראָכען גאַנץ אויבענאָן, זיך באַזעצט און געשמועסט פון דער וויטער נסיעה, וואָס זיי שטעהט־פֿאָר.

פֿינעלע שימעלע'ס איז געווען אין יענער צייט דער סאַמע נעהענטסטער חבר פון שלום נחום וועוויק'ס — און איהם האָט שלום ליעב געהאַט דערפֿאר, וואָס ער ווייסט אַלסדינג, וואָס אויף דער וועלט טהוט זיך, וואָרום א חוץ וואָס פֿינעלע האָט זיך אָנגעהערט א סך מעשיות פון גרויסע שטערט פון זיין טאַטען, שימעלען, איז ער אַליין אויך געווען אין דער גרויסער שטאָדט, אין פֿערעיאַסלאַוו, איבער א מעשה מיט איין ארבעסל.

פֿינעלע האָט, שפּיעלענדיג, געפֿרובט ארייגלענגען אייגמאָל איין ארבעסל אין איין אויהער אריין און ארויסנעמען דאָס פונ'ם אַנדערען אויהער. פֿארשטעהט זיך, אז דאָס ארבעסל האָט זיך איינגעשפּארט, נישט געווּאָלט ארוים נישט פון ד ע ם אויהער און נישט פונ'ם א נ ד ע ר ע ן אויהער, און עס האָט בעסער אָנגעהויבען צו וואַכסען ביי איהם אינוועניג און ארויסגערופען אזא קאַפּ־

וועהטיג, אז דער קונדס האָט געמוזט אויסזאָגען דעם נאַנצען אמת מיט׳ן ארבעסל. האָט ער פריהער באַקומען א רעכטע פּאַרציע שמיץ — „א יונגעלע זאָל ניט לעגען קיין ארבעסלעך אין אויהער אַריין", און דערנאָך האָט מען מיט דרעטלעך און מיט שפּיזלעך און מיט „סירניקלעך" געפּאַרקעט איהם אזוי לאַנג אין אויהער, ביז מע האָט איהם געמוזט אָפּפיהרען אין דער גרויסער שטאָדט אַריין, קיין פּערעאסלאוו, אויף איין אָפּפּראַציע.

פון דער דאָזיגער נסיעה אין דער גרויסער שטאָדט אַריין האָט פינעלע נאָכדעם געהאַט צו דערצעהלען און צו דערצעהלען גאַנצע פּעק, און ער איז ניט ווילענדיג אויסגעוואַכסען ביי זיינע חברים אין די אויגען מיט א גאַנצען קאָפּ העכער. א קליניגקייט — א יונגעל איז אליין געווען אין פּערעאסלאוו און אליין געזעהען מיט זיינע אייגענע אויגען אָהן א שיעור הייזער מיט בלעך גע־דעקט, מיט „פּעשעחאָדען" (טראָטוארען) אויף אלע גאסען, וווייסע קלויסטערס מיט גרינע קאָלפּעקעס און מיט גאָלדענע צלמים, געמויערטע קלייטען, קאַווענעס און דינים גאַנצע בערג, עפּעל און בארען אָהן א שיעור און אָהן א צאָהל, וואָס וואלגערען זיך אויף דער הויליער ערד, און סאָלדאטען, וואָס „מאָרשטירען" אין די גאסען, און נאָך פּרומה אזעלכע חידושים ונפלאות!

פון דעמאָלט־אָן זענען פינעלע שימעלע׳ס און שלום נחום וועוויק׳ס געווארען חבר, נפש אחת, און פאר קיינעם איז שימעלע׳ס אָפּפּאָהרען פון וואַראַנקא נישט געווען אזא קלאָפּ, ווי פאר שלום׳ען! א חוץ וואָס ער האָט מקנא געווען פּינעלען, וואָס יענער פאָהרט און ער ניט, איז איהם שווער געווען זיך צעשיידען מיט זיין חבר, וועלכען ער האָט ליעב געקריגען ניט ווינציגער ווי זיינע פריהער־דערמאַנטע חברים.

ביי זייער לעצטען זעהענויש, פאר׳ן געזעגענען זיך, האָט דער גליקליכער פינעלע שימעלע׳ס, פיינטשיק אויסגעקליידט און אין אויסגעצוואַגענער, אריינגעלעגט די הענט אין די קעשענעס און גע־

נומען מאכען חוזק פון וואראנקע. „וואס איז וואראנקע? — א העק, א גרוב, א דארף, ערגער פון א דארף! און די מענטשען? — קבצנים, דלפנים, עניים ואביונים! וואס אין אדעם פארמאגט איין אפרתי, נארעלע, פארמאגען דאס ניט אלע וואראנקאווער אידען שוין מיט די נגידים אינאיינעם"...

דערנאך האט פינעלע געגומען צו דערצעהלען גרויסקייט פון זיך און פון זייער משפחה, ווי אזוי זיי וועלען דאס באלד געבען א פאהר־ארוים מיט די בוידען, אז ס'וועט אוש געהן א רויך! און ווי אזוי זיי וועלען זיך עס א ביסעל אנפאהרען! און דערנאך וואס ס'וועט זיך טהון, אז זיי וועלען דאס געבען א פאהר־אריין קיין אדעס! אלע גרויסע לייט וועלען זיי ארויסקומען אקענען מיט א בריטען שלום־עליכם און מיט פרישע קוילעטשען און מיט געבראטענע קאטשקעס און מיט נוטען ווישניק, און אפרתי וועט אויך זיין דארטען...

— ווער איז דאס דער אפרתי? — פרענט איהם שלום.

— אפרתי ווייסט דו ניט? — ענטפערט איהם פינעלע, ווי א גרויסער. — אפרתי דאס איז אונזערער א קרוב פון דער מאמע'ס צד, א גביר, איין אדיר, א מיליאנשטשיק! איך האב דאך דיר נעזאגט שוין, אז וואס דער איין אפרתי פארמאגט אין איין קעשענע, נארעלע, פארמאגען דאס ניט אלע היגע אידען מיט די נגידים אינאיינעם. קאנסט פארשטעהן, ווי רייך ער איז, אז פאהרען פאהרט ער ארוים מיט זעכס פערד „נאשפיץ" און איינער א רייטער פליהט אויף־צו־פריהער. אנגעטהאן געהט ער פון קאפ ביז די פים אין זייד און אין סאמעט, און צווייי טולעפעם האט ער: איינער איז א יענאטענער און דער אנדערער איז פון פיזעם. און עסען עסט ער אינדערוואכען נאר קוילעטש און נאר געבראטענע קאטשקעס און פארטרינקט מיט'ן בעסטען ווישניק...

— און וואס וועט איהר דארטען טהון? — פרענט איהם שלום און שלינגט די סלינע פון די געבראטענע קאטשקעס מיט'ן גוטען ווישניק.

— וואָס הייסט, וואָס? — ענטפערט איהם פינעלע אַזוי פראָסט און ערנסט. — וואָס טהוען אַלע אידען אין אָדעס? וואָס טהוט אפרתי? אפרתי האָט אייגענע אמבאַראַם מיט ווייז, מיין טאַטע וועט האָבען אמבאַראַם מיט ווייז. אפרתי האָט א קאַנטאָר מיט מענטשען, מיין טאַטע וועט האָבען א קאַנטאָר מיט מענטשען. און גאַלט — גאַלט וועט זיך אונז שיטען אין די קעשענעם פולע זעק! דו שפיעלסט זיך מיט אָדעס?...

און פינעלע האָט גענומען דערצעהלען די גרויסקייט פון אפרתי׳ן און די שענקייט פון דער שטאָרט אָדעס מיט איהרע דריי־עטאַזשנע מויערען. „נאַרעלע, אונזער שטאָדט איז אַקעגען אָדעס, ווי אזוי זאָל איך דיר זאָגען? — ווי, למשל, א פליעג קעגען א קלויסטער, אָדער ווי א מורעשקע קעגען א עלעפאַנט!"

איהר וואָלט געמעגט שווערען, אז ער איז דאָרטען אַליין געווען און געזעהן אַלסדינג מיט זיינע אייגענע אויגען. זיין חבר האָט איהם געקוקט אין מויל אַריין און געשלונגען מיט דאַרשט איטליכס וואָרט און שטאַרק, שטארק מקנא געווען! איין זאַך נאָר איז איהם געווען א ביסעל קשה, און ער האָט זיך ניט געפוילט עס א פרעג טהון ביי זיין חבר פינעלען: וויבאַלד אָדעס איז יא אזא טייערע שטאָדט און אפרתי דער מיליאַנשטשיק איז זייערער א קרוב, וואָס זשע האָבען זיי געשוויגען ביז אהער? פאַר וואָס זענען זיי פריהער ניט ארויסגעפאָהרען אהינצוצו?... דערויף האָט פינעלע אָפגעענטפערט, גאָר קיין סך נישט נעטראַכט:

— נאַרעלע! א קרוב, מיינסט דו, טאקי א נאָהענטער קרוב — א פעטער? צי א געשוועסטערקינד? צי א מחותן? עס הויבט זיך גאָרנישט אָן! א ווייטער קרוב! אפילו ניט קיין שני־שבשלישי. זיי זענען נאָר ביידע, דאָס הייסט אפרתי און מיין מאַמע, פון איין שטאָדט, פון מעזשירעטשקע. מיין מאַמע׳ס מאַמע איז פון מעזשירעטשקע און אפרתי׳ס טאַטע, זאָגט מען, איז אויך געווען א מעזשירעטשקער...

מע קאן ניט זאגען, אז פינעלע׳ס ענטפער זאל זיין א תירוץ מספיק אויף דער פראגע, וואם שלום האט איהם אוועקגעשטעלט. נאר די צייט איז זיך געגאנגען, און די צוויי חברים האבען זיך אזוי פאררעדט וועגען ארעם און וועגען אפרתי׳ם יחוס פון מעזשי־רעמשקע און וועגען נאך זאכען, אז זיי האבען זיך גארניט אומ־געקוקט, ווי דער פריהמארגען איז אוועק. דער עולם האט שוין דערווייל לאנג אפגעגעסען די וואראניקעס, געווען עפים מאדנע אויפגערוימט, רויטליך און פארשוויצט, און מע איז שוין געשטאנען ביי די בוידען און געגומען געזעגענען זיך זעהר פריינטליך מיט שימעלען און מיט זיין משפחה, קושען זיך און ווינטשעווען אלדאם גוטס. מעהר פון אלעמען האט זיך געקושט שמואל־אלי דער רב און חזן, נעהאלטען עפים מאדנע די אויבערשטע ליפ, ווי זי וואלט וועלען לאכען, און צוגעווינטשעוועט די אפפאהרענדיגע, ס׳זאל זיין אין א מזל׳דיגער שעה, און געבעטען שימעלען, ער זאל זיין אזוי גוט און לאזען גריסען גאנץ ארעם, און אפרתי׳ן — „למען השם, ניט פארגעסען אפרתי׳ן לאזען גריסען גאר פריינטליך!"

— פראשטשאוואיטע, סוקינע דיעטי! — האט זיך שימעלע פרייליך אפגעזעגענט צום לעצטען מאל שוין פון בויד ארויס מיט׳ן גאנצען שטארטעל. — פראשטשאוואיטע! ניע פאמינאיטע לי־כאם! און לאז אייך נאט העלפען, איהר זאלט זיך ארויסקא־ראטשקען פון דער דאזיגער בלאטע במהרה בימינו — היידא!

— היידא! — האט איהם נאכגעזאגט אויך פינעלע, א שטארקער יונגער אין בויד, האלטענדיג ביידע הענט אין די קעשענעס, ווי א גרויסער, און קוקענדיג אויף זיין חבר שלום מיט ליעבשאפט און מיט גדלות — און די בוידען האבען זיך געריהרט.

און אז די בוידען זענען אוועק, איבערלאזענדיג נאך זיך א ריח פון פערד און א גאנצע וואגע פון שטויב, האט זיך שמואל־אלי געחאפט מיט ביידע הענט ביי די זייטען און האט אזוי געלאכט, זיך אזוי געקאטשעט, גלייך ווי צעהן טויזענט שדים וואלטען איהם

געקיצעלט ביי די פּיאַטעס: „חא־חא! קיין אָרעם פּאָהרט ער! צו אפּרתי׳ן, חא־חא־חא!!!"...

אין דער מינוט האָט זיך דער פּאָלשער שמואל־אלי געקוּיפּט א שונא, א דם־שונא! דאָס איז געווען שלום נחום וועוויק׳ס: איהם איז ניט געווען צום לאַכען. אדרבה, איהם האָט זיך געוואָלט ווייגען. ערשטענס, פּאַרלוירען א חבר — פּינעלען. צווייטענס, די קנאה: יענער פּאָהרט אווענ. און וואוהין? אזוי ווייט! אוש קיין אָרעם! און ועל פּולם — און דאָס איז דער עיקר, — וואָס דאָס אמאָליגע שענע חנ׳עוודיגע שטעדטעל וואָראָנקאָ איז עפּים ווי קלענער געוואָרען, קלענער און נידעריגער און טונקעלער, און עס האָט מיט א מאָל אָנגעוואוירען דעם גאַנצען חן, מיט׳ן גאַנצען גלאַנץ און מיט׳ן גאַנצען כּשוף. און עס האָט איהם פּאַר־קלעהמט ביי דער נשמה, און ער איז, א באַטריבּטער, א פּאַר־ביטערטער, מיט א צעוועהטיגט הערץ, אוועק אין חדר אריין...

נ. ב. אין א צייט ארום, עס זענען אוועק יאָהרען און יאָהרען, האָט זיך ארויסבאַוויזען, אז שמואל־אלי דער חזן האָט ניט אומ־זיסט אזוי געלאַכט: שימעלע איז אריבערגעפּאָהרען מיט זיין געזינדעל נישט קיין אָרעם, נאָר קיין רשיששעוו, א קליין שטעדטעל אין קיעווער גובערניע, גאָרניט אזוי שטאַרק ווייט פון וואָראָנקאָ. צו וואָס האָט איהם געטויגט דער אָנשטעל פון אָרעם און פון אפּרתי׳ן — דאָרף מען פרעגען ביי זיינע קינדער, וואָרום שימעלע איז שוין לאַנג אויף דער וועלט נישטאָ.

19

משנה מקום — משנה מזל

עס האלט ביי פערלאזען כתריעווקע. — הערסעל מיט דער סין
טהוס־אן דעם שותף א ספאדעק. — דער באבע מינדי׳ס תכריכים.

פון וואנען דאס האט זיך גענומען — קאן דער פארפאסער פון די דאזיגע באשרייבונגען נישט זאגען. נאר שימעלע האט געמאכט דעם ערשטען פעטשאטעק. תיכף נאך זיין ארויספאהרען האבען די איבעריגע וואראנקאוועד בעלי־בתים אויך גענומען שמועסען פון „משנה מקום — משנה מזל" און פון אריבערפעלקלען זיך אין אנדערע גרעסערע שטעדט: וועד קיין באריספאלי, וועד קיין רושישטשעוו, וועד קיין וואסילקאוו און וועד נאך וויטעד.

אויך אויף נחום וועוויק׳ס האבען זיינע קינדער געהערט דער־צעהלען בסוד־סודות, אז ער קלויבט זיך אריבער אין גיכען צוריק קיין פערעיאסלאוו, אין דער גרויסער שטאדט, פון וואנען ער איז אמאל אריבערגעפאהרען אהער, קיין וואראנקא, בעת די קינדער זענען נאך געווען גאר קליניטשקע, און אויסגעלאזט האט מען דעם כוד מיט די ווערטער: „משנה מקום — משנה מזל"...

ביי די קינדער האט דאס פערעיאסלאוו אויסגעזעהען מוראדיג גרויס און פול מיט חן און פול מיט סוד. „פערעיאסלאוו איז א מקום־פרנסה", — אזוי האבען צווישען זיך געשמועסט די גרויסע, און קליינווארג האבען זיך צוגעהארכט צו די שמועסען, נאך ווינציג פארשטאנען, נאר געפיהלט האבען זיי, אז דאס פערעיאסלאוו איז

עפּיס א גוטע זאך, האָבען זיי געקלויבען תענוג און צו גלייכער צייט האָט זיי באַנג געטהאָן זיך שיידען מיט'ן קליינעם שטערטעלע, וואו זיי האָבען פּאַרבראַכט זייערע בעסטע קינדערשע יאָהרען, די סאַמע גאָלדענע צייט פון זייער יוגענט.

„וואָם וועט זיין — האָט זיך דער קליינער שלום געטראַכט — מיט דעם וואַראַנקאָווער אלטען בית־מדרש, אז אלע אידען וועלען זיך צעפּאָהרען? וער וועט זיצען אויף זייערע ערטער אין מזרח־זייט? און דער בארג, וואָם אויף יענער זייט בית־מדרש, וואָם וועט זיין מיט איהם? און מיט די אידישע קליידטען? און מיט'ן אוצר?... ניט שוין־זשע וועט פּאַרלוירען געהן אזא גוטס, וואָם ליגט אָנגענגרייט פון אידע'ס וועגען טיף איז דער ערד אזוי פיעל יאָהרען? ניט שוין־זשע וועט דאָם אלסדינג אונטערגעהן, כלה ונאבד וועלען?!"...

וויפיעל מע האָט זיך ניט געהיט פאר די קינדער ניט צו רעדען אין שטוב פון „אזעלכע זאכען", האָבען זיי דאָך געחאַפּט וועלטער: „משנה מקום — משנה מזל"... „פּרנסה איז געשלאָגען"... פאר וואָם אז מע איז משנה דעם מקום, איז מען משנה דעם מזל? און וואָם איז, אייגענטליך, אזעלכעם „פּרנסה" און וויי אזוי „שלאָגט" מען זיך? — דאָם האָבען קליינווארג נאָך ניט אקוראט פּארשטאַנען. נאָר לויט דער מינע, וואָם די גרעסערע האָבען בעת־מעשה געמאכט, האָבען די קלענערע זיך אָנגעשטויסען, אז עפּיס טהוט זיך, עפּיס קומט־פּאָר... שטענדיג א שטילער, א רוהיגער, א בעל מרה־שחורה, איז נחום וועוויק'ס געוואַרען נאָך מעהר שטיל און נאָך מעהר מרה־שחורה'דיג. תמיד איין אייגענעבויגענער, איז ער געוואַרען נאָך מעהר אייגענעבויגען. אויפ'ן הויכען וויסען שטערן האָבען זיך אויסגעלעגט נאָך א מאל אזוי פיעל קנייטשען, ווי פריהער. אינ־צווייען פלעגט ער זיך פּארשלימען מיט'ן יונגערען ברודער, מיט'ן פעטער ניסלען, רויכערען א פּאַפּירָאָס נאָך א פּאַפּירָאָס און עפּיס נאָר ג'סוד'עט זיך און נאָר געשטיקט זיך... מע האָט דעם לעצטען ווינטער אויפגעהערט ביי די ראַבינאָוויטשעס פּראָוון מלוה־מלכהם

פאר דער גאנצער שטאדט. דעם לעצטען שמחת־תורה און שמיני־עצרת האָט מען אפילו נאָך נעהולעט, דער פעטער ניסעל האָט אפילו זיך נאָך נעביטען מיט ס'ן סטאנאָוואי מיט די היטלען און פלומרשט נעטאנצט מיט איהם אויפ'ן דאך אויך — נאָר ס'איז שוין נעווען ניט דאָם הוליען און ניט דאָם טאנצען, וואָם פריהער. אפילו די מוהמע האָדעל איז נעוואָרען נעלאָסען, פאַרלוירען א סך פון איהר ניפט... עפּים איז די גאנצע משפּחה נעוואָרען ווי צעשרויפען. נאָר איין באבע מינדי האָט זיך נאָך נעהאלטען שטאָלץ, ווי א דעמב. די אייגענע רייניקייט און טשעפקעקייט, וואָם פריהער. די אייגענע ציכטיגקייט און זויבערקייט, וואָם אלע מאל. נאָר די שבת־אויפסטען זענען געווען, דאכט זיך, שוין ניט די, וואָם תמיד. די עפעלעך א ביסעל צוגעפרוירען און צוגעלעגערט און א ביסעלע ווי אונטערגעפוילט, די ניסלעך פייפעדיג, און אין די פייגען האָבען זיך פאַרפלאָדעט ווערעם... נעדאָוועט און נעבענטשט האָט די באבע מינדי, ווי פריהער, נעשמאק און הויך אויף א קול, ווי א מאנסביל, פון איהר גרויסען ציכטיגען קרבן־מנחה ארויס, און אויסנעשמועסט זיך מיט'ן רבונו־של־עולם. נאָר ס'איז שוין נעווען ניט דאָם דאוונען און ניט דאָם אויסשמועסען זיך מיט גאָט. עפּים האָט זיך געטהאָן אין דער משפּחה, עפּים איז פאַרגעקומען ביי די ראבינאָוויטשעס א מין סוד.

אזוי האָט זיך עס נעצויגען א נאנץ ווינטער, ביז עס האָט פלוצים אויסגעזעצט דער בלאָטער, דער אמת איז ארויף ווי בוים־עהל אויפ'ן וואסער, און די גאנצע שטאָדט איז נעווואוירע געוואָרען פונ'ם סוד, אז נחום וועוויק'ס שותף פון דער פאַסעסיע, א איד איין אָנגעפעלצטער מיט א רויטער נאז (הערשעל האָט ער נעהייסען, נאָר ווייל ער האָט ניט געקאָנט ארויסרעדען קיין שין, נאָר א סין, האָט מען איהם א נאָמען נעגעבען „הערסל מיט דער סין"), האָט זיין שותף נחומ'ען בדיל־הדל נעשטעלט, פשוט באַגנב'ט, און חוץ לזה האָט ער איהם נאָך שטילערהייט אויסנעדונגען פון דער פאַסעסיע! איז נעוואָרען א ויצעקו אין שטאָדט:

„סטייטש, רב נחום, וואָס שוויינט איהר איהם? פּאַר וואָס נעמט איהר איהם ניט צום רב, צו מענטשען?" נאָר אז ס׳איז געקומען צום רב און צו מענטשען, האָט דער דאָזיגער הערסל מיט דער סין זיך אויסגעלאַכט און ארויסגערעדט זיך עפּיס מוראַ׳דיג גראָב (און דוקא מיט דער סין, ווי זיין שטייגער איז), אז ס׳איז נאָר א בזיון דאָס פּאַר׳ן מויל צו ברענגען...

— א יונגאַטש קאָן! — האָט דער פּעטער ניסל געטענה׳ם, געמאַכט מיט די הענט און גערויכערט מוראַ׳דיג גראָבע פּאַפּי־ראָסען, און ער האָט זיך געשוואוירען, אז זיין נאָמען וועט ניט הייסען ניסל, אויב ער וועט אָט דעם שייגעץ, דעם הולטאַי, דעם גראָבען יונג מיט דער סין ניט אריינפּאַקען אין אסטראָג אריין, ווינציגסטענס, אויף פּינף און צוואַנציג יאָהר!

— וואָסער פּאַקען? וואָסער אסטראָג? וואָסערע פּינף און צוואַנציג יאָהר? — אזוי האָט איהם דער עלטערער ברודער, נחום, אָפּגעקיהלט מיט א ביטערען שמייכל און אויך פּאַרויכערט א גראָבען פּאַפּיראָס. — מע האָט מיר אָנגעטהאָן א ספּאָרטע, און מע מוז איצטער פּאָהרען צוריק קיין פּערעיאסלאַוו. משנה מקום — משנה מזל...

דאָס זענען געווען קלאָרע רבורים, וואָס חברה האָבען פּאַר־שטאַנען, האָטש איין זאָך איז זיי נאָך נעווען א ביסל ניט אזוי פּאַרשטענדליך: פון וואָסער א „ספּאָרטע" האָט זיך דאָ געהערט? צוגעהן צום טאטען און פּרעגען — דערויף האָט קיינער נישט געוואוסט. צופּיעל דרך־ארץ האָט מען געהאָט פּאַר א טאטען, מע זאל צוגעהן צו איהם פּרעגען: „טאטע, וואָס פּאַר א ספּאָרטע האָט מען דיר אָנגעטהאָן?" די קינדער האָבען נאָר געזעהען, אז דער טאטע צאנקט, געהט אייגעבויגען. יעדער זיפּץ און יעדער קרעכץ רייסט־אויס א שטיק הארץ.

— איהר וועט דאָ בלייבען איבער׳ן זומער לערנען, איין עבירה אין מיטען זמן אייך אָפּצורייסען, און אם ירצה השם אויף

סופות וועט מען שיקען נאָך אייך א פוהר, וועט איהר קומען צו פאָהרען.

אזוי האָט נחום וועוויק'ס געגעבען צו וויסען די קינדער אייניקאָל אין א זומערדינען טאָג, און צו זייער שטוב זענען צונעפאָהרען צוויי בוידען, פונקט אזוי ווי דעמאָלט צו שימעלען, און מע האָט זיך נענומען פאָקען אין וועג און געזעגענען זיך מיט דער שטאָדט. ס'איז אָבער געווען ניט דאָס פאָקען זיך און ניט דאָס געזעגענען זיך און ניט די פרייליכע וואַרעניקעס, וואָס ביי שימעלען. עפּיס האָט זיך א באַזונדערער טרויער אויסגענאָסען אויף אלעמען און א מרה־שחורה איז געלעגען אויף אלע פּנימ'ער. די גאַנצע שטאָדט האָט מיטגעפיהלט די ראַבינאָוויטשעס. „זאָל זיי גאָט העלפען; משנה מקום — משנה מזל; נעבאָך א רחמנות!" — אזוי האָט מען געשמועסט הינטער די אויגען, און די קינדער האָבען נאָך ווינציג־וואָס פּארשטאַנען, פּאַר וואָס און אויף וועמען איז עס אזא רחמנות? אויב שוין יאָ א רחמנות, איז עס געווען אויף דער באָבע מינדי, וואָס האָט אויף די עלטערע יאָהרען באַראַפּט צוגנוי־פלענען איהר קאָסטען, זיך פאָקען אין וועג אריין. יונגווארג האָבען דערווייל נעהאָט א געלעגענהייט האָפּען א קוק, וואָס ביי דער באָבע אין קאָסטען טהוט זיך: אויסער די זיידענע אויסגענעפּרעסטע טיכלעך, וואָס זענען געלעגען אויסגעלעגט צווישען די בּלעטער פון קרבן־מנחה, אויסער די יום־טוב'דיגע זיידענע מלבושים און סאַמעטענע רעזעוואָלקעס, עפּיס מאַרנע נעגייהט, מיט קורצינקע ארבלעך און פייענע עקלעך — אויסער דעם גוטס און האָב, איז דאָרט נעלעגען וויט־וויט אין א ווינקעלע זהר א סך וויים־שטאָף. דאָס איז געווען דער אלטער'ס תכריכים, וואָס זענען נעלעגען ביי איהר צוגעגרייט פון וויים איך וועז אן אויף איבער הונדערט יאָהר, אז טאָמער וועט זי שטאַרבען, זאָל זי ניט דאַרפען אָנקומען צו א קינד... דאָס האָבען נעוואוסט אלע; פון דעסטוועגען האָבען חברה נעהאָט א האַרץ א פרעג צו טהון ביי דער באָבע: „צו וואָס באַדאַרף זי האָבען אזוי פיעל וויסע

מאטעריע ?"... דער פרעגער איז געווען נישט קיין אנדערער, נאר דער קלענסטער פון אלע אין וואוסק און דער גרעסטער פון אלע אין שקאצעריי, דער שרייבער פון די דאזיגע זכרונות. ער האט דערפאר באקומען פון דער באבע א שען ביסעל מוסר, און זי האט איהם נאך צוגעזאגט צושטעלען א בענקעלע פאר׳ן טאטען. זי קלויבט זיך שוין פון לאנג, האט זי געזאגט, אויף דעם קליינעם „לץ". זי ווייסט, זאגט זי, גאנץ גוט, אז ער מאכט איהר נאך הינטער די פליצעס, ווי אזוי זי דאוועגט און ווי אזוי זי בענטשט (און דאס איז דוקא געווען איין אמת). זי וועט דאס שוין אלסדינג דערצעהלען, אלסדינג! זי וועט זיך שוין קיהלען דאס הארץ!... צום סוף האט זיך אויסגעלאזט, אז ווער־וואס? די באבע האט אפילו ניט אנגעהויבען צו דערצעהלען. אדרבה, פאר׳ן אוועק־פאהרען, אז ס׳איז געקומען צום געזעגענען זיך, האט זי זיך צע־קושט מיט יעדען קינד באזונדער, ווי נאר א מאמע קען זיך קושען, און נעווייגט, ווי נאר א מאמע קען ווייגען. און שפעטער, אז מע האט שוין באדארפט טאקי זעצען זיך פאהרען, האט זי צום לעצטען מאל זיך אפגערופען צו די קינדער:

— זייט זשע געזונט, קינדערלעך! נאט זאל העלפען, איהר זאלט דערלעבען אלע צו געהן נאך מיין לויה...

אוא מין ווינשעוואניע!

20

דער עולם צעקריכט זיך

שמואל־אלי שפיעלט אין שאך. — דער עולם קומט זיך געזעגענען. — ווייבער מיט פארווייניגטע אויגען פיסקלען זיך. — מע דארף זיין פון אייזען, מע זאל ניט לאכען.

דער טאג פון נחום וועוויק'ס אוועקפאהרען איז געווען פאר דער שטאדט א השעה־באב און פאר די קינדער — א שמחת־תורה: א קליניגקייט אזא יום־טוב? ערשטענס, לערענט מען ניט. וועד וועט דאס געהן אין אזא טאג אין חדר ארויין? און צווייטענס, איז גלאט לעבעדיג — מע קלויבט זיך, מע פאקט זיך, מע רוקט שאפעם, עס קלינגען גלעזער, גאפעל־מעסער, עס קומען בוידעז, און עסען עסט מען ווי ערב־פסח, בחפזון'דיג! היינט די פאר נראשענס, וואס מע וועט באקומען „אטיזנע" (אפפאהר־געלט)? דערווייל זעהט מען עס נאך נישט. דערווייל קומען נאך בעלי־בתים זיך געזעגענען. דאס הייסט, זיי קומען, מע זאל זיי זאגען „זייט נעזונט", וועלען זיי זאגען „פאהרט געזונט" און אנווינטשען דערביי אהן א שיעור גוטע זאכען, ווי געזונט און הצלחה און מזל און אלדאס גוטס.

פריהער פון אלע איז געקומען שמואל־אלי דער רב און חזן. שמואל־אלי איז איין אפטער איינגעהער צו די ראבינאוויטשעס. ער קומט אלע טאג. ווי איין עהרליכער איד לאזט נישט דורך דאוונען, אזוי לאזט ער נישט דורך קיין שאך שפיעלען מיט רב

נחומ׳ען. שפּיעלען א שאָך איז ביי איהם א פּאַרנעניגען. געווינען ביי רב נחומ׳ען א שאָך איז ביי איהם א גליק. א מאָדנע טבע ביי דעם שמואל־אלי׳ן: פּאַרשפּיעלט ער — שרייט ער, געווינט ער — שרייט ער. נאָר געווינען געווינט ער זעלטען. מעהרסטענטיילס פּאַרשפּיעלט ער. און אז ער פּאַרשפּיעלט, שרייט ער, אז ער האָט געהאַט א טעות, אז ער איז געגאַנגען נישט מיט דעם ציגעל, וואָס ער האָט געוואָלט, און אז ער זאָל נעווען נעהן אַנדערש, וואָלט דער אַנדערער פּאַרשפּיעלט!...

ביי אזא שפּיעל, אז ס׳איז נעזעסען דער פּעטער ניסעל, האָט ער נישט נעקאָנט ליידען. האָט ער נעפּרעגט שמואל־אלי׳ן: „וואָס שרייט איהר?" דער טאַטע נחום איז אָבער ניט נעווען אזא מענטש. ער האָט רוהיג אויסגעהערט שמואל־אלי׳ן, ווי ער קאָכט זיך, פּאַוואָלינקע נעשמייכעלט זיך אין בּאָרד אריין און נעשפּיעלט ווייטער. די מאַמע חיה־אסתּר איז נעווען אויסער זיך: אין אזא צייט, א שעה פּאַר׳ן אַוועקפּאָהר, זעצט מען זיך אַוועק שפּיעלען אין שאָך? „דאָס לעצטע מאָל, חיה־אסתּר, נעזונט זאָלט איהר זיין! איהר פּאָהרט אַוועק, דער עולם צעקריכט זיך, קיינער בּלייבט ניט, מיט וועמען וועל איך שפּיעלען אין שאָך?"

אזוי בעט זיך שמואל־אלי׳ דער חזן און פּאַרשאַרט דאָס היטעל אַרויף, נעמט זיך צו דער אַרבייט און הויבט שוין אָן צו קאָכען זיך און צי שרייען, אז ניט אזוי איז ער נענאַנגען, ווי ער האָט נעוואָלט, און נחום שמייכעלט און לאָזט איהם נעהן אַנדערש.

דאָס שפּיעלען נעהט אָבער ביי זיי ניט ווי אלע מאָל. עס קומען אלע מינוט צו נעהן נייע מענטשען זיך נעזעגענען. מע קאָן ניט זיין אזוי גראָב און מע מוז איבערריסען אין מיטען שפּיעלען, אז עס קומט צו נעהן אזא איר א שכן, ווי רב אייזיק. ער מעג טאקי האָבען א ציענען בערדעל און דאוונען אויף א דין קול׳כעל, איז ער אָבער א ליבאַוויטשער חסיד און זעהר איין עהרליכער איר. צי, אשטייגער, באַלד נאָר איהם איז נעקומען דן. דן איז א יונגערמאַן מיט ווייסע האָר, דאָס הייסט נעל, נאָר נעל, ווי פּלאַכּס. ער

איז בטבע א שווייגער, רערט נישט מיט קיינעם. נאָר איצט, אז רב נחום פאָהרט־ארויס פון ווארשאנקא, האָט זיך דן צערעדט. ער וואָלט אפילו געווען, זאָגט ער, אויך ארויספאָהרען, ער זאָל האָבען וואוהין. האָפט דאָס דער רוח! ער וואָלט א בעלן געווען פאר־קויפען זיין געשעפט, ער זאָל האָבען וועמען. האָפט דאָס דער רוח!... שמואל־אלי קוקט אויף איהם, ווי א גזלן, און דן הערט נישט אויף צו שיטען מיט ווערטער. א מענטש האָט זיך צערעדט! אנשטויגען ווערט ער ערשט דעמאָלט, ווען עס קומען צו געהן אנדערע זיך געזעגענען. און קומען קומט די גאנצע שטאָדט, איינס נאָכ׳ם אנדערע. פריהער אידען, דערנאָך ווייבער. אלע אראָפגעלאָזט די נעז, אלע פארזאָרגט. אנדערע פארווויינט. איין אידינע האָט געבראכט צו טראָגען די קינדער מאָנפאָסיע־קאָנפעקטען. א אידינע א צדקנית!...

שטארק פארווויינט זיענען די צווויי ווייבער, וואָס האָבען חתונה געהאט ביי די ראָבינאָוויטשעס אין שטוב. דאָס זיענען „פרומע די מויד" מיט׳ן בלינדען אויגעל און „פייגעלע־אשמדאי". די צווויי האָבען אזוי שטארק געווישט די אויגען און געשנייצט די נעז און געמאכט אזעלכע מאָרנע פיסקעס, אז שלום, דער קליינער „לץ", האָט זיך נישט געקאָנט איינהאלטען און האָט זיי ביידען, טאקי דאָ אויפ׳ן ארט, הינטער זייערע פליצעס, קונציג נאכגע־מאכט מיט די זעלבע פיסקעס און מיט׳ן זעלבען שנייצען די נאָז, און חברה קליינוואַרג האָבען אלע מאָל אויסגעשאָסען א הילכיגען געלעכטער. האָט זיך אָנגעהויבען א חתונה: „וואָס איז דער געלענדער?" די מאמע חיה־אסתר, א אידינע בכלל א בייזע, און דערצו נאָך פארצאָרנט און פארטארראמט פונ׳ם אוועקפאָהרען, האָט אוועקגעוואָרפען אלע ארבייט און אויסגעלאָזט איהר צע־וועהטיגט הארץ צו די קינדער. זי האָט נאָר געוואָלט דערגעהן דעם שכל: „וואָס איז דער געלענדער? און וואָס איז די גדולה?"... איז פרומע די מויד איהר נעקומען צו הילף און געזאָגט, אז זי וועט געהן שווערען ביי א „רייניגקייט", אז דאָס שטאמט פון אָט דעם קליינעם וועוורים, דעם סאמאָוואָליץ, דעם

זולל־וסובא׳ניק, דעם איוואן פאפערילע, דעם ימח־שמו׳ניק, דעם אויסוואורפלינג, דעם פל־בו׳ניק... דאָס האָט זי געמיינט נישט קיינעם, נאָר דעם מחבר פונ׳ם דאָזיגען בוך, וואָס איז געשטאנען בעת־מעשה א נעבאכעל, גאָט די נשמה שולדיג. עס קאָן זיין, אז ער וואָלט נעחאפט א רעכטע „אָטיזנע" פון דער מאמע, וועו עס מישט זיך ניט ארויין די אלטע בשבע מינדי און לייזט איהם ניט אויס פון מזומנ׳ע פעטש. דערזעהען, אז מיט איהר איינעל האלט עס שמאל, האָט זיך די בשבע מינדי אנגערופען צום גאנצען עולם: — קינדערלעך! ביי אונז איז א מנהג פון קרמונים, אז איידער מע געזעגענט זיך פאר׳ן אוועקפאָהרען, באראַרף מען זיך צוזעצען חאָטש אויף איין מינוט...

די בשבע מינדי האָט זיך אוועקגעזעצט אויף דער פאר׳יתומ־טער קאנאפע, וואָס צום איבערפיהרען איז זי געווען צו אלט און פארקויפען איז ניט געווען וועמען, און דער גאנצער עולם האָט זיך אוועקגעזעצט נאָך איהר, און ס׳איז געווארען א ווייע שטיל, חאָטש א פליעג דורכצופליהען. דערנאָך איז געקומען דער לעצטער אקט, דער סאמע שווערסטער — דאָס געזעגענען זיך און דאָס קושען זיך. און דאנקען גאָט — מען איז דאָס אויך איבערגעקומען. די בוידען זענען גרייט. נאָך א מאל „זייט געזונט!" און נאָך א מאל „פאָהרט געזונט!" און וויערער א מאל א ווישעניש פון אויגען און א שנייצען פון נעז, און פיסקעס, פיסקעס! גוואלד, רבונו של עולם! געה האלט זיך איין און מאך ניט נאָך די וויבער, ווי זיי קרימען זיך, ציטערען מיט די גוידערס און מאכען פיסקעס!... זיי לאָזען אפילו ניט געזעגענען זיך, ווי עס געהער צו זיין. עס ווערט מיט א מאל שטארק אומעטיג אויפ׳ן הארצען. א רחמנות אויפ׳ן טאטען, א רחמנות אויף דער מאמע, א רחמנות אויף דער בשבע מינדי. אָט טראָגט מען איהר אלטען מיט אייזען נעקאָווועטען קאסטען; דאָרט ליגען איהרע תכריכים... עס טהוט א צופ, א נעם־אן ביי דער נשמה. עס גלוסט זיך א וויין־טהון. ובפרט, אז מע זעהט, אז אזא מענטש, ווי דער פעטער

ניסעל, ווישט אויך די אויגען, אז קיינער זעהט ניט... דער פעטער ניסעל זאל ווייגען? ווי קומט עס?... דער טאטע רופט־צו די חברה אייגציגוויז, נעמט־ארויס פון בייטעלע צו זילבערנע מטבעות. די מאמע אויך. און די באבע מינדי האט נאך פון פריהער אנ־געגרייט איטליכען באזונדער אין א פאפיערעל קליינגעלט — אחת לאחת וועט דאס זיין א רעכטע מטבע! גאט זאל העלפען, די בוידעז זאלען שוין ריהרען. אט האבען זיי גערירט. די רעדער קויקלען זיך. דער עולם האט זיך געגעבען מיט א מאל א שטופ: „פאהרט געזונט! זייט מצליח!" פון דער בוד ארויס קוקט זיך אום די באבע מינדי, גלייך ווי זי וואלט וועלען נאך א מאל, צום לעצטען מאל, געבען א קוק אויף דעם ארט, וואס זי האט פארלאזט אויף שטענדיג, אויף אייביג... עס נעמט זיי וויעדער אן איין אומעט און דאס געפיהל פון רחמנות חאפט זיך אויף נאך א מאל ביי זיי אויף א ווייל און ווערט פארלאשען — עס ווילט זיך איבערצעהלען דאס ביסעל מינץ...

פונ'ם גאנצען טארראם מיט'ן גאנצען הארמידער האט זיך סוף־כל־סוף אויסגעלאזט א שטילשווייגעניש. די בוידען זענען צוועק, איבערגעלאזט נאך זיך א גערוימטען שטויב, א ריח פון סמאלע און א מאדנע פוסטקייט. דער עולם האט גענומען ביסלעכ־ווייז, איינציגווייז, ווי פארשעמט, זיך צעגעהן, דער אהער, דער אהין, עפים גלייך ווי די אפגעשמיסענע. דער פעטער ניסעל — יענער איז גאר אנטרונען געווארען. געבליבען שפעטער פון אלע איז שמואל־אלי דער חזן. ער איז נאך לאנג־לאנג געשטאנען און נאכגעקוקט די אפגעפאהרענע, פארשטעלט מיט דער האנט די אויגען פון דער זון, וואס האט באמת גארניט אזוי שטארק גע־בראטען און גארניט אזוי שטארק געשיינט. דערנאך האט ער מיט א ביטער שמייכעלע א זאג געגעבען צו זיך אליין: „דער עולם צעקריכט זיך, אזוי ווי וועדעם"... און ער האט אויסגעשפיגען.

21

נערנעלע־גנב

משה דער שוחט — א צדיק. — נערנעלע — א בחור מיט א צע־
שפאלטענער ליפּ. — די קונסט פון גנב'ענעו עפּעל. — נעפּאקט ביי
דער פּושקע טאבאק. — דעם רבינ'ס טוידט.

דאָס דאָרף מען פּארשטעהן, אז איבערגעלאָזט האָט מען קלייניוואַרג אין שטעדטעל עפּיס ניט גלאַט אזוי אויף הפקר. דער בּאָטער האָט פּאַר זיי געזוכט א מלמד מיט א מדריך, איין אָפּיטרופּס, אינאיינעם. דאָס הייסט: די קינדער זאָלען ביי איהם אי לערנען, אי עסען קעסט, און דער רבי זאָל אויף זיי השגחה געבען. און עס איז איהם אָפּגעראָטען ארום און ארום. דער רבי מיט'ן אָפּיטרופּס, מיט'ן בעל־משגיח, וואָס ער האָט געפונען פּאַר זיינע קינדער, איז געווען איין אויסגעשפּיעלטער, א געראָטענער, טאקי דעם אלטען וואָראָנקאָווער שוחט'ס א זוהן, משה דער שוחט.

דאָס איז געווען א זיידענער יונגערמאַן, א צאצקע, א מופלג בּתורה און א שענער בעל־תּנ"ך, און גלאַט א דימענט פון א מענטשען. דער חטרון איז אָבער געווען, וואָס אָט דער רבי איז געווען נישט קיין געזונטער און בטבע שוין צו א גופּער, צו א ווייכער, געגאַנגען מיט זיינע תּלמידים אויף א נייעם דרך — ניט מיט שמיץ, נאָר מיט גוטע ווייכע ווארעמע רעד, צו וועלכע די קינדער זענען גאָרניט געוואוינט געווארען, און דעריבער טאקי האָבען זיי אָפּגענארט דעם רבין פון קאָפּ ביז די פיס, מחילה געפיהרט איהם

אין באָר אריין: ניט נעדאָוועט און ניט געלערנט, און שפּעטער־צו, אז משה דער שוחט איז שוין גאָר גוט קראָנק געוואָרען, באַ־קומען די „דאָר" און אַוועקגעלעגט זיך, האָבען חברה אָנגעהויבען ארומצוגעהן פּוסטעפּאַס, שלאָגען ביידעקעם, זיך חבר'ען מיט גערגעלע־גנב, א יונגעל א יתום און א באָרוויסער, מיט ממזר'ישע אויגען, מיט א צעשפּאַלטענער ליפּ — א רעכטער באָסיאַק! זיין אמת'ער נאָמען איז געווען נרשון, נאָר דאָס האָט איהם זיין מאַמע, שרה־פּיינה די קעכין, זאָגט ער, אַווי פּאַרצוויגען, און דעם נאָמען „גנב" האָט איהם שוין צוגעלעגט, זאָגט ער, זיין שטיפטאַטע, יוסף־מאיר דער העקער, חאָטש ער האָט נאָך דעמאָלט, זאָגט ער, ביי קיינעם קיין זאַך ניט אַוועקגע'גנב'עט. מע זאָל איהם ניט געווען, זאָגט ער, א נאָמען געבען גנב, וואָלט ער אפשר קיין גנב קיינמאָל ניט געוואָרען. איצט וועט ער שוין, זאָגט ער, זיי אויף־צו־להכעיס, ווערען א גנב — הלואי עס זאָל נאָר זיין וואָס צו גנב'ענען!...

אַזוי האָט זיך גערגעלע־גנב באַריהמט נאָנץ ערנסט און מיט א מינע פון א גרויסען פּאָר שלום נחום וועוויק'ס, וואָס איז געווען איבערראַשט פונ'ם יונגעל מיט די קלוגע אויגען און מיט דער צעשפּאַלטענער ליפּ. זייער באַקאַנטשאַפט האָבען זיי געשלאָסען טאַקי ביי משה דעם שוחט אין חדר. א גאַנצע וואָך איז משה דער שוחט געווען א מלמד, נאָר דאָנערשטאָג איז ער געווען א שוחט, און אלע וויבלעך און אלע מיידלעך האָבען זיך דעם דאָנערשטאָג־דיגען טאָג דאָ צונויפּגעזאַמלט מיט זייערע עופות, גענז און קאַטשקעס. צווישען זיי איז געווען אויגער א בחור'ל מיט א צעשפּאַלטענער ליפּ — דאָס איז געווען גערגעלע — אויך מיט איין עוף, וואָס די מאַמע די קעכין האָט דורך איהם געשיקט צום שוחט קוילען אויף שבת. זיצענדיג צווישען די וויבלעך און וואַרטענדיג אויפ'ן שוחט, האָט דערוויל אָט דער גערגעלע גע־וויל'ט דעם עולם, דאָס הייסט, ער האָט געמאכט אזעלכע משונה אנשטעלען, אזעלכע מאַדנע פּיסקעס און אזעלכע משוגע'נע העויות,

אז וויפיעל ס׳איז געווען ווייבלעך און מיידלעך, האָבען איהם אלע געשאָלטען מיט טוידטע קללות: „גנב", און „משומד", און „חלירע", און וואָס אין דער קאָרט, און געלאָכט בעת־מעשה צום טוידט! „אָט דער איז פון מיינע לייט!" — האָט זיך געזאָגט שלום נחום וועוויק׳ס און איז געוואָרען מיט איהם חבר. פּאר־שטעהט זיך, בסוד, אז קיינער זאָל ניט וויסען, וואָרום א „טאטענ׳ס א קינד" וואָלט געקאָנט האָבען א מיאוס׳ען פּסק פּאר אזא חבר׳ען זיך מיט א קעכינ׳ס א יונגעל און א גנב דערצו.

עס איז אָבער געווען א באַזונדער מין זיסקייט אין דעם חבר׳ען זיך דוקא מיט אזא יונגעל, מיט וועלכען מע קאָן זיך באַגעגענען נאָר פּארנאכטליך, בין מנחה למעריב, רעדען א פּאָר וועדטער, מאכען א פּאָר קונצען, זיך לאָזען לויפען ביידע אראָפּ א בארג, וכדומה. עס איז געווען א באַזונדער פּארגענוגען אריינ־רוקען איהם אין האָנט אריין, אז קיינער זעהט ניט, אמאָל א גראָשען, אמאָל א צוקערקע און אמאָל גלאָט א שטיקעל ברויט — נערגעלע האָט אלסדינג גענומען בשמחה רבה, חלילה ניט ווי א נדבה, און נישט געזאָגט קיין דאנק אפילו, נאָר צוגענומען מיט ביידע הענט, ווי א חוב, וואָס קומט איהם, און געהייסען זיך ברענגען מארגען נאָך א מאָל, געגעבען עצות, ווי אזוי מע זאָל פון זיינעטוועגען „קריגען", דאָס הייסט, מחילה, גנב׳ענען. נישט אויפ׳ן גראָבען ארט חלילה, נאָר איידעל. למשל, דער אייגענער נערגעלע האָט אויסגעלעהרענט זיינע חברים, און דוקא אין א נאָר קורצער צייט, ווי אזוי מע קאָן קריגען אומזיסט עפעל אין מארק, אָדער באַרען. מע מיינט נישט פון פרעמדע גערטנער, חלילה. וואָרום וואָס פּאר א טאטענ׳ס א קינד וועט זיך עס איינשטעלען אריבערקריכען, ווי א גוי, איבער א פּלויט, אריינשפרינגען אין א פרעמדען גאָרטען, וואו עס געפינט זיך א שומר, וואָס קאָן ברעכען א ביין, און א הונט אויף א קייט, וואָס קאָן דורס זיין א מענטשען? קריגען אומזיסט עפעל וויפיעל מע וויל האָט זיי גערגעלע־גנב אויסגעלעהרענט נאָר שפּיעלענדיג זיך, און אפילו נישט עובר צו

זיין אויפ'ן לאו פון „לא תגנוב". ווי אזוי איז דאָס מעגליך? אָט וועט איהר האָרכען — און זאָגט איהר, אויב דאָס הייסט גע'ננב'עט.

זומער־לעבען. נאָר־וואָס אויפגעקומען עפּעל און בארען. שוין פּארנאכטליך. ווייבער זיצען נאָך, אויסגעלעגט מיט זייער סחורה אויף די טישלעך, אָדער גאָר אויף דער ערד, רעדען פונ'ם נערעטענישׂ, וואָס היינטיגס יאָהר איז אויף אויבסטען, פון דעם, וואָס קיין רעגען געהט ניט, און אז עס געהט ניט קיין רעגען, איז א שטויב, און אז ס'איז א שטויב, איז דאָ א סך פליי... די מאַנען פון די ווייבער זענען אין בית־מדרש, חאָפּען־אריין א מנחה־מעריב. דעמאָלט איז די בעסטע צייט. דעמאָלט לאָזען זיך ווייסע־חברה'־ניקעס אויף דער ארבייט — צו קריגען אומזיסטע עפּעל. חברה געהען באַרווים און אלע אָנגעוואָפּענט מיט שטעקלעך, און אויף די שטעקלעך טשוועקלעך, אויסגעבויגען ווי האָטשקעלעך, און מע לאָזט זיך לויפען — דאָס וועט אָנגערופען „פּאָטשט". איינער איז דאָס פערד, און די איבעריגע זענען פּארשוינדלעך, וואָס האלטען איהם ביי'ם צוימעל, טרייבען איהם, הוקען־אונטער און פייפען און שרייען: „פּאָשאָל!" און אקוראט אז עס קומט צו דער קופּע עפּעלעך אָדער בארלעך, טהוט גערגעלע א קאָמאנדע: „פּאלקי דאָלאי!" — טהוען חברה א שאר מיט די האָטשקעווואָטע שטעקלעך, און מחמת דער שטויב איז פונ'ם לויפען זעהר גרויס, באמערקט מען ניט, ווי עס קאָטשען זיך עטליכע אָנגעהאפּטע עפּעלעך אָדער בארלעך. אָפּגעלאָפען א ביסעל, ציהט זיך גערגעלע אויס, און נאָך איהם — די ווייסע־חברה'ניקעס, אויף דער ערד און מע נעמט זיך צום „רויב", צו די אָנגעהאפּטע עפּעלעך. מע שטופט ווער אין די קעשענעס, ווער גלייך אין מויל אריין — חי געלעבט! ס'איז ניט אזוי זים די גנבה, ס'איז ניט אזוי אָנגעלעגט די עפּעלעך, ווי ס'איז גלאָט פרייליך!

גערגעלע איז איבערהויפּט א פרייליכער יונג, חאָטש ווער עס האָט גאָט אין האַרצען — דער לענט אין איהם אריין וויפיעל ער

ווי׳ל. איין אָרעם יונגע׳ל און א יתום — ווער וועט זיך פאַר איהם אָננעמען? און דערצו נאָך א גנב! נאָטע דער שמש פון בית־מדרש האָט איהם געחאַפט איינמאָ׳ל מיט א פרעמדען סידור, און רודע־בתיה, וואָס באַקט בייגע׳ל און בלינעס, האָט ביי איהם אויס־געטרייסע׳לט א האַלבען קאָרוש פון בוזעם — אזע׳לכען איז א מצוה צו ברעכען די ביינער! דערצו האָט ער א מוי׳ל — ספנת־נפשות! אויף אַלעמען האָט ער אייך איין אַנדער חסרון, און אויף יעדען — א צונעמעניש, און ווי׳ל אַליין איז ער הפקר און איינצושטע׳לען האָט ער נישט וואָס, האָט ער ליעב איטלי׳כען באַזונדער אונטער־שטע׳לען זיין בארוויסען פוס, ווי א קאַטשערע, אזוי אז יענער זאָ׳ל זיך אויסציהען ווי לאַנג ער איז — מעג עס זיין דער רב אַליין, די רביצין אַדער די שוחט׳קע — פוץ אין דער ערד אַריין! דאָס איז דעם קליינעם שלומ׳ען שטארק געפע׳לען, און מיט דער צייט האָט ער איהם אזוי ליעב געקריגען, אז ער האָט איהם געטראַגען גאַנצע שטיקער ברויט פון דער שוחט׳קע׳ס טיש אין קעשענע, מחי׳לה בגנבה, און אמאָ׳ל טאקי אַוועקגע׳לאָזט פון דער צוקער־פושקע א שטיקע׳ל צוקער אויך. ער האָט ליעב געהאַט צוקער. מעהר פון אַלץ האָט אַבער געריגע׳ע ליעב געהאַט א ציגאַר־טיטון, אויסגעגאַנגען נאָך א פאַפיראָס׳ל! נאָר וואו קריגט מען אזא זאַך, אז דער רבי איז קראַנק און רויכערט ניט, און דער טאַטע איז ניטאָ? האָט איהם געריגע׳ע געגעבען איין עצה, ער זא׳ל זיך אָפטער א ביסע׳ל אריינחאַפען צום פעטער ניסלען — יענער רויכערט דאָך „פערווע דיובעק"!

דאָס איז געווען א וואוי׳ע עצה. דער פעטער ניסע׳ל האָט געהאַט א בריטע האַנט. די פושקע טיטון איז ביי איהם געשטאַנען אָפען, פראַנק און פריי, אויפ׳ן געזימס, אונטער׳ן שפיגע׳ל. אהין האָט זיך דער קליינער שלום אַנגעהויבען אָפטליך אריינחאַפען, אריינשטעקען די יר, אַננעמען א פול׳ע זשמעני דיובעק און אריין אין די הויזענקעשענעס. באַדאַרף זיך טרעפען, מעשה שטן, אז די מוהמע האַדע׳ל דערזאהט עם (און דוקא זי דאַרף דערזעהען, ניט

קיין אנדערער!). דאָ האָט זיך אַראָפגעלאָזט דער הימעל אויף דער ערד. עק וועלט! ס'איז נאָר ניט געווען אזא שטראָף, וואָס דער קלייגער פאַרבראַכער זאָל דאָס ניט האָבען פאַרדיענט. ארבע מיתות בית־דין! עס האָט זיך איהם אויסגעדאַכט, אז וואָס שטרענגער און וואָס גיכער דער פסק זאָל שוין זיין, וואָלט געווען בעסער. האָט נאָט געטהאָן א נס. עס האָט זיך געטראָפען א גליק, וואָס איז געווען, אייגענטליך, איין אומגליק, א גרויסער אומגליק: מען איז געקומען צו לויפען פלוצים צום פעטער ניסלען, אז ער זאָל געהן וואָס גיכער, וואַרום משה דער שוחט איז פאַרבייַ, די נאַנצע שטאָדט איז דאָרט, ער גוסס'ט שוין...

דאָס איז געווען פאַר'ן קלייגעם פאַרברעכער א נייער קלאָפּ, אפשר נאָך א גרעסערער פונ'ם ערשטען. קיין אנדער רבין האָבען די תלמידים אזוי ניט ליעב געהאט, ווי אָט דעם רבין. דאָס איז געווען עפּים א מלאָך, ניט קיין רבי! ערשט דעמאָלט, וועז חברה נושאי־המטה האָבען איהם, איין איבערגעדעקטען מיט שווארצען, גענעבען א חאַפּ אויף די פלייצעס און א טראָג־אוועק אויפ'ן הייליגען אָרט און די נאַנצע שטאָדט איז נאָכגענאַנגען נאָך דער לויה, האָבען נחום וועוויק'ס קינדער זיך דערמאָנט, וואָס פאַר א בריליאַנטענער רבי דאָס איז געווען, און ווי ווייט זיי האָבען נישט געוואוסט איהם צו שאַנעווען — און א קוואַל פון טרערען האָט זיך אויפגעעפענט ביי זיי. נאָך איין אייגענעם ברודער באַדאַרף מען אזוי ניט ווייגען, ווי די האָבען געווייגט נאָך זייער יונגען רבין, משה דעם שוחט.

מעהר פון אלע און וואַרעמער פון אלע האָט געווייגט שלום. דער האָט זיך געפיהלט קעגען איהם א פאַרזינדיגטער, א חוטא נמור. ערשטענס, האָט איהם דער רבי געהאלטען פאַר'ן בעסטען און פאַר'ן עהרליכסטען, צום סוף האָט ער זעלטען געוואוסט דאָנערשטאָג דאָס לייענען. ער האָט זיך נאָר געמאַכט, אז ער וויסט, געשאָקעלט זיך און געזונגען און געדרעהט מיט דער האַנט — אָפּגענאַרט, אָפּגענאַרט, אָפּגענאַרט! היינט וויפיעל מאָל

האָט ער איבערגעהיפט העכער האלבּ דאונען! און טאקי גלאט ניט געדאוועט ניט קיין מנחה, ניט קיין מעריב, נאָר ארומגעלאָפען מיט גערגעלע־גנב, געריצט דעם גלח׳ס הינט דורך די גראטעם, אָרער גע׳נגב׳עט עפעלעך אין מארק. דאָ, אויף דער וועלט, האָט דאָס דער רבי ניט נעוואוסט, ער וואָלט זיך עס נאָר אויף איהם נישט געגלויבט. אבער דאָרט, אויף יענער וועלט, וואו ער וויסט שוין אלץ, אלץ, אלץ?...

22

מאיר־וועלוועל בעל־עגלה מיט זיינע „סוסים"

דער פעטער ניסעל — מיט וויסע־חברה'ניקעם א וויסער־חברה'ניק. — מאיר־וועלוועל'ס בויד מיט די דריי סוסים: „מאודריק", „טענצער" און די „יחסנ'טע". — דער בעל־עגלה דערצעהלט זיין ביאגראפיע.

סוף זומער (אין דרויסען איז נאך גענוען רעכט וואַרעם, נאָר געשמעקט האָט שוין מיט ראש־חודש אלול) איז אָנגעקומען א בויד מיט דריי פערד פון דער גרויסער שטאָדט, פון פערעיאסלאוו. צו־געפאהרען צום פעטער ניסעל'ס שטוב, האָט דער בעל־עגלה, א בארעדעווידיגער איד מיט'ן נאָמען מאיר־וועלוועל, זיך צעשפּילעט און ארויסגעקומען ערגיץ פון א וויטער קעשענע א בריוועל, גע־שריבען פון נחום וועוויק'ס צו זיין ברודער ניסעל ראַבינאָוויטש. אין בריוועל איז געשטאַנען, אז מע שיקט נאָך די קינדער, ערשטענס, א פוהר, צווייטענס, דריי פּאָר שטיוועלעך, און, דריטענס, עסענ־ווארג: קיכלעך, האַרטע אייער און בארען — דאָס איז „צידה לדרך" אויף צוויי טעג. און חוץ לזה, עקסטרע פון דער באבע מינדי, א וואַרעמע קאלדרע מיט איין אלטען שאל אויף איינצוהילען די קינדער, טאָמער ווערט חלילה קאלט, אדער עס געהט א רעגען. דעם בעל־עגלה האָט מען אָנגעזאָגט, אז ער זאל, למען השם, אויפ־זעצען די קינדער אויפ'ן אנדערען טאג אין דער פריה באלד נאכ'ן דאוונען, און אז נעכטיגען זאל ער מיט זיי אין בארישפאלי, וועלען זיי קאָנען קומען, אם ירצה השם, אויפ'ן אנדערען טאג פרום מנחה־צייט אהיים, קיין פערעיאסלאוו.

וואו נעמט מען פּאַרב אויף צו באשרייבען די שמחה פון נחום וועוויק׳ס קינדער, אז מע האָט זיי איבערגענעבען דעם אינהאַלט פון דעם דאָזיגען ברית־טאקי אינאיינעם מיט דריי פּאָר שטי־וועלעך? אויף וואָס זאָל מען זיך פריהער פרעהען: אויף די נייע שטיוועלעך? אדער אויף דעם, וואָס מע וועט צווייי טעג נאָכאנאנד פּאָהרען אין א בויד מיט דריי פערד, צי אויף דעם, וואָס מע וועט איבערמאָרגען אויף דער נאכט שוין זיין אין דער גרויסער שטאָדט, אין פּערעיאַסלאַוו?

— קומט אהער, שקצים, עכברושים, ווייסע חברה׳ניקעס, זעצט אייך קאָרשט אוועקעט און מעסט־אָן אָט די שטיוועלעך! — אזוי האָט געקאָמאַנדעוועט דער פעטער ניסעל, געשענקט אַלע דריי צו שנעל, וועמען אין נאָז אריין און וועמען אין איין אויהער.

דער פעטער ניסעל האָט ליעב געהאט קינדער: אייגענע, פרעמדע — אַלץ איינס, און דעריבער איז באקומען פון איהם א שנעל געווען ניט קיין שטראָף, נאָר א פּאַרגעניגען, עס האָט געמעגט אפילו שמארצען דערנאָך א האַלבע שעה פּסדר. פון דעם, וואָס מע האָט ליעב, איז א פּאטש אויך א מתנה. און ליעב האָבען איהם די קינדער געהאט דערפאר שוין אַליין, וואָס ער איז געווען כּמעט דער אייניציגער אין דער משפּחה, וואָס האָט קיינמאָל קיינעם ניט נעשטראָפט, קיין מוסר נישט געזאָגט און נישט אכטונג גע־געבען, ווי אַנדערע, מע זאָל לערנען אַדער דאוונען. אדרבה, מיט קינדער קומדסים איז ער אַליין אויך געווען א קומדס, ליעב געהאט א לאַך צו טהון און א שטיף טהון, אינאיינעם מיט זיי אריינלאָזען א רעכטע פּאָרציע שמעק־טאבעקע אין נאָז אריין איין אַלטען אידען, וואָס איז אנשלאָפען געווארען, זיצענדיג אין בית־המדרש, און ווינטשעווען איהם נאָכדעם „צו געזונט", אז יענער האָט זיך אויפ־געהאפט מיט א ניסערי און מיט א הוסטערי. און ווער שמועסט שמחת־תורה — דעמאָלט איז ער געווען מעהר ווייסער־חברה׳ניק פון אַלע ווייסע־חברה׳ניקעס; ער אַליין האָט אנגענטרונקען גדליה דעם שכור מיט בראָנפען און געהאָלפען די קינדער, זיי זאָלען

בינדען גדליה'ן הענט און פים, ווי א בארג, פארשלינסען איהם אין קאמער און דאַרטען צוקרעמפּעווען זיין האַנט דורך א לאַננען שטריק צום סוואַלעק מיט א גלאַק, אזוי, אז ער וועט זיך אויס־ניכטערען און וועט וועלען אויפשטעהן, זאל ער ניט ווילענדיג אָנ־הויבען קלינגען, ווי אויף א שרפה, און די גאנצע שטאַדט זאל זיך צונויפלויפען מיט א לייארם און א געפילדער: „וואר ברענט?"...

פון דעם איז צו פארשטעהן, ווי שווער ס'איז געווען מיט אזא פעטער זיך צעשיידען! ביי'ם געזעגענען זיך האַט ער די חברה געטרייסט מיט וועטער און מיט א זעץ אין די פלייצעס: „נישקשה, ניטשעווא, מיר'ן זיך נאָך זעהען! אויך וועל דאָ אויך לאַנג נישט פארבלייבען!"... אזוי ווי דאָס הארץ האַט איהם געזאַגט — ווי דער לעזער וויסט שוין פון די פריהעריגע באשרייבונגען.

אָננעטהאָן די נייע שטיוועלעך און געפיהלט זיך אין זיי מחיה'דיג גוט, ווי אויסגעוואַכסען, האָבען חברה קודם־כל באַקאַנט זיך מיט דער בויד, מיט אלע דריי פערדלעך און מיט'ן בעל־עגלה, וואָס וועט זיי פיהרען פון דאַנען אין דער גרויסער שטאַדט אריין.

די בויד — א בויד ווי אלע בוידען, אויבען מיט א גרויען געלאַטעטען דעקטוך, גוט אויסגעבעט מיט היי און מיט דאַגאַזשעס, דאַכט זיך, ווייך, דאַרף זיין א תענוג צו זיצען. דעם „תענוג" זענען חברה געוואַוירע געוואָרען נאָכדעם, אויפ'ן אנדערען טאָג פון דער נסיעה, אז זיי האָבען שוין נישט געפיהלט אין ביין א גאנצען. דאָס איז די בויד. און די פערדלעך — זיי פארדיענען באשריבען צו ווערען חאָטש אין קורצע ווערטער, נאָר יעדעם פערדל באזונדער, וואָרום די דריי פערדלעך (ביי מאיר־וועלווע בעל־עגלה האָבען זיי געהייסען „סוסים") האָבען זיך אזוי אָנ־געקעהרט אויגם מיט דאָס אנדערע, אזוי ווי עס קעהרט זיך אָן, למשל, א שטרויענער דאַך מיט א פרוין־הבן. דאָס איז געווען א אידישע טראָיקע.

מיר הויבען אן פונ׳ם מיטעלסטען, פונ׳ם „קאַרענאַי". ביי מאיר־וועלוועל דעם בעל־עגלה האָט ער געהייסען מיט׳ן נאָמען „מאודריק". פאר וואָס מאודריק? ווייסט מען ניט. אפשר דער־פאר, ווייל מאודריק נעמט זיך פונ׳ם וואַרט מאודריי, און מאודריי איז די טייטש חכם, חאָטש קיין גרויסער חכם, דאַרף מען זאָגען דעם אמת, איז דער דאָזיגער מאודריק נישט געווען. ער איז נאָר געווען אָנגעשטאָפט מיט יאָהרען — דאָס יא. דאָס האָט מען געקאָנט ארויסזעהען פון זיין אלטער מאַרדע מיט די רינענדיגע אויגען און פון זיין אויסגעטריפעטען עק און פון די הויכע ביינער, וואָס האָבען ארויסגעסטאַרטשעט פון זיין אמאָליגען בריייטען הינטען. און פון דעסטוועגען, נישט קוקענדיג אויף זיין עלטער, איז דער גאַנצער וואָגען מיט דער גאַנצער משא געלעגען כמעט נאָר אויף איהם, מחמת יענע, די צוויי „פריסטיאושנע", האָבען זיך נאָר געמאכט ווי זיי שלעפען.

די דאָזיגע צוויי „סוסים" האָבען אויך געהאט נעמען. איינעם האָט מען גערופען מיט׳ן נאָמען „טענצער", וויל דער גאַנג זיינער איז נעווען מיט א טענצעל. ער האָט געהאלטען אין איין טאַנצען. אלע פיער פים האָבען ביי איהם געטאַנצט, נאָר יעדער פוס האָט געטאַנצט באַזונדער. זיי האָבען זיך ניט אויפגערעדט. און דער־פאר איז פון זיין טאַנצען קיין גוטס נישט ארויסגעקומען. ער האָט נאָר געשטעהרט מאודריקען — איז איינס; און וויעדער האָט ער אזוי געטרייסעלט דעם וואָגען, אז ס׳האָט ארויסגעטרייסעלט די נשמה. מאהלט אייך, מאיר־וועלוועל האָט זיך מיט איהם אפ־נערעכענט: „וועסט ביי מיר טאַנצען!" — האָט ער איהם געזאָגט און איינגעטייטשט א מאל מיט דער בייטש און א מאל מיט׳ן שטעקעל פון דער בייטש. דעם גאַנצען וועג האָט ער איהם געהאלטען אין איין שלאָגען, געלעהרענט מיט איהם בלק. דאָס האָט אָבער וויניג־וואָס געהאלפען. טענצער איז ניט נתפעל געווארען און ניט אויפגעהערט צו טאַנצען. אדרבה, אז מע האָט איהם גוט דערלאַנגט, איז נאָך געווען ערגער: ער האָט אפגעענטפערט מיט

ביידע הינטערשטע פים, ווי איינער רעדט: „אז דו ווילסט, נא דיר!"... אין וואופֿן איז ער נעווען א קליינער, א סך קלענער פון מאודריקען, נאָר א מאָרדע האָט ער געהאט א סך א קליגערע פון מאודריקען. נאָר קיין ערך ניט. ס'איז מעגליך, אז מאיר־וועלוועל האָט ניט מגזם געווען דערמיט, וואָס ער האָט זיך באַריהמט, אז טענצער איז געווען אמאל נאָר פון די „געהויבענע סוסים", נאָר ווייל ער איז פון א גוט אויג געהאפט געווארען אויף די רגלים און מע האָט מיט איהם גארנישט געקאָנט מאכען, איז ער אריינגעפאלען צו איהם אין די הענט אריין און ער לעהרענט מיט איהם פון דעמאלט אן בלק.

דערפאר האָט מאיר־וועלוועל דעם דריטען סוס געלאָזט צו־רוה, זעלטען, פון יוצא וועגען, דערלאנגט א שמיצעל. נעווען איז דאָס א שקאפקע, א נידעריגע און א גראָבע, מיט מאָכנאָטע פים, און געהייסען האָט זי ביי איהם די „יחסנ'טע", דערפאר, וואָס זי קומט־ארוים פון א גרויסען יחוס: זי איז געווען אמאל — אזוי האָט דערצעהלט מאיר־וועלוועל, פאָהרענדיג אין וועג, — א גלח'ס א פערד. ווי קומט זי צו איהם? איז דערינען א גאנצע מעשה, וואָס מע קאָן זי ניט איבערדערצעהלען מיט אלע פישטשעווקעם: ערשטענס, איז דאָס שוין זעהר לאנג — ווי קאָן מען זיך אָנ־געדענקען? און, צווייטענס, האָט זיך די מעשה נאָך דעמאלט ביי מאיר־וועלוועלען ניט געקלעפט אקוראט. עס געדענקט זיך נאָר, אז די יחסנ'טע איז געווען, ווי מאיר־וועלוועל דערצעהלט מיט א שמייכעל, א גע'גנב'עטע. דאָס הייסט, נישט ער, חלילה, האָט זי גע'גנב'עט; גע'גנב'עט האָבען אנדערע, נאָר ער האָט זי אוועק־געקויפט בחצי־חנם, און בעת ער האָט זי געקויפט, האָט ער ניט אָנגעהויבען צו ווייסען, ער זאל אזוי ניט ווייסען פון קיין צער און פון קיין דלות, אז זי איז א גע'גנב'עטע, וואָרום ווען ער זאל ווייסען, אז זי איז א גע'גנב'עטע, און נאָך ביי א גלח דערצו, וואלט ער זיך ניט צוגעריהרט צו איהר, מע זאל איהם אפגיליטען (דערביי מאכט שוין מאיר־וועלוועל איין ערנסטע מינע), טאקי ממש אפגיליטען!

נישט מחמת ער איז אזא צדיק אין א פעלץ און האָט מורא זיך צוריהרען צו א גע׳גנב׳עט פערד. וואָס געהט איהם אָן, אז יענער איז א גנב? ביזט דו א גנב, וועט מען דיך שמייסען אויף יענער וועלט. נאָר ער וואָלט זי נישט געקויפט איבער איין אנדער זאך. ער האָט פיינט פאָליציע, אזוי ווי חזיר. ער ווילּ נישט האָבען קיין שום „דאָטשיניעניעם" מיט פאָליציע! והראיה, ער האָט אמאָל געהאָט אוף זיך א פעקעל, איין אומגליק, א בלבול. שונאים בעלי־עגלות האָבען איהם אונטערגעשטעלט א פיסעל, יאנקעל בולגאָטש, א רוח אין זיין קוטשמע!...

און דאָ געהט־אוועק ביי מאיר־וועלוועלען א זייטיגע מעשה, און נאָך א מעשה, און נאָך א מעשה, און פון די אלע מעשיות האָט מען געקאָנט שטארק חושד זיין, אז מאיר־וועלוועל האָט שטארקע „דאָטשיניעניעם" מיט פערד־גנבים און מיט פאָליציע...

דערפאר האָט ער אָבער געהאָט א מעלה — ער איז געווען, ווי מיר האָבען שוין אויבען געזאָגט, א בארעדעווידיגער און האָט מיט זיינע נייען מאָם רער זעהר גוט אונטערגעהאלטען די יונגע פארשוינדלערך דעם נאנצען וועג פון וואָראָנקא קיין בארישפאָלי און פון בארישפאָלי קיין פערעיאסלאוו — דאָס מויל האָט זיך איהם ניט צוגעמאכט אויף קיין מינוט אפילו. אלסדינג זענען פון איהם די קינדער געוואוירט געוואָרען, פון זינט ער איז געווען א יונגעל א שמייסער ביי יאנקעל בולגאטש, און דערנאָך, ווי אזוי ער האָט חתונה געהאָט און אליין געוואָרען פאר זיך א בעל־עגלה, האָט איהם יאנקעל בולגאטש ג׳רודפ׳ט, געגראָבען, נאָר ער האָט איהם אין דער ערד! און פון זיין ווייב האָט ער דערצעהלט, ווי אזוי זי איז געווען אמאָל א מיידעל, און דוקא א שענע, א קראסאוויצע! און ווי אזוי ער איז געווען נאָך איהר די כפרה! שיער־שיער ניט איינגענומען א מיתה־משונה — אזא קראסאוויציע איז דאָס געווען! היינט, ווען ער וועלט צוריק א בחור, וואָלט ער אפילו ניט געוואָלט קוקען אויף איהר, נאָר דעמאָלט איז ער נאָך געווען א „יאט"...

דאָס וואָרט „יאָט" האָבען חברה נישט רעכט פאַרשטאַנען; נאָר אז מאיר־וועלוועל האָט נענומען דערצעהלען אין זיין ווייטער־דיגער ביאָגראַפיע, ווי אזוי זיין ווייב האָט איהם קאַרגער א יאָהר נאָך דער חתונה געבוירען א יאָטעל, און שפעטער מיט א יאָהר נאָך א יאָטעל, און נאָך א יאָטעל, און נאָך א יאָטעל — האָבען זיך חברה אָנגעשטויסען וואָס דאָס איז.

געענדיגט דערצעהלען זיין אייגענע נעשיכטע, איז מאיר־וועלוועל בעל־עגלה אריבער צו דער געשיכטע פון יאַנקעל בולגאַטש און פון אַנדערע בעלי־עגלות, אָנגערופען אלעמען ביי די נעמען און באַקאַנט געמאַכט, וויפיעל און וואָסערע פערד יעדער האָט, ווער עס האָט פערד, טאקי „סוסים", און ווער עס האָט „פֿגירות, נבלות, פעל".

פון בעלי־עגלות איז מאיר־וועלוועל אריבער אויף פערד־העגדלער און אויף ציגיינערס און אויף גנבים און אויף „נביאים". דער חילוק פון א גנב ביז א נביא איז דער — אזוי האָט מאיר־וועלוועל געגעבען צו פֿאַרשטעהן: — וואָס דער גנב פיהרט־ארוים דעם סוס פון שטאַל, און דער „נביא" — דער טרעפט און ווייזט־אָן, וואו דער סוס גענפינט זיך. דעריבער מוז מען מיט די נביאים שלאָגען בלאָט נאָך מעהר ווי מיט די גנבים... ניין, די קינדער וועלען דאָס אין צוויי יאָהר נישט געוואוירע ווערען, וואָס זיי זענען געוואוירע געוואָרען פון מאיר־וועלעל בעל־עגלה אין די צוויי טעג פון זייער נסיעה.

אצינד, אז מיר זענען שוין באַקאַנט מיט'ן בעל־עגלה, מיט זיין בויד און מיט זיינע דריי סוסים, מעגען מיר זיך אומקעהרען אויף א קורצע ווייל צוריק קיין וואַראַנקאָ און דערצעהלען, ווי אזוי דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראַפיע האָט זיך אָפּגעזעגענט מיט זיין שטעדטעל, איידער ער האָט דאָס פאַרלאָזען אויף שטענדיג.

23

זיי געזונט, וואַראַנקאַ!

דער העלד נעזעגענט זיך אפֿ מיט זיין שטעדטעלע. — ער שוועדמט וועגען אוצר. — ער איז גרייט צוועקצושענקען געלעגען זיינע אלטע שיך. — א נאַרישער אינציידענט טוט „פֿרומע די מזיד".

וויפיעל דאָס שטעדטעל האָט זיך ניט צוגעגעסען, וויפיעל די מענטשען זענען ניט נמאס געווארען, און וויפיעל פֿינעלע שימעלע׳ס האָט אין זיין צייט ניט נעמאכט עס צו קליינגעלט, האָט וואַראַנקאַ פאר׳ן אוועקפאָהר פון נחום וועוויק׳ס קינדער אין דער גרויסער שטאָדט אריין צוריק באקומען ביי זיי אין די אויגען דעם אמאָליגען חן מיט׳ן אמאָליגען גלאַנץ, און עס האָט באמת האַרצערייג באַנג געטהאָן מיט דעם זיך צו שיידען.

גלייך ווי מיט עפּים א לעבעדיגער זאַך, גלייך ווי מיט א ליעבען און געטרייען חבר — אזוי האָט זיך שלום נחום וועוויק׳ס געזעגענט מיט׳ן שטעדטעל, אַנגעהויבען פון דעם הויף מיט׳ן נאַרטען און מיט איטלייכם בוימעלע, וואָס האָבען שוין איצטער געהערט צו אַיין אַנדערען, און אויסגעלאָזט מיט׳ן בארג, וואָס אויף יענער זייט בית־המדרש, און מיט דער „לעוואדע", וואָס אויף יענער זייט שטאָדט, — די ערטער, וואו ער האָט פֿארבראכט מיט זיינע בעסטע חברים, רעכענענדיג פון דעם ערשטען, פון שמואליק דעם יתום, ביז׳ן לעצטען — ביז גערגעלע־גנב.

גאַנץ באזונדער האָט ער זיך אפֿגעשטעלט אויף יענעם אָרט, וואו עס איז געלעגען, וועדליג שמואליק האָט געוואוסט במעט

פֿאר געווּיסם, באַהאַלטען דער אוצר; ווי א פֿאר׳כּשופֿ׳טער איז ער געשטאַנען איינער אַליין אין א הייליגער שטילקייט, און א גאַנצע רייהע פֿון מחשבות האָבען זיך דורכגעטראַגען אין זיין קאָפּ: וואָס וועט זיין מיט׳ן דאָזיגען אוצר, טאָמער חס ושלום געפֿינט איהם א גוי, ניט קיין איד?... און צי איז דאָס מעגליך, אז א גוי זאָל איהם געפֿינען? — דאָס קאָן וויסען נאָר אזא מענטש, ווי זיין חבר שמואליק... וואו קאָן זיין איצטער שמואליק? צי וועט ער זיך באַנעמענען אַמאָל מיט שמואליקען? און וואָס וועט זיין, אויב זיי וועלען זיך באַנעמענען? — אז זיי וועלען זיך באַנעמענען ערגיץ־וואו, איז דאָס ערשטע וועלען זיי מסתּמא בּיידע קומען צו פֿאָהרען אהער אויף א קורצע צייט, בּיידע אינאיינעם, באַקוקען נאָך א מאָל די אַלע ערטער, וואו זיי האָבען אינאיינעם פֿארברַאכט זייערע בעסטע יונגעלשע יאָהרען. און דערנאָך וועלען זיי זיך א נעם טהון צום אוצר אויף אַלע פֿלים: פֿריהער וועט איינער פֿאַסטען תּעניתים, דערנאָך דער אַנדערער, און אז זיי וועלען פֿאַרטיג ווערען מיט די תּעניתים און מיט׳ן תּהלים־זאָגען, וועלען זיי נעמען זוכען דעם אוצר. און אז זיי וועלען געפֿינען דעם אוצר, וועלען זיי זיך מיט איהם צעטיילען אויף דער האַלב, חלק פֿחלק — און אך! סאַרא יום־טוב דאָס וועט זיין! דעם גרעסטען חלק, פֿאַר־שטעהט זיך, וועט באַקומען דער טאַטע, נחום וועוויק׳ס. דערנאָך דער פֿעטער ניסעל — אויך א היבשען חלק. דערנאָך דער פֿעטער פֿיני און די איבעריגע קרובים פון דער משפּחה. נאָר א גרויסער טייל פֿונ׳ם אוצר וועט אַריינפֿאַלען טאַקי דאָ גופא, צו די וואַראַנ־קאָוואר אידען. משה דעם שוחט׳ס ווייב, די אַלמנה נעבאַך — איהר דאַרף מען געבען אזוי פיעל, אז זי זאָל ניט רעדען פון חתונה האָבען נאָך א מאָל און זאָל פֿארשפּאַרען זיך שלעפּען קיין חוואַסטעוו צו איהרע אַרעמע קרובים, וואָס האָבען אַליין קוים א טאָג איבער־צוקומען. די צוויי גבאי׳טעם, „פֿרומע די מויד״ און „פֿייגעלע־אשמדאי״, חאָטש זיי האָבען דאָס נישט פֿארדיענט, וועלען אויך פון דעסטוועגען באַקומען אזוי פיעל, וואָס זייערע מאַנען האָבען

עם אפילו אין חלום ניט געזעהען. די אלטע רודע־בתיה, וואס באקט ביינעל, בלינעם און קארזשעם און האלט־אוים מיט איהרע געשוואלענע העגט א גאנצע משפחה, וואלט שוין געמענט אויף דער עלטער, נישקשה, זיך א ביסעל אפרוהען. און מלך דער שמש, און גרליה דער שפור — פאר וואס זאל מען זיי דורכלאזען? צי, אשטייגער, שמואל־אלי דער חזן קלאגט זיך, אז ס׳איז איהם דא ענג, ער האט א קול און וואלט געקאנט זינגען א סך בעסער פון די גרעסטע חזנים אין דער וועלט, וועו ער זאל האבען נאטען — באדארף מען זעהען, אז ער זאל האבען נאטען. בלייבט־איבער איצטער נאר איין גערגעלע־גנב. וואס טהוט מען מיט דעם יונג, אז ער זאל ווערען אוים גנב? קודם דארף מען זעהען, אז זיין מאמע זאל ווערען אוים קעכין, און זיין שטיפטאטען דעם העסער באדארף מען קויפען א שטוב איין אייגענע, און געלט באדארף מען איהם אנשיטען פולע קעשענעס, און זאגען איהם בפירוש, אז דאס איז ניט צוליעב איהם, נאר צוליעב זיין שטיפזוהן גערגעלע — ער זאל איהם אויפהערען צו שלאגען און צו רופען גנב...

ביי די גערענקען וואכסט־אוים גערגעלע־גנב! א בארוויסער, ווי אלע מאל, און איין אפגעריסענער.

— ווי קומסט דו אהער?

— און דו?...

זיי צערעדען זיך און לאזען זיך געהן. שלום איז איהם מודיע, אז ער פאהרט־אוועק. גערגעלע ווייסט עס. ער האט שוין גע־הערט און געזעהען אפילו די בויד מיט די דריי פערד.

— געזעהען? וואס זאגסט דו אויף זיי?

— אויף ווען?

— אויף די פערד.

— וואס זאל איך זאגען? פערד...

— און די בויד ווי געפעלט דיר?

— א בויד...

געראגעלע איז נישט אויפגעלעגט, נישט גוט געלוינט. זיין חבר וויל איהם מאכען פרייליכער.

— דו ווייסט? איך האָב נאָר־וואָס פון דיר געטראכט, ביזט דו אָנגעקומען אקוראט אין מיטען...

— טאקי? וואָס האָסט דו געטראכט, אשטייגער?

— איך האָב געטראכט... איך האָב דיך אין זינען געהאט ביי׳ם אוצר...

— ביי וואָסער אוצר?

שלום׳ען ווערט שלעכט: זאָל ער איהם זאָגען, צי זאָל ער איהם ניט זאָגען? גערגעלע פרעגט נאָך א מאָל: „וואָסער אוצר?" עס העלפט נישט — מע מוז איהם זאָגען. און ער דערצעהלט־אויס וועגען אוצר. גערגעלע ווערט נייגיעריג: „וואו זשע געפינט ער זיך, דער אוצר?" זיין חבר ווערט נאָך ערגער: זאָל ער איהם זאָגען, צי זאָל ער איהם ניט זאָגען? אין גערגעלע׳ס אויגען צינדט זיך אָן א פייערעל: „וואָס האָסט דו מורא זאָגען — איך וועל איהם אויסחאפען?"... שלום האָט שוין חרטה, וואָס ער האָט נאָר אָנגעהויבען, און ער רעדט צו איהם מיט דעם אייגענעם טאָן, ווי פינעלע שימעלע׳ס האָט אמאָל מיט א י ה ם גערעדט — פון אויבען אראָפּ.

— נאָרעלע, און אז איך וועל דיר אפילו זאָגען וואו, וועסט דו אויך אהין נישט קאָנען צוקומען, וואָרום מע דארף דערצו קאָנען קבלה — איז איינס; און צווייטענס, באדארף מען פאסטען פערציג תעניתים און אויפ׳ן איין־און־פערציגסטען טאָג...

— און אויפ׳ן איין־און־פערציגסטען טאָג ביזט דו א שוטה! — שלאָגט איהם איבער גערגעלע און חאפט א קוק אראָפּ אויף זיין חבר׳ס שטיוועלעך. אפנים, זיי זענען איהם געפעלען.

— נייע?

זיין חבר ווערט ווי פארשעמט: שפאָגעל־נייע שטיוועלעך אין דער צייט, ווען גערגעלע איז א באָרוויסער! און ער רופט זיך אָן צו גערגעלען:

— אויב דו ווילסט, קום מיט מיר צום פּעטער ניסלען, וועל איך דיר עפּעס שענקען...

— עפּעס שענקען? פּאַר וואָס ניט?... — גערנעלע איז גאַנץ צופּריעדען, און ביידע מאַכען זיי גיכע טריט. געקומען אַהיים צום פּעטער ניסלען, טרעפען זיי דאָרט א גאַנצע חאַליאַסטרע פּריינט און גוטע פּריינט, וואָס האָבען דערהערט, אז א פּוהר איז געקומען צו פּאַהרען נאָך נחום וועוויק׳ס קינדער, זענען זיי דאָס געקומען זיך געזעגענען און לאָזען גריסען זייערע טאַטע־מאַמע גאָר פּריינטליך...

צווישען דער חאַליאַסטרע האָבען זיך נעפּונען אויך די צוויי גבאי׳טעס, „פּרומע די מויד" און „פּיינעלע־אַשמראי", דערווייל אַליין, אַהן זייערע מאַנען. שפּעטער א ביסל וועלען קומען די מאַנען אויך זיך צו געזעגענען און צו לאָזען גריסען. אַלע קוקען אויף די קינדער מיט רעספּעקט — מענטשען פּאַהרען אין א גרויסער שטאָדט, קיין פּערזיאַסלאַוו! מע רעדט שוין צו זיי גאָר מיט איין אנדער לשון. מע גיט זיי עצות, ווי אזוי זיי זאָלען פּאַהרען און וואו זיי זאָלען זיך אָפּשטעלען אין בארישפּאָלי. דער פּעטער ניסל שענקט זיי צו שנעל, ווי זיין שטייגער איז, און פּרענט די שקצים, אויב זיי וועלען אמאָל צושרייבען א בריוועל? — א שאלה א ביסל! זיי וועלען שרייבען אַלע וואָך, צווי מאָל א וואָך, אַלע מאָג!... שמואל־אלי דער חזן בעט, זיי זאָלען איבערנעמען פון איהם גאָר א באזונדערען גרום דעם מאטען און זאָגען, אז זינט יענער איז אַרויסגעפּאַהרען פון דאנען, האָט ער, שמואל־אלי, נאָך איין שאָך אפילו ניט געשפּיעלט, ווארום וואראנקא איז א פּוסטקע! די מוהמע האָרל איז מיט א מאָל געוואָרען גוט, חאָטש לעג זי צו צו א מכּה. זי האָט געזאָגט, אז זי פּארשטעהט נים, ווי אזוי שיקט מען דאָס ארויס קינדער הונגעריגע? און וואָס איז דאָס פּאַר א שפּייז אין וועג אויף צווויי מעת־לעת קיכלעך, האַרטע אייער און בארען? די קינדער וועלען דאָך אויסנעהן פון הונגער! און

זי האָט געזומען פּאָקען זיי אין וועג אריין וואָס זי האָט געקאָנט: שמאָלץ אין א קליין טעפּעלע, א סלאָיעקע פּארצוקערטען אייגענעמאכטס, אפּנים, פון פּאר־אײַהרען זומער, און פּאָווידלע, נאָר אזא זויערע, וואָס מע קאָן דערזעהען קראָקע מיט לעמבערג!

אין דער צייט, וואָס די מוהמע האָדעלע האָט געפּאקט אין וועג אריין און די קינדער זענען געווען פּארנומען מיט'ן געזענענען זיך, האָט זיך דערווייל אָפּגעשפּיעלט א קליינע טראָגעדיע צווישען „פּרומע די מויד" און גערגעלע־גנב. פּרומע האָט דערזעהען גערגעלען, האָט זי א קוק געגעבען אויף איהם מיט'ן בלינדען אויגעל און א פּרעג געטהאָן ביי פּייגעלע־אשמדאי: „וואָס טהוט דאָ דער גנב?"... האָט גערגעלע ניט געוואָרט, ביז יענע וועט ענטפּערען, און האָט פון זיין זייט א פּרעג געגעבען: „וואָס טהוט דאָ די בלינדע?"... עס וואָלט געקאָנט ארוים דערפון א מיאום'ער סקאנדאל, וועו שלום נעמט נישט זיין חבר גערגעלע פּאר א האָנט און פיהרט איהם ניט ארוים אין הויף אריין (אין אזא טאָג מעג מען אלסדינג, אפילו חבר'ען זיך מיט גערגעלע־גנב).

— איך האָב געזאָגט, איכ'ל דיר עפּים שענקען א זאָך? נא!...

און שלום נחום וועוויק'ס, צופריעדען פון זיין פילאָנטראָפּיע, שטרעקט־אוים זיין חבר גערגעלע־גנב זיינע אלטע שטיוועלעך, ארויסגענומען פון אונטער דער פּאָלע. גערגעלע, אפּנים, האָט זיך גערעכט אויף איין אנדער מין מתּנה, ניט אויף א פּאָר אלטע שטיוועלעך. און דערצו איז ער געווען צעקאָכט פון'ם אינצידענט מיט דער בלינדער פרומע און נישט צופריעדען מיט דעם, וואָס זיין חבר האָט פון איהם פּארלייקענט דעם אָרט פון'ם אוצר, און גלאָט נישט אויפגעלענט דעם טאָג, האָט ער די שטיוועלעך פּיי זיין חבר צוגענומען, נאָר ער האָט זיי באלד געגעבען א שמייס־אוועק פון זיך מיט כּעס, און ער איז א באַרוויסער אוועק פון הויף, זיך געלאָזט לויפען — און איז פּארשוואונדען נשואָרען.

. . . . . .

א נאַרישער אינצידענט — נאָר וויפיעל נעזונט האָט ער נעקאָסט! געראַלע'ס אנטרונען־וועראן האָט פאַרביטערט זיין חבר'ס געזונענען זיך מיט'ן שטעדטעלע און אָפּגע'סמ'ט איהם די נאַנצע זיסקייט פון דער ערשטער גרויסער שענער ווייטער נסיעה. וויפיעל ער האָט נישט געוואָלט נאָכדעם אָפּטרייבען פון זיך דאָס טרויעריגע בילד פון זיין באַלעדיגטען חבר, איז עס דוקא געקאָכען איהם אין פּנים אריין, געשטאַנען פאר די אויגען און געגאָגט דאָס האַרץ: „האָסט באַלעדיגט, באַלעדיגט איין אַרעמען חבר!"...

אַרויסגעפאָהרען פון מאַרק, ג'פּטר'ס די קליטען, די הייזלעך, דעם בית־עולם און, להבדיל, דעם גוויישען „צווינטער", און אריבער־געפאָהרען דאָס בריקעל און געלאָזט הינטער זיך שוין די לעוואַדע אויך — אוים וואָראָנקא! דעמאָלט האָט ער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראַפיע מיט א מאָל דערפיהלט עפּים א מאַדנע ענג־שאפט אין האַלז, און א וואַרעם געפיהל פון רחמנות צום קליינעם שטעדטעלע האָט איהם דורכגענומען דורך און דורך, גלייך ווי דאָס שטעדטעלע וואָלט געבליבען א יתום... דאָס דאָזיגע געפיהל אינ־איינעם מיט'ן פאַרדראָס פון געראַלע'ס אנטרונען־וועראן האָבען וויך געמאַכט זיין הארץ און באַנעצט זיינע אויגען. אָפּגעקערעוועט דעם קאָפּ אויף א זייט, בכדי זיינע בריידער זאָלען עס נישט באַ־מערקען, האָט ער אָפּגעווישט א טרער און האָט שטילערהייט זיך אָפּגעזאָגענט דאָס לעצטע מאָל מיט'ן שטעדטעלע: „זיי געזונט, וואָראָנקא, זיי געזונט!"...

24

די נסיעה

די רייזע ביי מאיר־וועלווע בעל־עגלה אין בויד. — פילאזאפישע נעדאנקען. — די ערשטע סטאנציע אין וועג — באַרישאפאלי. — „נעזינע" בעלי־בתים פון דער אכסניה. — א נאכטלענער אויף דער ערד. — דער העלד נעזענענט זיך אויף שטענדיג פּיט וואראנקא.

נאָר דער, וואָס איז אַליין אויסגעוואַכסען אין א קליין שטעדטעל און איז דאָס ערשטע מאָל אויף זיין לעבען ארויסגע־פאָהרען פון׳ם קליינעם שטעדטעל אויף נאָט׳ס וועלט, יענער וועט פּארשטעהן און וועט מיטפיהלען דעם גליק מיט דעם פּארגעניגען מיט דעם רחבת־הנפש, וואָס קליינוואַרג האָט געפיהלט פון דער דאָזיגער ערשטער אָנגעלעגטער נסיעה. די ערשטע צייט האָט מען זיך אין בויד נאָר קיין אָרט ניט געקאָנט געפינען. האָט מען זיך אָנגעלעהנט, ווי דער טאָטע צום סדר אויף דעם היסב־בעט, אָדער מע האָט אריינגעלעגט די הענט אין די קעשענעס און אויסגעצויגען זיך אין דער לענג, אָדער מע האָט זיך נאָר אויפגעשטעלט, אָנגע־האלטען זיך מיט די הענט אין די רייפען פון׳ם ביידעל. דאָס האָט שוין מאיר־וועלווע בעל־עגלה ניט געוואָלט ליידען. און חאָטש ער האָט געשלאָגען מיט חברה בלאָט און א גאנצען וועג דערצעהלט זיי בעל־עגלה־מעשיות, פון דעסטוועגען האָט דאָס איהם ניט געשאדט מבטיח צו זיין, אז טאָמער וועלען זיי איהם ארויס־רייסען א שטיקעל בויד, וועט ער זיי ארויסרייסען די קישקעס.

מאיר־וועלוועל האָט דאָס אָפּגעזאָגט, א שמיץ געגעבען די „סוסים״ און געפּאָהרען ווייטער.

וואר עס געדענקט דעם טעם פון פּאָהרען דעם ערשטען מאָל, דער ווייסט, ווי אזוי דער וועג לויפט, ווי אזוי די ערד וואָרט פּארשוואנדען אונטער די רעדער און אונטער די פּיס פון די פערד, ווי אזוי אלץ שוועבט פּאר די אויגען, ווי אזוי סע שמעקט א פּאר־שפּעטינט גרעזאל, אדער א פּארטשעפּעטע צווייג פון איין עלענטען בוים, ווי אזוי די פרישע לופט חאפּט זיך אריין דורך דער נאָז און דורך דעם האלז אינוועניג אריין און גלעט, גלעט — א מחיה! און עס הויבט אייך, און עס זינגט זיך אייך — ס׳איז אייך גוט אָהן איין עק און אָהן א שיעור! דורכגעלאָזט אלע הייזער מיט׳ן בריקעל, מיט דער לעוואדע, מיט׳ן בית־עולם, פּליהט איהר ווייטער און ווייטער, און איהר דערזעהט הויכע „לעבעדיגע מתים״, וואָס דרעהען מיט די הענט ארויף און אראָפּ, ארויף און אראָפּ, עס נעמט אזש אָן א פּחד. צום סוף, אז מע קומט צו נאָהענט, זעהט מען, אז ס׳איז נאָר ווינטמיהלען. נאָר אָט באלד ווערען זיי אויך פּאר־שוואנדען, און איהר זעהט מעהר ניט נאָר הימעל און פעלד, פעלד און הימעל, און עס גלוסט זיך אייך אראָפּשפּרינגען פון וואָגען, אדער בעסער ארויספּליהען פון וואָגען און אריינשוויטמען אין דער דאָזיגער בלויקייט, וואָס האָט ניט קיין אָנהויב און האָט ניט קיין סוף. ניט ווילענדיג קומען געדאנקען, ווי קליין דער מענטש איז און ווי גרויס איז דער, וואָס האָט באשאפען אָט די דאָזיגע שענע גרויסע וועלט, און א פּארוויעגטער פון די געדאנקען, הויבט זיך אייך אָן צו דריהלען. נאָר אָט שניידט זיך אויס פּאר די אויגען עפּעס א גרויסע פוהר, מיט א פּאָר גרויסע אָפּסען מיט גרויסע הערנער, און א גוי, א באַרוויסער, מיט א גרויס היטעל, געהט צו־פוס, און מאיר־וועלוועל גריסט זיך מיט׳ן גוי האלב אויף גוייש און האלב אויף אידיש: „זדאָראָווע, טשאלאָוויטשע, האָרצוועהטיג אין בויך נעחיי טובי בודע, און בויכוועהטיג אוהאלעוואו״... דער גוי ווייסט ניט, וואָס דער איד זאָגט צו איהם, צי גוטס, צי שלעכטס,

שטעהט ער א ווייל א פארטומעלטער; דערנאך טהוט ער א מאך מיט'ן קאפ און א מורקע אונטער דער נאז א דאנק און פאהרט ווייטער דעם גאנצען טאג, דעם ערשטען טאג פון דער דאזיגער וועלוועל, וואם האט אפילו קיין שמייכעל ניט געטהאן, דערהט־אויס דעם קאפ צו זיינע יונגע פארשוינדלעך: „וואם פאר א געלעכטער אויף, ממזרים?" א שענע מעשה, נאר א קורצע — ער פרעגט נאר, וואם פאר א געלעכטער!... און אזוי געהט עס ווייטער דעם גאנצען טאג, דעם ערשטען טאג פון דער דאזיגער גליקליכער נסיעה אין סוף זומער.

די לעצטע טעג פון זומער — ווי שען זיי זענען! די פעלדער נאקעט, ערטערווייז צעאקערט, דאם ברויט שוין לאנג אראפגע־נומען, נאר וואר־ניט־וואו ווארפט זיך דורך א בלימעל, א זאנג, א קווייטעל. אין די גוויישע גערטנער ליגען נאך די קאוועגעס און ארבוזעס, וואם דארפען פארטיג ווערען, אויך לאנגע טיקוועס, וואם נעמען זיך אן מיט זאפט, און די הויכע סאנישניקעס, וואם האבען זיך אויסגעצויגען מיט שטאלץ, באווייזען זייערע געלע רייכע קוטשמעס. און די גאנצע וועלט איז נאך פול מיט פליענעלעך און מורעשקעס, וואם זשומען און הודען, מיט היישעריקלעך, וואם שפרינגען, מיט פערחלעך און פלימערלעך, וואם טראגען זיך און וויגען זיך יום־טוב'דיג אין דער לופטען. און דער ריח פון פעלד פארטראגט אין נאז אריין, און די וועלט ארום און ארום זעהט־אויס אזוי גרויס, און דער הימל אויבען אזוי קיילעביג, און צום צווייטען מאל קומט אויף די געדאנקען, אז די מענטשען זענען צו קליין, צו קליין פאר אזא גרויסער וועלט, און אז נאר גאט, וואם איז מלוא כל הארץ כבודו, — ער איז אנגעמאסטען פאר אזא וועלט...

— קריכט אראפ, ממזרים, מיר זענען שוין אין בארישפאלי. דא נעכטיגען מיר אונטער, און „מירטשעמארגען" פאהרען מיר ווייטער.

בארישפאלי — א נייע שטאדט. בעסער וועט זיין, אז מיר וועלען זאגען — א ניי דארף, א גרויס דארף. הייזלעך די זעלבע, וואם אין וואראנקא, מענטשען אויך די אייגענע, נאר נעזונד אנדערע. א צופאל, אדער ס׳איז טאקי אזוי, נאר די חברה זענען געווען איבערראשט פון דעם, וואם דער בעל־הבית פון דער סטאנציע, די בעל־הבית׳טע און זייערע פיער דערוואכסענע טעכטער — אלע זענען זיי געווען מיט לאנגע נעז, און טאמער איז קארג, האט די דיענסט נאך א לענגערע נאז פון זיי אלע. דערהערט פונ׳ם בעל־ענלה, וועט די פארשוינדלעך זענען, האט דער לאנגנאזיגער בעל־הבית זיי אויפגענומען מיט כבוד, זיי אפגענעבען שלום־עליכם, געהייסען דער לאנגנאזיגער דיענסט, זי זאל שטעלען דעם סאמא־וואר, א וואונק גענעבען צו דער לאנגנאזיגער בעל־הבית׳טע, זי זאל דערלאנגען פארבייסען, און א קאמאנדעוועט געגעבען צו די לאנג־נאזיגע טעכטער, זיי זאלען אנטהון די שיך — זיי זענען נעגאנגען באדווים.

מיט די דאזיגע באדוויסע מיידלעך זענען די יונגע רייזענדע נעווארען א ביסעל שפעטער נאנץ היימיש. מיט גרויס נייגיעריג־קייט האבען די מיידלעך זיך אויסגעפרעגט ביי די יונגלעך, פון וואנען און וואוהין זיי פאהרען, און וויי אזוי זיי הייסען, און וויי נעפעלט זיי בארישפאלי — אלסדינג האבען זיי נעווארטלט וויסען, אפילו וויפיעל יעדער איז אלט. דערנאך האבען אלע אינאיינעם, די יונגלעך מיט די מיידלעך, פארזוכט פון דער זויערער פאווידלע, וואם די מוהמע האדעל האט מיטגענעבען, און די נעלעכטערען זענען נעגאנגען ביז׳ן הימעל אריין.

דערנאך האט מען נענומען שפיעלען „קוציבאבע" אדער אין „זשמורקעס" — א שפיעל, וואם מע פארבינדט איינעם די אויגען און מע לאזט איהם, ער זאל חאפען וועמען ער וויל. די מיידלעך האבען זיך שטארק צעהיצט, און אז ס׳איז זיי נעראטען צו חאפען עמיצען פון די יונגלעך, האבען זיי איהם אזוי שטארק געקוועטשט צו דער ברוסט, אז ס׳איז יענעם שיער די נשמה ניט ארויס...

בײנאכט האָט מען די נעסט באַלעגט אויף דער ערד, מיט היי אויסגעבעט, און בכדי זיי זאָלען זיך ניט זעפינען באַלעדיגט, האָט זיי די לאַנגאַזיגע בעל־הבית'טע באַוויזען, אַז אינ'ם צווייטען ווינקעל פונ'ם זעלבען חדר ליגען איהרע טעכטער אויך אויף דער ערד, „און וואָכען פון דעסטוועגען, קיין עין־הרע, גאָנץ נישקשה־דיג", — האָט זי צוגעלעגט און אויסגעשנייצט די לאַנגע נאָז. חברה וואָלטען דעם דאָזיגען געלעגער אָנגענומען מיט פאַרגעניגען, ווען זיי זאָלען זיך ניט שעמען פאַר די מיידלעך אויסצוטהון. און די מיידלעך האָבען זיך דוקא ניט געשעמט און האָבען גאָנץ גרינג אַראָפגעוואָרפען פון זיך די קאָפטלעך; געבליבען באַרוויסע און אין איינע קלײדלעך, מיט נאָקעטע העלזער, האָבען זיי צעלאָזט די האָר און מאָדנע איבערגעקוקט זיך, געוואָרפען אויף די יונגלעך מיט די אויגען און געלאַכט, געלאַכט, געלאַכט.

— לאָז זיין שטיל! — האָט אויסגעקאָמאַנדעוועט דער בעל־הבית און האָט אויסגעלאָשען דעם הענגלאָמפּ. עס האָט זיך אָבער אין דער פינסטער נאָך געהערט א פאַרשטיקטער געלעכטער פון בײדע צדדים און א שאָראָך פון היי. אָבער נישט לאַנג, וואָרום ס'איז געקומען דער געזונטער יונגער אומשולדיגער שלאָף און האָט צוגעשלאָסען די געזונטע יונגע אומשולדיגע אויגען.

די „ברכות" פון אינדערפריה, וואָס דער בעל־הבית האָט נעזונגען מיט'ן געוויסען ניגון, האָבען אָנגעזאָגט די קינדער, אַז ס'איז שוין טאָג און אַז מע דאַרף פאָהרען קיין פּערעיאַסלאַוו. דאָס לעצטע וואָרט האָט ווי א בריה געגעבען און אָנגעפילט דאָס האָרץ מיט שמחה און מיט תענוג. מאיר־וועלוועל בעל־ענלה האָט צונויפגעלעגט דעם טלית־ותפילין און דאָס פּנים האָט איהם גע־שיינט, ווי ביי א צדיק. דערנאָך איז ער אוועק שפּאַנען די „סוסים". דאַרט האָט ער זיך אויסגע'טענה'ט מיט „מאודריסען", מיט „טענ־צערען" און מיט דער „יחסנ'טע" אויף זיין לשון, אויננעטיילט יערען באַזונדער, נאָר דעם גרעסטען חלק האָט באַקומען „טענצער",

דערפאר, ער זאָל ניט טאָנצען דעמאָלט, ווען מע שפּיעלט ניט...

די זון האָט אַראָפּגעשיינט, און דער גאַנצער הויף איז געווען ווי איינגעטונקען אין גין־גאָלד, און בריליאַנטען האָבען געפינקעלט און געשפּיעלט זיך אומעטום — בריליאַנטען, דימענטען! אפילו די קופּע מיסט, וואָס האָט זיך אַנגעזאַמלט דורכ׳ן גאַנצען זומער, און אפשר דורך צוויי זומערען, איז געווען מיט גאָלד באַדעקט. און ווער שמועסט, דער האָהן מיט די היהנער, וואָס האָבען זיך דאָ געפּאַרעט אויף דער קופּע, — די האָבען אויסגעזוהען ביז׳ן לעצטען פּעדערעל זהב טהור. זייער קוואָקען האָט געגלעט. זייער שאַרען מיט די פיסלעך האָט געהאַט דעם זיעבעטען חן. און אז דער געלער האָהן איז אַרויף אויף דער קופּע און האָט צונעמאַכט די אויגלעך און האָט אויסגעצויגען דעם לאַנגען, שענעם, כּפול־שמונה־דיגען קוקאַריקו אויף זיין חוצ׳ישען שטייגער, האָט זיך דערפיהלט די שענקייט פון דער וועלט און וויעדער א מאָל די גרויסקייט פון דעם, וואָס האָט באשאפען די וועלט. און עס האָט זיך געגלוסט איהם אָפּגעבען א שבח — נישט חלילה אוועקשטעלען זיך דאוונען, ווי דער בעל־הבית פון דער בּאַרישפּאָלער סטאַנציע, אַדער ווי מאיר־וועלווע בעל־ענלה — ניין, דערויף האָבען חברה קיין חשק ניט געהאַט, דאָס האָט זיך זיי שוין לאַנג צוגענעסען; נאָר איך־וועניג ביי זיך אין הארצען דאַנקען און לויבען נאָט — דאָס יאָ.

— קריכט אין וואַנען אַריין, ממזרים, מיר האָבען נאָך א טאָג צו פאָהרען! — האָט מאיר־וועלווע זיי צוגעטריבען, באַצאָהלט פאר היי און האָבער און געזונעט זיך מיט די בעלי־בתים פון דער סטאַנציע. חברה האָבען זיך אויך גאַנץ פיין אָפּגעזונעט מיט דער לאַנגעזיגער משפחה, אַריין אין בויד אַריין, און א נייע פּרישקייט, א נייע זיסקייט, א נייע רחבת האָט זיי אונטערגעהאַפט און ארומנענומען פון אלע זייטען, באלד נאָך דעם ווי דער וואַגען האָט טרייסלענדיג זיך אַרויסגעקאָטשעט פון באַרישפּאָלי און אַרויסגעפּאָהרען וויעדער אויף דער בריייטער וועלט פון פעלדער

און נערטנער, פון זאמד און פון וואלד און פון הימעל און וויטער הימעל. עס האָט שוין אָנגעהויבען וועדען א ביסעל צו־פיעל הימעל. עס האָט שוין אָנגעהויבען א ביסעל צועסען זיך — ניט אזוי דער הימעל, ווי דאָס פאָהרען, און ניט אזוי דאָס פאָהרען, ווי דער בעל־עגלה מאיר־וועלוועל מיט זיינע מעשיות. און אגב האָט אָנ־ געהויבען פויקען אין קאָפּ, שווינדלען אין די אויגען און שטעכען אין די זייטען פונ׳ם טרייסלען, וואָס ס׳האָט געטרייסלט, און פונ׳ם וואַרפען, וואָס ס׳האָט געוואַרפען. טער־טער־טער־טער! עס האָט אויסגעוויזען, אז ס׳וועט אייביג אזוי טערקען, עס וועט נאָר קיינמאָל ניט אויפהערען. און עס האָט זיך אָנגעהויבען בענקען נאָך דער ערד, אראָפקריכען, און עס האָט זיך אָנגעהויבען בענקען נאָך דער ערד, בענקען אהיים, בענקען נאכ׳ן שטעדטעלע, נאָך וואַרשאָנקא. און דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראפיע האָט זיך פארשלאָגען אין א ווינקעלע ביי מאיר־וועלוועלען אין בויד, אָפּגעזופצט פון דער גרינג און מיט הארץ געזעגענט זיך מיט דעם נאָך א מאל און נאָך א מאל און נעשעפטשעט שטילערהייט, זיינע ברידער זאלען עס ניט הערען:

— זיי געזונט, וואַרשאָנקא! זיי געזונט, זיי געזונט!...

25

אין דער נייער היים

פערזיאסלאוו א כרוּ. — א קאלט באנעגעניש. — דאס זילבער איז פארזעצט, פרנסה נעשלאגען. — דער טאטע איז פארזארגט.

נאָך צוויי טעג טרייסלען זיך און העצקען זיך, ווארפען זיך און קאטשען זיך, און אָנגעגעסען זיך מיט שטויב, און אָנגעהערט זיך מיט בעל־ענלה־מעשיות, האָבען די יונגע רייזענדע אויפ'ן צווייטען טאָג פארנאכט דערפיהלט, אז זיי זענען שוין אָט־אָט אין דער היים. נאָך א ביסעלע און עס האָבען זיך אין דער פינסטערער נאכט אָנגעהויבען באוווייזען קלוינע פייערלעך — סימנים פון א שטאָדט. דערנאָך האָבען די רערער געגומען קלאָפען איבער שטיינער, און די בויד האָט געטראסקעט נאָך ערגער ווי פריהער. דאָס איז שוין געווען די אמת'ע שטאָדט, די גרויסע שטאָדט פערזיאסלאוו. מיט א רעש און מיט א הארמידער האָט זיך מאיר־וועלוועל'ס בויד צוגעקאטשעט צו א פינסטערען הויף, וואו ס'איז געהאנגען איבער'ן טויער א פארוויכערטע לאנטערנע מיט א בעזעמעל פון היי — א סימן אויף איין איינפאָהר־הויז.

אז זיערע עלטערענ'ס פרנסה איז איצט איין איינפאָהר־הויז — דאָס איז פאר די קינדער געווען א סורפריז און א בא־לעדיגונג. סטייטש, זייער טאטע נחום וועט אויפנעמען געסט? זייער מאמע חיה־אסתר וועט קאָכען פאר זיי ווארעמעס? זייער באבע מינדי וועט זיי באריענען? קיין שטארקערען ארָאפפאל,

קיין נרעסערען בזיון האָבען זיי זיך ניט געקאָנט פֿאָרשטעלן. און דער טרוימער שלום, וואָס האָט שטענדיג גע'חלומ'ט פון בעסערע צייטען, וואָס האָט זיך אַרומגעטראָגען מיט זיין אוצר, האָט דער־נאָך אין דער שטיל געטרויערט, געווויינט אין דער פֿאַרבאָרגענישׂ און שטאַרק געבענקט צוריק צום ליעבען קליינעם וואַראָנקאָ. ער האָט ניט פֿאַרשטאַנען, פֿאַר וואָס האָבען די גרויסע געהאָט געזאָגט: משנה מקום — משנה מזל? א שענער „משנה מקום — משנה מזל" — נישטאָ וואָס צו רעדען!...

— קריכט־אַרויס, ממזרים, מיר זענען שוין געקומען! — אַזוי האָט מאיר־וועלוועל אָנגעזאָגט די בשורה נאָכדעם ווי ער האָט מיט א לאַנגען „טפֿרדו" זיך אָפּגעשטעלט ביי'ם גאַניק פון'ם איינ־פאָהר־הויז.

צעבראָכענע, צעלאָמעטע און הונגעריגע, האָבען חברה געזומען איינציגווייז אַרויסקריכען פון בויד און אויסגלייכען זיך די ביינער. נאָך האָט זיך געעפענט די שטוב־טיר און עס האָבען זיך אָנגעהויבען באַווייזען אויפ'ן פינסטערען גאַניק פיגורען, איינע נאָך דער אַנ־דערער, וואָס מע האָט זיי אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט געקאָנט דערקענען נאָר נאָכ'ן קול. די ערשטע פיגור איז געווען א הויכע און א בריייטע. דאָס איז געווען די באָבע מינדי. זי האָט אויסגעצויגען דעם אַלטען קאָפּ און א זאָג געגעבען: „א! ג־לויבט ביזט דו גאָט, זיי זענען שוין געקומען". די צווייטע פיגור איז געווען א קליניטשקע, א זשוואַווע. דאָס איז געווען די מאַמע חיה־אסתר. זי האָט ווי א פרעג געגעבען עמיצען א דריטען: „שוין געקומען?" — „שוין געקומען!" — האָט איהר אָפּגעענט־פערט מיט פרייד א דריטע פיגור, א לאַנגע און א דינע. דאָס איז געווען דער טאַטע, רב נחום וועוויק'ס, איצט שוין רב נחום ראַבינאָוויטש (אין דער גרויסער שטאָדט האָט מען דעם זיידען וועוויק געגעבען דימיסיע).

א באַנגענישׂ איז דאָס געווען נישט אזא, ווי די קינדער האָבען געוואַרט. מע האָט זיך אפילו צעקושט, נאָר קאַלטליך. דערנאָך

האָט מען זיי א פּרעג געגעבען: „ס'מאכט איהר?" וואָס קאָן מען ענטפערען דערויף? „נאָרנישט"... די ערשטע איז געווען די באַבּע מינדי, וואָס האָט זיך דערמאָנט, אז די קינדער קאָנען וועלען עסען. „איהר זענט הונגעריג?" נאָך א מין הונגעריג! „איהר'ט עפּיס עסען?" נאָך א מין עסען! „מנחה־מעריב געדאַוונט?" נאָך א מין דאַוונען!...

די מאַמע האָט זיך א וואַרף געגעבען אין קיך מאַכען עפּיס עסען, און דער טאַטע האָט דערווייל פֿאַרהערט די קינדער, וואו זיי האַלטען אין לערנען. א, זיי האַלטען וויט! נאָר וואָס דרעהט מען זיי א סח, אז עס ווילט זיך נאָר באַטראַכטען די נייע היים, די ניע שטוב?

און זיי בויגען דעם קאָפּ אויף אַלע זייטען און קוקען זיך ארום, וואו זיי זענען אין דער וועלט. זיי דערזעהען פּאר זיך א גרויסע, נאָר א סומנע, א נאַרישעוואַטע שטוב מיט א סך חדרים־לער, איבערגעצוימט מיט דינע ברעטלער. דאָס זענען חדרים פּאר אורחים, און אורחים — ניט איינער. אין מיטען שטוב איז א זאל. אין זאל האָבען חברה דערקענט דאָס גאנצע וואַראַנקאַוואר מעבעל: דעם קיילעכיגען רויטען טיש אויף דריי לאַפּעם, די אַלטע פּאַנירטע רויטע קאַנאַפּע מיט'ן אויסגעטריפּעטען געזוצם, דעם קיילעכיגען פּאַנירטען רויטען שפּיענעל מיט די צוויי אויסגעשניצטע הענט פון אויבען, ווי ביי פּהנים צום דוכנ'ען, און די גלעזערנע שאפּע, פון וואַנען עס האָבען ארויסגעקוקט נאָר די פּסח'יגע פּיעלפּאַרביגע טעלער, דאָס זילבערנע חנוכּה־לעמפּעל מיט'ן אַלטען זילבערנעם הדס־בעכער, וואָס איז נעמאַכט נעוואָרען ווי איין עפּעל אויף א גרויסער צווייג מיט בלעטלער. די אַלע איבעריגע זילבערנע־גילטע כּוכות, בעכער, בעכערלער, גאָפּלען, מעסערס און לעפּעל און דאָס גאנצע זילבער — איז נישט געווען שוין מעהר. וואו איז דאָס אהינגעקומען? ערשט העט־שפּעטער, אין א צייט ארום, זענען זיי נעוואויירט געוואָרען, אז טאַטע־מאַמע האָבען עס אינ־איינעם מיט דער מאַמע'ס פּערלע און ציערונג פּאַרזעצט ביי א

פערזיאסלאווער נגיד און נישט געקאָנט שוין מעהר אויסקויפען קיינמאָל.

— געהט וואשט אייך! — זאָגט די באבע מינדי נאָך דעם, ווי די מאמע חיה־אסתר האָט געבראכט צו טראָגען פון קיך עפּיס נישט אזא געהויבענע וועטשערע: צוגעווארעמטע קאשע מיט פאסאָליס, און דאָס דארף מען עסען מיט ברויט, און דאָס ברויט איז אלטגעבאקען! די מאמע אליין שניידט דאָס מיט א מעסער און טיילט־אוים יערען זיין חלק — דאָס איז ביי זיי קיינמאָל נישט געווען. א קבצנ'ישער מנהג!... און דער טאטע זיצט ביי דער זייט און הערט נישט אויף צו עקזאמענירען, וואו האלט מען אין תנ"ך. דער טאטע זעהט־אוים צופריעדען. די קינדער האלטען ווייט. און ווער שמועסט, דער מיטעלסטער, שלום, דער איז קלאָר בעל־פּה, קאָן זאָגען גאנצע קאפּיטלעך ישעיה אויף אויסוועניג, ווי א וואסער.

— נו, געזונ שוין, לאָזען זיי געהן שלאָפען! — זאָגט די מאמע און נעמט־צו דאָס איבערגעבליבענע ברויט פון טיש און פארשליסט דאָס אין שאפע. דאָס איז אויך נישט געווען ביי זיי דארטען אין וואראָנקע. דאָס איז גאָר א מיאוס'ער מנהג!...

עס איז שווער צו זאָגען: צי וויל דער וועג איז געווען א לאנגער, א שווערער און מע איז געווען צעבראָכען אויף שטיק־שטיקלעך, אדער אפשר דערפאר, וואָס דאָס באגעגעניש איז געווען עפּיס נישט איבעריג פריינטליך און די אויפנאמע קבצנישׂ'דיג — נאָר די נייע היים, וואָס חברה האָבען וועגען איהר אזוי פיעל גע'חלומ'ט, האָט נישט געפונען ביי זיי אין די אויגען יענעם חן, וואָס זיי האָבען געמיינט און געוואָלט. צו־פיעל האָבען זיי, אפנים, געווארט פון דעם — דעריבער האָבען זיי זיך געפיהלט ווי אפּ־געשמיסענע און זענען געווען צופריעדען, אז מע האָט זיי געהייסען לייענען קריאת־שמע און גיהן שלאָפען.

לויגענדיג דערנאָך אויף שטרויענע זעק, אויסגעבעט אויף דער ערד, אלע קינדער אינאיינעם, אין א גרויסען פינסטערען חדר אָהן

א שום מעבעל — א מין דורכגאנגס־חדר פון זאל אין קיך אריין, — האט דער העלד פון דער דאזיגער ביאגראפיע לאנג נישט געקאנט אנשלאפען ווערען. אין זיין קאפ האבען זיך געבאמבעלט אלערליי מחשבות און געדאנקען מיט קשיות, קשיות און קשיות: פאר וואם איז דא אזוי פינסטער און אומעטיג? פאר וואם זענען דא אלע אזוי פארזארגט? וואם איז דאם מיט דער מאמען, וואם זי איז געווארען אזוי קארג מיט ספנות? וואם איז דאם מיט'ן טאטען, וואם ער איז געווארען אזוי איינגעבויגען, סוטולעוואטע און אזוי שטארק פארעלטערט, אז עס קלעהמט דאם הארץ קוקענדיג אויף זיין געל־גענקנייטשט פנים? ניט שוין זשע איז דאם אלסדינג נאר צוליעב דעם, וואם מע האט געזאגט אין וואראנקא, א ז ד י פ ר נ ס ה א י ז ג ע ש ל א ג ע ן? ניט שוין זשע איז אט דאם דער „משנה מקום — משנה מזל"? וואם טהוט מען דערצו? דערצו איז — דער אוצר. אך! וועז ער ברענגט מיט זיך חאטש א קלייענעם חלק פון יענעם אוצר, וואם ליגט באהאלטען אין וואראנקא!...

דערמאנט זיך אינ'ם אוצר, קומט איהם אויפ'ן זינען זיין חבר שמואליק דער יתום מיט זיינע וואונדערליכע מעשיות וועגען שענע אוצרות פון גאלד און זילבער, דימענטען און בריליאנטען, וואם געפינען זיך אין גן־עדן התחתון, און וועגען יענעם אוצר, וואם געפינט זיך אויף יענער זייט וואראנקאווער בית־מדרש נאך פון חמעלניצקי'ס צייטען... און עס חלום'עז זיך איהם אוצרות, גאלד און זילבער, דימענטען און בריליאנטען. און זיין חבר שמואליק קומט איהם צו חלום, דער ליעבער שמואליק מיט זיין חנ'עודיגען פנים, מיט זיינע גלאנצענדיגע, מיט פעטען אנגעשמירטע האר. און עס מאהלט זיך איהם אויס, אז ער הערט זיין ווייך־הייזעריג קול, ווי ער רעדט צו איהם זים־פריינטליך, ווי איין אלטער, און ווי ער טרייסט איהם מיט גוטע ווערטער: „זארג ניט, שלום'אני טייערער, אט האסט דו פון מיר א מתנה — א שטיין פון יענע צוויי שטיינער; קלויב דיר אויס וועלכען דו ווילסט — דעם

שטיין, וואָס הייסט „ישפה", אַדער דעם שטיין, וואָס הייסט „בדפד"... שלום איז אין פּאַרלעמענהייט. ער וווייסט ניט, ער האָט פּאַרגעסען, וועלכער שטיין איז בעסער — דער שטיין, וואָס הייסט „ישפה", אַדער דער שטיין, וואָס הייסט „בדפד"? און אזוי וווי ער טראכט דאָ אזוי, שפּרינגט־אונטער גערגעלע־גנב, חאפּט־אויס ביידע שטיינער און וועלט מיט זיי פּאַרשוואונדען. און פּינעלע שימעלע'ס — פון וואַנען האָט דער זיך געקומען אהער? — האָלט די הענט אין די קעשענעס און קאטשעט זיך פּאַר געלעכטער. „פּינעלע, וואָס לאכסט דו?" „פון דיין מוהמע האַדעל מיט איהר פּאַווידלע — חא־חא־חא!"...

— שטעהט־אויף, חברה פּלעצעל! זעה נאָר, ס'איז זיי גאָר־ניט צו דערוועקען! מע דארף סאכען וואַרעמעס! און זיי שלאָפען — א זיסער שלאָף אויף זיי! — קלאָגט זיך די מאַמע חיה־אסתּר, א קלייניטשקע, א זשוואווע, א פּאַרפּאָרעטע, א פּאַרטאַרעראַמטע פון דער אַרבּייט אין שטוב און אין קיך — איין מענטש אליין.

— אי־א־נו, דאוונען! — העלפּט איהר אונטער די באבע מינדי, האָלט א קרבן־מנחה אין האַנט און מישט א בלעטעל נאָך א בלעטעל און זאָגט מיט כוונה, טאָר ניט מפסיק זיין.

— נאָכ'ן דאוונען וועט איהר זיך דורכגעהן צו דער משפּחה אָפּגעבען שלום־עליכם, און אין חדר וועט איהר שוין אָנ־הויבען געהן, אם ירצה השם, נאָך יום־טוב.

אזוי לעגט־צו דער טאטע וווייבער פון אלע. ער נעהט אַנ־געטהאָן אין עפּים א מאַדנע חאלאטעל, אויף קעץ אונטערגעשלאָגען, חאָטש ס'איז נאָך וואַרעם אין דרויסען, און איין איינגעהויקערטער, א פּארזאַרגטער, פּארציהט ער זיך מיט א שטאַרקען פּאפּיראָס און זיפצט אזוי טיף, אז עס ריישט־אויס א שטיק הארץ. עפּים דאכט זיך אויס, אז ער איז גאָר קלענער געוואָרען. עלטער און קלענער... און עס ווילט זיך לויפען פון שטוב ארויס וואָס גיכער, לויפען אין דרויסען ארויס, אָנקוקען די שטאָדט, זיך באקענען מיט דער משפּחה.

26

די גרויסע שטאָדט

מע נעהט באקענען זיך מיט דער משפחה. — די מוהמע חנה מיט איהרע קינדער. — אלי און אברהמעל פארהערען דעם העלד, וואו ער האלט אין תנ"ך. — ביי'ם פעטער פיני פארהערט מען איהם אין שרייבען.

אויף וויפיעל די שטאָדט האָט ביינאכט אויסגעווייזען וויסט אָן פינסטער, אויף אזוי פיעל האָט זי אין דער פריה געשיינט און נעבלישטשעט אין געפונען חן און לייטזעלינקייט אין די אויגען פון די וואָראָנקאָווער יונגלעך, די קליינשטעדטעלרינע קינדער, וואָס האָבען געהאפט התפעלות פון איטליכם ברעקעל באזונדער. זיי האָבען נאָך קיינמאָל אויף זייער לעבען נישט געזעהען, אז גאסען זאָלען זיין אזוי בריים און לאנג און האָבען פון בוידע זייטען הילצערנע „פעשעחאָדען" (טראָטוארען); אז שטיבער זאָלען זיין נעדעקט מיט בלעך; אז פענסטער זאָלען זיין פון דרויסען מיט געפארבטע גרינע, בלויע און רויטע לאָדען; אז קלייטען זאָלען זיין נעמויערטע פון ציגעל און האָבען אייזערנע טירען. היינט דער מארק, די קלויסטערס און, להבדיל, די בתי־מדרשים מיט די שוהלען, און אפילו די מענטשען — אלע און אלץ איז אזוי גרוים און אזוי שען און אזוי ריין און אזוי יום־טוב'דיג־פרייליך! ניין, פינעלע שימעלע'ס האָט ניט מגזם געווען, אז ער האָט דער־צעהלט „וואונדירים" פון דער דאָזיגער גרויסער שטאָדט. אזוי ווי

אויף רעדלעך האָבען זיך נעגליטשט זייערע פּנים איבער די הילצערנע „פּעשעחאָדען", געהענדיג מיט'ן טאָטען צו דער משפּחה, זיך באַקענען און אָפּגעבען שלום. און נאָר ווייל דאָ איז געווען דער טאָטע, האָבען זיי פּאָר דרך־ארץ נישט געקאָנט זיך אָפּשטעלען אויף יעדען טריט און באַוואונדערען די חידושים ונפלאות, וואָס זייערע אויגען האָבען דערזעהען. ווי דער שטייגער איז, איז אויף צו־פּריהער געגאַנגען דער טאָטע, און די קינדער האָבען זיך נאָכגעשלעפּט נאָך איהם, פּון הינטען.

אַריינגעטראָטען אין א גרויסען הויף און דורכגעשפּאַנט דורך א גרויסען גלעזערנעם ליכטיגען קאָרידאָר, איז מען אַריינגעקומען אין א רייכער פּריצ'ישער שטוב מיט געוועקסעלטע פּאַרקאָגעס, ווייכע קאַנאַפּעס און שטוהלען, הויכע ביז דער סטעלי שפּיגלען, געשניצטע שאַפּעס, גלעזערנע קאַנדעלאַבערעס אויף דער סטעלי, מעשענע העסעס אויף די וואַנט — איין אמת'ער „פּאַלאַץ", א „דירה־מלוכה"!

דאָס איז געווען דער מוהמע חנה'ס שטוב — א מאָדנע שטוב. א שטוב אָהן א טאָטען (די מוהמע חנה איז איין אלמנה). די קינדער האָבען נישט געהערט זייער מאַמע, נישט זייער רבין, נישט קיינעם. א קליינע אנארכיע. איטלעכער האָט זיך געטהאָן וואָס ער האָט געוואָלט. און אלע צווישען זיך האָבען געהאַלטען אין איין קריעגען זיך, געגעבען זיך איינס דאָס אנדערע צונעמענישען, און געלאַכט האָט מען הילכיג, און געריידט האָבען אלע אינאיינעם, און געטומעלט אזוי שטאַרק, אזש דער קאָפּ האָט זיך אייך געדרעהט.

די מוהמע חנה אליין — א אידינע א הויכע, א גרויסאַרטינע. עס וואָלט איהר אָנגעשטאַנען זיין א גראנד־דאַמע, פּון די, וואָס שמעקען טאַבאַקע פּון א גאָלדען פּושקעלע, אויף וועלכען סע שטעהט אויסגעמאָהלט א פּרינץ פּון די אמאליגע פּרינצען, מיט א גרוי צעפּעל און מיט זיידענע זאָקען. די מוהמע חנה איז געווען, ווייזט אויס, אמאל א יפת־תואר. דאָס איז צו זעהען נאָך די טעכטער:

זעלטענע־זעלטענע שענהייטען. ווי נאָר קליינווארג זענען אריינ־
געקומען, אזוי איז געווארען א טומעל, א געשריי און א געפילדער:
— אט דאָס זענען זיי? אט דאָס איז ער, דער בעל־תּנ״ך?
אנו, קום נאָר אהער, שעם זיך ניט! זעהט נאָר, ווי ער שעמט
זיך עס א ביסעל, הא־הא־הא!

דער מאטע האָט זיך, אפּנים, נישט געקאָנט איינהאלטען פון
צו געבען זיך א באריהם מיט זיין זוהן, אז ער איז א גוטער בעל־
תּנ״ך, האָט מען איהם געקרוינט דאָ מאקי באלד אויפ׳ן אָרט מיט׳ן
נאָמען: „בעל־תּנ״ך״.

— גים־אָן דעם בעל־תּנ״ך א גלעזעל טיי און געב איהם איין
עפּעל מיט א באר, לאָז ער פּארזוכען, דער בעל־תּנ״ך, אונזערע
פּערעאסלאווער אויבסטען.

— שאט, וויסט איהר וואָס? לאָז מען אריינרופען אהערצו
אלין מיט אברהמלען, וועלען זיי איהם פּארהערען.

און מע האָט אריינגערופען אלין מיט אברהמלען.

אלי און אברהמעל זענען שוין היבשע בחורים מיט פיינע
בערדלעך און קעהרען זיך אָן צו דער מוהמע חנה׳ס משפּחה פון
איהר מאנ׳ס צד. זיצען א הויף קעגען א הויף. זייער פּאטער,
יצחק־יענקעל, איז איין אפּגעקומענער נגיד, לאָדט זיך כּל ימיו
מיט „קאזנא״, טראָגט איין אויהרינגעל אין לינקען אויהער, א
שענע קיילעכיגע באָרד, קוקט ניט אויף קיינעם, רעדט ניט מיט
קיינעם, און שמענדיג שמייכעלט ער מיט אזא מינע, ווי אייגער
רעדט: „וואָס האָב איך מיט אייך צו שמועסען, אז איהר זענט
אלע בהמות?״

די אריינגעקומענע בחורים האָבען גלייך, אהן צערעמאָניעס,
א נעם גענעבען דאָס וואָראָנקאָווער בחור׳ען צום עקזאמען, איהם
פּארהערט אין תּנ״ך אויף אויסוועניג פון איין עק ביז׳ן אנדערען.
און מע דארף מודה זיין, אז דאָס וואָראָנקאָווער בחור׳ל האָט
דעם עקזאמען אויסגעהאלטען גאָר־גאָר גלענצענדיג. ער האָט ניט
נאָר געטראָפען איטליכס וואָרט וואו עס שטעהט, אין וואָסער א

קאפיטעל, אין וואסער פסוק, נאר אפילו געזאנט, וואו סע געפינען זיך אלע איבעריגע ווערטער פונ׳ם זעלבען שורש. דער טאטע האט געקוועלען, געקלויבען תענוג, ממש געווארען בריימער ווי לענגער. דאס פנים זיינם האט איהם געשיינט. די קנייטשען, וואס אויפ׳ן שטערן, האבען זיך אויסגענלייכט, און אליין האט ער זיך עפים ווי אויסגענלייכט, געווארען גאר איין אנדער מענטש.

— אז ס׳איז יא אזוי, לאז מען נעבען דעם בעל־תנ״ך נאך איין עפעל און נאך א באר און נאך ניס, און קאנפעקטען, קאנפעקטען! — האבען דער מוהמע חנה׳ס טעכטער די יפת־תוארם געקאמאנדעוועט, און דער נאמען „בעל־תנ״ך״ איז איהם פארבליבען אויף א לאנגע צייט ניט נאר אין דער משפחה — מע האט איהם שוין דערנאך אין בית־מדרש, צווישען יונגלעך קונדסים, אנדערש ניט נערופען, ווי „דער וואראנקאווער בעל־תנ״ך״. אויך די גרויסע, ווער עס האט נאר געהאט גאט אין הארצען, דער האט איהם נעחאפט פאר איין אויהער: „זאג נאר, דו קלייניער בעל־תנ״ך, וואו שטעהט ערגיץ אט דער און דער פסוק?״

דעם בעל־תנ״ך איז שטארק געפעלען נעווארען דער מוהמע חנה׳ס שטוב מיט דער מוהמע חנה׳ס קינדער, פיני מיט מאכען, צוויי יונגלעך־שקצים, מיט וועלכע ער איז גיך געווארען חבר. עם האט זיך איהם אויסגעוויזען, אז קיין שענערע און קיין רייכערע שטוב, ווי דער מוהמע חנה׳ס, איז ניטא ניט נאר אין פערעיאסלאוו, נאר אויף דער גאנצער וועלט. וואהרום וואו האט איהר געזעהען, אז עפעל זאל מען שלעפען פון א פאס, ניסלעך פון א זאק און קאנפעקטען פון א טארבע?...

גאנץ אנדערש האט אויסגעזעהען דעם פעטער פיני׳ס שטוב. א שטוב א אידישע, מיט א סוכה, מיט א סך ספרים, גאנץ ש״ס, א זילבערן חנוכה־לעמפעל, א לאנגע וואכסענע הבדלה. נאר ווי קומט עס צו דער מוהמע חנה? א פרומע שטוב. אלע זענען דארטען פרום. אזוי ווי דער פעטער פיני, אזוי זיינע קינדער. די זיהן אין לאנגע קאפאטקעלעך ביז צו דער ערד, מיט ארבע־כנפות׳ען

לאננע ביז די קניהעס. די טעכטער — צניעות׳דיג אננערוקט די פעטשוילעס איבער׳ן פנים, קוקען ניט קיין פרעמדען גלייך אין די אויגען אריין, נאר אז מע דערזעהט א פרעמדען, ווערט מען רויט, ווי א צוויק, און מע לאכט אויף קרעדיט. די מוהמע טעמע, א אידינע א פרומע מיט ווייסע ברעמען, און ביי דער זייט איהר מאמע — צוויי טראפענס וואסער די מוהמע טעמע, גארניט צו דערקענען, ווער ס׳א מאמע, ווער ס׳א טאכטער, ווען די מאמע זאל ניט טרייסלען מיט׳ן קאפ: ניין־ניין.

דא, ביי׳ם פעטער פינין, האט דער טאטע נחום שוין נישט באריהמט זיך מיט זיין „בעל־תנ״ך״. אין דער דאזיגער שטוב האלט מען נישט פונ׳ם תנ״ך. ווער לערענט תנ״ך? תנ״ך לערנען אפיקורסים. דערפאר האט ער זיך נישט געקענט איינהאלטען פון באריהמען זיך מיט זיינע קינדער׳ס פתב. זיינע קינדער, האט ער געזאגט, שרייבען, אז עס לאזט זיך אוים די וועלט.

— אט דער קליינער — האט ער א וויז געגעבען אוים׳ן בעל־תנ״ך — האט א הענטעל, א כתבא רבה!

— אנו, ווייזט נאר אהער א טינט און פען! — האט דער פעטער פיני א שאף געגעבען און האט פארקאטשעט די ארבעל פון ביידע הענט, גלייך ווי ער אליין באדארף עפים טהון איין ארבייט. — א טינט און פען זאל מיר באשאפען ווערען, וועלען מיר איהם פארהערען שרייבען, אט דעם „כתבא רבה״. אבער־ניך! און באלד!

דעם פעטער פינ׳ס באפוי איז געווען א באפוי פון א שטרענגען נענעראל, און אלע קינדער, די יונגלעך מיט די מיידלעך, האבען זיך א וואדף געגעבען אין אלע ווינקעלעך נאר א טינט און פען.

— א שטיקעל פאפיער! — האט אויסגעקאמאנדעוועט וויע־דער דער נענעראל. ס׳איז אבער נישט געווען אין ערגיץ קיין איבעריג שטיקעל פאפיער.

— שאט! ווייסט איהר וואָס? לאָז ער אָנשרייבען אָט דאָ אויף מיין סידור'ל.

אויף דער דאָזיגער המצאה איז געפאַלען דעם פעטער פּיני'ס יונגערער זוהן, איצעל, א טשיקאַווע בחור'ל מיט א שפּיצעכיג קעפּל און מיט א לאַנג נעזל.

— נעם שרייב! — האָט דער מאַטע באַפוילען צו זיין „בעל־תּנ"ך".

— וואָס זאָל איך שרייבען?

— שרייב וואָס דו ווילסט.

איינגעטונקען די פּען, האָט דער בעל־תּנ"ך, אָדער דער „כּתבא רבּה", א ביסעל א טראַכט געגעבען, נישט געהאַט וואָס צו שרייבען, חאָטש טהו זיך אָן א מעשה! דעם פעטער פּיני'ס הויזגעזינד האָט שוין מסתּמא איבערגעטראַכט, אז דער „כּתבא רבּה" קאָן שרייבען נאָר דעמאָלט, וען מע זעהט ניט. נאָר דאָ איז איהם געקומען אויפ'ן זכּרון דאָס, וואָס כּמעט אויף יערען אידישען ספר פלענט יענע יאָהרען שטעהן געשריבען, און שלום האָט פּאַרקאַטשעט דעם ארבּעל, געגעבען א דרעה מיט דער האַנט, איינגעטונקען נאָך א מאָל די פּען און אין עטליכע מינוט ארום איז געווען אָנגעשריבען אָט ווי אזוי:

„אעפ"י שאָסרו חכמים לכתּוב על הספר, אלא משום סימן בעלמא מותּר". אויף אידיש וועט דאָס הייסען אזוי גוט ווי:

חאָטש אפּילו אויף א ספּר שרייבען טאָר מען ניט, נאָר צוליעב א סימן מען.

דאָס איז געווען א מין הקדמה, נאָך וועלכער עס קומט די דאָזיגע באַקאַנטע אויפשריפט:

„זה הסדור שייך. למי שייך? למי ששייך שייך. פּאַרט למי שייך? למי שקנה. מי קנה? מי שקנה קנה. פּאַרט מי קנה? מי שנתן מעות. מי נתן מעות? מי שנתן נתן. פּאַרט מי נתן? מי שהוא נגיד. מי נגיד? מי שהוא נגיד נגיד. פּאַרט

מי נגיד? הנגיד ה״ה הבחור המפורסם מוהר״ר יצחק בהרב הנגיד המפורסם מוהר״ר פינחס ראבינאוויטש בק״ק פערעיאסלאוו״.

איבערזעצט אויף אידיש וועט דאס אויסקומען אזוי:

„דאס דאזיגע סידור׳ל געהערט. צו וועמען געהערט דאס סידור׳ל? צו וועמען עס געהערט געהערט עס. פארט צו וועמען? צו דעם, וואס האט נעקויפט. ווער האט דאס נעקויפט? ווער עס האט נעקויפט האט דאס נעקויפט. פארט ווער האט דאס נעקויפט? ווער עס האט נענעבען נעלט. ווער האט נענעבען נעלט? ווער עס האט נעגעבען האט נעגעבען. פארט ווער האט נענעבען? ווער ס׳איז א נגיד. ווער איז א נגיד? ווער ס׳איז א נגיד איז א נגיד. פארט ווער איז א נגיד? א נגיד איז דער באריהמטער בחור יצחק דער זוהן פונ׳ם באריהמטען נגיד פינחס ראבינאוויטש אין דער שטאדט פערעיאסלאוו״.

עס איז שווער צו באשרייבען, וואס פאר א פוראר דאס האט נעמאכט, הן מצד הלשון והן מצד הכתב! און דער עיקר — דאס כתב! דער „כתבא רבה״ האט זיך שוין גוט נעפלייסט, אז דער טאטע זיינער זאל חלילה ניט פארשעמט ווערען. ער האט אננע־שטרענגט אלע כוחות. ער האט געשוויצט, ווי א ביבער. ער האט אויסגעקלויבען דאס סאמע שענסטע און סאמע קלענסטע פערעל־כתב, וואס מע דארף אנטהון דערצו א שפאקטיוו, מע זאל דערזעהען די אותיות׳לעך. ער האט אנגעוועגדט דערצו דעם גאנצען כח פון קאליגראפיע, וואס ער האט ארויסגעפיהרט בירושה פון זיין וואראנקאווער רבין רב זרח׳ל, וועלכער האט באשאפען אין יענעם שטערטעל, קאן מען זאגען, א גאנצען דור פון קאליגראפען, וואס האבען זיך צעקראכען איבער דער וועלט און וואס צייכענען זיך אויס כמעט אלע מיט זייער שען־שרייבען ער היום הזה.

27

בין־הזמנים

ארנאלד פון די פידוואַרקעס. — נייע חברים. — נרמיזא דער מלמד א בעל־קורא. — די וואַראַנקאַווער וויסע־חברה׳ניקעס בשווייזען וואָס זיי קענען.

בין־הזמנים — ווער וועט דאָס פארשטעהן? וואַקאַציע, וואַקיישאַן, ערהולעס — דאָס זענען אלץ ווערטער פונ׳ם זעלבען באגריף. זיי זאָגען אָבער נישט דאָס, וואָס דאָס וואָרט „בין־הזמנים" זאָגט דעם אידישען יונגען.

דאָס קינד, וואָס קומט פון דער שול, אָדער פון גימנאזיע, אויף וואַקאַציע אהיים, האָט זיך געוויס אָנגעשפּירט דאָרטען, וואו מע לערענט, געוויס אָנגעטאַנצט און אָנגעהולעט, געוויס אָנגעלאָפען זיך און געוויס אָנגעשטיפט זיך מיט די חברים דורכ׳ן יאָהר — עס קאָן זיין מעהר געשטיפט, ווי געלערענט. דאָס אידישע חדר־יונגעל — דער האָט נעבאָך דאָס גאַנצע יאָהר געהאָרעווט, געזעסן ביז שפּעט אין דער נאכט און געלערענט — געלערענט, געלערענט און געלערענט. און מיט א מאָל — בין־הזמנים! אָנדערהאלבען חדשים דורכאיינאנד, פון חצי אלול ביז סוף תשרי, וועט מען נישט געהן אין חדר — וואָס קאָן זיין א גרעסערער יום־טוב? און דערצו געהען נאָך די יום־טובים אויך: ימים נוראים! סופות! שמחת־תורה! און דאָס אלסרינג אינאיינעם געגומען — אויף א ניי אָרט, אין דער גרויסער שטאָדט, אין פּערעיאסלאַוו!

קודם פל באדארף מען אנקומען די שטאדט. חברה האבען זי נאך כמעט נארניט געזעהען. אחוץ ווי ביי דער מוהמע חנה׳ן און ביי׳ם פעטער פינין און אחוץ ווי אין נרויסען בית־מדרש, אין אלטען בית־מדרש און אין דער קאלטער שוהל, דארט וואו צאלי דער חזן דאוונט, זענען די וואראנקאווער קינדער כמעט אין ערניץ נישט געווען. נאך פארהאן נענוג נאסען און נענוג ערטער. פארהאן די „אלטיצע", און פארהאן די „טרוביילא" (טייכען אזעלכע), און פארהאן די לאנגע בריק. און וואו זענען די „פידוואַרקעס", וואס אויף יענער זייט בריק? די „פידוואַרקעס" — דאס איז א באוונדערער מין שטאדט, וואס געהערט פון דעסטוועגען צו פערע־יאסלאוו. „ארנאלד פון די פידוואַרקעס" שטאמט פון דארט. ארנאלד קומט אפט אריין צו נחום ראבינאוויטשען א ביסעל פאר־ברענגען, רעדען פונ׳ם רמב״ם און פונ׳ם כוזרי און פון ברוך שפינאזא און פון משה מענדעלסאן און פון נאך אזעלכע גרויסע מענטשען, וועלכע שלום האט ניט געקאנט זיך אננערענקען, חוץ איינעם מיט׳ן נאמען דרעפער — דער האט זיך איינגעפונדעוועט ביי איהם אין זכרון: דרע־פער... „ארנאלד איז שטארק געלערענט. — זאגט אויף איהם דער טאטע נחום, וואס האלט פון איהם איין עולם ומלואו. — ארנאלד זאל ניט זיין קיין איד, וואלט ער געקאנט זיין א פראקוראר". פאר וואס עפנים א פראקוראר? און פאר וואס זאל א איד ניט קאנען זיין? — דאס האט נאך שלום נישט געקאנט פארשטעהן. פון אנטיסעמיטיזם האט ער געוואוסט נאר איין זאך: ה י נ ט. דורך זיין אייגענעם ערפאהרען. אין וואראנקא האבען שקצימ׳לעך אננעריצט אויף איהם הינט, וואס האבען איהם אוועק־געלאגט און צעבייסען, איבערגעלאזט א סימן ביז צו היינטיגען טאג.

אט דעם „ארנאלד פון די פידוואַרקעס" האט דער עלד פון דער דאזיגער ביאגראפיע א סך צו פארדאנקען אין זיין שפעטער־דיגען שטודירען, און מיר וועלען זיך דעריבער מיט איהם נאך באגעגענען. דערווייל איז בין־הזמנים און ערב יום־טוב. צייט צו שליסען באקאנטשאפט מיט נייע חברים און גלאט יונגלעך.

פון די חשובֿע בעל־הבתישע יונגלעך פארנעמען דעם אויבענאן משה'ל יצחק־ביגדור'ס, א בחור'על א גוטן, איין אויסגעצוואָגענס, מיט איין אלפאנאוועט קאפאטקעלע, און א גדלן א יונג, וואָס טעט שטעהט איהם ניט אָן מיט זיך אליין צו רעדען — און איז גערעכט. ערשטענס, האָט זיין טאטע יצחק־ביגדור איין אייגענע שטוב מיט א ווייסען גאנזן. היינט איז דאָ ביי דעם יצחק־ביגדור'ן זייגערס אין שטוב מיט זייגערלעך אהן א צאהל און אהן א שיעור. אז עס קומט זייגער צוועלף און די זייגערס הויבען־אָן שלאָגען, קאָן מען פארטויבט ווערען. אליין איז דער יצחק־ביגדור א איד, וואָס לאָדט זיך מיט דער גאנצער וועלט און האָט אויגען פון א גזלן. אלע יונגלעך פון בית־המדרש ציטערען פאר זיין קוס.

דער צווייטער נאָך משה'לען נעהט זיאמע קאָרעצקי — א יונגעל פון די גאָר גרויסע שקצים, א ביסעל א סאָטולעוואָטער, נישט מיט יעדען איז ער א מחותן און נישט יעדער איז מיט איהם א מחותן, וואָרום זיין טאטע איז א „גלוח" מיט איין אונטער־געשאָרענער באָרד, איין אדוואָקאט אין פעטערבורג, און טראָגט מאָרגע ברילען אויף דער נאָז, וואָס מע רופט זיי „פענצנע". אָט דער זיאמע האָט אויסגעלעהרענט די גאנצע שטאָדט קינדער שווימען, באָדען זיך, גליטשען זיך אויפ'ן אייז און נאָך א סך זאכען, וואָס ניט אלע אידישע קינדער קענען עס.

נאָך זיאמען נעהט ישראלי בענדיצקי'ס זוהנדעל, א בלייכער און א ציטעריגער, חייטעל רודערמאן — א מלמד'ס א יונגעל מיט גראָבע פיסקעס, אברהמעל זאלאָטושקין — א שווארצער, ווי איין אראפ, די מערפערטס און די ליפסקים — אפגעפוצטע בנימ'לעך מיט אויסגעווענדטע שטיוועלעך. מיט די האָט מען באדארפט האָבען א זכיה צו רעדען, וואָרום ווער פארמאָגט אזעלכע אויס־געווענדטע שטיוועלעך אין דערוואָכען? נאָך זיי נעהען די קאנאוורלעך — קינדער מזיקים, וואָס האָבען צו טהון מיט הינט, מוטשען קעץ. מיט די אלע וויל שלום זיך ניט חבר'ן. ער האָט

בעסער ליעב זיך חבר'ען מיט אזעלכע יונגלעך, ווי מאטעל סריבנע, א בחור'ע מיט לאנגע פאה'לעך, וואס שפיעלט אויפ'ן פיעדעל, אדער אלי דאדי'ס — א יונגע א ברען, וואס האלט אין איין לאכען, און נאך אזעלכע. מיט זיי דאוועט ער אין איין בית־המדרש, קוקט מען אין איין מחזור אריין, מאכט מען אינאיינעם „שטוקעם": מע קרימט־איבער רפאל דעם שמש, ווי ער קוקט מיט'ן אויגעל און זינגט: „אכצעהן גילדוין אום כהן!" וואוע קאראצקין, ווי ער פייפט מיט דער נאז. בעני קאנאווער, ווי ער עסט טאבעקע. יצחק־ביגדור, ווי ער מאכט מיט די פליייצעם. שלום ווילענסקי, ווי ער גלעט זיך דאס בערדעל און קאכיקעט מיט דער נאז. ס'איז דא, ברוך השם, וועמען נאכצומאכען. ס'איז געניג גרמיזא דער מלמד, ווי אזוי ער לייענט אין דער תורה. איהם האט שלום נחום ראבינאוויטש'עס געשטודיערט צוויי שבתים פסדר, ווי אזוי גרמיזא דער מלמד צעשאקעלט זיך אויף איין פוס, דער־נאך פארקרימט ער דאס געשטופעלטע פנים, שטעלט־ארויס די געלע צייהן, ציהט־אויס דעם לאנגען האלז, טהוט א פיהר מיט דער שפיצעכיגער נאז אין דער לופטען ארויף און אראפ און לאזט־ארויס מיט א משונה־מאדנע גארגעל־שטימע: „ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע..." מע קאן שטארבען פאר געלעכטער! אלע די, וואס האבען געהערט שלומ'ען נאכמאכען גרמיזא'ן, ווי ער לייענט, האבען געשווארען, אז ס'איז גרמיזא מיט די ביינער! נאר גרמיזא אליין, אז ער איז געוואוירע געווארען, אז ער מאכט איהם נאך, איז ער געווען ניט צופריעדען. ער האט זיך ניט גע־פוילט און איז אוועק צו נחום ראבינאוויטשען אהיים און האט איהם דערצעהלט די גאנצע מעשה, אז ער, גרמיזא, האט געהערט זאגען, אז ביי רב נחומ'ען איז דא א יונגעל, וואס מאכט איהם נאך, ווי אזוי ער לייענט אין דער תורה. דאס האט אנגענעמאכט א שטיקעל הארמידער. נחום האט איהם צוגעזאגט, אז ער וועט מאכען א „ספראווקע", לאזען נאר די קינדער קומען אהיים. די

קינדער זענען געקומען אהיים, און מע האָט זיך צו זיי א נעם נעגעבען. דער טאטע האָט געטראָפען, אז דאָס דאָרף זיין שלום'ס ארבייט.

— קום נאָר אהער, שלום. זאָג נאָר, ווי אזוי מאכסט דו דאָס נאָך גרמיזא דעם מלמד, ווי ער לייענט אין דער תורה?

— ווי אזוי איך מאך איהם נאָך? אָט ווי אזוי.

און שלום האָט זיך נישט געפוילט און האָט זיך צעשאקעלט אויף איין פוס, פארקרימט דאָס פנים, ווי גרמיזא, ארויסגעשטעלט די צייהן, אויסגעצויגען דעם האלז, א פיהר געגעבען מיט דער נאָז אין דער לופטען ארויף און אראָפּ און אָנגעהויבען אויף א משונה־מאָרנע גאָרגעל־שטימע: „ראה נתתי לפניך היום את החיים..."

שלום האָט נאָך קיינמאָל נישט געזעהען דעם טאטען אזוי לאכען, ווי ער האָט געלאכט יענעם טאָג. ער האָט נאָרניט געקאָנט קומען צו זיך. און אז ער האָט זיך אויסגעלאכט און אויסגעהוסט און אויסגעוויישט די אויגען, האָט ער זיך אָנגערופען צו אלע קינדער:

— זעהט איהר, וואָס בין־הזמנים מאכט? מע געהט ארום פוסטעפאָס, עס ליגט אין זינען דער רוח ווייסט וואָס, נאָכמאכען גרמיזא דעם מלמד, ווי ער לייענט אין דער תורה (דאָ האָט דער טאטע נישט געקאָנט איינהאלטען זיך און האָט באהאלטען דאָס לאכענדיגע פנים אין דער פעטשייע). אם ירצה השם, באלד נאָך סוכות נעם איך צו צו אייך א רבין, און איהר'ט אָנהויבען געהן אין חדר ארײן. אויס בין־הזמנים!

וויבאלד אז יא אויס בין־הזמנים, באדארף מען דאָך טאקי געבען א לעב־אונטער, ווי עס געהער צו זיין!

און חברה האָבען גענומען אויסנוצען זייער פרייהייט אויפ'ן סאמע בריייטסטען אופן, זיך באקאנט מיט וואו ערגיץ א זלידני א יונגע, נישט איבערגעקליבען, מיט יערען געשלאָסען חבר'שאפט, געהולעט ווי די דעקרוטען, איידער מע גיט זיי אפּ אין דער

דיענסט. די וואראנקאווער יונגלעך האבען באוויזען די פערע־ יאסלאווער יונגלעך, אז חאטש זיי זענען פון א קליין שטעדטל, פון דעסטוועגען וויסען זיי א סך זאכען אזעלכע, וואס די פערע־ יאסלאווער יונגלעך וויסען זיי ניט. למשל, זיי וויסען ניט, אז צו יערען נאמען קאן מען צוזעצען א נראם, נעמט וואס פאר א נאמען איהר ווילט. אשטייגער: „מאטל" — מאטל קאפאטל, דרומען דראטל, יוסף סאטל, ארץ כנאטל. „לייבל" — לייבל קאפייבל, דרומען דרייבל, יוסף סייבל, ארץ כנייבל. „יאנ־ קל" — יאנסל קאפאנקל, דרומען דראנקל, יוסף סאנקל, ארץ כנאנקל. און אזוי איטליכען, אויף וואס פאר א נאמען איהר ווילט.

היינט וויסען ניט די שטאדטישע קינדער פון תשרק־לשון, דאס הייסט, פון רעדען פארקהרט. צום ביישפיעל: „טא דוסס־ פאח א שטאפ" — הייסט דאס: „אט האפסט דו א פאטש". „אן ריד א גייף" — „נא דיר א פייג". מיט צוגעמאכטע אויגען האט שלום נעקאנט אווערקערדען אויף דעם לשון א שעה כסדר. ס׳איז דאך א מחיה נפשות — מע קאן אזוי אווערקערדען פון וועמען איהר ווילט, יענעם אין די אויגען, און יענער זאל ניט וויסען, ווער ס׳האט איהם נעשלייערט. היינט וואס זענען דאס פאר יונגלעך, די פערעיאסלאווער, אז זיי לאזען־דורך א גלח פארבייגעהן, גלייך ווי א גלייכען מענטשען, און זאגען איהם קיין ווארט אפילו? ניין, די וואראנקאווער יונגלעך זענען ניט אזעלכע נאראנים. זיי וועלען ניט דורכלאזען קיין גלח גלאט אווי. אלע יונגלעך, וויפיעל זיי זאלען ניט זיין, וועלען זיי זיך אויסשטעלען דעם גלח פון הינטען און וועלען זינגען אויף א קול מיט א ניגון: „גלח־צאפ, א רוח אין דיין קאפ! מיר א ברויט, דיר א טוידט! מיר א וואגען, דיך באגראבען! מיר א שליטען, דיך באשיטען!" די פערעיאסלאווער יונגלעך זאגען, אז דא, אין פערעיאסלאוו, טאר מען פאר א גלח אזעלכעס ניט זינגען, ווארום מע קאן חאפען א מיאום׳ען פסק. נאט אייך נאך א נייעס! נאר מורא האבען פאר א גלח! ס׳איז

ניט נוט, אז א גלח געהט־אײבער דעם וועג — דאָס יא. אָבער מורא האָבען? — פּערעיאסלאוו איז טאקי א גרויסע שטאָרט און א שענע — וואָס איז דאָ צו רעדען? — דאָרט, אין וואָרשאָנקא, איז אָבער געווען פּרייליכער, אז ס'איז געקומען בין־הזמנים. אזוי האָבען זיך געטראכט די וואָרשאָנקאָווער סינדער און האָבען געוואָלט פון דעסטוועגען, אז אָט די טעג פון בין־הזמנים דאָ אין פּערע־יאסלאוו זאָלען זיך נאָך ציהען און ציהען.

28

מלמדים און לעהרערס

רב אהרן חאראראוועך — א מלמד א בעל־מגזם. — א נאנצע סעריע פון מלמדים. — מאניש דער מלמד מיט ז „בויגדעל". — די תלמידים חאפען א קערטעל איז חדר.

די טעג פון בין־הזמנים זענען נאָך ניט אוועקגענאנגען, די ימים־טובים זענען נאָך געווען פאָראויס, און נחום ראבינאָוויטש האָט שוין געפיהרט אונטערהאנדלונגען וועגען א מלמד פאר די קינדער. מלמדים זענען געווען עטליכע. ערשטענס, טאקי דער אויבענדערמאנטער גרמיזא, וואָס לייענט אזוי שען אין דער תורה. נאָך איהם איז געגאנגען רב אהרן חאראראוועך, זהר א וואויל־ער מלמד, נאָר א מאדנער בעל־מגזם. ער האָט ליעב צו דערצעהלען מעשיות פאר זיינע תלמידים, משונה־וויל־דע מעשיות פון פאר־צייטען. למשל, א מעשה פון זיין זיידען, וואָס איז געווען א גבר און האָט ניט מורא געהאט פאר קיינעם. איינמאל איז דער זיידע זיינער געפאָהרען ווינטער ביינאכט פארבייא א וואלד, זענען ארויס־געלאָפען פון וואלד צוועלף הונגעריגע וועלף — און דאוואי לויפען נאכ'ן שליטען. אז זיין זיידע חאפט זיך ניט אראָפּ, נעמט די וועלף, שטעקט זיי אריין די האנט אין מויל אריין און קעהרט זיי איבער אלע צוועלף אויף דער לינקער זייט!

און נאָך א מעשה פון זיין זיידען, ווי אזוי ער האָט איינמאל אָפּגעראטעוועט די גאנצע שטאָדט פון איין אומגליק. גויים האָבען

זיך צונויפנעקלויבען איינמאל אין א זונטאג אויף א יאריד, האבען זיך גוט אנגע'שיפור'ט און דאוואי שלאגען אידען. איז זיך מיישב זיין זיידע, ער האט געהאלטען סאמע אין מיטען דאונען, ווערפט ער אראפ פון זיך דעם טלית ותפלין, קלויבט־אויס דעם גרעסטען פון אלע גויים, איוואן פאפערילע האט מען איהם גערופען, און נעמט איהם אן מיט ביידע הענט פאר די פיס, און דאוואי שלאגען מיט איוואנען איבער גויישע קעפ. האבען די גויים אנגעהויבען פאלען, זענען זיי געפאלען אזוי ווי פליענען. און אז ער האט אויסגעלעגט אלע גויים ביז איינעם, האט ער איוואנען אפגעלאזט און געזאגט צו איהם: „אציינד קאנסט דו געהן אהיים, און איך וועל געהן דאונען"...

א חוץ וואס זיין זיידע איז געווען א גבר, איז ער נאך געווען א צעטראגענע בריאה, זאל נאט שומר ומציל זיין! ער, אז ער פלעגט זיך פארטראכטען — אזוי דערצעהלט רב אהרן חאדאראווער אויף זיין זיידען — איז געווען מיט ספנת־נפשות! איינמאל איז ער ארומגענגענגען איבער'ן שטוב א פארטראכטער, ארומגענגענגען, ארומגענגענגען און ארומגענגענגען. ער טהוט א קוק — ער שטעהט אויפ'ן טיש!...

אט אזא מין מלמד איז דאס געווען רב אהרן חאדאראווער. נאך איהם זענען געגאנגען א גאנצע סעריע מלמדים, ווי רב יהושע דער מלמד, מאיר־הערש דער מלמד, יקיר־שמחה דער מלמד, און דער קאידענאווער מלמד, און מענדעל דער גראבער. האט אבער יעדער פון זיי געהאט זיין חסרון: האט ער געפעלט לערנען — איז ער נישט געווען קיין בעל־תנ"ך; איז ער געווען א בעל־תנ"ך — האט ער נישט געפעלט לערנען. פון אלע מלמדים וואלט מענדעל דער גראבער געווען דער בעסטער מלמד, ער זאל ניט האבען דעם חסרון, וואס ער שלאגט זיך. קינדער, אז מע דערמאנט זיי דעם נאמען „מענדעל דער גראבער", ציטערען זיי. מאהלט אייך, מאניש דער מלמד שלאגט זיך אויך, נאר מיט א גאנג. יענער, מענדעל דער גראבער, קאן הרג'ענען אויף טוידט. דערפאר אבער ווי אזוי

לערענט ער! איינעם פון די צוויי, האָט נר ־ צוגעזאָגט די קינדער, אז ער וועט, אם ירצה השם, דיננען.

זענען זיי שוין באַוואָהרענט, הייסט עס, מיט א מלמד. איצט בלייבט־איבער שרייבען. וואו וועלען די קינדער לערנען שרייבען? וואָם אָנבאַלאַנגט אידיש, האָבען זיי ביי׳ם וואָראָנקאָווער רב זרח׳־לען שוין אויסגעלערענט זיך שרייבען. וואָם טהוט מען אָבער מיט רוסיש? האָט אפילו א גוטער פריינט, ארנאָלד פון די פידוואָרקעס, וואָם איז שוין דערמאָנט געוואָרען אויבען, געגעבען איין עצה, מע זאָל די קינדער אוועקפיהרען גלייך אין דער „יעווריייסקע אוטשי־לישטשע", וועט קאָסטען וואָלוועל און ס׳וועט זיין גוט. האָט דערהערט די באָבע מינדי און האָט געשוואוירען, אז כּל זמן זי לעבט, וועלען איהרע איניקלעך זיין אידען — און עס האָט נישט געהאָלפען קיין שטע־ישראל. איז געוואָרען א רער וועגען לעהרערס. נח בוסעל איז א גוטער לעהרער, איז ער א בעל־עגלה׳ס איין איידעם. איצי דער שרייבער, וואָם לערענט בריעפענשטעלער, האָט א שענע האַנט, איז ער שוואך אין „לשון". אברהם דער שרייבער, טאקי איצי׳ס א ברודער, איז שוואך אין ביידע זאכען. וואָם טהוט מען? איז געבליבען מאַניש דער מלמד. דאָם איז א איר מיט אלע מעלות: ער איז א בעל־תּנ״ך, קען דקדוק, פאר־שטעהט א בלאָט גמרא און שרייבט רוסיש, אז עס לאָזט זיך אויס די וועלט! אמת, ער ווייסט ניט וואָס ער שרייבט, און אז ער שרייבט, איז דאָם נישט על־פּי גראַמאַטיקע — מאכט נישט אוים. די קינדער זענען נאָך צו יונג, זיי זאָלען קענען גראַמאַטיקע. לאָזען זיי פריהער קענען דקדוק — דאָם איז בילכער. אי וואָם מאַניש דער מלמד שלאָגט זיך? לאָזען די קינדער נאָר וועלען לערנען, וועט מען זיי ניט שלאָגען. שלאָגט דען א רבי אומזיסט? והראיה: די קינדער האָבען דאָם ארויסגעזעהען דערנאָכדעם בחוש. מאַניש האָט פיינט געהאט, ווי אנדערע מלמדים, שלאָגען אָדער שמייסען. ער האָט געהאט אינ׳ם גראָבען פינגער פון דער רעכטער האַנט א ביינדעל. מיט׳ן דאָזיגען ביינדעל, אז ער האָט זייך

דערלאנגט אין זייט אריין, אדער הינטען אין דער פלייצע, אדער אריינגעקוועטשט אייך אין שלייף אריין, האט איהר געקאנט דערזעהן דעם עלטער־זיידען פון יענער וועלט. אט אזא ביינדעל איז דאס נעווען! שלום האט זיך געפלייסט, ווי ווייט מעגליך, ער זאל דאס דאזיגע „ביינדעל" אויסמיידען. און עס וואלט איהם אפשר נעראטען, ווייל ער איז נעווען פון די, וואס האבען דאנערשטאג די גמרא נעווואוסט, אדער געמאכט זיך, אז זיי ווייסען. פון תנ"ך איז דאך אפגערעדט. ביי'ם שרייבען איז ער אויך נעווען נישקשה־דיג. דערפאר אבער, אז ס'איז נעקומען צו שקאצרריי — דא האט ער שוין נעמוזט פארזוכען דעם טעם פונ'ם „ביינדעל", וואס ליגט איהם נאך עד היום אין זפרון. נאר נישט דאס איז נעווען דער חסרון, וואס נחום ראבינאוויטש איז ניט נעווען צופריעדען מיט'ן מלמד מאניש. דער חסרון איז נעווען, וואס ס'האט זיך ארויס־באוויזען, אז מאניש הויבט ניט אן צו ווייסען, וואס דקדוק איז. אז מע האט איהם א פרעג נעגעבען: „רב מאניש, פאר וואס לערענט איהר ניט מיט די קינדער קיין דקדוק?" האט ער ענטפערט: „ווייס איך וואס, דקדוק, רקדוק, שמינדרעק בלע"ז!" — און האט זיך נאך אויסגעלאכט אויך. דאס האט נחום'ען שרעקליך פארדראסען, און אז ס'איז נעקומען צום צווייטען זמן, האט ער די קינדער פון מאנישען אפגענומען און אוועקגענעבען צו איין אנדער מלמד.

יענער איז שוין נעווען א „מדקדק", נעווואוסט דעם „מסלול" אויף אויסוועניג. האט ער אבער געהאט איין אנדער חסרון — ער האט ליעב געהאט זיך קהל'ען. אלע טאג האט ער געהאט וואס צו טהון: איז ניט קיין חתונה איז א ברית, איז ניט קיין ברית איז א פדיון־הבן, א בר־מצוה, א גט, אדער גלאט א פאר־לאזעניש, א בוררות, איין אויפלייכענים. נאר פאר וועמען ס'איז א חסרון און פאר וועמען א מעלה. פאר די קינדער איז דער רבי נעווען א מלאך פון גאט און דער חדר — א גן־עדן. מע האט געקאנט שפיעלען אין וואס פאר א שפיעל איהר ווילט, אפילו אין

קאָרטען, — ניט אין די וואָראָנקאָווער ל״א־קאָרטען! פע! נאָר טאקי אין אמת׳ע קאָרטען. און נעשפּיעלט האָט מען אין „טרי־ליסטיק", אָדער אין „סטאָרשי קאָזיר" — א שפּיעל, וואָס די ארעסטאַנטען שפּיעלען אין די טורמעס. די קאָרטען אליין זענען אויך געווען „ארעסטאַנטסקי" קאָרטען — שוואַרצע, פעטע, אָנ־גענשוואָלענע. פון דעסטוועגען האָט מען פּארשפּיעלט אלע אָנ־בייסענס מיט אלע מיטאָגס, און וואו ס׳איז געווען ערגיץ א פּאָר גראָשענס זענען זיי אריין אין די קאָרטען.

דאָס גאַנצע געלט האָבען אָפּגעוואונען די עלטערע בחורים, אזעלכע, ווי, למשל, זיאמע קאָרעצקי, א טשיקאַווע בחור׳ע, וואָס איז דערמאַנט אויבען. ער האָט ארויפּגעפּיהרט זיינע יונגע חברים אויף אלע גוטע זאכען. זיין פּרינציפּ איז באשטאַנען אין דריי פּלוס: 1) טאָטע־מאמע ניט פאָלגען; 2) דעם רבין פּיינט האָבען; 3) פּאָר גאָט קיין מורא ניט האָבען.

א מעלה האָבען געהאָט די גרויסע בחורים׳לעך, אז זיי האָבען אָפּגעוואונען דאָס געלט ביי די קליינע, האָבען זיי זיך נאָך נעריייצט און געמאַכט חוזק. אמת׳ע קאָרטענשפּיעלער טהוען דאָס נישט... פון דעסטוועגען דארף מען נישט מיינען, אז זיי איז דאָס נריינע אָנגעקומען. זיי אליין זענען אויך אויסגעשטאַנען גענוג צרות. ערשטענס, האָט מען געמוזט אונטערקויפען די רביצין, זי זאל ניט דערצעהלען דעם רבין, אז מע שפּיעלט אין קאָרטען. און צווייטענס, האָט דער רבי געהאָט א זוהן, פּייוועל, נאָר גערופען האָט מען איהם „ליפּ", מחמת ער האָט געהאָט א נראָבע ליפּ. האָט מען באַדארפט אָט די „ליפּ" קיכלען און חנפּה׳נען און אונטער־שמירען אמאל מיט אַיין אָנבייסען, אמאל מיט א נאשעריי, און מעהרסטענטייל מיט ניסלעך. די „ליפּ" האָט ליעב נעהאָט קנאקען ניסלעך. אָנקוקען, ווי די „ליפּ" קנאקט ניסלעך, האָט נע־שלאָגען צו דער נאל. ובפרט נאָך פּאָר פּרעמד געלט. נאָר וואָס זאל מען טהון? אז די „ליפּ" וועט דערצעהלען דעם רבין, אז די קינדער שפּיעלען אין קאָרטען, וועט זיין בעסער?

פון די אלע מלמדים און לעהרערס און פון די אלע לערנעכטסטען האָט נחום ראַבינאָוויטש געהאַט ווינציג נחת. אלע שבת האָט ער די קינדער פּארהערט און זיפצענדיג געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ. מעהר פון אלע קינדער האָט ער געטראָגען אויפ'ן קאָפּ דעם מיטעלסטען, דעם „בעל־תנ"ך". ער האָט, אפּנים, געוואַרט פון איהם א סך מעהר. „וואָס וועט זיין? — האָט ער געפרעגט. — וואָס וועט זיין דער תכלית? אָט־אָט, אקערשט ווי מע זעהט ניט, ווערסט דו בר־מצוה, און דו וועסט אפילו קיין צוויי ווערטער ניט קאָנען זאָגען!"... און ער האָט געגומען זוכען א ר ע כ ט ע ן גמרא־מלמד, און ער האָט איהם געפּאַקט.

29

דער גמרא־מלמד

משהדוד רודערמאן — א גמרא־מלמד. — זיין זוהן שמעון האלט ביי שמר'ען זיך. — די שטאדט ראטעוועט איהם ארויס פון מאנאס־טיר. — דער מעמער פיני קאכט זיך.

דאָס איז געווען א רבי א ליטוואק, מיט'ן נאָמען משהדוד רודערמאן, א איד א יאדישלעווער, איין איינגעהויקערטער, מיט געדיכטע שוואַרצע ברעמען, א גרויסער למדן, א שענער בעל־תּנ"ך און א מדקדק — מיט אלע מעלות. און דערצו נאָך א פרומער, איין אמת'ער יראַ־שמים. נעהט ריכט זיך, אז אויף דעם אידען וועט אויך זיין א פּגם, און נאָך וואָסער א פּגם! דער פּגם איז געווען דער, וואָס דעם דאָזיגען מלמד'ס זוהן לערענט אין דער „אויעזדנע". אין דער גאנצער שטאָדט זענען דעמאָלט געווען מעהר ניט ווי צוויי בחורים, וואָס האָבען געלערענט אין דער „אויעזדנע": משהדוד רודערמאן'ס זוהן, שמעון רודערמאן, א בחור, וואָס סע האָט זיך פריה אָננעהויבען אויסשיטען ביי איהם א שווארץ בערדעל, און טאַמאַרקין, דעם אַדוואָקאַט'ס זוהנדעל, חיים טאַמאַרקין, א בחור'על א קורצער און א גראָבער, מיט קלייניע אויגלעך און מיט אַיין אויסנעבויגענער נאָז, געטראָגען דאָס העמדעל איבער די הויזען, ווי א שיינעצעל, געשפּיעלט מיט די נוישע שקצים'לעך אין „מיאטש", קיינמאָל נישט געגאַנגען אין שוהל אריין, אחוץ יום־כּפּור, און שטילערהייט נערויכערט גראָבע „ציגייערען".

דאָס זענען געווען די פּיאָניערען, אַווי צו זאָגען, די ערשטע שוועלבעלעך פון דער השכלה אין דער שטאָדט פּערעיאַסלאַוו, די איינציגע צווויי אידישע קינדער צווישען עטלעכע הונדערט שקצים־לעך. די שקצים־לעך האָבען תחילת געקוקט אויף די צווויי „זשידע־ניאַטעס", ווי אויף חידושים, ווי אויף קינדער פון אַין אַנדער וועלט. דערנאָך האָבען זיי אַוועקגענעלעגט די „זשידעניאַטעס" אויף דער ערד אין מיטען הויף פון דער „אויעזדנע" און אָנגעשמירט זיי די ליפּען מיט חזיר. דערנאָך איז מען געוואָרען חבר, געשלאָסען ברודערשאַפט, נאָר נפש אַחת. גוויישע שקצים־לעך זענען נאָך דעמאָלט — אוי וועה! — געווען ריין פון מענטשענהאַס, נישט געוואוסט פון קיין אידענהעצעס, און דער ניפּט פון אַנטיסעמיטיזם האָט זיי נאָך נישט אָנגעריהרט. קוים האָט מען דעם „זשידיאָנאָק" אַוועקגענעלעגט, אָנגעשמירט די ליפּען מיט חזיר און דורכגעברָאָכען די ביינער, איז חאָטש ער איז א „הערשקאָ", פון דעסטוועגען איז ער א חברה־מאַן גלייך מיט אַלע...

דאָס אָפּגעבען נחום וועוויק'ס קינדער צו משה־דוד רודערמאַן איז ניט אָפּגענאָפּען גלאַט. דער פעטער פּיני, אַז ער איז געוואוירע געוואָרען, אַז זיין ברודער נחום האָט אָפּגענעבען די קינדער צו אַזא מלמד, וואָס האָט א זוהן אין דער „אויעזדנע", האָט ער גע־ארבייט מעשים. ער האָט גע'טענה'ט, אַז פון דער „אויעזדנע" איז איין טריט צו שמד. פּאַר וואָס?

— אָט אַזוי: אַז מיר'ן לעבען, וועלען מיר זעהען...

און כּך הוה. עס איז, אַפּנים, באַשערט געווען, אַז דער פעטער פּיני זאָל איצטיגם מאָל זיין א נביא. און אַזוי איז געווען די מעשה:

איינמאָל אין א שבת איז ארויס א קלאַנג אין שטאָדט, אַז די צווויי אידישע יונגלעך, וואָס לערנען זיך אין דער „אויעזדנע", שמעון רודערמאַן און חיים טאַמארקין, האָלטען ביי שמד'ען זיך! פּאַרשטעהט זיך, אַז קיינער האָט ניט געוואָלט גלויבען: „וויים

איך — וואָס? וועמען? וואָס א שטאָדט קאָן אויס־טראכטען!" נאָר אז מע קלינגט איז א חאָנג. שטעלט אייך פאָר, אז ס׳איז דעם זעלבען טאָג שבת פלוצים געוואָרען א געלויף, ווי אויף א שרפה. די גאנצע שטאָדט איז געלאָפען צום מאָנאסטיר. וואָס איז די מעשה? „די מעשה איז א שענע מעשה, נאָר א קורצע: איהר ווילט זעהען א שענס? געהט, זייט מוחל, צום מאָנאסטיר, וועט איהר אָנקוקען, ווי די צוויי חברה־לייט פון דער „אויעזדנע" האָבען זיך ארויפגעקלויבען גאנץ הויך אויפ׳ן שפּיץ קלויסטער, שטעהען דאָרטען אָהן היטלען און פרעסען ברויט, מיט חזיר באשמירט, בפרהסיה, אלע זאלען זעהען!"...

די בהלה איז געווען אזוי גרויס, אז ס׳איז קיינעם נית אייַנ־געפאלען צו פרעגען: ווי איז דאָס מעגליך צו זעהען פון אונטען ארויף, אויף אזא הויכען מאָנאסטיר, מיט וואָס דאָס ברויט איז באשמירט: מיט חזיר? מיט פוטער? אָדער מיט האָניג?... די גאנצע שטאָדט איז געגאנגען חאָראָקס. די וועלט האָט זיך געוויעגט: „מילא, אויף טאמארקינ׳ס זוהנדעל איז האָטש קיין חידוש נית — זיין פאָטער, דער אלטער טאמארקין, איז אליין א טריפניאק, א איד א „זאקאָניק", א שרייבער פון „פּראָשענייעס", און זיין זוהנדעל חיים איז געווען, זאגט מען, א גוי נאָך ביי דער מאמען אין בויך. אָבער משה־דוד רודערמאן? א איד א יראַ־שמים און א מלמד! דער בעסטער מלמד אין שטאָדט! ווי קאָן מען עס דערלאָזען אזא זאך?"

לאָזט זיך אויס, אז ס׳זענען דאָ אידען, וואָס האָבען געוואוסט פריהער, אז ס׳וועט אזוי זיין. פון וואַנען האָבען זיי דאָס נע־וואוסט? זיי האָבען דאָס פאַרשטאַנען מיט׳ן שכל, אז מע טאָר נית געהן מיט א קינד צופיעל מיט סטורדעס. „ממה נפשך — האָט איהר אוועקגענעבען אייערע קינדער אין דער „אויעזדנע", דאָס הייסט, איהר זענט מספּים, זיי זאלען זיין גויים, דאַרפט איהר נית פאַרערען פון זיי, אז זיי זאלען מראָגען ארבע־כּנפות׳ען; אָדער אז עס האָט זיך געמאכט, זיי האָבען דורכגעלאָזט א מנחה, באַדאַרף

מען אָפּווישען די ליפּען און נישט צעברעכען אויף זיי קיין שטעקען און ניט שלאָגען, ווי מע שלאָגט א הונט"...

אזוי האָבען נע'טענה'ט בכבוד'ע בעלי־בתים, און מע האָט צונויפגענומען מענטשען, און מע האָט זיך איין עצה געהאַלטען, וואָס טהוט מען? ווי אזוי ראַטעוועט מען ארוים צוויי אידישע קינדער פון דער שמד? מע האָט איינגעלעגט די וועלט, נעוועקט זכות־אָבות, אויפגערודערט „נאַטשאַלסטוואָ"... פּארשטעהט זיך, אז מעהר פון אלע האָט נעארבייט דער פּעטער פּיני. דער האָט פּארקאַטשעט די ארבעל, צעלאָזט די שענע באָרד, ארומגעלאָפען דעם גאַנצען טאָג א פּארשוויצטער, נישט נענעסען, נישט נע־מרונקען — ניז, דאַנקען גאָט, ס'איז אָפּגענאַלטען. מע האָט די צוויי חברה־לייט ארויסגענומען פון מאַנאַסטיר.

דער שפּיץ איז נעווען: אייגער פון זיי, חיים טאַמארקין — דער האָט זיך טאקי נע'שמד'ט שפּעטער מיט עטליכע יאָהר, און שמעון רודערמאַן האָט מען צוועקגעשיקט קיין זשיטאָמיר, אריינ־נענעבען דעם פּיינעם בחור אין דער ראַבינער־שול, אויף „קאַזיאַנע שטשאָט", און ער האָט מיט נאָט'ס הילף ניט נאָר געענדיגט אויף ראַבינער, נאָר טאקי נעווען נאָכדעם ראַבינער, און דוקא ניט ווייט פון פּערעיאַסלאַוו — אין לובען.

— נו? ווער איז נעווען נערעכט? צוציגד וועסט דו שוין דייגע קינדער, צו גאָט א האָפענונג, אָפּנעמען פונ'ם דאָזיגען מלמד?

אזוי האָט דער פּעטער פּיני געזאָגט צו זיין ברודער נחום, צופּריעדען פון אלע זייטען: ערשטענס, וואָס ס'איז איהם נע־ראַטען ארויסצונעמען צוויי אידישע קינדער פון דער שמד; צווייטענס, וואָס זיין ברודער'ס קינדער וועלען שוין ניט לערנען ביי א מלמד, וואָס קען דקדוק און האָט א זוהן אין דער „אויעזדנע"; און דריטענס, וואָס זיינע וועלטער זענען מקוים געוואָרען, אז א אידיש קינד לערענט אין די שקאַלעם, איז ער מוכן ומזומן צו דער שמד...

האָט אָבער דער פּעטער פּיני איצטיגם מאָל געהאָט א ביטערען טעות: זיין ברודער נחום האָט זיך פּאר'עקשנ'ט און בשום אופן ניט געוואָלט אָפּנעמען זיינע קינדער פון אזא גוטען מלמד.

— וואָס האָב איך צו איהם? ניט גענוג יענער האָט געהאָט אזוי פיעל עגמת־נפש מיט אזא בזיון, זאָל מען לאָזען א אידען א מלמד אין מיטען זמן אהן ברויט?

דער פּעטער פּיני האָט אויסגעהערט דעם ברודער מיט א ביטער שמייכעלע, ווי אייגער רעדט: „הלואי זאָל איך ליגטן זאָגען, נאָר דו פיהרסט די קינדער אויף א גוטען דרך"... דערנאָר איז ער אויפגעשטאַנען, נענעבּטן א קוש די מזוזה און איז אוועק א ברונז'ער.

30

דער אמאליגער „חדר"

א בילד פון'ם אמאליגען „חדר". — די תלמידים העלפען דעם רבין און דער רביצין ביי דער ארבייט. — דער רבי מאכט ברכה. — זייז מוסר זאגען ברענגט צו נייע זינד.

ניין, מע האט די קינדער פון דעם פארפלעקטען, נאר געראטענעם מלמד רודערמאן נ י ש ט אפגענומען. אדרבה, זיי זענען פארבליבען ביי איהם אויך אויפ'ן אנדערען זמן און אויפ'ן דריטען זמן — און אלע זענען געווען צופריעדען: דער רבי פון זיינע תלמידים, די תלמידים פון זייער רבין און דער טאטע — פון די תלמידים מיט'ן רבין.

מעהר פון אלעמען זענען געווען צופריעדען די תלמידים. נאט האט זיי צוגעשיקט א רבין, וואס שלאגט זיך ניט, לגמרי ניט. ער וויסט נארניט וואס הייסט שלאגען זיך. סיידען אמאל, אז א יונגעל האט שוין שטארק דעקוטשעט, אדער ניט געוואלט דאוונען, אדער ער האט געהאט אזא פארשטאפטען קאפ, חאטש „פלעקער טעסטען", — דעמאלט איז שוין דער רבי רודערמאן ארויס פון די כלים, אוועקגעלעגט דעם בחור אויפ'ן בענקעל, אראפגענומען די פליסענע ווייכע יארמעלקע פונ'ם קאפ, פון דער גרינג אפגעפיצקעט — און גאה!

נאך א מעלה האט געהאט רודערמאן דער מלמד — ער האט געהאלטען א „זשארנע", אזא מאשין אויף צו „רייסען" גרויפען.

די מאשין האָט נעהאט א ראָד מיט א הענטל, און פון אויבען איז געלעגען מיט׳ן פנים אראָפּ א זאק מיט רעטשקע. פונ׳ם דרעהען די ראָד האָבען זיך די רעטשקע פאוואָלינקע געשאָטען אין יאשטשיק אריין, פונ׳ם יאשטשיק זענען זיי פאוואָלינקע געפאלען אויפ׳ן שטיין, דער שטיין האָט זיי פאוואָלינקע געריבען, אפּגעשיילט די שאָלעכץ און געמאכט פון די רעטשקע — גרויפען. אָט דאָס האָט געהייסען א „זשארנע".

פארשטעהט זיך, אז דער גאנצער אנטיק פון דער „זשארנע" איז געלעגען אינ׳ם דרעהען. וואָס מעהר מע דרעהט, מעהר שיטען זיך גרויפען. און בעלנים אויף דרעהען זענען געווען א סך, כּמעט אלע תּלמידים. יעדער וויל קומען צו הילף דעם רבין משה־דוד, וואָס קאָן נישט לעבען פון מלמדות אליין און מוז נעבאָך אָנ־קומען צו זייטיגע פרנסות: ער רייסט גרויפען, זי באקט לעקאך. ביי׳ם לעקאך באקען, מיינט איהר, איז שוין גאָר נישטא וואָס צו טהון? ס׳איז א סך דא וואָס צו טהון! און דא קאָנען אויך די קינדער צוהעלפען. ניט אזוי ביי׳ם באקען, ווי ביי׳ם „אויספאטשען". קאָרענעם האָניג־לעקאך באראף מען פאטשען, לאנג פאטשען, מיט ביידע הענט, ביז ער ציהט זיך, ווי א האָניג־טייג קאָן זיך ציהען. און וועך נאָך קאָן אזוי פאטשען, ווי א חדר־יונגעל? בעלנים פאטשערס צווישען די חדר־יונגלעך זענען דא אזוי פיעל, אז מע שלאָגט זיך אוש פאר׳ן פאטשען. יעדער וויל פריהער.

דער לעזער באראף זיך נישט וואונדערען, וואָס איז דאָס פאר איין עובדה — תּלמידים זאלען „רייסען" גרויפען, „פאטשען" לעקאכער! למאי ביי די וואראנקאָווער מלמדים האָבען זיי גע־טהאָן א סך גרעפערע ארבייט? למשל, ביי׳ם רבין רב זרח׳ל׳ס און ביי אנדערע מלמדים האָבען נחום וועוויק׳ס קינדער נאנץ פיין נעשמירט די ערד אויף שבת, פארלעכווייז ארויסגעטראָגען די פאָמעניצע, איינציגווייז געבראכט צו טראָגען וואָסער פונ׳ם גוויישען ברונען, און על־פי גורל נעניאָנטשעט זיך מיט׳ן קינד אויך. פון

נעהן מיט איין עוף צום שוחט שמועסט מען ניט. עס איז נעווען א כבוד פאר די קינדער העלפען דער רביצין אפּפּליקען דאס עוף. אבי איין ארבייט, אבי ניט נעלערנט. ערנער פון אלע ארבייט איז נעווען דאס לערנען, דאס לערנען אין חדר. דא וועט, דאכט מיר, זיין דאס אָרט אפּצומאהלען דעם חדר, ווי ער האט אויס־נעזעהען אין יענע צייטען, בכדי די קומענדיגע דורות, וואס וועלען זיך אינטערעסירען מיט'ן אמאליגען אידישען לעבען פאר די אויגען.

א קליין גוויש שטיבעל אויף היהנערשע פיסלעך, מיט שטרוי נעדעקט, אמאל א ביסלע איינגעבויגען אויף א זייט, און אמאל אהן א דאך, ווי אהן א היטעל. איין פענסטערעל, און אז א סך — איז צוויי. די ארויסגעזעצטע טאפלי איז אדער פארקלעפט מיט א פאפּיער, אדער פארשטעקט מיט א קאפּענקישעלע. די ערד איז א „נעוואלקעווטע", באשמירט מיט לעהם, און אויף שבת און יום־טוב — באשאטען מיט זאמד. א גרויסען טייל פונ'ם חדר פארנעמט דער אויוון מיט'ן אויפ'ן־אויוון און מיט דער „לע־זשאנקע". אויף דער לעזשאנקע שלאפט דער רבי, און אויפ'ן אויוון — זיינע קינדער. ביי דער וואנט שטעהט א בעט — דער רביצינ'ס בעט — מיט א סך קישענס צוקאפּענם און קליניטשקע קישעלעך כמעט ביז דער סטעלי. דארט אויפ'ן בעט, אויף א וויסען ליילעך, ליגט אמאל א בלאט לאקשען, אמאל קיכלעך און בייגעל (אויב די רביצין פארנעמט זיך מיט בעקעריי), און אמאל א קינד (אויב ס'איז געפעהרליך קראנק). אונטער'ן אויוון א „פאדפּיטשניק" (אין דער ליטא רופט מען עס „קאטוך"). דארט האדעווט מען עופות, געווויינליך אויף פרנסה. ביי דער קרומער מעובערת'ער וואנט — א שאפע אויף האלטען ברויט, קריגלעך און טעפלעך. אויף דער שאפע — דאס אייזערנע געפעס, א זיפ, א דערקאטש, א ריבאייזען וכדומה אזעלכע כלים. פון פארענט, סאמע ביי'ם אריינגאנג, קאטשערעס מיט לאפעטעס, און א גרויסע פאמעניצע תמיד פול, און א צובער א הילצערנער, וואס רינט,

אויף וואסער האלטען, און א האנטוך, וואס איז תמיד נאס, אויף די הענט אפצוווישען. און אין מיטען שטוב א לאנגער טיש מיט צוויי לאנגע בענק. — דאס איז, אייגענטליך, דער חדר, די שול, וואו דער רבי שטודיערט מיט זיינע תלמידים. אלע, סאי דער רבי, סאי די תלמידים, שרייען. דער רביצינ'ס קינדער, וואס שפילען זיך אוף'ן אוועזן, שרייען. די רביצין, וואס פארעט זיך ביי דער „קיך", שרייט אויף איהרע קינדער, למאי זיי שרייען. די עופות, וואס אונטער'ן פארפיטשניק, קוואקען: דאס האט די קאץ ארויפ־געשפרונגען פון דער לעזשאנקע, א שטילינקע, א רוהינע, א גלא־טינקע, זיך אריינגעחאפט אונטער'ן פארפיטשניק און ספאלאשעט די עופות, ניט געדאכט זאל זי ווערן!

אט אזוי האט אויסגעזעהען דער אמאליגער וואראנקאווער חדר. ניט פיעל שענער האט אויסגעזעהען דער חדר אין דער גרויסער שטאדט, אין פערציאסלאווי. דער פערציאסלאווער רבי האט, גלייך ווי דער וואראנקאווער, געקנעלט מיט זיינע תלמידים, זיצענדיג ווינטער אין א וואטאווען חאלאט מיט א פלוסענער יארמעלקע, און זומער אין איין ארבע־כנפות, אין א העמד מיט ברייטע ארבעל. ווינטער נאכ'ן שלאף האט ער געטרונקען, אנ־שטאט טיי, „ליפעווע צוויט", און זומער — קאלט וואסער פון א הילצערן קווערטעל, דורכגעזייט דורך איינעם פון די ברייטע ארבעל פונ'ם העמד, געמאכט דערויף פריהער מיט גרויס כוונה א ברכה „שהכל נהיה בדברו", און אלע תלמידים האבען איהם געענטפערט אמן. טאמער האט א יונגל געבראכט עפים א פרי, האט דער רבי געמאכט „בורא פרי העץ", און די תלמידים האבען געענטפערט אמן. טאמער האט א יונגל געבראכט א גרינע אוגערקע, האט דער רבי אפגעשיילט די אוגערקע, געמאכט אויף איהר „בורא פרי האדמה", און די תלמידים האבען געענטפערט אמן.

ס'איז אלסדינג געווען כדאי, אבי ניט לערנען. צו שטארק האט זיך צוגענעסען דאס לערנען. א נאנצען טאג געלערנט. ווינטער ביינאכט געלערנט. אויפגעשטאנען פארטאג און ג־

לערענט. אפילו שבת בייטאג אויך געלערענט. און טאָמער ניט געלערענט, איז חאָטש אזוי געזעסען שבת בייטאג אין חדר און אויסנעהערט דעם רבינ׳ס מוסר.

דעם רבינ׳ס מוסר — דאָס איז געווען א רייכע פאנטאזיע פון „טויזענט איין נאכט". פונ׳ם רבינ׳ס מוסר האָט מען זיך געזעהען מיט „יענער וועלט", געפיהלט דעם טעם פון „חבוט־הקבר", זיך צוגעהערט, ווי דער מלאך־הדומה קומט־צו מיט שטילע טריט, עפענט אייך אויף דעם בויך, נעמט־ארויס די קישקעס און טהוט אייך א שמיז מיט זיי איבער׳ן פנים: „רשע, מה שמך — שייגעץ, ווי אזוי רופט מען דיך?"... און דערנאָכדעם, ווי צוויי מלאכי־חבלה נעמען אייך און ווארפען אייך „בפי־הקלע", ווי א מיאטש, פון איין עק וועלט ביז׳ן אנדערען. און טאָמער האָט איהר אמאל געזאָגט א ליגען, הענגט מען אייך אויף פאר דער צונג אויף א פלעקעל, און איהר הענגט, ווי א יאטקע־פלייש. און טאָמער האָט איהר פארגעסען אמאל אפגיסען נעגעלוואסער, שטעלען זיך אוועק צוויי מחבלים און רייסען אייך מיט אפצווייגעס די נעגעל פון די פינגער. און טאָמער האָט איהר אמאל פרייטאג זיך געשניטען די נעגעל און אומגעהרן אראפגעלאזט א נאגעל אויף דער ערד, לאזט מען אייך אראפ אויף דער וועלט און מע הייסט אייך נעהן זוכען דעם נאגעל.

דאָס איז פאר קליינע עבירה׳לעך. היינט ווי איז שוין פאר גרויסע עבירות? למשל, פאר היפערען אין דאוונען? פאר דורכ־לאזען א מנחה? פאר ניט לייענען קריאת־שמע? פאר א שלעכטע מחשבה? פאר הרהורים און חלומות? — נישטאָ קיין רחמנות דארטען, נישטא! תשובה, תפלה און צדקה — דאָס איז נאָר דא, אויף דער וועלט. אויף יענער וועלט איז שוין שפעט, פארפאלען! „דארט זענט איהר שוין מיט אלע רשעים גלייך. דארט נעהט איהר שוין גלייך אין אייביגען פייער, אין זוריגען קעסעל ארויז, אין גיהנם, שקצים, אין גיהנם!"...

אזוי לאַזט־אויס דער רבי זיין מוסר שבת בייטאָג, און די קינדער הערען־צו מיט קאָפ און ווייגען, האָבען חרטה, שלאָגען זיך על־חטא, געבען זיך דאָס וואָרט, שוין זיין גוט און פרום. נאָר קוים איז דער רבי אויפגעשטאַנען פון טיש און די קינדער נאָך איהם, אזוי איז פאַרגעסען געוואָרען דער נאַנצער מוסר; די יענע וועלט מיט'ן גיהנם מיט אַלע מלאכי־חבלה זענען פאַרשוואונדען געוואָרען, ווי א שאָטען, וואָס געהט־איבער, ווי א חלום, וואָס פליהט אוועק, און חברה האָבען זיך אומגעקעהרט צו זייערע זינד און צו זייערע שילד: געהיפערט ביי׳ם דאוונען, דורכגעלאָזט א מנחה׳לע, נישט געלייענט קיין קריאת־שמע. וועד מיר נעגעל־וואַסער? וואָס מיר דאוונען? אז אין דרויסען שיינט די זון, און די שאָטענס דראַפען זיך אויף די וועגט, ווינקען צו אייך, רופען אייך: אין דרויסען ארויס, יונגעלע, אין דרויסען! דאָרט איז גוט! דאָרט איז וואוילי! איין שפרונג א רעכטער — און דו ביזט ביי׳ם בריקעל. נאָך א שפרונג — און דו ביזט אויף יענער זייט בריקעל, וואו עס לויפט א טייכעל, וואו עס זשומעט א וואַסערעל, וואו עס גרינט א גרעזעלע, וואו עס געלט א בלומעלע, וואו עס פליהט א פויגעלע, וואו עס טאַנצט א היישעריק... און דאָס גרינע־גראָס פעלד בעט זיך ביי אייך, איהר זאָלט אייך א וואַרף טהון אויף דער ווייכער שמעקענדיגער ערד, ווי איהר שטעהט און גענהט. און דא קומט־אָן דער טאָטע, אָדער די מאַמע, אָדער איין עלטערער ברודער, אָדער א שוועסטער — „האָסט דו שוין גע־דאוונט? אין חדר אריין, שקאָץ אייגער, אין חדר אריין!"...

31

די בר־מצוה

דער בר־מצוה נעמט־אויס. — א נאלעריע טיפען פון פערזיאסלאוועד בעלי־בתים. — א מאמע׳ס טרערען.

ארויפטראכטענדיג זיך אינ׳ם לערנען אין יענעם מין „חדר", ביי יענע מינים מלמדים, וואָס זענען באשריבען אין די פריהערינע קאפיטלעך, האָבענדיג פאר זיך די רביצין, וואָס מע דארף איהר העלפען, טאטע־מאמע, שוועסטער און ברידער, וואָס מע דארף זיי פאלגען א נאנג, און כל־ערליי מינים שקאצעריי, פון באָדען זיך זומער אין טייך ביז שפיעלען ווינטער אין קארטען און קנעפלעך, היינט גלאט דאָס ארומלויפען און ארומשפאציערען איבער דער שטאָדט, — איז שווער צו פארשטעהן, פון וואַנען האָט זיך גענומען ביי די קינדער דאָס, וואָס זיי האָבען געקענט? מע דארף נישט פארגעסען דאָס אויך, אז דעם רבין האָט מען גענארט, דעם מאטען האָט מען גענארט און אפילו דעם רב, צו וועלכען מע האָט געפיהרט די קינדער פארהערען, האָט מען אויך אָפגענארט. היינט וואו האָט זיך געמומען מאטעריאל אויף אָפצונארען א גאנצע שטאָדט מיט אידען, וואָס זענען זיך צונויפגעקומען אויף דער בר־מצוה צו נחום ראבינאָוויטש׳ס זוהנדעל? דער העלד פון דער דאזיגער ביאגראפיע נעדענקט פאר קלאָר, אז ער האָט נישט אָנגעהויבען צו וויסען פון דעם, וואָס מע האָט איהם אויסגעשטעלט, ער זאָל זאָגען אויף זיין יום־טוב — און דאָך האָט געקלונגען די

שטאדט מיט זיין בר־מצוה. טאטעס האבען מקנא געווען. מאמעס האבען זיך געוואונטשען אזעלכע קינדער.

ס׳איז געווען איין אמת׳ער יום־טוב. א גרויסארטינער יום־טוב. און אין איהם האבען זיך באשעפטיגט א סך הענט, אונטער דער קאמאנדע פון דער באבע מינדי, וואס האט אויסגעזעהען אין איהר שבת׳דיגען אנטהון, מיט׳ן שטערנטיכעל, ווי איין אמת׳ער קאמאנדיר. זי האט געקאמאנדעוועט, וועמען מע זאל רופען און וועמען ניט, ווער ס׳זאל זיצען אויבענאן און ווער ניט, וואסערע טעלער מע זאל שטעלען, וואסערע בראנפענס און וואסערע ווייגען מע זאל טרינקען. מיט אלעמען האט זי זיך איבערגעקריגט, אויף אלעמען זיך אנגעבייזערט, ניט געשאנעוועט אפילו דעם בר־מצוה־העלד אליין, ער זאל זיך האלטען, ווי א מענטש, ניט האבען קיין מבע בייסען די נעגעל חאטש צווישען מענטשען, ניט לאכען אליין און ניט מאכען לאכענדיג די איבעריגע קינדער, קורץ — ניט זיין קיין ימח־שמו׳ניס.

— גאט האט רחמנות געהאט, האסט דערלעבט די בר־מצוה, איז שוין צייט, זאלסט ווערען א שטיקעל מענטש! — האט זי איינגע׳טענה׳ט מיט איהם, באשפיגען די פינגער און אויסגענלעט איהם דאס לעצטע רעשט פון די פאה׳לעך, וואס זי האט קוים „אפגעוואיעוועט" ביי איהר זוהן: נחום ראבינאוויטש האט שוין לאנג חשק געהאט זיי גאר אינגאנצען אפשערען, האט די באבע מינדי ניט דערלאזט.

— אז איך וועל שטארבען און מיינע אויגען וועלען עס ניט זעהען, — האט זי איהם געזאגט, — וועסט דו דעמאלט מאכען דייגע קינדער פאר גויים. און איצט, כל זמן איך לעב נאך, וויל איך זעהען אויף זייער פנים חאטש א סימן פון אידישקייט.

א חוץ דעם גרוסען עולם, וואס מע האט צונויפגערופען גלייך פון שוהל אויף בר־מצוה, איז זיך צונויפגעקומען די נאנצע משפחה. פארשטעהט זיך, אז דער רבי משה־דוד רודערמאן, אין דער שבת׳דיגער געוועהנטענער קאפאטע, מיט׳ן אפגעבליאקעוועט פלוסען

היטעל, ווי א לאטקע אויפ'ן קאפ, איז אויך געווען בתוך הבאים. ער האט זיך אבער געהאלטען זעהר קליין און פון דער ווייטען. פון דער מעשה אן מיט'ן זוהן, וואם האט זיך געוואלט שמד'ען, איז ער געווארען ביי זיך שטארק אראפגעפאלען. ער האט זיך כמעט גאר ניט צוגעריהרט ניט צום קידוש, ניט צום פארביסען, נעזעסען פארדראקט אין א ווינקעל, איינגעבויגען אין דרייען, און שטיל־ערהייט געהוסט אין די בריידע ארבעל פון דער שבת'דיגער נעווענטענער קאפאטע.

נאר אט איז געקומען די מינוט פונ'ם עקזאמען. דאם בר־מצוה־בחור'ל האט זיך באדארפט אוועקשטעלען און ארויסבאווייזען דעם עולם וואם ער קען, — האט מיט א מאל דער רבי רודערמאן אויפגעהאפט זיך; זיין פלייצע האט מיט א מאל אויסגעגלייכט זיך; די נעריכטע שווארצע ברעמען האבען זיך אויפגעהויבען און זייער אויגען האבען זיך איינגענעסען, איינגעזויגען איב'ם תלמיד, און זיין גראבער פינגער האט מיט א קוועטש, ווי דאם שטעקעל'ע פונ'ם דיריזשאר, אונטערגעזאגט דעם תלמיד די אויסגעשטעלטע ווערטער.

און דער תלמיד, דער בר־מצוה הייסט עס, איז תחילת שיער ניט אומגעפאלען פאר שרעק, געפיהלט א מאדנע טרוקענקייט אין מויל און א שווינדעל אין די אויגען. עס האט זיך איהם אויס־געדאכט, אז ער נעהט אויף אייז. אט־אט צעשפאלט זיך דאם אייז, און טראך — ער טהוט א פאל מיט'ן גאנצען עולם. נאר וואם ווייטער־ווייטער, איז ער, אונטער דעם רבינ'ס קוק און אונטער דעם רבינ'ס קוועטש מיט'ן גראבען פינגער, געוואלרען ביי זיך שטארקער און שטארקער, און ער האט אנגעהויבען שפאנען, ווי אויף איין אייזערנער בריק, און ער האט דערפיהלט א וואלעמקייט אין אלע אברים, און עס איז אוועק ביי איהם, ווי א מזמור.

האלטענדיג אין מיטען דער ארבייט און דרעהענדיג מיט'ן פינגער נאכ'ן רבינ'ס גראבען פינגער, האט דער בר־מצוה פון דעסט וועגען גוט געקוסט אויפ'ן עולם, געזעהען דעם אויסדרוק פון אלע

פּנימ'ער, נישט דורכגעלאָזט קיינעם. אָט איז יצחק־ביגדור, וואָס ריהרט מיט די פּלייצעס און קוקט מיט די גזלנ'ישע אויגען. אָט איז דער אלטער יהושע סריבנע — מע זאָגט, ער איז שוין א בן־מאה, אלט הונדערט יאָהר. די צונג איז ביי איהם אין מויל ווי א גלעקעל, מחמת קיין צייהן האָט ער שוין ניט. אָט איז זיין זוהן בערקע, שוין אויך געגוג אלט, די אויגען האלט ער צו און דעם קאָפּ אויף דער זייט. אָט איז אָשר ניידיס, וואָס אלע רופען איהם דער „פעטער אָשר" — טאקי א פעטער, א בריוטער, א גראָבער. די זיידענע קאפּאָטע אויף איהם שפּאלט זיך און אליין איז ער גרוי, ווי א טויב. און אָט איז יאָסי פרוכשטיין מיט די גרויסע אריינגעשטעלטע צייהן, מיט די גלענצענדע בריליען און מיט'ן שיטערען בערדל — איין אפּיקורס א איד, וואָס שפּיעלט מיט נחום ראבינאָוויטשען אין שאָך און לייענט אזעלכע ביכלעך, ווי „מסתּרי פּאריז", „שבילי עולם" און נאָך אזעלכע זאכען. נעבען יאָסין שטעהט זיין יונגערער ברודער, מיכאל פרוכשטיין, א יונגער־מאן א חכם, א ממזר, וואָס לייקענט־אָפּ אלסדינג, היוסט דער שיסטע פאַרלעשען דאָס ליכט אום שבת און האלט שטארק פון אזעלכע אידען, ווי משה בערנער און בעני קאנאוער, וואָס אלע וויסען, אז אין דער יוגענט האָבען זיי אמאל פּארקוסט אין א זייט, בעת דער שערער האָט זיי צורעכטגעמאכט די בערדלעך... ישראל בענדיצקי איז אויך געווען בתוך הבאים. אמאל האָט מען איהם נערופען ישראל דער כּלי־זמר, נאָר איצט האָט ער שוין נעהאט איין אייגענע שטוב, א שטאָרט אין מזרח, א באָרד האָט ער זיך צעקעמט א בריטע, א שוואַרצע, א גלענצענדיגע, און חאָטש ער זאָגט זיך ניט אָפּ איצט אויך פון צו שפּיעלען אויף א נעהויבענער חתונה, נאָר פון דעסטוועגען וועט איהם קיינער נישט רופען כּלי־זמר, אפילו הינטער די אויגען. און ער איז טאקי א שענער איד, פיהרט זיך מעשה בעל־הבית. אז ער לאכט, לאכט ער מיט אלע צייהן, קליינע, שיטערע, וויסע צייהן. אפילו רפאל דער שמש מיט'ן אויגעל האָט דער בר־מצוה נישט דורכגעלאָזט. רפאל איז

נעשטאנען האלב איינגעבויגען און אינגאנצען פֿאריינגעטהאן אין דעם, וואס דער בר־מצוה האט גע'דרש'עט, און עס האט זיך אויס־געווויזען נאך זיין דאַרען פּנים און אויסגעבויגענער נאז, אז אט־אט מהוט ער א פּאטש מיט דער האנט איבער'ן טיש און רופט־אוים מיט זיין שבת'דיגען נוסח: „צע־הען גיל־דוין אום כהן!"...

אלעמען און אלץ האט דער בר־מצוה באמערקט. און אלע פּנימ'ער האבען אויסגעזוהען יום־טוב'דיג. נאר יום־טוב'דינער פון אלע איז נעווען דעם פּעטער פּיני'ס פּנים. געזעסען נאנץ אויבענאן, נעבען בר־מצוה'ס פּאטער, אין זיין שבת'דינער זיידענער קאפּאטע, מיט א בריימען זיידענעם גארטעל, מיט א בלוי סאמעטען היטעל אויפ'ן קאפּ, האט דער פּעטער פּיני נעקוקט אויפ'ן בר־מצוה פון אונטען ארויף, געשמייכעלט זיך אין באַרד אריין, ווי איינער רעדט: „מילא, קענען קען ער, דער ימח־שמו'ניק — דאס זהט מען... נאר צי דאוונט ער אבער אלע טאג? צי היט ער אפּ נענעל־וואסער? צי לייענט ער קריאת־שמע פּאר'ן שלאף? צי טראגט ער ניט אום שבת? — דאס איז ביי מיר א גרויס ער ספּס!"...

דערפּאר איז אבער דער פּאטער פון'ם בר־מצוה נעווען — איהם נישט אין פּנים אריינצוקוקען. עס איז נעווען צו זעהען, אז קיין מעהר גליקליכער מענטש, ווי ער, איז אויף דער וועלט נישטא. דעם קאפּ האט ער געהאלטען ארויף, די ליפּען האבען זיך איהם נעריהרט, נאכנעגענגען טריט ביי טריט דעם זוהן, געקוקט אויפ'ן עולם, אויפ'ן ברודער פּיני, אויפ'ן רבין רודערמאן, אויפ'ן בר־מצוה אליין און אויף דער מאמע פון'ם בר־מצוה.

און די מאמע, די קליינישקע חיה־אסתר, איז נעשטאנען נאר אומבאמערקט, מיט דרך־ארץ, ביי דער זייט, צוויישען די איבעריגע ווייבער, אין דער שבת'דינער זיידענער פּעטשיילע, א פּארנאפּטע, שטילערהייט, זיפצענדיג, זיך אויסגעקנאקט אלע פּינגער, און צוויי בלישטשענדיגע טרערען, ווי צוויי בריליאנטען, האבען

זיך געקויקעלט און אָפּגעשוינט סענען דער זון .איך איהר גליקליך, יונג, ווייס, נאָר שוין געקנייטשט פּנים.

וואָס זענען דאָס געווען פּאַר טרערען? טרערען פון פרייד? פון תּענוג? פון גדלות? פון דער שלעכטער צייט? אָדער אפשר האָט א מאמע'ס האַרץ אויסגערוימט איהר א סוד אויפ'ן אויהער, אז אָט דאָס בר־מצוה־בחור'ל, וואָס קלינגט איצט אזוי שען, וועט אין גיכען, נאָר אין גיכען, זאָגען קריש נאָך איהר נשמה?...

וער ווייסט, וואָס א מאמע קאָן ווייגען?

צוויטער טייל

32

דער „בחור"

זייַן ברודער הערשעל ווערט א חתן. — דאָס פּערהערעניש מיט א סופלער. — א תּפילין־זעקעל, א זייגער און א כלה.

— אַצינד ביזט דו שוין, מיט גאָט'ס הילף, א בחור. אויס יונגעל, אויס שייגעץ, אויס קונדס. צייט ווערען א מענטש און איין עהרליכער איד, ווָאַרום די צייט שטעהט ניט: אָט־אָט, אָקערשט ווי מע זעהט ניט, ווערסט דו א חתן...

דאָס איז געווען דאָס ביסעל מוסר, ווָאס מע האָט אַרייַנגערעדט דעם בר־מצוה אויף מאָרגען נאָך דעם פייערליכען שבת, און דער רבי האָט איהם געהאָלפּען אָנטהון די תּפילין. ער האָט איהם איינגעקרעמפּעווועט דעם „של־יד" אויף דער לינקער האַנט, אז די פינגער האָבען זיך אָנגענאָסען און געווָארען בלוי, און דער גרויסער „של־ראש" האָט זיך אלע מינוט אַראָפּגערוקט צוויישען די אויגען, אַדער אַראָפּגעפאָהרען א ביסעל אויף א זייט, יעדענפאלס שטאַרק השק געהאט אַראָפּגליטשען זיך אַראָפּ. דעם בר־מצוה האָט געקאָסט מיה איינצוהאלטען גלייכגעוויכט, נישט געקאָנט זיך א ריהר טהון פריי און אפילו א קוק צו טהון אויף די ווייסע־חברה'ניקעס, ווָאס האָבען מיט נייגיעריגקייט אַרומגערינגעלט דעם בר־מצוה, זעהען, ווי ער דאָוועט צום ערשטען מאל אין תּפילין. און מע דאַרף דעם אמת זאָגען, אז ווען ניט זיי, אָט די ווייסע־חברה'ניקעס, ווָאלט דער בר־מצוה איצטיגס מאל גע־

דאוונט מיט הארץ, מיט כוונה און מיט ליעבשאפט. עס איז איהם געפעלען די צערעמאניע פון תפילין־לענען; עס איז איהם געפעלען די טייטש פון די ווערטער „וארשתיך"; עס איז איהם נעפעלען דער מחיה'דיגער יוכטען־ריח פון די פרישע, נאר־וואם אויסגעמאכטע רצועות; עס איז איהם געפעלען, וואם מע זאגט איהם, אז ער איז שוין א בחור; עס איז איהם נעפעלען, וואם מען איז איהם מצרף צו א מנין. די משמעות, אז ער איז שוין א איד גלייך מיט אלע אידען, א מענטש גלייך מיט אלע מענטשען. אפילו רפאל דער שמש מיט'ן אויגל קוקט אויף איהם שוין נאר אנדערש, מיט פארבאַרגענעם דרך־ארץ. פון די חברים שמועסט מען ניט, אז זיי זענען איהם מקנא, וואַרום ער געדענקט, אז ער אליין האט אמאל מקנא געווען זיין עלטערען ברודער הערשעל צו זיין בר־מצוה. און ניט אזוי אויף דער בר־מצוה, ווי אויף דעם, וואם באלד נאך דער בר־מצוה איז זיין ברודער געוואָרען א חתן, און די כלה האט איהם נעשענקט אייַן אויסגענייהט תפילין־זעקל, און דער מחותן — א זילבערנעם זייגער. בייַדע פאקטען, דאם הייסט, ווי אזוי דער ברודער הערשעל איז א חתן געוואָרען און וואם ס'איז געוואָרען פונ'ם מחותנ'ס מתנה, פונ'ם זייגער, דארפען באשריבען ווערען חאטש אין קורצען.

הערשעל איז געווען א בר־מצוה־יונגעל א ציקאַווער, א שענער, און א טשעפקע בחור'על, דאם הייסט, ער האט ליעב געהאט גהן ריין אנגעטהאן; נאר קיין קאפ צום לערנען האט ער ניט געהאט, און קיין גרויסער וועלער איז ער אויך ניט געווען. פון דעסטוועגען, א טאטענ'ס א קינד, נחום ראבינאָוויטש'עס א זוהנדעל — מע האט איהם געערדט די פיינסטע שידוכים, און ס'איז געקומען צו פאהרען א שענער איד מיט א שוואַרצער באַרד, א מחותן פון וואסילקאָוו, נישט אליין, נאר מיט א פארהערער, א יונגערמאנטשיק מיט א געל בערדעל, א נעראָטענער, א קענער, א בעל־תנ"ך און א בעל־לשון־קודש, נאר א בייסעל א נודניק, איין איינגענעמענער, האט ליעב אריינקריכען יענעם אין די ביינער. צום אלעם ערשטען האט

דער פּאַרהערער נענומען ארויסבאווייזען פּאַר די מחותנים, וואָס ער קען. צוליעב דעם האָט ער זיך א נעם נעגעבען צום חתנ׳ס רבין, אַרויינגעלאָזט זיך מיט איהם אין א לאַנגען דיספּוט וועגען דקדוק. וואָס דער רבי האָט נעזאָגט, האָט ער געזאָגט פּאַרקעהרט. דערנאָך האָט ער א חאַפּ נענעבען דעם רבין, דער רבי זאָל איהם זאָגען, פּאַר וואָס שטעהט אין קהלת „זבובי מות יבאיש", מיט א לשון יחיד, און ניט „יבאישו", מיט א לשון רבים? דערויף האָט איהם דער רבי געענטפערט: למאי שטעהט אין קהלת טאַקי „וזכור את בוראיך", מיט א לשון רבים, ניט „וזכור את בוראך", מיט א לשון יחיד? דערנאָך האָט ער א חאַפּ נענעבען דעם רבין נאָר מן הצד: „זאָגט נאָר, איך בעט אייך, וואו שטעהט „ויתהלכו מנוי אל גוי"?" דער רבי איז געווארען א ביסעל מטושטש, א ביסעל פּאַרשעמט, און נעענטפערט: „דאָס איז פונ׳ם דאוונען „הודו לה׳ קראו בשמו"... דער יונגערמאַן האָט זיך ניט באַרוהיגט: „און וואו שטעהט „הודו לה׳ קראו בשמו"?" דער רבי איז געווארען נאָך מעהר מטושטש און האָט נעענטפערט: „דאָס דארף זיין מסתמא אין תהלים ערגיץ?"... דאָ האָט דער געלעהרטער יונגערמאַן אויסגעבראָכען א געלעכטער: „האָט קיין פּאַראיבעל ניט, רבי, דאָס שטעהט נישט אין תהלים ערגיץ, דאָס שטעהט איין מאָל אין תהלים, און איין מאָל, ניט דאָ נעדאַכט, ניט פּאַר אייך נעדאַכט, ניט פּאַר קיין שום אידען נעדאַכט, אין דברי־הימים"...

פּאַר׳ן רבין איז דאָס געווען א טוידטקלאַפּ. טראַפענם שוויים זענען איהם ארויסגעטראַטען אויפ׳ן פּנים. ער איז געווען א נע׳הרג׳עטער. „דער יונגערמאַן איז א דרעהער!" — אזוי האָט ער נעזאָגט צו די קינדער און געווישט זיך דעם שוויים מיט דער פּאָלע. — „טאָמער טהוט ער א פּאַרהער דעם חתן, איז דער חתן א פּאַרפּאַלענער און דער שידוך איז אוים שידוך"... און אזוי ווי אין דעם שידוך איז געווען פּאַראינטערעסירט אויך ער, דער רבי טאַקי, דאָס הייסט, ניט אזוי אינ׳ם שידוך, ווי אינ׳ם שדכנות־געלט, איז ער געפּאַלען אויף איין עצה און האָט אריינגערוימט א

סוד אויפ'ן אויהער דעם חתן'ס ברודערע'ל, שלום'ען, אז ער זאל זיך פארקלויבען הינטער דער בריי־טער פאנירטער קאנאפּע, און אויף דער קאנאפּע האָט ער אוועקגעזעצט דעם חתן. דערנאָך האָבען זיך די מחותנים אויסגעזעצט ארום דעם האלבקייל־עכיגען פאנירטען טיש מיט די לאפּעס, און דער נעל־ער יונגערמאנטשיק האָט א נעם נעגעבען דעם חתן אויפ'ן צימבע'ל. אין דער זעל־בער צייט האָט דעם חתן'ס מאמע געגרייט צום טיש, געשטעלט לעקאך און בראָנפען, געווען, אפּנים, ויכער, אז דער עזואמען וועט אפּלויפען גלאט. „אנו, זאָג נאָר, בחור'ע, וואו שטעהט „לפּיד בוז לעשׂות שאנן נכון למועדי רגל"? — „אין איוב!" — האָט זיך נעל־אזט הערען פון הינטער דער פאנירטער קאנאפּע ארויס. „אין איוב!" — האָט דער חתן געזאָגט, ווי א מזיק, הויך אויפ'ן קול. „אמת, אין איוב. אציגד ווייסט דו ניט, וואו נעפינט זיך ערגיץ אין תנ"ך נאָך א וואָרט פונ'ם שורש „לעשׂות"? — פרעגט ווייטער דער נעל־ער פארהערער. „ביום ההוא אבדו עשׂתונותיו", אין תהלים!" — פישטשעט דער סופ־לער פון הינטער דער קאנאפּע, און דער חתן זאָגט איהם נאָך וואָרט אין וואָרט. „זענען מיר מיט'ן תנ"ך, הייסט דאָס, אזוי גרוים ווי פארטיג. — זאָגט דער פארהערער און וואָרפט מיט די אויגען אויפ'ן טיש, וואו די קליינע חיה־אסתּר פּארעט זיך ביי'ם לעקאך און איינגעמאכטס. — אציגד וועל־ען מיר זיך אריינ־טהון א ביסעל אין דקדוק אריין. וואָס פאר א פּוע־ל איז אבדו? וואָס פאר א בנין? וואָס פאר א גוף? וואָס פאר א מספּר? און וואָס פאר א זמן?" האָט דער קליינער שלום ארויסגעקוויטשעט שטיל־ערהייט פון הינטער דער קאנאפּע ארויס, און דער חתן האָט איהם נאכגעזאָגט איטליכס וואָרט: „אבדו איז א פּוע־ל עומד, א בנין קל, א גוף נסתּר, א מספּר רבים און א זמן עבר, און עס וועט זיין: אבדתּי, אבדתּ, אבדתּ, אבד, אבדה, אבדנו, אבדתּם, אבדתּן"...

„נענוג, נענוג, נענוג!" — האָט אויסגערופען דער פארהערער צופריעדען, גערופען די הענט און געקוקט אויפ'ן געגרייטען טיש,

און אויסגעדרעהט זיך צום שיינעדינגען מחותן פּון פּלה׳ס צד, האָט ער א זאַנ געגעבען: — „אייך קומט מזל־טוב. איהר זעהט דאָך, דער יונג איז קלאָר אומעטום, ווי א וואסער. וועלען מיר נעהן, הייסט עס, צוביייסען?"...

צי עס האָבען געוואוסט פון דעם אָנשטעל טאַטע־מאַמע אויך, אָדער דאָס האָבען אָפּגעארבייט נאָר דער רבי מיט׳ן חתן אליין? און אפשר האָט דער פּארהערער אויך געוואוסט פון דעם פּאָקוס? — דאָס איז שווער צו זאָגען. יערענפאַלס, ביידע צדדים זענען געווען צופריעדען, ביידע האָבען זיך חלילה ניט אָפּגענארט...

אצינד געהען מיר אריבער צו דער געשיכטע מיט׳ן זייגער. פּארשטעהט זיך, אז באלד נאָכ׳ן פּארהערען איז די מאַמע געפאָהרען אָנקוקען די פּלה. די פּלה איז איהר געפעלען — זי איז א קלוגע; האָט מען געפּראָווען א קנס־מאָל, געשריבען תּנאים און געבראָכען טעלער, און דער מחותן האָט געקויפט דעם חתן א מתּנה — א זילבערנעם זייגער. וויפיעל ס׳איז פּארהאן מינוטען אין א שעה, אזוי פיעל מאָל האָט דער חתן געקוקט אויפ׳ן זייגער. א מצוה האָט מען פּארדיענט אינ׳ם חתן, אז מע האָט איהם געפּרענט, ווי האלט דער זייגער. און דער חתן האָט געהיט דעם זייגער, ווי דאָס שווארצאפעל פונ׳ם אויג. פּאר׳ן שלאָפען־גיהן האָט ער פּאר׳ן זייגער קיין אָרט נישט געקאָנט געפינען. שבת, פּאר׳ן נעהן אין שוהל אריין, איז ער אויסגעווען מיט׳ן זייגער אין אלע שיפלאָדען און אין אלע קאמאָדען; ער האָט אלץ געציטערט, מע זאל חלילה נישט אוועק׳גנב׳ענען דעם זייגער...

ויהי היום, איינמאל פּארגלומט זיך דעם חתן, א טשעפּקע בחור׳על, אויספּוצען דעם קאָסטיום. געטראָגען האָט מען דעמאָלט נוטען טריקא מיט א וואָרסע, און אזא טריקא האָט א טבע — ער נעמט אויף זיך פּלעקען און שטויב גאנצע פודער. א שטעקעל האָט דער חתן געטראָגען א יאמשאָווע, וואָס בויגט זיך. האָט ער דעם קאָסטיום אויפגעהאנגען אין דרויסען אויפ׳ן גאניק און מיט דעם יאמשאָווע שטעקעל גענומען אויסקלאָפען דעם שטויב פונ׳ם

קאָסטיום, אָבער גוט, וויפיעל ס'איז נאָר געווען כּח, און אז אין קעשענע פונ'ם קאָסטיום ליגט דער זייגער — האָט ער אקוראט פּאַרגעסען. זעלבסטפּאַרשטענדליך, אז פונ'ם זייגער איז געוואָרען א חורבן, א פּראָשעק פון שטיקלעך זילבער, פּאָרצעלייי און גלאָז און א סך קלייניע רעדעלעך. און דער חתן האָט אויפגעהויבען זיין קול און האָט זיך צעווויינט. עס האָט נישט געהאָלפען קיין שום טרייסטען מיט קיין שום צוזאָגעכצען, אז מע וועט איהם קויפען אַיין אַנדער זייגער — עס האָט אויסגעריסען א שטיק הארץ!

דער בר־מצוה שלום האָט געקוקט אויף זיך אויך, ווי אויף אָט אזא מין בחור. זיין אידעאל איז געווען אין יענער צייט דריי זאכען: א תפילין־זעקעל, ווי ביי זיין ברודער הערשעל, א זייגער און א פּלה. די פּלה האָט זיך איהם פּאַרגעשטעלט ניט אַנדערש, ווי אינ'ם געשטאלט פון א בת־מלכּה, איינע פון יענע יפהפיות, וואָס זיין חבר שמואליק דער יתום פלענט זיך אָנדער־צעהלען פון זיי. זי איז איהם געווען אזוי קלאָר, אז ער האָט זי געזעהען אָפט אין חלום, און איינמאָל, באלד נאָך דער בר־מצוה, האָט ער זי דערזעהען אויף דער וואָהר און — ער האָט זיך פאַר־ליעבט אין איהר, ווי עס ווערט באשריבען אָט דאָ באלד אין א באזונדער קאפיטעל.

33

די ערשטע ליעבע

אזוי בערנער די שולמית פון שיר־השירים. — חיים פרוכשטיין — א נעפעהרליכער קאנקורענט. — סקריפענדיגע שטיוולעטען און פראנצויזיש. — פיערעל־שפיעלען. — זיסע חלומות.

ווען זיי זאלען נישט געווען זיך באגעגענען דערנאך אין לעבען א סך מאל, וואלט דער העלד פון דער דאזיגער ביאגראפיע זיכער געמיינט, אז די, וועלכע האט איהם צו פערצעהן יאהר נעפלעפט, איז געווען נאר א דמיון, א פאנטאזיע, א חלום. געהייסען האט זי דאזע, און ער האט זי קיינמאל נישט געזעהען, זי זאל נעהן אליין. שטענדיג מיט א חאליאסטרע „קאוואליערען", די פיינסטע אידישע בחורים, די רייכסטע יונגעלייט פון שטאדט, און אמאל אויך פריסטען, אפיציערען. א רוסישער אפיציער זאל שפאציערען מיט א אידיש מיידעל — דאס אליין איז געווען אזא סענסאציע, וואס די שטאדט האט מיט דעם געקאכט. און נישט א יערעם מיידעל וואלט זיך דאס דערלויבט, און נישט א יערען מיידעל וואלט דאס די שטאדט מוחל געווען. נאר דאזע — זי מעג עס, איהר קאן מען דאס מוחל זיין, וואהרום זי איז דאזע, וואהרום זי איז די אייניגינג אין שטאדט, וואס שפיעלט פיאנע, די אייניגינג אין שטאדט, וואס רעדט פראנצויזיש, און רעדט הויך, און לאכט הויך —א קלייניגקייט דאזע? און דערצו איז זי א טאטענ'ס א קינד. איהר פאטער איז אייגער פון די רייכסטע און פארנעמסטע

אידען אין שטאָדט, א איד איין אריסטאָקראַט. אין דער יוגענט, זאָגט מען, איז ער געווען א גלוח. איצט איז ער שוין אַלט און גרוי, האָט ער זיך פֿאַרלאָזט א באָרד, טראָגט ברילען, האָט קישעלעך אונטער די אויגען. די אייגענע קישעלעך אונטער די אויגען האָט גע'ירש'ענט פון איהם זיין טעכטערל ראָזע, און זיי פֿאסען זיך איהר אַווי צו איהרע שענע בלויע אויגען, און צו איהרע זיידענע אויסגעבויגענע ברעמען, און צו איהר אידיש־גריכיש נעזעל, און צו איהר קלאָר־וויים געזיכט, און צו איהר קליינער, נאָר מאיעס־טעטיש גרויסאַרטיגער פיגור, וועלכע האָט געפֿלעפט דאָס הארץ פונ'ם ציקאַווע פאר'חלומ'טען חדר־יונגעל שלום נחום וועוויק'ס, וואָס האָט זיך דורך איין קוק פון איהרע שענע שולמית־אויגען פֿאַרליעבט אין דער דאָזיגער שולמית מיט'ן הייליגען פייער פון איין אומשולדיג בר־מצוה־יונגעל.

יאָ, שולמית. נאָר די שולמית, וואָס אין שיר־השירים, פֿאר־מאָגט אזעלכע שענע געטלעכע אויגען. נאָר די שולמית, וואָס אין שיר־השירים, קאָן אַזוי זיס־לעבליך און שטרענג־טיפֿ אריינ־דרינגען אייך אין דער נשמה אריין, וועז זי קוקט אויף אייך. און א קוק געגעבען האָט זי אויף שלומ'ען, קאָן איך אייך ערב זיין, מעהר ניט אז איין מאָל, און אז א סך — איז צווי מאָל. אויך דאָס — פֿארבייגעהענדיג אין גאָס שבת בייטאָג מיט א גאנצער חאַליאסטרע „קאַוואַליערען", צווישען וועלכע ס'איז געווען איינער א גליקליכער מיט'ן נאָמען חיים פרוכשטיין. חיים איז יאָסי פרוכשטיינ'ס א זוהנדעל, א בן־יחיד, א קורצפיסיגער, זעהר א קורצפיסיגער, נאָר מיט א לאַנגער נאָז, און אויף דער נאָז — רויטע ווייספֿערלעך, און צייהן גרויסע, מורא'דיג גרויסע. נאָר אָנגענטהאָן איז ער, ווי דער גרעסטער פראנט. שטיוולעטען לאַקירטע און סקריפֿענדיגע אויף הויכע, זעהר הויכע אָפּצאָסען — בכדי ער זאָל אויסזעהען העכער. א זשילעט א ווייסע, ווי געפֿאַלענער שניי. די האָר פֿארקעמט מיט א שרונט אקוראט אין מיטען און שטענדיג אָנגענעשמירט מיט שמעקענדיגע פֿארפומען, וואָס לאָזען זיך הערען

אויף א מייל. אָט דאָס איז געווען דער גליקליכסטער פון אַלע ראָזע׳ס קאוואַליערען, און איהם האָט די שטאָדט געקרוינט פאר איהר חתן. דערפאר געקרוינט, ווייל ער איז יאָסי פרוכשטיין׳ס זוהן, און יאָסי פרוכשטיין איז א נגיד, און א נגיד מיט א נגיד זענען גלייכע מחותנים. און אויסער דעם, איז ער דער אייניציגער בחור אין פּערעיאַסלאַוו, וואָס רעדט פראַנצויזיש; ער רעדט פראַנצויזיש און זי רעדט פראַנצויזיש — קאָן דען זיין נאָך מעהר גלייך, ווי דער דאָזיגער שידוך? און נאָך א זאָך: זי שפּיעלט פּיאַנע און ער שפּיעלט פיערעל, און אז די ביידע שפּיעלען, מעג מען פּאַרזעצען וואָס מע האָט און מע קאָן שטעהן א גאַנצע נאַכט אונטער׳ן פענסטער און האַרכען. שלום איז גע־שטאַנען ניט איין מאָל ביי ראָזען אונטער׳ן אָפענעם פענסטער זומער פּאַרנאַכט אין דרויסען און צוגעהערט זיך צו די זיסע הימעלשע טענער, וואָס די שענע ראָזע האָט מיט איהרע שענע פינגער אַרויסגעצויגען פון דער גרויסער שוואַרצער גלאַנצענדיגער פּיאַנע מיט די ווייסע ביינדלעך, און צו די זיסע הימעלשע גע־זאַנגען, וואָס דער קורצפיסיגער חיים פרוכשטיין האָט אַרויסגעריסען פון די דינע סטרונעס פון זיין קליין בייכיג פיעדעלע — און אך! וואָס ער האָט איבערגעלעבט אין די מינוטען! ער האָט געשעפּט תענוג און געערגערט זיך, געבענטשט און געשאָלטען צו גלייכער צייט. געשעפּט תענוג פון דער שענער זעלטענער הימעלשער מוזיק, און געערגערט זיך, וואָס ניט ער שפּיעלט דאָס מיט ראָזען, נאָר איין אַנדערער. געבענטשט האָט ער די הענט, וואָס ציהען־אַרויס אזעלכע זיסע הימעלשע טענער מיט אזעלכע זיסע מלאָכים׳שע געזאַנגען פון טוידעט אינסטרומענטען, און געשאָלטען דעם טאָג, וואָס ער איז געבוירען געוואָרען ביי נחום ראַבינאָוויטש, ניט ביי יאָסי פרוכשטיין, און וואָס חיים פרוכשטיין איז א נגיד׳ס א זוהן, און ער, שלום, איז נעבאַך אויף גרויסע צרות! ניט נאָר קאָן ער ניט אויספיהרען ביי זיין טאַטע־מאַמע לאַקירטע שטיוועלעטען מיט סקריפּקעם און אויף הויכע אָפּצאַסען — זיינע שטיוועלעך, וואָס

ער טראָגט, זענען אָפּגעפּאָהרען, די אָפּצאָסען אויסנעדרעהט, די פּאַרשוועט אָפּגעריבען. און אז ער זאָל זאָגען, ער וויל לאָזירטע שטיוועלעטען, וועט מען איהם פרעגען: אויף וואָס? און אז ער זאָל זאָגען, אז ער וויל, זיינע שטיוועלעך זאָלען סקריפּען, וועט ער קריגען פּעטש...

אך, ווי גוט עס וואָלט געווען, ווען ער האָט אין אוצר! אָט א יענעם אוצר, וואָס זיין וואָראָנקאָווער חבר שמואליק דער יתום פלעגט איהם דערצעהלען וועגען דעם אזוי פיעל שענע מעשיות. נאָר בלאָטע! ס'איז נישטאָ קיין אוצר. דאָס הייסט, ס'איז דאָ, נאָר ס'איז שווער איהם צו געפינען — ער ליגט זעהר טיף פּאָר־בּאָרגען. און אז מע געפינט איהם שוין — אנטלויפט ער און באהאלט זיך נאָך טיפער... און דער אומגליקליכער שלום האָט פּארשאָלטען דעם טאָג, למאי ער איז געבוירען געוואָרען ביי די מיוחסים, ביי די ראָבינאָוויטשעס, ניט ביי די פרוכשטיינס. און ער האָט פיינט געקריגען מעהר פון אלעמען אָט דעם קורצפיסיגען חיים פרוכשטיין מיט דער גרויסער נאָז, מיט די רויטע ווימפּערלעך, פיינט געקריגען בתכלית השנאה — דערפאר, וואָס נאָט האָט איהם, דעם קורצפיסיגען חיים, געבענטשט מיט אלע דריי גוטע זאכען: מיט סקריפּענדיגע שטיוועלעטען, מיט רעדען פראנצויזיש און מיט שפּיעלען פיעדעל.

און דער אומגליקליכער שלום האָט זיך דאָס וואָרט נעגעבען און געשוואָרען זיך ביי דער לבנה און ביי די שטערען דאָ אין דרויסען, און ביי די זיסע הימעלשע טענער און ביי די זיסע מלאָכימ'שע געזאָנגען, וואָס גיסען זיך פון דאָרטען, פון אינוועניג, אז פון היינט אָן און ווייטער וועט ער זיך אויסלערנען שפּיעלען אויפ'ן פיעדעל, אזוי ווי דער גליקליכער חיים פרוכשטיין, און אז ער וועט מיט זיין פיעדעל־שפּיעלען פּארשטעקען אין נאָרטעל צעהן אזעלכע, ווי חיים פרוכשטיין, און רעדען פראנצויזיש וועט ער זיך אויסלערנען, אזוי ווי חיים פרוכשטיין, און ער וועט מיט נאָט'ס הילף זיך אויסגלייכען מיט חיים פרוכשטיין, און ער וועט איהם

נאָך אפשר אַריבערציאָגען — און דעמאָלט ערשט וועט ער קומען צו איהר, צו ראָזען, גלייך אַהיים, און ער וועט איהר זאָגען מיט'ן לשון פון שיר־השירים: „שובי שובי השולמית — קאָהר זיך אוים צו מיר, שולמית, מיט'ן פּנים אויף איין וויילע און הער זיך איין, ווי אזוי איך שפּיעל אויפ'ן פּיעדעל!" און ער וועט געבען א פּיהר מיט'ן סמיטשיק איבער די רינסטע סטרונעס, און שולמית־ראָזע וועט דאָס דערהערען, וועט זי שטוינען, און זי וועט איהם פּרעגען: „פון וואַנען?" — וועט ער איהר ענטפערען: „פון זיך אַליין". און חיים פּרוכשטיין וועט שטאַהן פון דער זייט און וועט נאָפּען און וועט איהם, שלום'ען, מקנא זיין — וועט ער צוגעהן און וועט וועלען זאָגען ראָזען עפּעס אויף פּראָנצויזיש, וועט שלום זיך אריינ־מישען אין מיטען, איהם איבערהאָלטען און וועט צו איהם זאָגען אויך אויף פּראָנצויזיש: „היט זיך, רב חיים, מיט צייער לשון, ווארום איך פּאַרשטעה איטליכס ווארט!" וועט ער נאָך מאַהר גאָפּען, און שולמית־ראָזע וועט א פּרעג טהון ביי שלום'ען: „דו רעדסט פּראָנצויזיש אויך? פון וואַנען?" — וועט איהר שלום זאָגען: „פון זיך אַליין". דעמאָלט וועט שולמית־ראָזע אויפשטעהן און וועט נעמען שלום'ען פּאר א האַנט און וועט איהם זאָגען: „קום". וועלען זיי נעהן אין צווייען, ער מיט ראָזען, אויפ'ן שפּאַציער איבער די פּערעיאַסלאַווער „פּעשעחאַדען" און וועלען רעדען ביידע אויף פּראָנצויזיש, און די גאַנצע חאַליאַסטרע קאַווא־לירען, און דער קורצפּיסיגער חיים פּרוכשטיין בתוכם, וועלען זיי נאָכגעהן פון הינטען, און די גאַנצע שטאָדט וועט טייטלען מיט די פּינגער: „וואַר איז דאָס גליקליכע פּאַרעל?" וועט מען זיי ענטפערען: „איהר וווייסט ניט, וואַר דאָס איז? דאָס איז דאָך ראָזע מיט איהר אויסדערוועהלטען!" „וואַר זשע איז איהר אויס־דערוועהלטער?" „איהר אויסדערוועהלטער — דאָס איז דאָך דער וואַראָנקאָווער בעל־תּנ"ך און כּתבא־רבה שלום נחום וועוויק'ס, שלום ראַבינאָוויטש"... און שלום הערט דאָס אלסדינג, נאָר ער מאַכט זיך ווי ער הערט ניט, און ער גענהט וווייטער אוו וווייטער,

האנט ביי האנט, מיט דער שענער ראָזען, און ער זהט איהרע שענע בלויע אויגען, ווי זיי קוקען אויף איהם און לאכען. און ער פיהלט איהר קליין ווארעם העגטעל אין זיין האנט, און ער הערט, ווי דאָס האַרץ ביי איהם קלאָפט: טיק־טאק, טיק־טאק. און די שטיוועלעך אונטער איהם האָבען ווי פון זיך אליין אָנגעהויבען צו רעדען: „סקריפּ־סקריפּ, סקריפּ־סקריפּ". און דאָס איז שוין א וואונדער פאר איהם אליין. מילא, פיערעל־שפּיעלען און פראנצויזיש־רעדען — דאָס האָט ער זיך אויסגעלערנט. אזוי לאנג געהאַרעוועט, ביז ער קען. אָבער די שטיוועלעך — פון וואנען האָבען זיי געהאפט דעם סקריפּ? אויך פון זיך אליין? אדער אפשר ווייזט זיך איהם אוים? און ער קוועטשט־קוועטשט מיט ביידע פיס, שטאַרק־שטאַרק, און ער חאפט א שטורך פון זיין עלטערען ברודער, מיט וועלכען ער שלאָפט אין איין בעט: „וואָס דריגעסט דו מיט די פיס, ווי א לאָשעקעל?" און ער חאפט זיך אויף — ניט שוין זשע איז דאָס געווען נאָר א חלום?... און ער הערט נישט אויף צו טראכטען פונ'ם דאָזיגען חלום. און ער הערט נישט אויף צו חלומ'ען אויף דער וואָהר. און עס גיסען זיך צונויף ביי איהם דער חלום מיט דער וואָהר, די פאנטאזיע מיט דער ווירקליכקייט... און עס ציהט זיך אזוי — ער וויסט נישט וויפיעל צייט, ביז עס קומט א גאסט קיין פערעיאסלאוו, א שרעקליכער גאסט, איין אונטערנאנג, איין עפידעמיע. ווי איין אוראגאן וואלגערט ער אום אלסדינג מיט'ן פנים אראָפּ און מאכט איין איבערקעהרעניש, א חורבן אין א סך הייזער, און אויך ביי נחום ראבינאָוויטשען אין שטוב, און עס ווערט פאַרשוואונדען די שענע שולמית־ראָזע און זיין ליעבע צו דער שענער שולמית־ראָזע, ווי א חלום, ווי א פאנטאזיע, ווי א נעכטיגער טאג...

דער גאסט — דאָס איז געווען די חלירע.

34

די חלירע

די עפידעמיע. — די רייבערס. — די באבע מינדי קאמאנדאוועט. — זי רייסט קברים, זוכט זכות־אבות, ארבייט מיט די דאקטוירים. — דער מאמע׳ס טוידט. — דער פעטער פיני לאזט ניט ווייגען — ס׳איז שבת.

אנגעהויבען האָט זיך עס תּחילת זומער, באלד נאָך פּסח, אזוי ווי אויף קאטאוועסען; נאָר שפעטער־צו, ארום נאָך־שבועות, אז ס׳זענען אויפגעקומען אויבסטען און גרינע אגרעסען זענען געוואָרען וואָלוועל, בהצי־חנם, האָט זיך עס צעשפּיעלט שוין אויף דער אמת׳ען, און עס האָבען זיך אָנגעהויבען לאָזען הערען אלץ אָפּטער און אָפּטער די ווערטער: „אונטערגאנג", „עפּידעמיע" און „חלירע". ביי׳ם וואָרט „חלירע", אז ס׳איז ארויסגערעדט געוואָרען, איז דאָס אנדערש ניט ארויסגערעדט געוואָרען נאָר מיט א שפּיי־אויס דערבייי, און ס׳איז געפאלען א מורא, א פּחד אויף דער שטאָדט.

פּארשטעהט זיך, אז דער פּחד איז געפאלען נאָר אויף די גרויסע, אויף די עלטערע. פּאר קליינווארג איז דאָס, אדרבּה, געווען א שטיקעל יום־טוב. מע האָט אָנגעהויבען אכטונג געבען אויף זייער עסען און אויף זייער טרינקען, טאפּען זיי אלץ אין דער פריה און אויף דער נאכט ביי די קעפּלעך, זיך געהייסען פּאוויזען די צונג, און סוף־כּל־סוף — צעלאָזט די חדרים, ביז

גאָט וועט העלפֿען, דער אונטערגאַנג וועט קומען פֿון וואַנען ער איז נעקומען. דער אונטערגאַנג האָט אָבער ניט קיין גוטע נייעס. עס איז נעווען צו זען, אַז זיי האָבען קיין בּרעקל מורא ניט, ניט פֿאַר דער חלירע, ניט פֿאַר'ן טויט. איינס דאָס אַנדערע האָבען זיי זיך געשטאַרקט, געוואַרט מיט אַ שמייכעל, **בעטרונקען** לחיים און געווינטשעווען, „דער אויבערשטער זאָל **רחמנות** האָבען און די עפּידעמיע זאָל נעשטילט ווערען"...

פֿאַרשטעהט זיך, אַז די ראַבינאָוויטשעס זענען אויך נעווען צווישען די „רייבערס". יעדען אויפֿדערנאַכט, נעקומען פֿון זיין „אוטשאַסטאָק", האָט נחום ראַבינאָוויטש געהאַט צו דערצעהלען נייעס און נייעס: וויפּיעל מאָל און וועמען מע האָט היינטיגען טאָג „נעריבען". וועמען מע האָט „אָפּגעריבען", און וועמען ניט. אַלע זענען געשטאַנען אַרום איהם און נעקוקט מיט דרך־ארץ און אויסגעהערט מיט נייגיעריקייט און מיט שרעק די דאָזיגע נייעס. די קליינטשעק חיה־אסתר האָט נעבראַכען די פּינגער, און, קוקענדיג אויף איהר חאַליאַסטרע קינדער, האָט זי אַ זאָג נעגעבען פֿאַר־בייגעהענדיג: „ער זאָל חאַטש ניט פֿארשלעפּען, חלילה, די חלירע

אין שטוב אריין". דערויף האָט איהר נחום אָפּגעענטפערט מיט א שמייכעל, אז „די חלירע איז ניט אזא קרענק, וואָס מע פאר־שלעפּט זי; וועמען ס׳איז באשערט, טרעפּט זי איהם אין דער היים"...

אפּנים, אז דער קליניטשקער חיה־אסתר איז עס באשערט געווען. איינמאָל, אין א שענעם פריהמאָרגען, איז זי אויפּגע־שטאַנען און האָט דערצעהלט פאר דער שוויעגער, פאר דער באבע מינדי, וואָס פאר א מאַדנער חלום ס׳האָט זיך איהר גע׳חלומ׳ט. ס׳האָט זיך איהר נע׳חלומ׳ט, אז ס׳איז פרייטאָג־צו־נאכטס און זי בענטשט ליכט. פלוצים קומט צו געהן פרומע־שרה סריבניטשקע, די וואָס איז ערשט יענע וואָך נעשטאָרבען פון דער עפּידעמיע, און נעמט און טהוט א בלאָז — פו! — און פאַרלעשט איהר די בענטש־ליכט... אויסגעהערט דעם מאַדנעם חלום, האָט די באבע מינדי זיך אויסגעלאכט און, נעווייניטליך, „אויסנעלענט" איהר צו גוטען, נאָר געזעהען האָט מען, אז אויף ביידע ווייבער איז געלענגן א שרעק אויפ׳ן פּנים. דערנאָך האָט זיך די מאמע חיה־אסתר צוגעלענט, זיך געהייסען דערלאַנגען א שפּיגעל, א קוס געטהאָן אין שפּיגעל אריין און א זאָג נענעבען צו דער באבע מינדי: „שוויענער, ס׳איז שלעכט! טהוט א קוק אויף מיינע נענעל"... אודאי האָט זי די שוויענער אויסגעלאכט און אויסנע׳בטל׳ט אלע בייזע וויסטע חלומות אויף די שונאימ׳ס קעפּ, און שטיל־ערהייט האָט זי צעשיקט די עלטערע קינדער, זיי זאלען אויפזוכען און אראָפּברענגען דעם מאטען, וואָס איז געווען דעמאָלט פּארנומען אין זיין „אוטשאסטאָק" מיט „רייבען". און נישט נעווארט אויפ׳ן מאטען, האָט די באבע מינדי פּאררופט גרויסע „טשאוואונעס" און טעפּ מיט וואסער אין אייוועג אריין און אליין דערווייל גענומען ראטעווען די קראנקע. זי האָט געטהאָן אלסדינג, וואָס אין א מענטשענ׳ס כח איז צו טהון, און האָט ניט פּארגעסען אויך צו שיקען נאכ׳ן דאקטאר קאזאטש־קאווסקי, דער בעסטער דאקטאר אין שטאָדט. ער איז א כריסט, א דיקער, מיט א רויט פּנים. אויף איהם, אויף דעם קאזאטש־

קאווסקי דעם דאקטאר, זאגען אידען מבינים, אז ער איז אזוי נעזונט, אז ער וועט אמאל שטארבען נעהענדיג. און חאטש דער דאקטאר קאזאטשקאווסקי איז טאקי דער בעסטער דאקטאר, פון דעסטוועגען האט די באבע מינדי אראפנעבראכט אויך יענעמל דעם רופא — ער איז א איד און מע קאן זיך מיט איהם בעסער דורכשמועסען. יענעמל דער רופא איז טאקי מעהר ניט ווי א רופא, נאר א טענדעווערענדע (אזא מין העננקאלנער) טראגט ער, ווי א דאקטאר, און שרייבט רעצעפטען, ווי א דאקטאר, און לייענט לאטיין, ווי א דאקטאר, און גלאט נעמט ער אויך, ווי א דאקטאר. דאם הייסט, אז מע גיט איהם אין האנט אריין א מטבע, נעמט ער צו די מטבע, פלומרשט ווי איבערגוואלד, און טאפט אין קעשענע די מטבע, און טרעפט אלע מאל, וויפיעל דארטען איז. א סימן — טאמער איז ווינציגליך, הייסט ער זיך געבען איין אנדער מטבע, נאר אייגל, מיט א שמייכעל און מיט א גלעט די לאנגע האר און מיט א צוגעטו־מאכען די בריללען.

מיט איהם, מיט דעם יענעמל דעם רופא, האט באבע מינדי פארשלאסען ביי זיך אין אלקירגל, פריהער ארויסגעטריבען די קליינע קינדער אין דרויסען ארוים, און האט זיך דארט מיט איהם לאנג־לאנג גענושקעט, ביז דער טאטע איז געקומען. און אז דער טאטע איז געקומען ניט טוידט ניט לעבעדיג, איז די באבע מינדי אנגעפאלען אויף איהם, געגעבען איהם א מיאוס'ען פסק, און ס'איז נעווען א קאמעדיע צו זעהען, ווי דער טאטע פארענטפערט זיך פאר איהר... אך! ווער עס האט ניט געזעהען אין יענע טעג די באבע מינדי, דער האט קיין שענם ניט געזעהען. א אידינע א קאמאנדיר! א אידינע א פעלדמארשאל! די זיידענע טונקעל־גרינע פעטשייע מיט די זילבערנע עפעל אויסגעמאהלט, וואס אויס'ן קאפ, פארבונדען מיט ביידע עקען אהינטער, די ארבעל פון דעם וואלענעם שאקאלאדפארבינגען קלייד פארקאטשעט ארויף, דער שווארצער ריפסענער פארטוך אויפ'ן קלייד און די ריין־אויסגע־וואשענע הענט האבען צוגעגעבען איהר אלט געקנייטשט שטרענג

פנים איין אויסזעהן — גלייך ווי זי וואלט געטאראמעוועט אויף א חתונה, נישט ארום א געפעהרליך קראנקער שנור, וואם לינט אויף חלירע און וואם באַרעט זיך מיט'ן טוידט. עס האט אויסגעזעהען, אז ניט די מאמע חיה־אסתר באַרעט זיך מיט'ן טוידט, נאר זי, די באבע מינדי, באַרעט זיך פאר איהר, פיהרט א מלחמה מיט'ן מלאך־המות, וואם לאזט זיך שוין הערן מיט זיינע גרינגע שוואַרצע פליגלען. ער לאזט זיך הערן, נאר זעהען זעהט מען איהם נאך ניט. די קינדער וויסען נאך ניט, וואם דא טהוט זיך, נאר זיי פיהלען מיט זייער אינסטינקט, אז דא קומט עפּיס פאר א גרויסע זאך, וואם איז נאך א סור פאר זיי. אויף דער באבע מינדי'ס פנים לייענען זיי: „דער טוידט וויל צונעמען בייַ די קינדער זייער מאמע, נאר איך וועל עס מיט'ן אויבערשטענ'ס הילף נישט דערלאזען!"... און אז זי זאגט, זי וועט נישט דערלאזען, קאן מען איהר גלויבען. דער באבע מינדי מוז מען גלויבען! אייגנטליך, בעת דער דאקטאר קאזאטשקאווסקי איז געווען בייַ דער קראנקער, וועלכע האט שוין געהאלטען, אפּנים, זעהר שמאל — דאם האט מען געקאנט זעהען נאכ'ן דאקטאר'ס רויט פנים, וואם איז געווארען נאך רויטער, האט די באבע מינדי צונויפגערופען אלע קינדער, האט זיי אויסגעשטעלט אין דער רייהע אינצינוויז, פונ'ם עלטסטען (א בעל־הבית'ל שוין מיט א בערדעל) ביז'ן קלענסטען (א מיידעלע פון קוים א יאהר), און אז דער דאקטאר קאזאטשקאווסקי איז ארויסגענאנגען פון דער קראנקער'ס חדר, איז זי איהם נעפאלען פאר די פים, געקושט אין די הענט און צונעפיהרט איהם צו דער חאליאסטרע: „נא זעה, פריץ־לעבען, וויפיעל יוערעם, וויפיעל יתומים די קראנקע לאזט איבער, טאמער חלילה, די שעה זאל ניט זיין! טאקי א יושר, האב רחמנות, פריץ־לעבען, אויף די דאזיגע ווערעם, אויף די אומשולדיגע שעפּעלעך!"... מיר דאכט, אז אפילו א שטיין האט דאם געקאנט ריהרען. עס האט צענומען מיט די אפילו דעם דאקטאר קאזאטשקאווסקי. ער האט

הענט: „וואָס קאָן ער טהון? ער טהוט אַלסדינג, וואָס ער קאָן. אָט וועמען מע באַדאַרף בעטען!"... און ער האָט א ווייז געגעבען מיט'ן פינגער ארויף: צו גאָט, הייסט עס... נאָר א דאנק פאר דער עצה, פריץ־לעבען! צו גאָט באַדאַרף זי איהם ניט פאר א מליץ־יושר! צו גאָט וויסט זי שוין אַליין דעם וועג. זי איז שוין געווען אין שוהל. זי האָט זיך שוין פאַרזאַרגט מיט תהלים־זאָגער אויף א גאנצען מעת־לעת. זי איז שוין געווען אויפ'ן הייליגען אָרט אויך, נעריסען קבֿרים, געוועקט זכות־אָבות. אזא מאמע, ווי איהר נחום'ס ווייב, באַדאַרף נישט לאָזען איהר זוהן איין אַלמן און די קינדער יתומים! אזא צדיקית, ווי חיה־אסתר, טאָר ניט שטאַרבען! „ניין, גאָטעניו, דו ביזט א גוטער גאָט, דו וועסט דאָס נישט טהון!"...

עס האָט אָבער נישט געהאָלפען קיין זאך. גאָט איז טאקי א גוטער גאָט, נאָר די קליניטשקע חיה־אסתר איז שוין מעהר ניט אויפגעשטאַנען. זי איז געשטאָרבען. שבת אין דער פריה איז דאָס געווען, דעמאָלט, וועז אידען זענען נאָך אין שוהל.

געשטאָרבען? — פאר חברה קליינוואַרג איז דאָס געווען נאָכ'ן רבינ'ס טוידט (משה דעם שוחט'ס) דער צווייטער טוידט. וואָס זיי האָבען מעהר געפיהלט ווי פארשטאַנען — און עס האָט זיי וועה געטהאָן שטאַרק־שטאַרק! אמת, זייער מאמע איז ניט געווען אזא ווייכע, אזא צונעלאָזטע, ווי אַנדערע מאמעס. אמת, מע פלענט האָפען פון איהר אָפטע פעטש, סמוסאָקעס און בוכענצים — „קינדער זאָלען ניט זיין קיין נאַשערס און ניט וועלען נאָך! קינדער זאָלען ניט האָבען קיין טבע זיך פלאַנטען פאר די פיס! קינדער זאָלען ניט ליעב האָבען שטשירען די צייהן, ראַהאָטשען זיך!" דאָס האָט באַדאַרפט הייסען, אז קינדער זאָלען ניט לאכען. און קינדער האָבען דוקא יאָ געלאכט, וואָרום ווי קאָן מען ניט לאכען, אז עס לאכט זיך? אזא געלעכטער האָט זיי געקאָסט טייער. זיי האָבען באַצאָהלט מיט אָננערייסענע אויהערען און מיט אויפגעלאָפענע באקען פון דער

מאמע'ס קליינע, נאר שטארקע הענטלעך, וואס לאזען זיך פיהלען... איצט אבער האבען דאס קליינוואוג פארגעסען. פארגעסען די פעטש מיט די קולאקעס מיט די סטוסאקעס און פאטילעטשניקעס, און דערמאנט זיך בעסער, ווי די מאמע פלעגט ארויסלעגען די האנט אין קעשענע זוכען פאר יעדען קינד א גראשען. ווי די מאמע פלעגט זיי איינגעבען אלע ראש־חודש ווערעמקרויט מיט האניג. ווי די מאמע פלעגט ניט אפטרעטען פון בעט, אז א קינד האט זיך אוועקגעלעגט. ווי דער מאמע'ס קליין הענטל האט געטאפט ביי'ם קאפ, געהאלטען ביי'ם רופק, געגלעט די בעקלעך. ווי די מאמע האט געזייהט אלע ערב יום־טוב מלבושים'לעך פאר די קינדער. ווי די מאמע פלעגט אלע ערב שבת צוואגען די קעפלעך. ווי די מאמע האט געלאכט פסח ביי'ם סדר, אז קינדער האבען זיך אנ־גע'שפור'ט פון'ם ארבע־כוסות־וויין. און נאך און נאך זאכען האבען די קינדער דערמאנט זיך, געלעגען יערער באזונדער איינ־געגראבען מיט די פנים'ער אין די קישענס און צעגאנגען געוואלרען פאר געוויין... אבער נאך גרעסער און שטארקער איז געוואלרען דער געוויין, אז זיי האבען דערהערט דעם טאטען וויינען — א טאטע זאל גאר וויינען! — און אז זיי האבען דערהערט, ווי די באבע מינדי יאמערט און קלאגט און לייענט מיט א ניגון, ווי פון א תחינה, טענה'ט זיך אויס מיט'ן רבונו־של־עולם: „פאר וואס האט ער ניט צוגענומען בעסער זי, די באבע מינדי, איידער אזא יונג צווייגעלע, א מאמע פון, קיין עין־הרע, אזוי פיעל ווערעם?"... דאס פארגלייכען איהרם די קינדער צו ווערעם רופט־ארויס ביי די קינדער אין דער דאזיגער טרויעריגער מינוט נישט ווילענדיג א שמייכעל: וואס עפעס גראד ווערעם? נאר פלוצים עפענט זיך די טיר און ווי א וויכער רייסט זיך אריין אין שטוב אריין דער פעטער פיני מיט זיינע צוויי זיהן גלייך פון אלטען בית־המדרש — דארטען דאוועגט דער פעטער פיני — מיט א בריייטען גוט־שבת. דערזעהען, ווי דער עולם וויינט און קלאגט און יאמערט — אז ער צעשרייט זיך ניט אויף א קול און צעבייזערט

זיך אויפ'ן טאטען און אויף דער באבע מינדי: „וואָס איז דאָס? אום שבת ווייגט איהר? רשעים! גזלנים! וואָס טהוט איהר עס? איהר זענט משוגע? צי חסר־דעה? צי איהר האָט פאר־געסען, אז מיר האָבען היינט שבת, און שבת טאָר מען ניט ווייגען?! נחום, וואָס טהוסט דו? מע טאָר ניט — ס'איז שבת! וואָס ס'זאָל ניט זיין — איז שבת בילכער!"... און אלייז האָט זיך דער פעטער שוין אָפגעקערעוועט אויף א זייט, כלומרשט אויסגעשניצט די נאָז, מחילה, נאָר אין איינוועגס געהאפט א קוק מיט איין אויג אהין, וואו די מאמע ליגט אייז איבערגעדעקטע מיט שווארצען. האָט ער אויסגעווישט אין דער גיך די אויגען, מע זאָל ניט זעהען, אז ער ווייגט, חאָטש אין קול גופא האָבען זיך געלאָזט הערען טרערען, און גערעדט האָט ער שוין א ביסעל ווייכער:

— פאָלג מיך, נחום! נענוג! דו נעמסט אויף זיך צופיעל!... נו, נענוג שוין! מע טאָר ניט — ס'איז שב...

דער פעטער פיני האָט נישט געקאָנט ארויסרעדען דאָס וואָרט „שבת", וואָרום די טרערען, וואָס ער האָט די גאנצע צייט גע־שלונגען, האָבען זיך איהם אוועקגעשטעלט אין האלז פאפעריק. האָט ער נישט געקאָנט מעהר באהערשען זיך, איז ער צוגעפאלען צום טיש אויף דער לינקער האנט, ווי א קליין קינד, און אויסגערופען אויף א דין קול: „חיה־אסתר! חיה־אסתר!"...

35

די שבעה־זיצערס

דער טאטע קוקט־אריין אין ספר איוב. — מע רעדט איתם שידוכים. — די קינדער וועט מען אפשיקען קיין באהסלאוו צום זיידען משה־יאסי.

קיינמאל האָט דער העלד פון די באשרייבונגען אזוי נישט געבענקט נאָכ'ן אוצר, וואָס זיין חבר שמואליק האָט איהם אמאל דערצעהלט, ווי אין דער צייט, וועו ער און דער טאטע און אלע זיינע ברידער און שוועסטער זענען געזעסען אין די זאקען אויף דער ערד „שבעה" נאָך דער מאמען.

„וועו איך האָב איצט אין אוצר — האָט ער זיך געטראכט — אָט יענעם אוצר, וואָס ליגט דאָרט אינ'ם קליינעם שטעדטעלע באהאלטען, האָטש נישט אינגאנצען, האָטש א טייל פון יענעם אוצר — אך, ווי וואלט עם מיר איצט צו־נוץ געקומען !... די באבע מינדי וואלט אויפגעהערט צו וויינען און צו קלאָגען און צו אויס'טענה'ן זיך מיט'ן רבונו־של־עולם, איהם פירהאלטען, אז ער האָט נישט גוט געטהאָן, וואָס ער האָט צוגענומען פריהער די שנור, ניט זי, די שוויעגער... דער טאטע וואלט אויפגעהערט צו זיפצען און קרעכצען און צו טענה'ן, צו וואָס לעבט ער אויף דער וועלט און וואָס איז ער אהן חיה־אסתר'ען ?... און אויך זיי, די קינדער, וואו וואלטען זיי איצט געווועזען ? געווים ערגיץ מיט אלע יונגלעך ביי'ם טייך, געשוואומען, געהאפט פישלעך, אדער גלאט געלאפען אין דער וועלט

אריין — אזא זון! אזא היץ! וואלוועל ווייגשעל, ווייסמפערלעך בחצי־חנם, און גרינע אוגערקעלעך, נאָך מיט די שפּיץ־נאדלען, לאזען זיך שוין הערען. אָט באלד וועלען אויפקומען אויך דינים געלע, שטעקענדיגע, און ארבוזעס רויטע ווי פייער, הירזשענדיגע ווי זאמד, זיסע ווי צוקער, — אך, איין אוצר! אך, איין אוצר!"... און די געדאנקען הויבען איהם אויף און טראָגען איהם אוועק אין איין אנדער וועלט, אין א וועלט פון פאנטאזיעס און חלומות, זיסע, גוטע חלומות. און עס שטעלט זיך איהם פאָר, אז ער האָט איהם שוין, דעם אוצר — פלוצים האָט ער זיך איהם אנטפלעקט מיט אלע זיינע טייערע זאכען, סגולות און שטיינער, אז ער האָט שוין דאָס גאלד און זילבער און די האלבע אימפעריאלען און די דימענטען און בריליאנטען, און אז דער טאטע איז איבערראשט: „פון וואנען האָט זיך, שלום, פלוצים געקומען צו דיר אזא גוטס?" „איך קאָן דיר ניט זאגען, טאטע, פון וואנען, וואָרום קוים זאָג איך דיר פון וואנען, הויבט זיך עס אויף און עס ווערט פארשוואונדען"... און שלום פיהלט זיך אויפ'ן זיעבעטען הימעל, וואָס ס'איז איהם געראָטען ארויסציהען דעם טאטען פון דער נויט, און עס טהוט איהם נאָר באנג, הארצעריג באנג, וואָס די מאמע נעבאך איז נישטאָ דערביי. „נישט באשערט! — זאָגט די באבע מינדי. — אלע איהרע יונגע יאָהרען איז זי נעבאך אָפגעקומען אויף דער וועלט צוליעב די קינדער, און איצט, אז ס'איז געקומען צום לעבען, זענען אויסגענאנגען די יאָהרען!"...

נאָר אָט דערהערט זיך א זיפץ פונ'ם טאטען: „גוואלד, וואָס טהוט מען? וואָס הויבט מען אָן צו טהון?" — און דער קלייניער בעל־החלומות קעהרט זיך אום פון יענער גליקליכער וועלט פון פאנטאזיעס און חלומות צוריק אהער, אין דער דאזיגער וויסטער וועלט פון זאָרג און טרערען, וואו מענטשען רעדען פון מעהל אויף באקען חלה, פון געלט אויף געהן אין מארק, פון אורחים, וואָס ווילען ניט פאָהרען, פון פרנסה, וואָס איז „געשלאָגען", — און די אלע רעד ווערען צוגעדעקט מיט'ן טאטענ'ס קרעכץ און מיט'ן

טאטענ׳ס זיפּץ: „גוואלד, וואָס טהוט מען? וואָס הויבט מען אָן צו טהון?"...

— וואָס הייסט, וואָס טהוט מען? — פּאַלט אויף איהם אָן דער פּעטער פּיני שוין אויפ׳ן לעצטען טאָג שבעה. — וועסט טהון דאָס, וואָס אַלע אידען טהוען — וועסט, אם ירצה השם, חתונה האָבען...

חתונה האָבען?... דער טאטע וועט חתונה האָבען? מיר וועלען האָבען א נייע מאמע? ווי אזוי וועט זי זיין?... — אזעלכע געדאנקען קריכען אין קאָפּ אַריין. די קינדער קוקען אויפ׳ן טאטען, וואָס וועט דער טאטע זאָגען?... דער טאטע וויל ניט הערען, ניט זעהען. ער זאָגט:

— חתונה האָבען? א י ך זאָל חתונה האָבען? נאָך אזא חיה־אסתר׳ען זאָל איך געהן חתונה האָבען? און דאָס זאָגסט ד ו, איין אייגענער ברודער? ווער נאָך האָט זי אזוי געקענט, ווי דו?...

עס שטיקען איהם די טרערען. ער קאָן ניט רעדען מעהר. דער פּעטער פּיני ווישט אָפּ די ליפּען, מאכט א שווייג.

— צייט מנחה דאוונען. — זאָגט דער פּעטער פּיני, און אַלע שבעה־זיצערס, דער טאטע מיט די קינדער, שטעהען־אויף פון דער ערד, שטעלען זיך דאוונען מנחה, און אַלע קינדער, זעפּם בנים, צוויישען זיי איינער א בעל־הבית׳על שוין מיט א געל בערדעל, אליהו הייסט ער, טהוען א קלאָפּ־אָפּ דעם קריש — א מחיה צו הערען! די משפּחה קוקט מיט גדלות אויף די „קדישים", פּרעמדע וווייבער זענען מקנא: „מיט אזעלכע קדישים נישט אָנקומען גלייך אין גן־עדן אַריין — איז שוין עס וועלט!"...

דאָס זאָגט א שטיקעל קרובה, בלומה רופט מען זי, א ראַבעטיני אידינע, האָט א מאָן, איז ער א שטומער. זי האָט אַוועקגעוואָרפען איהר מאָן מיט איהרע קינדער און איז נעקומען העלפען עפּים טהון — אין שטוב, אין קיך אָדער ביי די קינדער. די קינדער קאָנען זיך ניט באַקלאָגען, זי מע האָט אָן זיי פּאַרגעסען. אַרבּה, זינט די מאמע איז געשטאָרבען, זענען זיי געוואָרען ביי אַלעמען

חשוב'ער — יתומים! עס זענען געווען מאמענטען, וואס דאס שבעה־זיצען איז ביי זיי געווען גאר א גאנצער יום־טוב. ערשטענס (און דאס איז דער עיקר פון אלע עיקרים!), מע נעהט ניט אין חדר. צווייטענס, מע גיט זיי זיסע טיי מיט בולקע, וואס זיי זענען דערצו גארניט געוואוינט נעווארען, און מע טאפט זיי ביי די קעפלעך און ביי די בייכלעך און מע פרעגט זיך נאך אויף זייערע מאגענס. זיי האבען שוין גאר באקומען „מאגענס"! היינט וואס איז ווערטה גלאט זיצען אלע מיט'ן טאטען אויף איין קאלדרע, זעהען, ווי דער טאטע קוקט־ארײן מיט זיין גרויסען געקנייטשטען שטערן אין א ספר „איוב" ארײן, הערען, ווי אידען און וויבער קומען צו געהן, אלע מאל נייע פארשוינען, מנחם־אבל זיין, רעדען עפיס אלע אזעלבע מארנע דבורים, קומען־ארײן אהן א גוט־מארגען, געהען־אוועק אהן א זייט־געזונט, בלינצלען עפיס אזוי מאדנע מיט די אויגען און מורמלען עפיס אונטער דער נאז: „מ... מ... מ... ציון וירושלים!"...

פאר'ן קליינעם וויסען־חברה'ניק, פאר שלום'ען, זענען אט די וויזיטען א גאנצער אוצר פון טיפען און בילדער, וואס איינס צום אנדערען זענען ניט גלייך און וואס בעטען זיך אויפ'ן פאפיער. דער ערשטער קומט דער פעטער פיני. ניט אליין, נאר מיט זיינע צוויי אויבענדערמאנטע זיהן מיט די לאנגע קאפאטעס — ישראליק און איצעל. דער פעטער פיני פארקאטשעט די ארבעל און רעדט. די זיהן שווייגען. דער פעטער פיני רעדט פון א דין — וועג, אייגענטליך, עס דארפען זיך ענדיגען די זיעבען טעג שבעה: אין דער פריה, צי אויף דער נאכט? ער שטעהט־אויף, זאגט־צו, אז ער וועט נאך א קוס טהון ביי זיך אין א פאר ספרים, וועט ער ווייסען אקוראט. דערווייל נעזעגענט ער זיך ניט, זאגט עפיס אויף דער גיך אינאיינעם מיט בוידע זיהן „ציון וירושלים" — און פאשאל. נאך איהם קומט די מוהמע חנה מיט איהרע טעכטער, הויבען־אויף א קוויטשעריי אויפ'ן טאטען: נעגוג שוין! נעגוג! ער זאל אויפהערען וויינען אויף דער מאמע, וואהרום ער וועט זי

לעבערינ ניט מאכען! פּאר׳ן אוועקגעהן זאָגט זי, אז מע קאָן דערשטיקט ווערען, טהוט א שמעק טאבעקע פון א קליין זילבערן פּושקעלע און מאכט א גוואלד, מע זאל עפענען חאטש איין פענסטער, וואָרום מע וועט דאָ דערווארגען ווערען, צו אלדי גוטע יאָהר!... דערנאָך קומט די מוהמע טעמע, א אידינע אָהן צייהן, שאָקעלט א בּיסעל מיט׳ן קאָפּ, דאָם פּנים לאכט, נאָר די אויגען ווייגען. זי רעדט־אויס דאָם הארץ, דערצעהלט א נייעס: אז מיר׳ן אלע שטארבּען...

דאָם איז משפּחה. דערנאָך קומען פּרעמדע. אלערלייי פּאר־שוינען, אזעלכע, וואָם גלויבּען שטארק אין גאָט און אין יענער וועלט, און אזעלכע, וואָם האלטען ווינציג־וואָם פון גאָט און פון יענער וועלט. למשל, „ארנאלד פון די פּידוואַרקעס" — דער מאכט חוזק פון אלסדינג. לית דין ולית דיין. סע שטעהט, זאָגט ער, בּפּירוש געשריבּען: „ומותר האדם מן הבּהמה אין" — קיין חילוק נישט צווישען א מענטשען און, להבדיל, א בּהמה... א שרעק, וואָם דער ארנאָלד צערעדט זיך אָן! על ה׳ ועל משיחו! און אלסדינג קומט־אויס בּיי איהם אזוי קיילעכיג, אזוי געשליפען! ער איז דער אייניציגער, וואָם געהט־אוועק מיט א זיי־נעזונט. א מענטש, וואָם גלויבּט ניט אין קיין זאָך, איז דאָך ניט שייך! כּדאי צו ווייסען, וואָם וועט זיין מיט אזא ארנאָלדען, וועז ער נעמט און מהוט א שטארב־אוועק? „מיך מענט איהר נעמען באלד נאָך מיין טוידט און פארברענען אויפ׳ן פּייער און דאָם אש צעשפּרייטען אויף אלע זיעבען ימים — אהרט מיך אויך ניט!"... אזוי זאָגט ארנאָלד און חאפּט א מיאוס׳ען פּסק פון דער באבע מינדי: „לאָזען שוין, זאָגט זי, אייערע שונאים רעדען פּאר אייך!" און ארנאָלד — ס׳זאל איהם ריהרען! ער לאכט זיך אויס, געהט אוועק, און עס קומט־אָן יאָסי פּרוכשטיין מיט די גרויסע צייהן און בּייזערט זיך אויפ׳ן טאטען, למאי ער ווייגט אזוי. „ער האָט זיך אויף איהם, זאָגט ער, אזעלכעס ניט געריכט"... דאָרי יצחק־ביגדור׳ס זאָגט אויך דאָם אייגענע. ער שווערט בּיי זיין הייליגע נאמנות, אז וועז

ביי איהם טרעפט זיך אוא־נ־אומגליק, וואלט ער, חא־חא, ארויס־געווארפען אין מאיר־בעל־נס־פושקע... אז דאדי געהט אוועק, ווערט א געלעכטער, וואהרום אלע ווייסען, אז דאדי יצחק־בינדור'ס האט א ווייב, הייסט זי פייגה־פערעל — איז דאס א פייגה־פערעל פון גאט!... דאנקען השם יתברך, וואס מע קאן שוין חאטש געבען א לאך. דער טאטע קוקט נאך אלץ ארויין אין ספר „איוב", נאר ער ווייניט שוין ניט אזוי שטארק, ווי ער האט נעוויינט די ערשטע טעג. און ער בייזערט זיך שוין ניט אויפ'ן פעטער פינין, למאי ער ווארפט־ארויין א ווארט וועגען חתונה האבען. ער זיפצט נאר, און קרעכצט נאר, און פרעגט: „וואס טהוט מען מיט די קינדער? מיט די קינדער וואס טהוט מען?"

— מיט די קינדער וואס טהוט מען? — ענטפערט איהם דער פעטער פיני און גלעט זיך די בארד. — די עלטערע וועלען זיך לערנען, ווי זיי האבען געלערנט; און די קלענערע וועסט דו אפשיקען צו זייער זיידען קיין באהסלאוו.

דאס מיינט ער דעם זיידען משה־יאסי מיט דער באבע גיטעל פון דער מאמע'ס צד, וועלכע די קינדער האבען קיינמאל נישט געזעהען, נאר געהערט דערצעהלען, אז ערגיץ ווייט, אין א שטאדט וואס הייסט באהסלאוו, האבען זיי א זיידען מיט א באבען, וואס זענען, זאגט מען, נאנץ רייך, אנגעשטאפט מיט געלט. אהין, הייסט עס, וויל מען זיי אוועקשיקען? זעהט איהר, דאס איז דוקא א פלאן! ערשטענס, דאס פאהרען — דאס אליין וואס איז ווערטה? צווייטענס, זעהען א נייע שטאדט. היינט באקענען זיך מיט א זיידען און מיט א באבען, וואס מע האט זיי קיינמאל ניט געזעהען, — דאס איז ביי אייך נארניט? עס בליבט איבער נאר איין זאך: וועמען רעכענט דאס דער פעטער פיני צווישען די „עלטערע" און וועמען צווישען די „קלענערע"? ס'איז נאר קיין ספק ניט, אז א יונגעל, וואס איז שוין בר־מצוה, ער מעג זיך האלטען מיט א קאפ נידעריגער פון א הונט, באדארף געכעכענט ווערען צווישען די „עלטערע" — און דאס האט דעם בר־מצוה־בחור'ל

אַזוי ווייט פּאַראינטערעסירט, אַז ער האָט שוין כּמעט אָנגעהויבען צו פּאַרגעסען אָן דער מאַמע, נאָך וועלכער ער זאָגט אַלע אין דער פּריה און פּאַרנאַכט קריש, אָן דעם טאַטען, וואָס הערט ניט אויף צו זיפצען און צו קרעכצען, אָן דעם אוצר, נאָך וועלכען עס בענקט זיך איהם אַזוי שטאַרק. איהם האָט געצויגען איצט צו עפּים אַנדערש: צו דער נסיעה, צו דער נייער גרויסער שטאָדט — קיין באָהסלאַוו, צום זיידען משה־יאָסי מיט דער באַבע גיטעל פון דער מאַמע׳ס צד, וואָס, מע זאָגט, זיי זענען אַזוי רייך! אַזוי רייך!...

36

ביי״ם דניעפּער

די נסיעה קיין באהסלאוו. — שמעון־וואלף בעל־ענלה א שווייגער. — מע וואַרט אויפֿן פּאַראָם. — דער בעל־ענלה חאפּט א מנחה ביי״ם ברעג טייך. — עס דאוונט זיך געשמאק.

איינמאל — סוף זומער, פּאַר ימים נוראים איז דאָס געווען — איז צוגעפּאָהרען צום גאניק א בויד, און מע האָט אויפגעוועצט די קלענערע קינדער, פּיער יונגלעך און צוויי מיידלעך, — שלום דער בר־מצוה־בחור'ס איז געווען צווישען זיי — מיטגענעבען צו צוויי העמדלעך, עסענוואַרג אויף א פּאָר טאָג און א בריף צום זיידען משה־יאָסי מיט דער באָבע גיטעל און אנגעזאָגט זיי א מאל צוואנציג, זיי זאָלען זיין געהיט ביי״ם אריבערפּאָהרען מיט'ן פּאַראָם איבער'ן דניעפּער.

פּאָהרען איבער'ן דניעפּער — און נאָך מיט א פּאַראָם דערצו! קיינער פון זיי האָט קיין פּאַראָם קיינמאל ניט געזעהען און ווייסט גאָר ניט, מיט וואָס מע עסט עס. נאָר מען איז זיך משער, אז עס דאַרף זיין ניט שלעכט, און מע פּארגעסט, אז די מאמע איז געשטאַרבען, און מע פּארגעסט אלסדינג, און מע קלערט נאָר וועגען דער נסיעה, וועגען דניעפּער, וועגען פּאַראָם. נאָר מע דערמאנט זיי, אז די מאמע איז געשטאַרבען. ס'איז דאָ א באָבע מינדי, וואָס זאָגט זיי אָן נאָך א מאל און נאָך א מאל, זיי זאָלען ניט פּאר־געסען און חלילה ניט דורכלאָזען זאָגען קריש נאָך דער מאמע, און זי גלעט זיי מיט קאלטע גליטשינע פינגער, און זי קושט זיי

אין די בעסלעך, און זי געזענעט זיך מיט זיי אויף שטענדיג, אויף אייביג, וואָרום נאָט וויסט, אויב זי וועט נאָך זוכה זיין מיט זיי זיך צו זעהען נאָך א מאל... און אזוי ווי דאָס הארץ האָט איהר געזאָגט: אז די קינדער זענען געקומען נאָכדעם צוריק אהיים פון באָהסלאוו, איז שוין די באָבע מינדי געווען דאָרט, וואו די מאמע זייערע — א קבר נעבען א קבר, — און דער טאטע האָט געזאָגט קדיש נאָך זיין מאמע אינאיינעם מיט די קינדער נאָך זיער מאמע. דאָס איז געווען א יאָהר פון קדישים, דאָס יאָהר פון חלירע — אָהן א שיעור קדיש־זאָגערס! א גאנצע שוהל האָט געזאָגט קדיש.

דער חילוק פון א מענטשען ביז א מענטשען! אויף וויפיעל מאיר־וועלוועל דער בעל־עגלה, וואָס האָט געפיהרט די קינדער פון וואָראָנקא קיין פערעיאסלאוו, איז געווען א מענטש א לעבעדיגער, א ריהרעוודיגער און א בארעדעוודיגער, אויף אזוי פיעל איז שמעון־וואלף דער בעל־עגלה, וואָס האָט געפיהרט די קינדער פון פערע־יאסלאוו קיין באָהסלאוו, געווען א פארזאָרגטער, א פארשלאָפענער און א שווייגער — זאל גאָט היטען! חאָטש טעסעט אין איהם פלעקער, חאָטש שיסט אין איהם מיט הארמאטען, וועט ער צייך קיין וואָרט ניט ארויסלאָזען פונ׳ם מויל, אחוץ: „קריכט אין וואָגען", אדער: „ארויסט פונ׳ם וואָגען". די קינדער זענען אוים־געגאנגען צו וויסען: וועט וועט שוין זיין דער רניעפער? וועט וועט מען איהם איבערפאָהרען מיט׳ן פּאראָם? און וואָס הייסט עם „פּאראָם"? נאָר געהט טהוט עפּיס — אז א איד רעדט ניט! זיצט ווי א נאפודעלע אויף דער קעלני, שמייסט די פערדלעך, סמאָצקעט זיי צו מיט די גראָבע ליפען, און פון צייט צו צייט הערט מען נאָר די אוינציגע וועדטער: „ננא, חלירע, א חלירע, אויף צייך!" אדער: „ננא, פנירות, א פנירה אויף צייך!" און אז ניט, שעפטשעט ער עפּיס מיט די ליפען צו זיך אליין און זינגט

עפּים שטיל אויף א דין קול׳כעל. דאָס זאָגט ער תּהלים אויף אויסוועניג.

און אזוי ווי מענטשען זענען פּארהאן אלערליי, פּארשיידענע כאראקטערען, אזוי זענען, להבדיל, פּערד אויך פּארהאן אלערליי סאָרטען. די פּערד פון שמעון־וואלף דעם בעל־ענלה זענען שטאַרק געראָטען אין זייער בעל־הבית: זיי זענען שלעפּעריג און האָבען א טבע — זיי ניסען. א גאַנצען וועג ניסען זיי. ניסען און פּאַרשקען און שמייסען מיט די עקען און שלעפּען זיך, און שלעפּען זיך. עס דאכט זיך אוים, אז מע שלעפּט זיך שוין אזוי — מע האָט שוין כּמעט פּארגעסען פון וועו אָן. און נאָט ווייסט, אויב מע וועט זיך אמאל דערשלעפּען ערגיץ צו א ישוב. הימעל און ערד און זאמד. זאמד אָהן א שיעור. און טאָמער איז קאַרג, שטעלען זיך די פּערדלעך גאָר אַנידער אין מיטען דרינען, שמעון־וואלף קריכט־ארָאָפּ פון וואָגען, לאָזט־אויס אויף זיין דין קול׳כעל מיט א ניגון אויסגעצויגען: „אש־ר־י פל חו־סי בו"... דערנאָך טהוט ער א זאָג צו די קינדער: „ארויסט פון וואָגען!" די קינדער קריכען־ארויס פון בויד. וואָס וועט דאָ זיין? גאָרנישט. אזוי ווי ס׳איז זאמדיג, איז פאר די פּערד צופיעל משא, וועט מען געהן א ביסעל צו־פוס. מילא, אויך אָהן איין אומגליק — צו־פוס איז צו־פוס. אדרבה, צו־פוס איז נאָך פרייליכער. נישמעהר — דאָס יונגסטע יתומה׳לע, א יאָהר אלט, וויל ניט בלייבען אליין אין וואָגען; ווייניט עס, מוז מען דאָס טראָגען אויף די הענט — איז שוין עפּים ניט אזוי פויגעלדיג. א גליק, וואָס דאָס ציהט זיך ניט אזוי לאַנג. באלד ווערט דער וועג וויעדער א וועג, און שמעון־וואלף דער בעל־ענלה טהוט א זאָג צו די קינדער: „קריכט אין וואָגען". קלעטערט מען ארויף צוריק אין בויד אריין און מע גלייכט זיך אוים די ביינער. ביז עס קומט וויעדער צו א טיעפען זומפיגען זאמד, איז וויעדער: „ארויסט פון וואָגען", און וויעדער: „קריכט אין וואָגען". נאָר שאט! וואָס גלאַנצט דאָס עפּים דאָרטען פון דער וויטען? וואָס בלישטשעט עס אזוי ווי גלאָז און שיינט־אָפּ אויף

דער זון מיט א זילבערנעם קאליר, און שפיעלט און שעמערירט אין די אויגען? אט דאס זאל זיין דער רניעפער?! חברה זיצען קוים איין אין וואגען. און דער וואגען, ווי אויף־צו־להכעיס, נעהט פאוואלי, וואדרום איידער מע קומט־צו צום רניעפער, באדארף מען דורכמאכען נאך א זאמד און נאך א זאמד, געל און נעדיכט און טיעף, טיעף ביז די קניעס. פאוואלי, טריט ביי טריט, שלעפען זיך די פערדלעך, קוים וואס זיי רייסען־ארויס די פיס פון זאמד. טיעף שניידען די רעדער, און דער וואגען קרעכצט, און נעהענטער און נעהענטער באווייזט ער זיך, דער רניעפער, מיט זיין גאנצער בריימקייט און שענקייט. יא, דאס איז ער, דער רניעפער. ער גלאנצט, שיינט־אף אויף דער זון און שמייכעלט צו די יונגע אורחים, וואס זענען נעקומען צו איהם דאס ערשטע מאל מקבל־פנים זיין דעם אלטען זקן. „שלום עליכם, וואס מאכסט דו, זיידע?"...

א הויכער, נרינער, ערטערווייז פארגעלטער אטשערעט ביי'ם ברעג טייך, צעלאזט מיט די לאנגע, שארפע, שפיצינע בלעטער, וואס שפיגלען זיך אף אין וואסער, גיט איהם צו, דעם אלטען, א באזונדערען חן. ס'איז שטיל.

לאנג און בריים האט ער זיך צעוואדרפען, ווי א ים, אהין און אהער. און דאס וואסער לויפט ערגיץ, לויפט, נאר שטיל. וואוהין? ס'א סוד. דער בלויער הימעל קוקט־ארא פון אויבען און שפיענעלט זיך אף אין וואסער אינאיינעם מיט דער זון, וואס האלט נאך ניט ביי'ם אונטערגעהן. ריין דער הימעל. ריין דאס וואסער. ריין דאס זאמד. ריין די לופט. און שטיל. א שטילקייט פון גאט. בריים. א בריימקייט פון גאט. און עס דערמאנט זיך פון תהלים: „למרחב־יה"... פרורר! דאס איז ארויסגעפלויגען פון אטשערעט ארויס מיט א נעשרייי א פויגעל. דורכגעשניטען, ווי א פייל, די ריינע שטילע לופט, לאזט ער זיך מיט א זיג־זאג שוועבען ווייט־ווייט, נאר ער האט באלד חרטה, קעהרט זיך אום צוריק מיט א זיג־זאג און ווערט פארשוואנדען וויעדער צוריק אינ'ם גל־גרינעם

אטשערעס. עס נעמט אָן א חשק, ווי אָט דער פויגעל, ארויספליהען פון וואָגען ארויס, זיך לאָזען פליהען אויבען איבער'ן וואסער, אָדער, וועניגסטענס, זיך אויסטהון נאסעס און אריינשפרינגען אין וואסער אריין, זיך פאליאסקען און שווימען, שווימען...

— ארויסט פון וואָגען! — טהוט שמעון־וואלף א קאמאנ־דעווע־אוים, קריכט אליין אויך ארוים פון וואָגען, פארשטעקט די בייטש אין גארטעל, טראָגט־צו ביידע הענט צום מויל, פאררייסט דעם קאָפּ ארויף און לאָזט־ארוים א מאָרנע פארדומפען קול, ווי פון א צעבראָכענעם פאס:

— פאראָ־א־א־אָם! פאראָ־א־א־אָם!

די משמעות, אז דער פאראָם איז א לעבעדיגע זאך, וואָס געפינט זיך ערגיץ דאָרט אויף יענער זייט, און מע באדארף איהם ארויסרופען. חברה קליינווארג, ארויסגעקראָכען פון וואָגען און אויסגעגליכט זיך די פארזעסענע פארגליווערטע איבערים, שטעלען זיך צווישן העלפען דעם בעל־עגלה ארויסרופען דעם פאראָם, גלייך מיט איהם צוגעטראָגען די הענט צום מויל, פאררייסען די קעפּ ארויף און אויסגעשריגען מיט א קוויטש:

— פאראָ־א־א־אָם! פאראָ־א־א־אָם!

און עס פאלט־אָן אויף זיי א געלעכטער — זיי ווייסען ניט וואָס. עס לאכט זיך זיי אהן א שום „וואָרום". עס לאכט זיך זיי, ווייל ס'איז זיי גוט, ווייל זיי זענען יונג און געזונט, און זיי געפינען זיך ביי'ם דניעפּער, און זיי פאהרען באלד אויפ'ן דניעפּער מיט'ן פאראָם — ווער איז צו זיי גלייך?... נאָר אָט הויבט־אָן צו געזענען זיך די זון מיט'ן טאָג. מיט איהרע לעצטע, נאָר שארפע, גינגאלדענע שטראהלען שפיעגעלט זי זיך אפּ אינ'ם זילבערנעם וואסער פונ'ם דניעפּער — און מע הערט אויף צו לאכען. עס לאכט זיך ניט מעהר. צו שטיל איז אָט דאָ, ביי'ם ברעג פונ'ם דניעפּער. א הייליגע שטילקייט. און עפּים קיהלבליך איז געוואָרען, און דאָם וואסער שמעקט מיט א מאָרנעם ריח, און עס זשומעט, עס מורמלט, עס לויפט... און דערצו האָט שמעון־וואלף דער

בעל־עגלה ארומגעבונדען די קאפאטע מיט א פעטשייל׳ע, אריינ־
געשטעקט די בייטש און אוועקגעשטעלט זיך מיט׳ן פנים צו מזרח,
צוגעמאכט די אויגען, מעשה עהרליכער איד, צעשאקעלט זיך און
אויף זיין דין קול׳כעל׳ געגומען דאוונען מנחה. שמעון־וואלפ׳ס
מנחה דא אין דרויסען, אונטער׳ן פארפארבטען הימעל, ביי׳ם ברעג
פונ׳ם אלטען שענעם שמעקעדיגען דניעפער, האט זיך צונויפ־
געגאסען מיט׳ן זשומען און מיט׳ן מורמלען פונ׳ם וואסער און
ארויסגערופען ביי די פרייליכע יונגע וואיאזשערען א נייע שטימונג.
עם פארגלוסט זיך זיי אויך דאוונען מנחה. דאס איז געווען ביי
זיי, מע קאן זאגען, די ערשטע פרייווילינע, נישט־גע־
צוואונגענע מנחה, אט אדא אונטער׳ן הוילען הימעל, נאהענט צו
גאט. עס האט זיך זיי קיינמאל אזוי ניט געוואלט דאוונען, ווי
אצינד, אין דעם פארנאכט, אונטער דעם הימעל, אויפ׳ן ברעג פון
אט דעם דניעפער. דורכגעלאזט די קטורת, — נישקשה, אין וועג
קאן מען זיך באגעהן אהן קטורת — האבען זיי אנגעהויבען גלייך
פון „אשרי יושבי ביתך" — פיינטשיק, מיט א ניגון, און אוועק־
געשטעלט זיך אלע פיער שמונה־עשרה מיט׳ן פנים צו מזרח, צו־
געמאכט די אויגען און צעשאקעלט זיך, ווי דער בעל־עגלה: „האל
הגדול הגבור והנורא — דער גאט דער גרויסער, דער שטארקער,
דער מורא׳דיגער"... דאס זעהט מען ערשט רעכט אט דא, אין
דעם פארנאכט, אונטער דעם הימעל, אויפ׳ן ברעג פון דעם דניעפער.
און עס דאוונט זיך אזוי גוט, אזוי זים, אזוי געשמאק, ווי נאך
קיינמאל ניט פריהער!

37

אויפֿן פּאַראָם

א אומגעריכטע באַנעגעניש אויפֿן פּאַראָם. — עשו, א קליין גויעצעל, א משומד. — זיי האָבען זיך דערקענט. — צענעהען זיך אהז ווערטער.

די קלייגע וואָיאזשערען־יתומים זענען נאָך ניט אויסגעשטאַנען שמונה־עשרה, אז זיי האָבען דערזעהען פון דער ווייטען, אויפֿן גלאַנץ פונ׳ם דניעפּער, פּריהער א שוואַרצען קנויל, וואָס באַקומט אויפֿן שיין פון דער פּאַרגעהענדיגער זון אלע מאל אנדערע פּאַרבען. דער דאָזיגער קנויל וואָכפּסט, ווערט אלע מאל גרעסער און גרעסער, טוקט זיך, פּאַרגעהט און באַווייזט זיך וויערער א מאל. דערנאָך האָבען זיי דערהערט א מאַרנעם נערויש און א נערודער, א קייקלען זיך פון רעדלעך און א קרעכץ פון א שטריק. האָבען זיי געמאַכט בקיצור מיט דער מנחה, אויף דער גיך אויסגעשטאַנען שמונה־עשרה און צוגעלאָפּען צום ברעג, דערזעהען א גראָבען קאַנאָט, וואָס ציהט זיך איבער דער בריים פונ׳ם דניעפּער, צוגעקרעמפּעווען צו א קלאָץ פון דער זייט וואַסער. און דער קנויל איז נעווואָכסען און איז אויסגעוואָכסען אין א מין הילצערנע מנושמ׳דינע בריאה, א מין באַשעפּעניש אינ׳ם נעשטאלט פון א שטוב, וואָס ריהרט זיך און שווימט אויפֿן וואַסער. אויבען, אויפֿן רוקען פונ׳ם באַשעפּעניש, גענפּינט זיך עפּים א מין רערעל, וואָס דרעהט זיך, און מיט׳ן כּח פון אט דעם רערעל ריהרט זיך אט דאָס מנושמ׳דיגע באַשעפּעניש איבער׳ן וואַסער, פּאַמעליכען, נאָר זיכער, און אלץ נעהענטער און נעהענטער צום ברעג, ביז מע קאָן שוין זעהען דאָס באַשעפּעניש פון דער נאָהענט און באַטראַכטען עס פון אלע זייטען,

אז דאָס איז ניט קיין באַשעפעניש, ניט קיין לעבעדיגע זאַך, נאָר אזא מין שיף, א באַרקע, אָדער א בערלינע, און אויף דער בערלינע שטעהען פוהרען, פערד און מענטשען — און אָט א דאָס איז געווען, אייגענטלעך, דער „פּאַראָם", וואָס חברה האָבען אויף איהם אזוי לאַנג ארויסגעקוקט, און אָט אויף דעם פּאַראָם וועלען זיי דאָס איצטער זיך לאָזען פאָהרען, אריבערפאָהרען דעם דניעפּער! איצט איז שוין א ביסעל גרינגער אויפ׳ן הארצען. איצט קאָן מען זיך שוין א ביסעל צוזעצען אויפ׳ן זאמד און צוווארטען, ביז דער פּאַראָם וועט צוגעהן און זיך אָפּשטעלען. וואָרום ניט אזוי גיך געהט א פּאַראָם. ער געהט זעהר, זעהר פּאַוואָלינקע, קוים־קוים וואָס ער ריהרט זיך. די זון געהט שוין א סך גיכער פון איהם. אָט איז זי נאָר־וואָס געווען אין עק הימעל, און אָט נידערט זי, ווי באַרג־אַראָפּ, זעצט זיך און זינקט און וועדט פּאַרשוואונדען אויף יענער זייט טייך, לאָזט איבער נאָך זיך א בריטען, רויטען פלעק. דאָס ווינטעלע וועדט קיהלער און קיהלער. די קינדער האָבען זיך דערווייל אַוועקגעזעצט אין זאמד. דער עלטערער האָט דאָס קלייניטשקע, וואָס איז א יאָהר אלט, אויף די הענט גענומען; דאָס עופה׳לע איז געשלאָפען.

דער פּאַראָם האָט זיך אָפּגעשטעלט. די מענטשען מיט די פוהרען מיט די פערד זענען פאַמעליכען, איינציגוויז און שטיל, אָהן וועדטער, אראָפּ פונ׳ם פּאַראָם, און שמועס־וואָלף דער בעל־עגלה איז ארויף אויפ׳ן פּאַראָם, אויך קיין איינציג וואָרט ניט ארויסגעלאָזט, גלייך ווי אלע וואָלטען זיך אָנגערעדט, אז ס׳איז „אָסור לדבר". פריהער האָט ער ארויפגעפיהרט דעם וואָגען מיט די פערדלעך, אפילו ניט אויסגעשאָלטען זיי, ווי זיין שטייגער איז, מיט דער חלירע. דערנאָך האָט ער א מאָל געגעבען מיט דער האַנט צו זיינע יונגע פּאַרשוינדלעך, זיי זאָלען אויך ארויף אויפ׳ן פּאַראָם. נאָך א מינוט — און דער פּאַראָם, מיט׳ן ווילען פון איין מענטשען, וואָס חאָט זיך אָנגעלאָהענט מיט׳ן גאַנצען כּח איבער׳ן

נראָבען קאנאט, איז אוועק זיין וועג נאנץ שטיל, אזוי שטיל, אז כמעט מע הערט גאָרנישט, ווי ער גיעהט. עס דאכט זיך אויס, אז ניט דער פּאראָם גיעהט אהין, נאָר, פּארקערט, דער טייך, דער דניעפּער, גיעהט צורוק, טרעט־אָפּ, מאכט א „בואי־בשלום", שטעהט־אויס שמונה־עשרה. און ערשט דאָ זעהט מען, ווי גרויס דער דניעפּער איז, ווי ברייט און ווי שען, גרויסארטיג שען. מע פּאָהרט און מע פּאָהרט — און מען איז נאָך וויט פון׳ם צווייטען ברעג.

די זון איז שוין לאנג אונטערגעגאנגען אויף יענער זייט טייך, און די לבנה איז ארויס, פריהער א רויטע, דערנאָך איז זי געוואָרען וויים, א העל־וויסע, א זילבערנע לבנה. איינציגוויין, ווי שפּת־ליכטלעך, האָבען זיך אָנגעצונדען די שטערען אינ׳ם טיעפּען הימעל, און דער דניעפּער האָט אין אָוועג באקומען איין אנדער פּארב מיט איין אנדער פּנים, מיט איין אנדער געשטאלט, גלייך ווי ער וואלט זיך איינגעהילט אין א טונקעל מלבוש. און א נייע, פּרישע, שטילע קיהלקייט האָט ער ארויסגעגעבען פון זיך, א גלאַטע, גרינגע קיהלקייט. עס האָט זיך געטראכט טויזענטער, טויזענטער מחשבות: פון דער נאכט, פונ׳ם הימעל, פון די שטערען, וואָס האָבען זיך אָפּגעשפּיגעלט אינ׳ם וואסער פונ׳ם רוהיגען דניעפּער. די דאָזיגע שטערען זענען דאָך יעדעס שטערענדעל א נשמה פון א מענטשען... און פונ׳ם כח פונ׳ם פּאראָם האָט זיך געטראכט, ווי אזוי איין מענטש, סך־הכל איין גויעץ, טרייבט איהם. ער לעהענט זיך אָן מיט איין האנט אויפ׳ן קאנאט, ציהט דעם קאנאט, דרעהט זיך דאָם רעדעל — און דער פּאראָם גיעהט.

שלום איז א בעלן אָנצוקוקען דעם גויעץ פון דער נאָהענט, ווי אזוי ער ארבייט ביי׳ם קאנאט און טרייבט דעם פּאראָם. און ער גיעהט־צו נאָהענט צום גויעץ, צום פּאראָמשטשיק. נאָך נאָר א יונגער גויעץ אין א גרויער סוויטקע, גרויסע שטיוואלעס, און מיט א קוטשמע אויפ׳ן קאָפּ, הערט נישט אויף מיט׳ן גאנצען כח זיך אָנצושפּאַרען אויפ׳ן מוראַ׳דיגען גראָבען קאנאט. שלום קוקט זיך איין אינ׳ם דאָזיגען פּאראָמשטשיק דעם גויעץ, ווי ער ארבייט

דאָס אויף אַלע פלעס, מאכט מיט דער פלייצע ארויף און אראָפּ, ארויף און אראָפּ, אזש די ביינער טרישטשען! „עשו — טראכט זיך שלום ביי זיך אין האַרצען — עשו!... דאָס קאָן נאָר א גוי, נישט קיין איד. ווי קומט א איד צו אזא גראָבער ארבייט? ואת אחיך תעבוד — און דיין ברודער וועסט דו דיענען, — שטעהט אין חומש. גאַנץ גוט, וואָס איך בין יעקב׳ס איין אייניקעל, ניט עשו׳ס"...

און עס טהוט איהם וועה דאָס האַרץ פון דעסטוועגען אויפ׳ן דאָזיגען יונגען גויען, אויפ׳ן דאָזיגען עשו׳ס אייניקעל: נאָך צו א יונגער פּאַראָמשטשיק, צו א יונגער עשו... און ער קוקט זיך איין אין איהם אין פּנים א ביסעל נעהענטער — און... ער שפּרינגט־אָפּ צוריק! עס האָט זיך איהם אויסגעראַכט, אז ער איז איהם קענטליך. קענטליכע אויגען!... און שלום פוילט זיך ניט, נעהט־צו נאָך א מאָל, שוין נאָר נאָהענט, צום גויען: ס׳איז גאָרניט קיין גויען — ס׳איז נאָך נאָר א יונגער שייגעץ, מיט א מורא׳דיג פּאַרשווארצט, פּאַרגרעבט פּנים, מיט מורא׳דיג פּאַרשווארצטע, פּאַרגרעבטע הענט. אויגען — אידישע, און הענט גויישע... און ער דערמאָנט זיך אינ׳ם פּסוק: „והידים ידי עשו" — עשו׳ס הענט... נאָר למאי איז ער איהם אזוי קענטליך? וואו האָט ער איהם געזעהען?...

און ער הויבט זיך אָן צו גראָבען אין זיינע זכרונות, און עס קומט איהם אויפ׳ן זינען איינער פון זיינע וואַראַנקאָווער חברים, בערעל דער אלמנה׳ס, א שווארצער בחור מיט מגושמ׳דיגע גרויסע צייהן. ניט שוין זשע איז דאָס ער? ניין, עס קאָן ניט זיין! עס דאַכט זיך איהם נאָר אויס!... נאָר, רבונו־של־עולם! ס׳איז דאָך פּאָרט ער!... דאָס גויעצעל, דערזעהען, אז מע קוקט זיך אין איהם איין, האָט נאָך מעהר אָנגערוקט דאָס היטעל, נאָר מן הצד געהאפט א קוק אויף דעם, וואָס באַטראכט איהם אזוי געשמאַק. זייערע אויגען האָבען זיך באַגעגענט אין דער פינסטערניש פון דער נאכט און — זיי האָבען זיך דערקענט...

דאָס דאָזיגע אומגעריכטע באַגעגעניש רופט־ארויס א שלל מיט געדאַנקען: בערעל א גוי? א איד א גוי?... און ער דערמאָנט זיך, אז מע האָט נאָך דעמאָלט געהאט געזאָגט, אז בערעל האָט זיך גע'שמד'ט... ניט אומזיסט האָט מען נאָך דעמאָלט געזאָגט אויף איהם, אז ער איז א „מומר־להכעיס"... צוגעהן צו איהם, לאָזען זיך דערקענען, אויספרעגען זיך ביי איהם — דערלאָזט איהם עפּיס ניט, שלום'ען. עס פיהלט זיך א פרעמדקייט, א דערווייטערטקייט, א קעלט און צו גלייכער צייט — א רחמנות. א רחמנות אויף א אידען, וואָס איז געוואָרען א גוי. צוליעב וואָס? צוליעב דעם, ער זאָל אָנטהון א גרויע סוויטקע, א גרויס מאַכנאַטע היטעל און ווערען א העלפער ביי'ם פּאַראָמשטשיק, א באַטראַק?... און דער „באַטראַק" — גאָרנישט! ער זאָל אפילו א ריהר טהון זיך. אפּנים, ער קאָן ניט קוקען זיין חבר אין די אויגען אריין... ער קוקט אראָפּ, אין וואַסער אריין, גלייך ווי מע זעהט עפּיס דאָרטען. בערעל דער גויעץ האָט זיך נאָך מעהר איינגעהילט אין דער סוויטקע, נאָך מעהר אָנגעוואָקסט דאָס היטעל, באַשפּיגען ביידע הענט און א נעם געגעבען זיך צו דער ארבייט נאָך מיט מעהר פּרישקייט, אָנגעלעהענט זיך מיט אלע כּחות אויפ'ן מוראַ'דיג גראָבען קאַנאַט. דער קאַנאַט האָט געקרעכצט. די רערלעך האָבען זיך געקויקעלט. דער פּאַראָם האָט זיך געגליטשט אלץ ווייטער און ווייטער — מע איז געקומען צו פּאָהרען.

— קריכט אין וואָגען! — האָט דער שווייגענדיגער בעלעגלה אויסגעקאָמאַנדעוועט נאכדעם, ווי ער האָט זיך אַרויסגעקויקעלט מיט'ן וואָגען פונ'ם פּאַראָם, געגעבען א שמייס די פערדלעך, מכבד געווען זיי מיט די ווערטער „חלירע" און „פּגירות" — און איז אוועק, איבערגעלאָזט הינטער זיך דעם דניעפּער מיט'ן פּאַראָם מיט'ן באַטראַק פונ'ם פּאַראָמשטשיק, וואָס איז נעבאַך געווען אמאָל א אידיש קינד, יעקב אָבינו'ס איין איניקעל. און היינט וואָס? נעבאַך! נעבאַך!...

38

אין באָהסלאַוו אויף דער „טאָרהאָוויצע"

אנגעקומען קיין באָהסלאַוו נלייך אויפ'ן יאריד. — זיי ווייסען ניט, וואָסער משה־יאסי איז זייער זיידע. — א איד מיט א טלית־קטן נעמט זיך אונטער ברענגען די קינדער צום זיידען.

עס איז שוין געווען גרויסער טאָג, אז די קליינע וואיא־זשערען־יתומים זענען אריינגעפאָהרען מיעדע, הונגעריגע און שלע־פעריגע אין דער שטאָדט באָהסלאַוו. פון יענער זייט וואלד האָט זיך אויפגעהויבען די זון, א קלאָרע, א ברילאנטענע, א וואַרעמע זון. צום אלעם ערשטען זענען זיי דורכגעפאָהרען פאַרביי א מוראַ'דיג גרויסען בית־עולם, מיט אזוי פיעל איינגעבויגענע, האלב־איינגעפאלענע שטיבלעך און אלטע מצבות מיט אָפּגעריבענע אותיות „ת. נ. צ. ב. ה.", אז לויט דעם רייכען בית־עולם האָט מען געקאָנט מיינען, אז די שטאָדט איז מי יודע וואָס פאר א פרך! פונ'ם בית־עולם איז מען אריין גלייך אין דער „טאָרהאָוויצע" — א מארק אָדער א מין יאריד אזעלכער, וואו אלץ איז אויסגעמישט אינאיינעם: גויים, און פערד, און בהמות, און חזירים, און ציגיינער, און וועגען, און רעדער, און חאָמאָטעס, און אידען פון כל המינים: אידען מיט פעלכלעך, אידען מיט היטלען, אידען מיט „קראסנע" סחורה, אידען מיט בולקעס, מיט אייערבייגעל, מיט קיכלעך, מיט עפעלקוואס און מיט וואָס איהר ווילט. היינט ווייבער! ווייבער מיט קאשיקעס, ווייבער מיט עפעלעך, און ווייבער מיט עופות, און ווייבער מיט געפרעגלטע פיש, און גלאָט ווייבער. און דאָס אלץ

רעדט און קוויטשעט און גראגערט. און די פערד מיט די בהמות מיט די חזירים העלפען־אונטער. און די בעטלערס זינגען און שפּיעלען אויף דער לירע — מע קאָן טויב ווערען. און א שטויב שטעהט אזעלכער, וואָס מע זעהט קוים איינס דאָס אנדערע. און ריחות אזעלכע, אז מע קאָן דערשטיקט ווערען.

חברה זענען געקומען אין א גוטער צייט — אין א מארק־טאָג. דער בעל־עגלה האָט זיך קוים דורכגעשלאָגען מיט זיין בויד דורכ'ן יאריד, אנגעווינטשעוועט דער שטאָדט מיט'ן יאריד אכצעהן חלירעס, ווי זיין שטייגער איז, ביז ער האָט זיך אראָפּגעלאָזט אין דער רעכטער שטאָדט אריין, וואָס חאפּט שטארק דעם אנבליק פונ'ם בית־עולם — די זעלבע איינגעפאלענע שטיבלעך־מצבות, צוויישען וועלכע עס ווארפען זיך דורך ווארניט־ווואו א פּאָר נייע הייזלעך אויך, וואָס זעהען־אוים פרעמד, ווי נגיד'ישע מחותנים איינגעלאדען אויף איין ארעמער חתונה, — און דאָרט האָט זיך ערשט אנגעהויבען דער אמת'ער טומעל: שמעון־וואלף דער בעל־עגלה האָט געוואוסט, אז מע האָט איהם באשטעלט, ער זאל אפּ־פיהרען זיינע יונגע פּארשוינדלעך קיין באָהסלאוו, צו זייערען א זיידען מיט א באבע. מע האָט איהם אפילו געהאט אנגערופען דעם נאָמען פון דעם זיידען מיט דער באבע, נאָר ער האָט שוין פארגעסען. ווייסט זיי דער שוואַרצער יאָהר! שמעון־וואלף האָט זיך געשוואוירען, אז דעם גאנצען וועג האָט ער זיי געדענקט, ווי איהר זעהט איהם א אידען, און ווי נאָר ער איז אריינגעפאָהרען אין דעם דאָזיגען יאריד, אזוי זענען זייערע נעמען ארויסגעלויגען ביי איהם פונ'ם קאפּ — א חלירע!... (אויף וועמען — זאָגט ער ניט).

דערווייל קומט־צו א איד, און נאָך א איד, און נאָך א איד, און נאָך צוויי אידען, און נאָך דריי אידען, און ווייבער פון כל המינים, ווייבער מיט קאשיקעס און ווייבער אהן קאשיקעס, און עס ווערט א הארמידער מיט א רעדעריי — אלע רעדען זיי אינ־איינעם און מע דערצעהלט איינס דאָס אנדערע חידושים: אז עפּיס קינדער האָט א בעל־עגלה געבראכט צו פיהרען. — פון

וואנען? — פון יענער זייט דניעפער. — פון רושישטשעוו? — וואָס עפּיס רושישטשעוו? פּאר וואָס ניט קאניעוו? — ניט פון רושישטשעוו, ניט פון קאניעוו, נאָר פון פּערעיאסלאוו! — וואוהין? — איהר זעהט דאָך וואוהין — ניט קיין יעהופּעיז, קיין באָהסלאוו האָט ער זיי געבראכט צו פיהרען. — צו וועמען? — הערסט דו, מע זאָל וויסען, צו וועמען, וואָלט דאָך גוט געווען! צו א זיידען, זאָגט ער, צו זיירען א זיידען. — וואָסער זיידען? — הערסט דו, מע זאָל וויסען, צו וואָסער זיידען, וואָלט דאָך גוט געווען!...

— שאַט! וווייסט איהר וואָס? לאָז מען א פּרעג טהון ביי די קינדער, ווי אזוי הייסט דער זיידע זייערער; זיי קעהרען וויסען. — פון וואנען זאָלען זיי וויסען? — פּאר וואָס זאָלען זיי ניט וויסען?... ביז עס רוקט זיך ארויס איינער א איד, וואָס פּארקויפט ביינעל, מיט א צעשפּאלטענעם דאשעק אויפ׳ן קאשקעט. מיט ביידע עלענבויגענם שטופט ער פאנאנדער דעם עולם:

— לאָזט מיך! איך וועל זיי פּרענגען. קינדער! ווי אזוי רופט מען אייער זיידען?

די קינדער זענען פונ׳ם הארמידער מיט׳ן געשריי שוין נאָר צעטומעלט. נאָר פון דעסטוועגען דערמאנען זיי זיך, אז ער הייסט משה־יאָסי. יאָ, משה־יאָסי הייסט ער. — געווים משה־יאָסי? — נעווים!... וווייסט מען שוין, הייסט עס, אז דער זיידע זייערער הייסט משה־יאָסי. בלייבט איבער איין זאַך: וואָסער משה־יאָסי? פּארהאַן עטליכע משה־יאָסים. פּארהאַן משה־יאָסי דער סטאָליר, משה־יאָסי דער בלעכער, משה־יאָסי לאה־דוואָסי׳ס און משה־יאָסי דעם האמארניק׳ס. נאָר פרעגט זיי עפּיס גרינגערם!

— שא, וווייסט איהר וואָס? ווי אזוי רופט מען אייער טאטען? — דאָס זאָגט שוין איין אנדער איד, ניט יענער פון די ביינעל, נאָר א איד מיט א טליתקטן, וווייזט אויס — א בית־מדרש־איד. די קינדער זאָגען, אז זייער טאטען רופט מען נחום. דערהערט אזא זאַך, שטופט דער איד מיט׳ן טליתקטן אוועק אלע

אנדערע אידען און נעמט די קינדער נאָר אויף איין אמת'ען „דאָפראָס" :

— אייער טאטען, זאָגט איהר, רופט מען נחום ? הייסט ער ניט ראַבינאָוויטש ?

— ראַבינאָוויטש.

— און אייער מאַמע האָט נעהייסען חיה־אסתר ?

— חיה־אסתר.

— איז זי נעשטאָרבען ?

— נעשטאָרבען.

— פון דער חלירע ?

— פון דער חלירע.

— אָט אזוי זשע רעדט !

דער איד מיט'ן טלית־קטן דרעהט זיך אוים צום נאַנצען עולם. דאָס פנים שיינט איהם.

— אויב אזוי, פרענט מיך, איך וועל אייך זאָגען אקוראט ! זייער זיידע איז משה־יאָסי דעם האַמאַרניק'ס, זייער באַבע איז ניטעל משה־יאָסי דעם האַמאַרניק'ס. זייער זיידע, משה־יאָסי הייסט עס, ווייסט שוין, אז זיין טאָכטער חיה־אסתר איז געשטאָרבען פון דער חלירע, ניט דאָ נעראַכט, און זייער באַבע, ניטעל משה־יאָסי'ס, ווייסט נאָך ניט. מע ווייל איהר ניט אָנזאָגען די בשורה : איין אלטע אידינע, א קאַליקע נעבאָך...

דער איד מיט'ן טלית־קטן דרעהט זיך אוים צו די קינדער מיט'ן זעלבען שיינעדיגען פנים :

— קריכט אַראָפ, קינדער, פון וואָגען, וועט מען אייך ווייזען, וואו אייער זיידע זיצט. צופאָהרען אהין קאָן מען ניט — צו א שמאל נעסטל. סיידען פון יענער זייט ? וועט מען אָבער נישט קאָנען אויסקערעווען זיך מיט'ן וואָגען. ווי מיינסט דו, מאַטעל, מע וועט קאָנען ?...

דאָם איז געוואָגט געוואָרען צו א יונגענמאַן מיט איין אויס־געבוינענער נאָז, וואָם הייסט מאָטעל. מאָטעל פּאַררוקט דאָם היטעל ארויף:

— פּאַר וואָם זאָל מען ניט קאָנען?

— פּאַר וואָם? פּאַר שבת! האָסט פּארגעסען, אז הערשקע איציק־ליאבע׳ס בויעט א שטאָל פון יענער זייט?

מאָטעל טהוט זיך ניט קיין ריהר און פּרעגט ווייטער:

— און אז ער בויעט א שטאָל פון יענער זייט, איז וואָם?

— וואָם הייסט איז וואָם? האָט ער אָנגעפּיהרט געהילץ!

— אָנגעפּיהרט געהילץ? לאָז איהם וואוילּ באַקומען!...

— וואָם איז צו רעדען מיט א שטיק האָלץ?! ...

און וואָם מעהר מאָטעל איז רוהיג, היצט זיך יענער אָלץ מעהר, ביז ער גאַהט־ארויס פון די כּלים, טהוט א שפּיי אויף מאָטלען, רופט איהם אָן מיט׳ן נאָמען „שוטה בן פּיקהאָלץ". ער נעמט די קינדער פּאר א האַנט: „קומט, קומט מיט מיר — איך וועל אייך צופּיהרען. מע דארף נעהן צופּוס". און דער איד מיט׳ן טליתּ־קטן און מיט׳ן שיינעגדיגען פּנים לאָזט זיך מיט די יונגע וואָיאזשערען־יתומים פּונ׳ם יאריד ארויס צופּוס, צו זייער זיידען משה־יאָסי און צו זייער באבע גיטעל.

39

אַ שענער ברוך־הבא

די נעלעהמטע באבע ניטעל. — דער זיידע משה־יאסי מיט דער בולבעוואטער נאז אוו נעריכטע ברעמעז. — דער פעטער איצי און די מוהמע סאסי.

די פערעיאסלאווער יתומים האבען געהאט דאס רעכט פאר־שטעלען זיך דעם זיידען משה־יאסי׳ס שטוב — א מין פאלאץ. דער זיידע משה־יאסי אליין האט זיך זיי פארגעשטעלט א פאט־ריארך אין א זיידענער זשופעצע. א קליניגקייט — מע זאגט, זיי זענען אזוי רייך, אזוי רייך! צום סוף האט זיי דער בית־מדרש־איר מיט׳ן שיינענדינגען פנים צוגעפיהרט צו א גאנץ נע־ווינליכען שטיבעל, פראוודע מיט א גלעזערנעם גאניק, און האט זיי א זאג געגעבען: „אט־א־דא זיצט אייער זיידע, משה־יאסי האמארניק׳ס". אליין איז דער איד נעלם געוואָרען. ער האט נישט געוואלט זיין דערביי. די קינדער האבען דורכגעשפאציערט דעם גלעזערנעם גאניק, געעפענט די טיר און דערזעהען פאר זיך אקוראט אזעגען דער טיר, אויף א הילצערן בעט, זיצען א מענטשען ניט קיין מענטשען, א באשעפעניש ניט קיין באשעפעניש, אינ׳ם געשטאלט פון א נקבה, אהן פיס, מיט עפיס מאדנע אויסגעדרעהטע הענט. די ערשטע מינוט האבען זיי געוואלט געהן צוריק. נאר דאס באשעפעניש האט זיך שטארק אויינגעקוקט אין זיי מיט איהרע גלאנצענדינע רויטע אויגען און האט מיט א זעהר אויי־

געגעהמען קול א פרעג געטהאן ביי זיי: „וואר זענט איהר, קינדער?" עפּיס אייגענעם, נאהענטעם, האט זיך געלאזט הערען אין דעם קול, און די קינדער האבען איהר א זאג געגעבען: „א גוט מארגען. מיר זענען פון פּערעיאסלאוו"...

דערהערט דאם וואַרט „פּערעיאסלאוו" און דערזעהען א נאנץ רעמעל מיט קינדער, צוויישען זיי א מיידעלע נאך קיין יאהר ניט אלט, האט די אלטע באלד ארומגעהאפּט די נאנצע טראנערייע, און זי האט פּאַרבראכען מיט איהרע אויסגערעהטע הענט און אויס־נעשריען אויף א קול:

— אוי, א וועהטיג איז מיר! אוי, א דונער איז מיר! מיין חיה־אסתר איז געשטארבען! — און נענומען זיך שלאגען מיט די הענט אין קאפּ. — משה־יאסי! משה־יאסי! וואו ביזט דו? אהער נעה! משה־יאסי!

אויף איהר געשריי איז נעקומען צו לויפען פון א זייטיג אלקירעל איין אלטער, א נידערינגער, אין טלית און תפלין, מיט א משונה מנושם׳דיג פּנים, מיט א בריייטער בולבעוואטער נאז, מיט מורא׳דיג גרויסע געריכטע ברעמען, אנגעטהאן אין שמאטעס און אין שקראבעס. — „אט דאם איז דער זיידע משה־יאסי? אט דער איז דאם אזוי רייך? אזוי רייך?"...

דאם ערשטע, וואם דער זיידע משה־יאסי האט געטהאן — ער האט נענומען שרייען אויף די קינדער, בייזערען זיך און מאכען אויף זיי מיט די הענט. און מחמת ער האט געהאלטען אין מיטען דאוונען און נישט געטארט, אפּנים, מפסיק זיין, האט ער גערעדט צו זיי אויף לשון־קודש: „אי־א־נו, רוצחים! גזלנים!"... און צו דער אלטער האט ער געזאגט אויף לשון־קודש, און דאם קול האט געציטערט: „אי־א־נו, ידעתי... בתי... ה׳ נתן וה׳ לקח!"...

דאם האט באראפט הייסען, אז ער ווייסט, אז די טאכטער איז געשטארבען, און דער גאט וואם האט גענעבען, דער איינענער

נאָט האָט געזומען... האָט דאָס אָבער דער אַלטער ווינציג־וואָס באַרוהיגט, און זי האָט ניט אויפגעהערט צו ווייזען און צו קלאָגען און צו שלאָגען זיך מיט די הענט אָן קאָפּ און צו שרייען: „חיה־אסתר! מיין חיה־אסתר איז געשטאָרבען!" — ביז עס זענען זיך צונויפגעלאָפען נאָך מענטשען, עפּים איינער א איד מיט אַזעלכע לאַנגע פּאות, וואָס די קינדער האָבען אַזעלכע אין פּערעיאַסלאַוו נישט באַגעגענט. דאָס איז געווען זייער מאַמע'ס אוינציגער ברודער, דער פעטער איצי. נאָכ'ן פעטער איצי איז אַריינגעלאָפען א אידינע מיט א פּאַרפּלאָמט פּנים, מיט פּאַרקאַטשעטע ארבעל און מיט א פּאַלאָניק פון קיך. דאָס איז געווען זיין ווייב — די מוהמע סאָסי. און מיט איהר איז אַריינגעקומען א מיידעלע מיט רויטע בעקלעך און מיט קלוינע לויפּעלעך — זייערע א בת־יחיד'קע, א שענינקע, נאָר א שעמעוודיגע, מיט'ן נאָמען חוה־ליבע. און אחוץ זיי זענען זיך צונויפגעלאָפען נאָך אידען און ווייבער, נאָהענטע שכנים, און אַלע מיט א מאָל האָבען גענומען רעדען, טרייסטען די באָבע ניטעל מיט ווערטער: אז וויבאַלד די מאַכטער איז שוין טוידט, היינט וואָס וועט העלפען דער געוויין? און דאָס, וואָס די ערד דעקט צו, איז דאָך פּאַרפּאַלען. און די יונגע געסט האָט מען אחוץ גענומען זאָגען מוסר, אז מע קומט ניט אַריין אָט אַזוי, הולאָם אויף דער קאַראָבקע, און מע זאָגט ניט אָן יענעם גלייך אזא בשורה... חאָטש גאָט איז יודע דעם אמת, אז די קינדער האָבען, אייגענטליך, נאָר ניט אָנגעהויבען צו „זאָגען".

דערווייל האָט דער זיידע משה־יאָסי אויסגעטהאָן דעם טלית און תפלין און האָט פון זיין זייט גענומען פירהאַלטען די אייניקלעך, למאי זיי זענען נישט אַריינגעקומען פריהער צו איהם. זיי זאָלען זיין בעלי־דרך־ארץ, וואָלטען זיי באַראַפט זיך זעהען פריהער מיט איהם, פּאַוואָלינקע איבערערדען, וואָלט ער, דער זיידע הייסט עם, פּאַוואָלינקע איבערגערעדט מיט דער באָבע, זי צוגענרייט בּיסלעכ־ווייז, ניט אזוי, הענדום־פּענדום! אזוי טהוען פּראַ־אָדמס, ניט קיין מענטשען...

דאָס האָט שוין, אפּנים, די באַבע גיטעל׳ נישט נעקאָנט אריבערטראָגן, און ווי ווייט דער בּראָך איז ניט געווען פּאַר איהר גרויס, איז זי אָנגעפּאַלען אויפֿ׳ן זיידען:

— אַלטער דאורין! וואָס האָסט דו צו די קינדער נעבּאַך? וואָס זענען זיי שולדיג? פּון וואַנען זאָלען זיי דיר וויסען, אַז דו ליגסט דאָרט ערגיץ אויפֿ די פּעלצען און דאָוונסט? א שענער ברוך־הבּא! קומט אהער, קינדערלעך, צו מיר. ווי אזוי רופט מען אייך?

און אייניצוויייז האָט זי צוגערופען צו זיך די קינדער, און אייניצוויייז האָט זי זיי אויסגעפרעגט ביי די נעמען, נעלעט און געקושט און באַנעצט מיט איהרע געזאָלצענע טרערען, באַווייזט שוין ניט איהר טאָכטער, נאָר די קליינע עלענטע יתומים׳לעך נעבּאַך... זי האָט זיך געשוואָרען, אַז זי האָט כּמעט געוואוסט, אזוי זיכער, ווי ס׳איז היינט טאָג אויפֿ דער גאַנצער וועלט, אַז איהר חיה־אסתּר איז געשטאָרבּען, וואָרום ס׳איז שוין עטליכע נעכט, אַז זי קומט צו איהר צו־חלום און פּרעגט זיך אַלץ נאָך אויפֿ איהרע קינדער, זי זאָל איהר זאָגען, ווי געפעלען איהר איהרע קינדער?...

— לאָז מען זיי געבּען עפּים עסען. משה־יאָסי, וואָס שטעהסט דו, ווי א נעכטיגער? זעהסט דאָך, אַלטער דאורין, אַז די קינדער זענען נעבּאַך פּאַרשמאַכט, אויסגעהונגערט און ניט געשלאָפען א גאַנצע נאַכט. ווינד איז מיר — אַבי ער זאָגט זיי מוסר! א שענער זיידע! א שענער ברוך־הבּא!...

40

צווישען פּעלצען

דעם זיידענ׳ס בוכהאלטעריע. — זיין מוסר־זאגען, זייגע ספרים אוו זיין צדקה. — וואס וועט זיין, אז משיח וועט קומען. — דעם זיידענ׳ס עקספּטאו.

דאָס ערשטע, וואָס דער זיידע משה־יאָסי האָט פּירגענומען פּאר זיינע אייניקלעך, אז זיי האָבען אָפּגעדאוועט און אָפּגע־נעסען, — ער האָט זיי פּארהערט.

פּאַרנעקומען איז דער עקזאמען טאקי ביי איהם, אין זיין חדר מיוחד, וואוהין קיין בן־אָדם האָט נישט געטאָרט אַרייגקומען. נישט געטאָרט און נישט געקאָנט, וואָרום ס׳איז ניט געווען וואו.

דאָס איז געווען א חדר׳על עמוואָם גרעסער פון א שטייג, וואו מע האלט עופות. אין דער דאָזיגער שטייג האָט זיך געפונען, ערשטענס, דער זיידע, דערנאָך זיינע ספרים, נאָנץ ש״ס און פוסקים אוו קבלה־ספרים, אוו חוץ לזה זענען דאָרטען געווען משפּנות: זילבערנע לעפּעל, טעצלעך, הדס׳לעך אוו לעמפּעלעך, קופּערנע פּאהנען, כאמאוואַרען, אירישע קאפּאטעס, גוויישע קאַרעלען, סוויטקעס אוו פּעלצען, דערהויפט פּעלצען, אָהן א שיעור פּעלצען!

דאָס איז געווען א מין לאָמבאַרד, געפיהרט פון דער באבע ניטעל שוין פון יאָהרען־לאנג. זיצענדיג א נעלעהמטע אין בעט, האָט זי געפיהרט דאָס געשעפט ביד רמה, געהאלטען דאָס ביסעל מזומן ביי זיך אונטער די קישענס, נישט צוגעלאָזט צו דער קאסע

קיינעם. נאר אויף די משפנות האָט נעוועלטיגט דער זיידע. צר־נעמען א משפון און ארויסנעבען א משפון — דאָס איז געווען זיין ארבייט. אָננעדענקען זיך, צו וועמען וואָסער משפון עס נע־הערט — האָט מען באדארפט האָבען א קאָפ פון א מיניסטער. עס קאָן זיין, אז דער זיידע משהׂ־יאָסי האָט טאקי געהאָט אויף זיך אפשר א קאָפ פון א מיניסטער, האָט ער זיך אָבער ניט געוואָלט פארלאָזען אויף זיין מיניסטערשען קאָפ אליין. א קשיא, וואָס סע מאכט זיך! איז ער נעפאלען אויף א המצאה — זיין אייגענע המצאה: אויף יעדען משפון האָט ער צוגענייהט מיט א נאָדעל־פאָרעם — און דוקא אליין — א שטיקעל פאפיער, און אויף יעדען שטיקעל פאפיער האָט ער אָנגעשריבען מיט זיין האנט: „זה הקאפאטע שייך לבערילי". אדער: „זה הפעלץ שייך להערל אוואן". אדער: „זה הקארעלען שייך להערלית יאוודאחע". אי, ס׳האָט זיך געמאכט אמאָל, אז בערעל איז נעקומען צו געהן אויסקוויפען די קאפאטע און מע האָט איהם ארויסגענעבען איין אנדערענ׳ס א קאפאטע, וואָס יענער הייסט אויך בערעל? — איז דאָ איין עצה: מע טראָגט־ארויס ביידע בערעלס קאפאטעס, און מע הייסט איהם, ער זאָל דערקענען. א איד וועט דאָך ניט געהן זאָגען אויף א פרעמדער קאפאטע, אז ס׳איז זיינע. זעהט איהר, מיט א גוי, אז סע מאכט זיך אזא זאך, איז שוין ניט אזוי גוט. איז דערצו אויך דאָ א המצאה (א איד א למדן גיט זיך איין עצה): מע הייסט איוואנען, ער זאָל זיך מטריח זיין זאָגען עפיס א סימן אויף זיין פעלץ. יעדער איוואן קען אזוי גוט זיין פעלץ, אז עפיס א סימן מוז ער אויף איהם האָבען. ס׳איז לא ימלט! פון דעסטוועגען, נישט קוקענדיג אויף די אלע המצאות, זענען גאנץ אפטליך ארויס מיאוס׳ע מחלוקת׳ען צווישען דער באבע מיט׳ן זיידען. די באבע האָט אלץ נע׳טענה׳ט צום זיידען:

— איך פרעג דיך, אלטער דאורין וואָס דו ביזט, אז דו האלטסט שוין יאָ ביי שרייבען און שרייבסט שוין יאָ „זה הקאפאטע

שייך לבערל", — וואָס וועט דיך אהרען, אז דו וועסט שוין צו־שרייבען נאָך איין וואָרט — „בערל זאָל איקע" ? אָדער אז דו שרייבסט שוין יאָ „זה הפעלץ שייך להערל איוואן", — שרייב שוין איננאנצען דעם נאָמען זיינעם: „איוואן זלאָדי". אָדער: „זה הקאָרעלען שייך להערלית יאוודאָחע די קאָרנאָסע"...

איז אָבער דער זיידע משה־יאָסי — ס'זאָל איהם צו קיין חרפה ניט זיין אויף יענער וועלט — געווען במחילת־כבודו א מוראַ'דיגער עקשן. אָט דוקא וויל זי וויל אזוי, וויל ער ניט. און ער איז געווען ניט איננאנצען אומגערעכט: א אידינע א קאליקע, ליגט אין בעט — און פארגינט זיך אזוי צו קאָמאנדעוועז מיט א מאן, איהם רופען „אלטער דאורין" פאר די איניקלעך אין די אויגען! ער איז דאָך עפּים נישט קיין אבי־ווער — רב משה־יאָסי דעם האמארניק'ס! א איד, וואָס זיצט יומם ולילה על התורה ועל העבודה. אָדער ער לערנט, אָדער ער דאוונט. היינט פאסט ער אלע תעניתים און אלע מאָנטאָג און דאָנערשטאָג, און קיין שטיקל פלייש קומט גלאָט ניט אריין אין מויל אריין צו איהם א נאנצע וואָך, חוץ שבת און יום־טוב. אין שוהל קומט ער פריהער פון אלעמען און נעהט־ארויס שפעטער פון אלעמען. מאכט קידוש דעמאלט, ווען אלע אידען שלאפען שוין — וואַרטשעט זי טאקי, די באבע גיטעל, און בייזערט זיך. מילא, פאר זיך אהרט איהר שוין ניט — זי איז שוין געוואוינט נעווארען צו הונגערען. אָבער אויף די קינדער נעבאך, אויף די יתומים, איז א רחמנות!

פון אלע קינדער די יתומים האָט דער זיידע משה־יאָסי ליעב געקריגען נאָר איינעם — שלומ'ען. טאקי א שקאץ, א יונגל א ברען, דערפאר אָבער א גוט קעפעל. פון איהם וואלט געקאָנט זיין א לייט, ער זאָל נאָר א ביסעל מעהר וועלען זיצען מיט'ן זיידען אין זיין חדר מיוחד, צווישען די פעלצען, און ניט האָבען קיין טבע לויפען מיט באהלאוועך יונגלעך צום „ראָס", זעהען ווי מע חאפט פיש, אָדער אין וואלד אריין טרייסלען בארלעך, אָדער נאָך אועלכע קונדסעריין.

— דיין טאַטע זאָל זיין א מענטש — אַזוי האָט דער זיידע מיט אים איינגע׳טענה׳ט — דיין טאַטע זאָל ניט זיין אַנגעשמעקט מיט׳ן תּנ״ך און מיט׳ן דקדוק און מיט משה דעסעוואר און מיט די איבערינע אפּיקורס׳ישע נענג, וואָלט ער דיך על־פּי יושר באַ־דארפט איבערלאָזען דאָ ביי מיר חאָטש אויף עטלעכע זמנים, וואָלט איך דיך מיט גאָט׳ס הילף געמאַכט פּאַר איין עהרליכען אידען. עס וואָלט פון דיר אַרויס דער אמת׳ער חסיד מיט׳ן אמת׳ן בעל־קבֿלה מיט׳ן אמת׳ן ברען. און אַזוי וואָס וועט פון דיר זיין? א גאַרנישט מיט א נישט, א פּוסטעפאַסניק, א שייגעצעל, א קנאַקער, א פייפער, א ימח־שמו׳ניק, א דער־רוח־וויסט־וואָס, א הולטיי, א רשע־מרושע, א שמד׳ילניק, א מחלל־שבת׳ניק, א טריפ־ניאָק, א פּושע באַלקי ישראל!...

— משה־יאָסי! טאָמער וואָלט געווען ענגוג מוטשען א קינד?

„לאַנג לעבען זאָל די באַבע גיטעל!" — טראַכט זיך דער אויסגעלייזטער פּונ׳ם זיידענ׳ם הענט, אויף וועמען עס וואַרטען שוין באַהאַלאַוער יונגלעך־קונדסים אין דרויסען.

פון דעסטוועגען זענען געווען מינוטען, וואָס דער זיידע משה־יאָסי איז איהם געווען אויך צום הארצען, ליעב און טייער. איינ־מאָל האָט ער איהם געטראַפען זיצענדיג מיט׳ן טלית־זאק אונטער דער האַנט ביי דער באַבע אין בעט. ער האָט זי עפּיס זעהר שטאַרק גע׳חנפה׳ט, נערעדט שטילערהייט, געדונגען זיך און געבעטען ביי איהר נאָך גאָלט, און זי האָט נישט געוואָלט געבען מעהר. דאָס האָט ער זיך געדונגען ניט פּאַר זיך — פּאַר צדקה, פּאַר זיינע אַרעמע חסידים, וואָס אין קלויז, און זי האָט נע׳טענה׳ט איינס: „מע דארף ניט. זי האָט איהרע אייגענע יתומים — אויף זיי איז מעהר רחמנות"...

נאָך איין מאָל האָט ער געטראַפען דעם זיידען זיצען ביי זיך אין חדר מיוחד, אַנגעטהאָן אין טלית און תּפלין, דעם קאָפּ פּאַר־וואַרפען, די אויגען צוגעמאַכט, עפּיס נאַרנישט בהאי עלמא. און אז ער האָט זיך אויפגעהאַפּט, האָבען ביי איהם די אויגען געשיינט

און געלויכטען, און זיין מגושם'דיג פנים האָט אויסגעזעהען שוין נישט אזוי מגושם'דיג. „די שכינה האָט אויף איהם גערוהט"... און ער האָט געערדט ווי צו זיך אליין, און מיט א שמייכעל אויף די מוראַ'דיג גרויסע געדיכטע ווּאַנסעס:

— ארום וועט נישט לאַנג געוועלטיגען... די ישועה איז נאָהענט, נאָהענט, נאָהענט!... קום אהער, מיין קינד, זיץ א ביסעל, וועלען מיר שמועסען פונ'ם קץ, פון משיח'ען — וואָס וועט זיין, אז משיח וועט קומען...

און דער זיידע משה־יאָסי האָט געגומען דערצעהלען פאר זיין איניקעל, וואָס וועט זיין, אז משיח וועט קומען, מיט אזא התלהבות, מיט אזוי פיעל היץ און מיט אזעלכע פלאַמענדיגע פארבען, אז דעם איניקעל האָט זיך ניט געוואָלט אָפּטרעטען פונ'ם זיידען, און ניט וויל־ענדיג איז איהם געקומען אויפ'ן זינען זיין ערשטער און זיין בעסטער חבר שמואליק. דער חילוק צווישען די צוויי איז געווען דער, וואָס שמואליק האָט געערדט פון אוצרות, מכשפים, פרינצען און פרינצעסינס — אלץ פון אזעלכע זאכען, וואָס זענען שייך צו דער וועלט; און דער זיידע משה־יאָסי האָט מבטל געווען די וועלט לגמרי און האָט זיך אריבערגעטראָגען אינגאַנצען, אינאיינעם מיט'ן איניקעל, וואָס האָט איהם אויסגעהערט מיט דער גרעסטער שפאַנונג, אהין, אויף יענער וועלט, דאָרטען, צווישען סאמע צדיקים און מלאָכים און שרפים און כרובים, ניט ווייט שוין פונ'ם כסא־הכבוד, גאָר־נאָר נאָהענט שוין טאקי צו איהם אליין, צום מלך מלכי המלכים הקדוש־ברוך־הוא... דאָרטען זענען געווען דער שור־הבר מיט'ן לויתן, און דער טייער־סטער בוימעהל, וואָס הייסט „אפרסמון", און דער טייערסטער וויין, דער „יין המשומר", און צדיקים זיצען און לערנען און האָבען הנאה פון דער שכינה און פונ'ם „אור הגנוז", פון יענער ליכטיגקייט, וואָס בעת נאָט האָט באַשאפען די וועלט, האָט ער געזעהען, אז די מענטשען זענען ניט ראוי צו אזא ליכטיגקייט, האָט ער עס איבערגעלאָזט אויף לעתיד־לבוא... און הקדוש־ברוך־הוא אליין,

כּביכול, בכבודו ובעצמו, שטעהט און באדיענט זיי, די צדיקים, ווי א טאטע. און פון אויבען, פונ׳ם הימעל, לאָזט זיך אראָפּ פונקט אויפ׳ן זעלבען אָרט, וואו דאָס אמאָליגע בית־המקדש איז געשטאנען, א ניי בית־המקדש, פון סאמע גינגאָלד און פון די טייערסטע שטיינער, דימענטען און בריליאנטען, און די כּהנים דוכנ׳ען, און די לויים זינגען, און דוד המלך קומט־ארויס אקעגען מיט א פיערעל און זינגט: „רננו צדיקים ביי! ביי!"...

דאָ הויבט אָן דער זיידע משה־יאָסי זינגען אויף א קול, צי־קנאקען מיט די פינגער, און די אויגען פארגלאנצט ער ארויף, און דאָס פנים לויכט איהם, און אליין איז ער נישט בהאי עלמא: ער איז דאָרטען ערגיץ, ווייט־ווייט, אויף **יענער** וועלט, **אויף יענער** וועלט!...

41

אַ איד אַ פויגעל

אַ מעשה פון פּארצייטען. — ווי אזוי אידען האבען אמאל געלעבט צווישען פּריצים. — אַ טראגעדיע פון איין ארעמען רעגדאר.

מע באדארף אבער ניט מיינען, אז דער זיידע משה־יאסי איז אלע מאל געווען נאר אויף יענער וועלט, און אז ער האט ניט געהאט פאר זיינע אייניקלעך צו דערצעהלען גארנישט פון דער וועלט. אַ! ער האט געהאט זעהר אַ סך צו דערצעהלען פון אמאליגע אידען, אמאליגע חסידים, אמאליגע בעלי־קבלה און אמאליגע פּריצים, להבדיל, ווי זיי האבען זיך באגאנגען מיט די אידען.

איין מעשה אזעלכע, וואס ער האט דערצעהלט פאר זיינע אייניקלעך, אַ מעשה, ווי אַ איד איז אומגעקומען אויף קידוש־השם. געדענקט זיך נאך באזונדער, און די דאזיגע מעשה ווערט דאָ איבערגעגעבען בקיצור, ווייל דער זיידע משה־יאסי איז געווען, ער זאל מוחל זיין, אַ גרויסער מאריך און האט ליעב געהאט אפּטמאל איבערשפּרינגען פון איין ענין אויפ'ן אנדערען און פארפאהרען מחילה קיין בויבערויק.

די מעשה האט זיך געטראפען שוין לאנג, נאך פאר זיין זיידען, עליו השלום, דעם אלטען האמארניק. פאר וואס האט מען איהם גערופען „האמארניק"? ווייל האמארני האט געהייסען דאס דאָרף, וואו ער איז געזעסען, געהאלטען אַ מיהל אין דער ארענדע.

אין דעם זעלבען דאַרף איז געזעסען נאָך א איד, מיט׳ן נאָמען נח, נעהאַלטען די קרעטשמע. געווען איז דער נח א איד א תם, איין אָדם פשוט, נאָר א גרויסער יראַ־שמים, טאָג ווי נאכט געדאַווענט און געזאָגט תהלים, אפנים, א בעל־תשובה און א „נספּר". די נאַנצע טהוערין איז געווען זיי. זיין עובדה איז געווען נאָר צאָהלען ראַטע אין הויף און דינגען די קרעטשמע פון איין יאָהר אויפ׳ן אנדערען. כּל ימיו האָט ער מורא געהאַט, טאָמער וועט איהם עמיצער אויסדינגען די קרעטשמע, ווארום בעלנים זענען געווען א סך, חאָטש פרנסה האָט ער געהאט פון דער קרעטשמע בצמצום, קוים־קוים דורכגעקומען, נעווען א בעל־מטפּל מיט קינדער.

ויהי היום — קומט ער צו געהן איינמאָל צום פריץ דינגען די ארענדע און טרעפט א גוזמא געסט, א גאַנצע סעודה. נאָך דער סעודה קלויבט מען זיך, כנהוג, נא־פּאָליוואניע, אויף דער אכאָטע הייסט עס. עס שטעהען שוין צוגעגרייט פערד און קא־רעטעס און בריטשקעס און לינייקעס און הינט פון כּל המינים, און די יעגערס מיט די גרויסע פעדערען און מיט די פייפלעך, פיד המלך. אלסדינג, הייסט עס, פארטיג ארום און ארום. „נישט נעטראָפען די גוטע צייט, — טראכט זיך נח — דער פריץ וועט נישט וועלען רעדען איצט פון דער ארענדע". צום סוף האָט ער א טעות געהאט. אויפגעשטאַנען מיט די געסט פון טיש און געוואָלט זיך שוין ארויפזעצען אויף די פערד, האָט דער פריץ דער־זעהען דעם אידען שטעהן איינגעבוגיען ביי א זייט, אָפּגעריסען קריעה־בליאה. מאכט ער צו איהם מיט א פרייליך פנים: „א? יאָק סיע מאַש פּאַן ארענדארשי? — וואָס מאכט א איד א רענדאר?"... זאָגט איהם נח כּך וכך: „אדוני פריץ, איך בין געסומען וועגען דער קרעטשמע". צעלאכט ער זיך, דער פריץ, ס׳איז געווען פטוב לב המלך ביין, שטארק אונטער׳ן גלעזעל, און רופט זיך אָן צו איהם: „אויף וויפיעל יאָהר ווילסט דו דען די קרעטשמע?" זאָגט ער צו איהם: „וועלען וואָלט איך געוואָלט אויף עטליכע יאָהר, נאָר אזוי ווי דער מנהג איז ביי דיר, יאסנא־

וועלמאשנע פֿאן חראביע..." לאזט איהם דער פּריץ ניט אויס־רעדען און מאכט צו איהם: „דאבזשע, איצטיגם מאל געב איך דיר אפֿ די קרעטשמע אויף דעם אייגענעם מקח, וואם אויף אלע מאל, אויף א זמן פון צעהן יאהר. נאר מיט אין תנאי: זאלסט מיר זיין א פּויגעל". קוקט איהם אן דער איד: „וואם הייסט, איך זאל דיר זיין א פּויגעל?" ענטפערט איהם דער פּריץ: „נאנץ פּשוט. דו דארפסט ארויף, זאגט ער, אויפ'ן דאך פון אט דער שטאל. זעהסט דו? דארטען דארפסט דו זיך פּארשטעלען, זאגט ער, פּאר א פּויגעל, און איך, זאגט ער, וועל זיך ציעלען אין דיר און פּרובען טרעפען גלייך אין קאפּ אריין. האסט דו עס צע־קייעט?" וועלט א געלעכטער צווישען די פּריצים, און דער איד בלומרשט לאכט אויך. ער טראכט זיך: „דער פּריץ טרייבט קאטאוועס, נענומען אין איבעריג ביסעל וויין"... „נו? — פּרעגט איהם דער פּריץ. — איז דאס געמאכט?" טראכט זיך נח: „וואם ענטפערט מען איהם דערויף?" און טהוט איהם א פּרעג אויף טשיקאוועסט: „וויפּיעל צייט גיסט דו אויף צו באטראכטען זיך?" זאגט איהם דער פּריץ גאנץ ערנסט: „יעדנא מינוטא" — איין מינוט הייסט עס, מעהר ניט. „די ברירה איז ביי דיר, זאגט ער. אדער דו קריכסט ארויף אויפ'ן דאך און פּארשטעלסט זיך פּאר א פּויגעל, אדער מארגענדיגען טאג, זאגט ער, וועלסט דו ארויס־געוואלפען פון דער קרעטשמע". איז דאך איהם פּרחה נשמתו געוואלפען. וואס טהוט מען? מיט א פּריץ שפּיעלט מען זיך ניט. ובפּרט, אז יענער הייסט שוין טראגען לייטערס — אפּנים, ס'איז גארניט קיין קאטאוועס? רופט ער זיך אן נאך א מאל צום פּריץ: „און וואס וועט זיין, טאמער חלילה טרעפּסט דו טאקי?" וועלט נאך א גרעסערער געלעכטער צווישען די פּריצים, און נח בלייבט שטעהן א צעטומעלטער. ער וויסט ניט, צי דער פּריץ מאכט חוזק, צי ער מיינט דאס מיט איין אמת? זעהען זעהט עס אוים ווי איין אמת, וואלום מע הייסט איהם די רגע קריכען אויפ'ן דאך, אדער גענהען אהיים אפּריינינגען די קרעטשמע. וויל ער שוין גענהן

אהיים, דערמאנט ער זיך, אז ער איז א בעל־מטופל מיט קינדער, הויבט ער אָן זיך בעטען ביי׳ם פריץ, ער זאָל איהם געבען חאָטש עטליכע מינוט אויף אָפצוואָגען וידוי. זאָגט איהם דער פריץ: „דאָבזשע, איך געב דיר נאָך איין מינוט אויף זאָגען וידוי". איין מינוט? וואָס קאָן א איד זאָגען אין איין מינוט, אחוץ „שמע־ישראל"? ובפרט, אז מע שטופט איהם שוין אַרויף אויפ׳ן לייטער. זאָגט ער „שמע־ישראל" און „ברוך שם כבוד מלכותו", און נעמט קריכען אויפ׳ן לייטער, און טרערען גיסען זיך איהם. וואָס זאָל ער טהון? א גזירה מן השמים. א בעל־מטופל מיט קינדער. מסתמא איז איהם באשערט אומצוקומען אויף קידוש־השם. און אפשר וועט נאָך גאָט רחמנות האָבען און טהון א נס? דער אויבערשטער אז ער וויל — קאָן ער! געווען א גרויסער בעל־בטחון. אמאָלינע אידען!

ארויפגעקראָכען אויפ׳ן שפיץ דאָך, הערט ער נישט אויף צו לייענען קריאת־שמע שטיל־ערהייט און צו וויינען, גיסען מיט טרערען, און נאָך אלץ ניט פאַרלוירען אינגאַנצען דעם בטחון אויף גאָט, טאָמער וועט דער אויבערשטער פאָרט רחמנות האָבען. אז דער אויבערשטער וויל — קאָן ער! דער פריץ דערווייל האָט קיין צייט ניט. הייסט ער איהם, ער זאָל שטעהן גלייך — שטעהט ער גלייך. דערנאָך הייסט ער איהם, ער זאָל זיך אָנבויגען — בויגט ער זיך אָן. ער זאָל צענעמען די הענט — צענעמט ער די הענט. ער זאָל אויסזעהען ווי א פויגעל — זעהט ער אוים ווי א פויגעל... און דער פריץ — צי ער האָט עס טאָקי געמיינט אויף איין אמת, אדער ער האָט נאָר געטריבען קאָטאָווע און דער אויבערשטער האָט געמאכט אזוי, ס׳וואָל אויסקומען אויף איין אמת — ער האָט אויסגעשאָסען און געטראָפען נח׳ן גלייך אין שטערן אריין, און נח איז אומגעפאַלען, ווי א געשאָסענער פויגעל, און האָט זיך אראָפגעקויקעלט אראָפ פונ׳ם דאָך. און נאָך באותו היום האָט מען איהם געבראכט צו קברי־ישראל. דער פריץ האָט אָבער געהאַלטען וואָרט. צעהן יאָהר כסדר האָט ער נישט גע־

ריהרט די אלמנה פון דער קרעטשמע, וויפיעל מע זאל איהם ניט מוסיף זיין אויף דער ארענדע — אמאליגע פריצים!

אזעלכע שענע מעשיות פון „אמאליגע" אידען און פון „אמאליגע" פריצים האָט זיידע גערהאט לרוב, און חברה וואלטען זיך ניט אפגעזאגט זיי אויסהערען נאך און נאך, וועו דער זיידע משה־יאסי זאל ניט האבען קיין טבע ארויסציהען פון יערער מעשה א מוסר־השכל, או מע באדארף זיין איין עהרליכער איד און האבען בטחון, און פונ׳ם מוסר־השכל זאל ער ניט ליעב האבען אריינפאלען גלאט אין מוסר אריין און נעמען שטראפען די קינדער, פאר וואס זיי געבען נאך דעם יצר־הרע, וויל־ען נישט דאוונען, נישט לערנען, נישט גאט דיענען, וואלטען וועלען טאג ווי נאכט נאר האפען פישלעך, אדער ריסען באלעך, אדער גלאט שקאצעווען מיט אלע באהסלאווער יונגלעך, ימח שמם וזכרם זאלען זיי ווערען!

42

ימים נוראים

דער באהסלאווער טייך „ראס". — דער באהסלאווער וואלד. — די באהסלאווער אלטע קלויז. — די באבע גיטעל שלאגט מיט די אייניקלעך כפרות. — דער זיידע בענטשט זיי ערב יום־כפור אוז זיינע אויגען זענען נאס.

עס איז שווער צו זאגען, וואו איז געווען מעהר לעבען, מעהר פאעזיע — ביי׳ם טייך „ראס", אדער אין באהסלאווער וואלד, אדער אין דער אלטער קלויז? עס איז שווער צו זאגען, וואס פון די דריי האט געהאט אין זיך א גרעסערען יצר־הרע? ביי׳ם „ראס" — דארט איז א לעבען! דארט איז פרייליך! דארט טרינקען־מען בעלי־ענלות זייערע פערד; דארט שפּאנען־מען וואסער־פיהרערס וואסער אין זייערע פעסלעך; דארט שטעהען ווייבלעך אוז מיידלעך, באַרוועסע, מיט רויטע פולקעס, אוז וואשען גרעט, קלאפען אוז שפּריצען מיט׳ן פראטש, אוש פונקען פליהען; דארט באדען זיך, פאליאסקען זיך, לערנען זיך שווימען אוז חאפּען פישלעך יונגלעך אהן א שיעור, טהוען זיך אוים צווישען די שטיינער, שפּרינגען אין טייך אריין — אוז אלע שרייען, אלע פילדערען: „זעה, ווי איך שווים! זעה, ווי איך ליג אויפ׳ן רוקען! זעה בעסער, ווי איך נעה טריט־וואסער! זעה, ווי איך טוק זיך! זעה, ווי איך מאך בולבעס!"... אלע רעדען, אלע באווייזען קונצען. אלע קאנען. די פערציאסלאווער יתומים זענען זיי שרעקליך מקנא. אייגער פון דער חברת נעהט־צו א נאקעטער, ווי די מאמע האט

איהם נעהאט. אברהמעל רופט מען איהם. א בחור'על שוואַרץ ווי א טאַטער, אויגען ביינקאַוואַטע, א פנים ווי א לאָקשען־ברעט, א נעזעל ווי א פאסאָלי. „ווי אזוי רופט מען דיך?" „שלום". „שוויסען קאַנסט דו?" „ניין". „וואָס זשע שטעהסט דו? קום אהער, וועל איך דיך אויסלעהרנען"... איהר פארשטעהט? ניט לעהרנען, נאָר אויסלעהרנען! — דאָס איז גאָר אנדערע ווערטער.

נישט ווינציגער פאָעזיע איז אין וואַלד. דער באָהסלאַווער וואַלד איז רייך אין בארלעך. די בארלעך זענען אפילו הארט ווי שטיינדלעך און זויער — עסיג! נאָר פאָרט בארלעך. און קאָסטען נארנישט. איהר קאַנט אייך רייסען וויפיעל איהר ווילט — הפקר! מע בארארף נאָר קאָנען דערלאַנגען. וואַלד־בארלעך וואַפסען הויך. מוז מען ארויפקלעטערען ארויף אויפ'ן בוים און טרייסלען דעם בוים מיט אלע כוחות, אניט וועלען די בארלעך ניט פאַלען. אויסער בארלעך זענען אין באָהסלאַווער וואַלד פארהאַן ניסלעך אויך. האָזענע ניסלעך. זיי ווערען שפעט פארטיג און זענען באַוואַפסען מיט א מין שאַלעכע — ביטער־גאַל. און קיין יאָרערען זענען אין די ניסלעך נישטא. זיי וועלען ערשט אמאָל זיין. נאָר עס מאכט ניט אוים. פּאָרט ניס. מע קאָן אָנלעגען פולע קעשענעס. דאָס וואָס מע רייסט אליין — איז אָנגעלעגט. און רייסען בארלעך און טרייסלען ניס באַראַף מען קאָנען. אברהמעל קאָן. אברהמעל איז אויף אלסדינג א חוואט. איז א גוטער בטבע, א מזג טוב, א מענטש אָהן א גאל. איין חסרון נאָר, וואָס ער איז א קבצנ'ס א יונגעל. זיין מאמע איז אין ארעמע אלמנה און א קעכין ביי די יאמפאָלסקים. געוואוירע געוואָרען דערפון איז דער פעטער איצי און האָט עס באלד אָפּגעטראָגען דער באבע גיטעל אין אויהער אריין. האָט די באבע גיטעל צוגערופען דאָס אייניקעל שלום צו איהר בעט, איהם געשענקט א באר פון אונטער דעם קישען און אָנגעזאָגט עטליכע מאל, ער זאל זיך ניט דערוועגען מעהר באגעגענען זיך און זיין באקאנט מיט א ז ע ל כ ע יונגלעך, ווי אברהמעל,

וואָרום טאָמער דערוויסט זיך דער זיידע משה־יאָסי, אז זיינע אייניקלעך באַגעגענען זיך מיט אזעלכע יונגלעך, וועט זיך טהון חושך!...

זיי איז גרינג צו זאָגען „ניט באַגעגענען זיך" — אז מיט דעם אברהמלען מוז מען זיך באַגעגענען חאָטש צוויי מאָל א טאָג, אין דער פריה און אויף דער נאַכט — ביי׳ם קריש זאָגען. אברהמעל איז אויך א יתום. ער זאָגט קריש נאָך זיין טאַטען אין דער אלטער קלויז. אך, וויפיעל קדישים דאַרטען איז! און אלע זאָגען קדיש אין מזרח!... משה־יאָסי דעם האמארניק׳ס אייניקלעך, אז זיי זענען געקומען מיט׳ן זיידען דאָס ערשטע מאָל אין דער אלטער קלויז, האָט זיי דער זיידע צוגעפיהרט גלייך צום שמש און האָט איהם אָנגעזאָגט מיט׳ן הארבען וואָרט, אז ער וויל, אז זייער אָרט אויף זאָגען קדיש זאָל זיין נעבען עמוד, וואָרום דאָס זענען „טאטענ׳ס קינדער"... דער שמש, א זקן מיט איין אויסגעבויגענעם רוקען און מיט אלטע טראכאָמעריגע אויגען, וואָס זהען־אויס וויי ארומגעליאמעוועט מיט רויטען, האָט אויסגעהערט דעם זיידען מיט דרך־ארץ, נישט געענטפערט קיין וואָרט, אריינגעהאפט אין נאָז א רעכטען שמעק טאבעקע, גיך אָפּגעטרייסעלט די פינגער און אונטערגעטראָגען אויך דעם זיידען דאָס פושקעלע, א קלאָפּ געגעבען מיט׳ן נאָגעל איבער׳ן דעקעל און מכבד געווען איהם מיט א שמעק טאבעקע אָהן וועריטער. דאָס האָט באַהאַרפט הייסען: „גוט, וואָס איהר האָט מיר נעזאָגט, אז דאָס זענען טאטענ׳ס קינדער, זענען זיי שוין, זייט זיכער, ביי מיר דאָס שוואַרצאפעל פונ׳ם אויג, וואָס איז שייך!"...

די באַהסלאָווער אלטע קלויז האָט נעהאט אין זיך אזא כח, אז די פערציאסלאָווער יתומים, ווי מע האָט זיי דאַרט גערופען, האָבען זיך צונעבונדען צו איהר, גלייך ווי זיי וואלטען דאַרט געבוירען און אויפגעצויגען געוואָרען. אלסדינג האָט ביי זיי אויסגעזעהען מוראַ׳דיג גרויס און שען און הייליג. אויף אלסדינג

איז געלעגען א באזונדער חתימה פון אלטער שענקייט, פון פאר־
גאנגענער גרויסקייט, פון פארצייטיגע הייליגקייט — א שטיק
בית־המקדש.

נאר אויב די באהסלאווער אלטע קלויז האט אויסגעזעהען
ביי די פערעיאסלאווער יתומים אין אלע טעג פון א גאנץ יאהר
ווי א שטיק בית־המקדש, איז זי צו ימים נוראים, צו ראש־השנה
און יום־כפור, געווארען פאר זיי טאקי א גאנצער בית־המקדש.
זיי האבען נאך קיינמאל אזוי פיעל אידען ניט געזעהען און האבען
נאך קיינמאל אזא דאוונען ניט געהערט. דאס איז געווען א מיש־
מאש פון אלערליי מינים חסידים און חב"דניקעס, וואס האבען
ביי'ם דאוונען איינגעלעגט די וועלט, געפאטשט מיט די הענט,
געקנאקט מיט די פינגער און געזונגען מאדנע ניגונים, געברומט
און געבאמקעט און מיט א מאל פארגאנגען זיך און פאר'דבקה'ט
זיך אויף עטליכע מינוט, און וויעדער געגומען זינגען און ברומען
און באמקען און קנאקען מיט די פינגער. פאר די פערעיאסלאווער
יתומים איז אזא מין דאוונען געווען א נייעס, א גאנצער ספעקטאקל.
נאר שענער פון אלץ איז געווען דאס, וואס דער זיידע משה־יאסי
האט מיט זיין דאוונען איבערגעשטיגען אלע דאוונער פון דער
אלטער קלויז. ער איז געווען ניט קיין חב"דניק, נאר גלאט א
מאדנער חסיד מיט אייגענע ענגע, אייגענע מנהגים און אייגענע
משוגעת'ען. ער האט זיך פארנונגען בלייבען אין קלויז שבת און
יום־טוב לאנג־לאנג נאך אלעמען. דער פעטער איצי, וואס האט
געוואוינט אין דער אנדערער האלבער שטוב, האט שוין געהאלטען
אין עסען, פון אויוועז האט זיך געלאזט הערען א ריח פון געפילטע
פיש און יום־טוב'דיגע מאכלים, עס האט געקלעהמט דאס הארץ
און אזש דערלאנגט ביז'ן לעפעלע — און דער זיידע האט נאך
אלץ נעדאוונט, געזונגען און געבאמקעט. די באבע גיטעל האט
עטליכע מאל בשתיקה אונטערגערוקט די אייניקלעך, חיה־אסתר'ס
קינדער, צו שטיקלעך לעקאך — ס'זאל זיי ניט איבער'חלש'ען
דאס הארץ, און א זאג געגעבען צו זיי מיט א געלעכטער: „איהר

וועט שוין נערענסטן, וועט איהר האָט זיך אַריינגעהאַפּט צוויישען משוגעים"...

דער פּעטער איצי דערווייל האָט שוין אָפּגעגעסטן און אָפּגעבענטשט, אַריינגעשטעקט דעם קאָפּ פון דער אַנדערער האַלבער שטוב: „נישטאָ דער טאטע? חא־חא!" לאַ־די ער האָט אָפּגענעסטן, לאַכט ער נאָך!... קוים מיט צרות, גאָט האָט רחמנות נעהאַט — דער זיידע איז שוין דאָ! אַריינגעפּלויגן, שלעפּענדיג די רעזוואולטאַט מיט די אַרבעל אויף דער ערד, איז ער מיט א בריטען גוט יום־טוב, און גלייך צום קידוש מאַכען, אָבער מיט אזעלכע קולות, אז די נאַנצע גאַס האָט געמוזט הערען.

— צולייפּ די קינדער, צולייפּ די יתומים נעבאַך, וואָלסט דו, דאַכט זיך, געמעגט אמאָל פּארבויגען דיינע משוגענע שטיק און מאַכען עס בקיצור? — האָט איהם די באַבע פירגעהאַלטען. נאָר ס׳איז געווען אַרויסגעווארפען. ער האָט נישט געהערט. ער איז נאָך אלץ געווען פאַר׳דבקה׳ט און אַריינגעטהאָן אין די עולמות העליונים, מיט איין האַנט געגעסען, מיט דער אַנדערער געמישט עפּיס איין אלטען ספּר, און, שאָקלענדיג זיך פון דער גרינג, אַריינגעקוקט אהין מיט איין אויג, מיט׳ן אַנדערען אויג געחאַפּט א קוק אויף די אייניקלעך און געזויפּצט, שטאַרק געזויפּצט. דאָס זיפּצען איז געווען טאַקי אויף די אייניקלעך די יתומים, וואָס זייערע נשמות לויגען אין גשמיות, האָבען אין זינען די אכילה, געבען־נאָך דעם יצר־הרע מיט אלע זיינע תאוות... נאָכ׳ן עסען האָט ער זיי דאָס פירגעהאַלטען, געזאָגט א היבשע ביסעל מוסר, געזהעהן, ס׳וואָל זיי אויספאַלען באָקאָם דער פרישער קוילעטש מיט די געפּילטע פיש מיט׳ן זיסען פאָסטערנאַק־צימעס מיט די אלע איבעריגע יום־טוב׳־דינע מאכלים, וואָס די באַבע גיטעל האָט, לויגענדיג אין בעט א געלעהמטע, נאָר מיט איהר שכל געקאָנט צוגרייטען על צד היותר טוב.

דאָס איז געווען ראש־השנה. ערב יום־כּפּור איז געווען נאָך שענער. דער ערב יום־כּפּור האָט זיך אויסגעפּיינט אין באַהאַלאוו ביי׳ם זיידען משה־יאָסי מיט צוויי זעלטענע צערעמאָניעס, וואָס

האָבען געמאכט אויף די יתומים א באָונדערען איינדרוק. די ערשטע צערעמאָניע איז געווען דאָס שלאָגען כּפּרות מיט א נאכט פריהער פאר ערב יום־כּפּור. שלאָגען כּפּרות האָבען זיי געשלאָגען אין דער היים אויך, נאָר דאָ, אין באָהסלאָוו, איז געווען איין אַנדער מין כּפּרות שלאָגען. די באָבע גיטעל האָט געזומען די דאָזיגע מצוה אויף זיך. זי, הייסט עס, האָט געשלאָגען מיט איהר חיה־אסתּר׳ס יתומים כּפּרות. זיצענדיג א געלעהמטע אין בעט, האָט זי צוגערופען די גאנצע חאַליאסטרע צו זיך, געגעבען יערען זיין כּפּרה, די יונגלעך צו העהנער און די מיידלעך צו היהנער, געעפענט איהר גרויסען סידור און אָנגעווויזען מיט איהרע אויסגעדרעהטע פינגער אויפ׳ן „בני־אָדם". די עלטערע האָבען דעם „בני־אָדם" געזאָגט אליין, און מיט די קלענערע, מיט די מיידלעך, האָט די באָבע געזאָגט דעם „בני־אָדם" וואָרט ביי וואָרט און הויך אויף א קול און מיט א ניגון: „בני־אָדם יושבי חושך וצלמות! אסירי עני וברזל!"... און געווויינט בעת מעשה אזוי, ווי מע קאָן ווייניען נאָר סיידען אויף א טוידטען. און ווער שמועסט, אז ס׳איז געקומען צו דער יונגסטער פון די יתומה׳לעך, צום מיידעלע, וואָס איז אלט קוים א יאָהר, האָט די באָבע שיער גע׳חלש׳ט פאר געוויין! אויף איהר קוקענדיג, האָבען זיך די קינדער אויך צעווויינט, און אויף זיי קוקענדיג — אויך די עלטערע, און ס׳איז געוואָרען א יללה מיט סכנת־נפשות. אין יענעם ביטערען שבת, בעת די מאמע זייערע איז געלעגען מיט שווארצען איבערגעדעקט אויף דער ערד, האָבען די יתומים קיין צעהנט־חלק אפילו ניט געווויינט, ווי אַצינד, ביי דער באָבע׳ס „בני־אָדם".

די צווייטע צערעמאָניע איז געווען אויף מאָרגען, ערב יום־כּפּור, נאָכ׳ן קומען פון דער אלטער קלויז, וואו חברה האָבען באַ־קומען לעקאָך פונ׳ם גבאי ראשון פולע קעשענעס. דער זיידע משה־יאָסי האָט נאָך נעכטען אָנגעזאָגט, באלד נאָך כּפּרות שלאָגען, אז די קינדער זאלען נאָכ׳ן דאָוונען אין דער פריה, למען השם, קומען צו איהם זיך בענטשען.

מאָדנע יום־טוב׳דיג אָנגעטהאָן און יום־טוב׳דיג נעשטימט איז נעווען דער זיידע משה־יאָסי. אויף דער אלטער צעהאָקטער אטלעסענער קאָפּאָטע האָט ער נעטראָגען א מאָדנע מין טיזליק פון א מאָדנע מין האָרטען שרייענדיגען שטאָף, וואָס מע קרינט שוין ניט היינטיגע צייטען אין ערגיץ, מע זאָל וועלען באָצאָהלען דערפאָר מי יודע וויפיעל. אויפ׳ן קאָפּ האָט ער נעטראָגען א שטריימעל מיט א סך עקען, און אויפ׳ן אָפּענעם האַלז — א בריטען קלאָר־וויסען קאָלנער מיט צוויי שפּיצען. אויף דער קאָפּאָטע — א ביגאָרטע׳ל א בריטען מיט לאַנגע קאָטעסען מיט באָמבעלעך. די מורא׳דיג בריטע וואָנסעם מיט די מורא׳דיג נעריכטע גרויסע ברעמען האָבען איצטיגס מאָל אויסגעזוהען ניט אזוי בייז, ווי אלע מאָל, און דאָס נאָנצע פּנים האָט אויסגעזוהען ביי איהם איצטיגס מאָל ווייך, מוחל׳דיג־ווייך, און גאָר פריינטלעך.

— קומט אהער, קינדער, וועל איך אייך בענטשען! — האָט ער יום־טוב׳דיג־בריט אריינגערופען די יתומים צו זיך אין זיין ענגען פינסטערען חדר׳ל מיט די פּעלצען, ארויפגעלענט אויף יערען פון זיי ביידע הענט מיט די בריטע ארבעל פון זיין אטלעסענער קאָפּאָטע, צוגעמאכט די אויגען, פּאַרריסען דעם קאָפּ ארויף און געזאָנט, און געזאָנט, און נעזאָנט עפּים שטיל־ערהויט, און שטאַרק געזיפצט און געקרעכצט. און אז ער האָט אָפּגעזאָנט, האָבען די יתומים איהם א קוק נענעבען אין פּנים, האָבען זיי דערזעהען זיינע אויגען לויכטען, נאָר זיי זענען רויט, די ברעמען נאָס, און די וואָנסעם נאָס, און די באָרד נאָס — נאָס פון טרערען.

43

סוכות

א בשותפות׳דיגע סוכה. — דער זיידע דאוועגט, אוז די קינדער ווילען עסען. — שמחת־תורה איז דער זיידע זיך משמח מיט דער שכינה.

דאָס ערשטע פֿלעקל פון דעם זיידען משה־יאָסי׳ס סוכה איז אריינגעשלאָגען געוואָרען, פֿארשטעהט זיך, מוצאי יום־כּפּור, תּיכף נאָכ׳ן אָפּפאַסטען זיך. געבויעט האָט די סוכה דער פעטער איצי, און די יתומים האָבען איהם אונטערגעהאָלפֿען. נאָר געקאָמאַנדעוועט האָט דער זיידע, געגעבען עצות, וו׳ איין אויבעראַרכיטעקטאָר: „דאָס אַהער!" „דאָס אַהין!" „דאָס ווען אריין!" „דאָס וועט ניט געהן!" נאָך מעהר קונץ — וואָס דער זיידע מיט׳ן פעטער רעדען ניט צווישען זיך קיין וואָרט. ברוגז. די באָבע האָט דער־פון יסורים: א בן־יחיד, דער אייניציגער קריש איבער הונדערט און צוואַנציג יאָהר, און רעדט ניט מיט׳ן טאַטען — וואו האָט מען געהערט אזא רציחה?...

אין דער בשותּפות׳דיגער סוכה זענען געשטאַנען גרויט צוויי טישען, פאַר׳ן זיידען באַזונדער און פאַר׳ן פעטער באַזונדער. אויף יעדען טיש איז געווען צוגעגרייט באַזונדער וויין אויף קידוש, באַזונדערע חלה, באַזונדערע לייכטער מיט ליכט. די מוהמע סאָסי האָט זיך געבענטשט ליכט ביי איהר טיש, און די באָבע גיטעל האָט מען ארויסגעטראָגען מיט׳ן בעטעל, זי זאָל בענטשען ליכט ביי איהר טיש. דערנאָך איז געקומען צו געהן דער פעטער איצי

פון קלויז און נעמוזט ווארטען ביז דער זיידע וועט אמאָל דער־מאָנען זיך קומען און מאכען דעם ערשטען קידוש. מע קאָן דאָך ניט זיין אזוי גראָב קעגען א מאטען — בבור־אָב! אלע ווייל איז דער פעטער איצי ארויסגעגאנגען פון שטוב און אריינגעקוקט אין סוכה אריין, און אלע מאָל מיט איין אנדער אויסרעד: „ניטא נאָך?"... „היינטיגס יאָהר שפעטער ווי אלע יאָהר ביי די חסידים!"... „הם... אָט באלד נעהען־אוים די ליכט און מע וועט דאַרפען עסען אין דער פינסטער"... אויפ׳ן פעטער איצי האָבען די קינדער דערלעבט א נקמה: א האַרטער איד, אָהן א נשמה — לאָז ער אויך וויסען, וואָס הייסט זיין הונגעריג!...

נאָר אָט איז נעקומען דער זיידע מיט׳ן טיזליק, אפגענעבען דעם בריטען גוט־יום־טוב, ארויסגעקריגען רב יעקב עמדינ׳ס סידור, א קורצער סידור, נאָר א גראָבער, א געפאקטער, און אוועקגעזעצט זיך זאָנען די אושפיזין, און האָט געזאָגט און געזאָגט, און געזאָגט און געזאָגט... און פון קיך האָבען, ווי אויף צו־להכעיס, זיך געלאָזט הערען די פיש מיט זייער געפעפערטען געפילעכטס, און די פרישע צוגעברוינטע חלות האָבען זיך גערייצט: „אונז אז איהר׳ט אייג־טונקען אין דער הייסער פיש־זויך, וועט איהר פיהלען דעם אמת׳ען טעם גן־ערן"... און דער זיידע, משה־יאָסי דעם האָמארניק׳ס, טהוט זיך זיינס: ער זאָגט! די ליכט אין סוכה לעשען זיך — און ער זאָגט! די קינדער חלש׳ען עסען, געהען־אוים שלאָפען — און ער זאָגט! מיט א מאָל האָט דער זיידע זיך געגעבען א חאפ־אויף, צוגעלאָפען צום טיש און געגעבען א לעג־אוועק דעם יום־טוב׳דיגען קידוש, איז געווארען א ליכט אין די אויגען. נאָך איהם — דער פעטער איצי ביי זיין טיש. נאָכ׳ן פעטער איצין — חיה־אסתר׳ס יתומים, איינציגווייז, און די באָבע גיטעל בעת מעשה האָט געלאָזט א טרער — הקיצור, עס האָט נאָך לאנג גענומען, ביז מע האָט דערלעבט איינטונקען די המוציא אין האָניג און דערזעהען זיך מיט׳ן שטיקעל פיש און דערפיהלען דעם פעפער אויפ׳ן שפיץ צונג...

דאָס איז נעווען די ערשטע טעג סוכות. די אַנדערע טעג סוכות איז נעווען נאָך ערגער. אַזוי אַז שמחת־תורה אויף דער נאַכט האָט שוין דער פּעטער איצי נישט נעקאָנט אויסהאַלטען. ער האָט אַריינגערופען די פּערעיאַסלאַווער יתומים צו זיך און האָט זיי נעזאָגט:

— קינדער, איהר וויסט זעהען א שענע זאַך? טאָ נעהט זיך דורך אין קלויז אַריין, וועט איהר עפּעס אָנקוקען...

לאַנג בעטען האָט מען זיי ניט בּאַדאַרפט. מע האָט זיך געמומען פּאַר די הענט און מע איז אַוועק. אין גאַס איז נעווען חושך־פינסטער. אַלע אידען זענען נעזעסען אין די הייזער און נעגעסען. אַלע שוהלען זענען שוין נעווען נעשלאָסען און שמאָק־פינסטער. נאָר אין דער אַלטער קלויז האָט זיך נאָך נעלייכט. שטיל האָבען חברה אויפגעעפענט א שטיקעל טיר, אַריינגעקוקט און דערזעהען אַזעלכעס, וואָס זיי האָבען נישט נעגלויבט זייערע אויגען. אין דער נאַנצער קלויז איז נעווען מעהר ניט ווי איין מענטש — דער זיידע משה־יאָסי, אין א טלית, מיט רב יעקב עמדין'ס סידור אין איין האַנט און מיט א ספר־תורה אין דער אַנדערער האַנט. צוגעטוליעט די ספר־תורה צום האַרצען, איז ער אַרומגענאַנגען אַרום באַלעמער מיט פּאַוואַלידיגע טריט, נעזאָגט אויף א קול, ווי א חזן, די הקפות: „עוזר דלים, הושיעה־נא!"...

אויף די קינדער איז אָנגעפאַלען א פּחד מיט א געלעכטער אינאיינעם, און זיי האָבען זיך געמומען ביי די הענט און זיך געלאָזט לויפען אין איין אָטעם צוריק אהיים.

— נו? וואָס'ט איהר געזעהען? איאָ, א שענס?...

מיט די וועהרטער האָט זיי באַגעגענט דער פּעטער איצי, און בעת מעשה האָט ער געלאַכט, נאָר די אויגען האָבען געטרערט. און די קינדער האָבען געוואַרפען איין אומהן. ניט אויפ'ן זיידען — ניין, נאָר אויפ'ן פּעטער איצי.

דערפאר אִבער האָט זיך אויף מאָרגען, שמחת־תּורה, די דעקאָראַציע אינגאַנצען איבערגעביטען. דעם זיידען משה־יאָסי איז געווען ניט צו דערקענען. די קינדער געדענקען נאָך פון דער אַלטער היים, פון וואַרשׁע, וואָס פאַר א שמחה ס׳איז געווען, אז ס׳איז געקומען שמחת־תּורה. דאָס גאַנצע שטעדטל איז געווען שפּור־לוט. פונ׳ם רב ביז׳ן פּריסטאָוו, לחבריל, האָבען אַלע געטרונקען בראַנפּען, געהולעיעט, געטאַנצט און געמאַכט אועלכע אַנשטעלען, וואָס מע האָט באַדאַרפט שטאַרבען פאַר געלעכטער.

אויך אינ׳ם האַלב־גוויישען פערעיאַסלאַוו איז שמחת־תּורה געווען שמחת־תּורה׳דיג. אפילו אזא איד, ווי דער פעטער פּיני, איז געווען שפּור־לוט און געטאַנצט א קאָזאַק. מע האָט באַדאַרפט געהן אויף חידושים קוקען, ווי א איד א חסיד מיט א לאַנגען טלית־קטן טאַנצט א קאָזאַק! פון דאָדי כהנאָוועז שמועסט מען ניט. דאָרי, אז ער האָט זיך אָנגע׳שפּור׳ט, האָט ער געזידעלט די גוטע פריינט, אויסגעווארפען זיי וואָס אין דער קאָרט, כלומרשט אין גוטען מוטה, קושענדיג. מע האָט זיך אריינגעריסען צו יענעם אין שטוב מיט א גוט־יום־טוב, ארויסגעשלעפּט פון אויוועז וואָס ס׳איז געווען, פון קעלער ארויסגעטראָגען די זויערע אוגערקעס, און בראַנפּען האָט זיך געגאָסען אזוי ווי וואַסער. נאָר וואָס פאַר א וועלטה האָבען יענע אַלע שמחת־תּורהס געהאַט אקעגען דעם שמחת־תּורה, וואָס די פערעיאַסלאַווער יתומים האָבען בייגעוואוינט דאָ, אין דער אידישער שטאָדט באַהסלאַוו? די הייזער, די גאַסען, די שטיינער פון די גאַסען — אַלץ, אַלץ האָט געזונגען, געפּליעסקעט, געטאַנצט און געפּרעהט זיך. נישט נאָר עלטערע אידען — יונגלעך זענען געווען שפּור, געוואַלגערט זיך פון די פּיס. מע דארף נישט מעהר ווי דער פעטער איצי, א איד א שטילער, א ווילדער בעל־מרה־שחורה, — איז ער אויך געווען בגילופין, פאַרלענט די פּאות אויף יענער זייט אויהערען, פּאַרקאַטשעט די פּאַלעס און געגאַנגען א דייטש! נאָר דאָס אַלץ איז געווען א גאַרנישט אקעגען דעם, וואָס עס האָט ארויסגעוויזען אין יענעם טאָג דער זיידע משה־יאָסי.

אויסגעטרונקען האָט ער בסך־הכל איין גלעזעל ברַאָנפען מיט א האלב גלעזעל ווײַן. נאָר שפּור איז ער געווען, ווי אכציג שפּורים מיט א מאל קאָנען אזוי ניט זײַן שפּור, און ארויסבאַווײַזען אזעלכע גבורות, אז די גאַנצע שטאָדט האָט מיט איהם געקלונגען:

— וואָס זאָגט איהר צו משה־יאָסי דעם האַמאַרניק'ס!

— געהט, וועט איהר זעהען, וואָס משה־יאָסי דעם האַמאַרניק'ס טהוט!

און משה־יאָסי דעם האַמאַרניק'ס האָט נישט געטהאָן נאָר־נישט. ער איז נאָר ארומגעגאַנגען אין די גאַסען און געטאַנצט. און נאָך ווי אזוי געטאַנצט! געטאַנצט און געשפּרונגען, געפליעסקעט און געזונגען. און נישט אליין האָט ער געטאַנצט, נאָר אינצווייען — מיט דער „שכינה", מיט הקדוש־ברוך־הוא... צענומען א פעטשיילע און געהאלטען ביי איין עק — ביי'ם אנדערען עק האָט באַדארפט האלטען די „שכינה" — און געדרעהט זיך, ווי מע דרעהט זיך מיט א פלה, געמאכט פארשיידענע טריט: אהין און צוריק, רעכטס און לינקס, און וויעדער אהין און צוריק, און וויעדער רעכטס און לינקס, און אזוי כסדר, דעם קאָפּ פארריסען ארויף, די אויגען געהאלטען צו, אויפן פנים אויסגעמאַסען א גליקליך שמייכעל, צוגעקנאַקט זיך מיט די פינגער, געהעפעט און געזונגען אלע מאל שטאַרקער און שטאַרקער:

משה שמח בשמחת־תורה —
לאמטערדאָם, היי־דא!
שישו ושמחו בשמחת־תורה —
לאמטערדאָם, דאָם־דאָם־דאָם!
היי־דא, דרי־דא־דא!
תורת משה, הא!...

וואָס ווייטער איז דער עולם געוואָרען אלץ גרעסער און ענגער. וויפיעל יונגלעך ס'איז געווען אין שטאָדט זענען זיי ארויס אויף דער גאַס מקבל־פנים זיין משה־יאָסי דעם האַמאַרניק'ס, זעהען, ווי ער טאַנצט און דרעהט זיך, זינגט און פליעסקעט. יונגלעך שקצים

האבען איהם געמאכט א הוררא, געהאלפען איהם זינגען זיין שמחת־תורה'דיגען ניגון, און די פנימ'ער פון זיינע פערעיאסלאווער אייניקלעך האבען געפלאמט פאר בושה. און ער, דער זיידע משה־יאסי, זאל דאם אויף עמיצען אפילו א קוק טהון! ער טהוט זיך זיינם: ער נעהט מיט זיין נעלייעבטער שכינה א פרייליכס. איין עק פעטשייליע האלט ער, דעם אנדערען האלט הקדוש־ברוך־הוא, און ער שמייכעלט און קנאקט מיט די פינגער, טאנצט און העפעט און זינגט שטארקער און שטארקער:

משה שמח בשמחת־תורה —
לאמטערידאם, היי־דא!
שישו ושמחו בשמחת־תורה —
לאמטערידאם, דאם־דאם־דאם!
היי־דא, דרי־דא־דא —
תורת משה, הא!...

44

אויס יום־טוב — צוריק אהיים

אינטריגעס און פּליאטקעס צווישען דער משפּחה. — די קינדער ווערען אויס מיוחסים אין באהפּלאוו. — עס ציהט זיי צוריק אהיים.

שוועד אויפ'ן הארצען, אומעטיג אויף דער נשמה און שטארק־שטארק וואכעדיג איז געווארען די קינדער אויף מארגען נאך יום־טוב, אז מע האט געגומען צעווואלגערען די סופּה. אהן א טראפּען רחמנות האט דער פעטער איצי (א מענטש אהן א הארץ!) קודם־כל ארומגעריסען די וועגט, אראפּגעריסען דעם סכך, צעגומען די ברעטער, מיט איין אומגעהייערער רציחה ארויסגעשלעפּט די צוויעקעס (וואס האט ער געהאט צו די צוויעקעס?). נאר די פיער סטויפּעס האט ער געלאזט שטעהן — און דאס איז געווען א סך ערגער, וואדרום די פיער הויפּט סטויפּעס האבען געזאגט עדות אויפ'ן חורבן, געקלאגט און באקלאגט זיך: „זעהט, אידישע קינדער, וואס פון א אידישער סופּה קאן ווערען!"... די אידען, וואס ערשט נעכטען זענען זיי געווען שכור־לוט, געטאנצט און געפּליעסקעט און געמאכט זיך נאריש ווי קינדער, זענען מיט א מאל געווארען אלע ניכטער, סטאטשטשנע און פּמעט זיך געשעמט קוקען איינס דאס אנדערע אין די אויגען אריין. א מאדנער אומעט האט ארומגענומען די שטאדט, א זעלטענע מרה־שחורה האט זיך אנגע־רוקט אויף באהפּלאוו. און אומעטיגער און טרויעריגער פון אלע זענען געווארען די קינדער, די פּערעיאסלאווער יתומים. וואדרום

כּל־זמן די קינדער זענען נאָך געווען געסט, האָבען זיי זיך געפיהלט ניט שלעכט אין דעם באָהסלאָוו, נאָר וואָס ווייטער האָבען זיי אָנגעהויבען אלץ מעהר געוואוירט ווערען, אז זיי זענען דאָ איבערויג. דער זיידע משה־יאָסי איז זיך געזעסען ביחידות אין טלית און תּפילין אויף די פּעלצען, אָדער געדאוועט, אָדער געלערנט, אָדער געבאָמקט, צוגעקנאקט מיט׳ן פינגער, אָדער געזיפצט און שטילער־הייט גערעדט מיט גאָט, אָדער דערצעהלט פאַר די קינדער זיינע שענע מעשיות פון אמאל, אָדער געזאָגט מוסר, פאַר וואָס זיי זענען ניט פרום, ווילען נישט גאָט דינען, פאַרלענגערען דערמיט דעם קץ, דורך זיי קומט ניט משיח און דורך זיי ליידען נעבאָך אידען אין גיהנם און טויזענטער־טויזענטער נשמות קאָנען ניט גלייטערט ווערען... דאָס אלסדינג האָבען די קינדער שוין געהערט וויפיעל מאל אין חדר פון זייער רבין, אין דער היים פון דער באָבע מינדי און פון גלאָט אידען, וואָס האָבען ליעב זאָגען מוסר און סטראָשען מיט׳ן גיהנם, און דאָס אלסדינג האָט זיך זיי שוין לאַנג צוגעגעסען. זיי איז געווען א סך מעהר אינטערעסאַנט צו זעהען די פּאָליטיק, וואָס האָט זיך אָפּגעשפּיעלט דאָ ביי זייער זיידען משה־יאָסי מיט דער באָבע גיטעל אין שטוב.

טאָג ווי נאַכט זענען דאָרטען געווען אינטריגעס מיט סודות, מיט שושקעריין מיט רכילות׳ען. דער פעטער איצי מיט דער מוהמע סאָסי האָבען געהאלטען אין איין קלאָגען זיך אויף דער באָבע גיטעל, אז ס׳איז שווער ביי איהר א גראָשען אַרויסצובאָקומען פון אונטער די קישענס, און אויפ׳ן זיידען, אז ער איז שוין צו פרום, אזוי פרום, אז ער איז שוין עובר־בטל... „שוין צו אלט״ — האָבען זיי נע׳טענה׳ט שטילערהייט, מאָדנע דערביי געשמייכעלט און צונויפגענומען די ליפּען... און די באָבע גיטעל האָט זיך באָקלאָגט אויף איהר שנור און אויף איהר בן־יחיד, אז זיי געבען איהר ניט אָפּ קיין כּבוד, ווי א מאָמען, און אז זיי קוקען שוין אַרויס — זי וויסט עס גאַנץ גוט, — זי זאל צומאכען מיט איין אויג; אויף דער ירושה, אויף דער ירושה קוקען זיי אַרויס!...

זיי אויף צו־לכעיס, וועט זי אבער נאך לעבען און לעבען, חאטש דער טוידט איז איהר טויזענט מאל מעהר ניחא, ווארום וואס טויג איהר דאס לעבען, משטיינס געזאגט, א קאליקע, באגראבען אזא מאכטער, אזא חיה־אסתר, א מאמע פון אזוי פיעל קינדער, ווינד איז איהר און וועה!... מיט די אויסגעדרעהטע עלענבויגענס קוועטשט זי ארויס א טרער פון איהרע קאלי אויגען, רופט־צו די קינדער, שארט מיט די אויסגעדרעהטע הענט אונטער די קישענס, נעמט־ארויס און שענקט זיי איטליכען באזונדער א פאר גראשענס. דערזעהט דאס די קליינע חוה־ליבע מיט די רויטע בעקלעך און מיט די קליינע ליפעלעך און טראגט עס אף באלד צו דער מוהמע סאסי. און די מוהמע סאסי גיט עס באלד איבער דעם פעטער איצין, און ביידע שושקען זיי זיך, אז פאר איהרע א י י נ ע נ ע קינדער זשאלעווטע מען א קאפיקע, און די פ ר ע מ ד ע קינדער צעטיילט מען מאנטקעס גאנצע!... און די קינדער הערען דאס, און עס געהט זיי ניט איין. עס שלאגט זיי צו דער גאל.

וואס ווייטער אלץ ערגער. די קינדער פיהלען, אז זיי זענען דא איבעריג. זיי זעהען, ווי מע קוקט אויף זיי בעת זיי עסען, זיי הערען הינטער די פליצעס, אז מע רעדט פון זייערע „אפעטיטלעך". עס שטעלט זיך זיי שוין דער ביסען אין האלז. עס איז זיי שוין דארט אלסדינג נמאס און טריפה. זיי קוקען שוין ארויס אויף א בריוועל פונ׳ם טאטען, ווי אויף משיח׳ן, — וועז וועלען זיי שוין פאהרען אהיים?...

דער גוטער גאט האט זיי געהאלפען, דאס גוטע בריוועל איז שוין דא: דורך א פערעיאסלאוועך בעל־עגלה אנגעקומען מיט א צושריפט, אז מיט׳ן דאזיגען בעל־עגלה טאקי — ער הייסט נח — זאלען די קינדער זיך אויפזעצען און פאהרען אהיים. לאזט זיך אויס, אז דער בעל־עגלה איז טאקי א בעל־עגלה מיט א בויד און מיט סוסים, ווי עס געהער צו זיין, און הייסען הייסט ער טאקי נח, חאטש ער אליין זאגט אויף זיך, אז ער הייסט רב נח; האט ער אבער א חסרון — ער איז א הייזעריגער און האט א פליק.

וואלט דאס אויך ניט אויסגעמאכט. הייזעריג איז ער, זאגט ער, געווארען פון שמחת־תורה. היינטיגען שמחת־תורה האט ער געטרונקען בראנפען. דאס הייסט, בראנפען טרינקט ער אלע מאל. נאר צוליעב שמחת־תורה האט ער געמאכט גאר־גאר א היבשע כוסה! א סברה, אז מע האט איהם געמינטערט... און דאס, וואס ער האט א פליך אויפ׳ן קאפ, איז איבער דעם, וואס קינדוויז פלעגט ער זיך ניט לאזען ניט צוואגען, ניט קעמען. געווען איין עקשן. האט מען איהם מיט גוואלד געמוזט רייסען די האר איינציין־וויז. נאר די אלע זאכען, זאג איך נאך א מאל, האבען זיך מיט דער נסיעה גארניט אנגעקערט. געשאדט האט צו דער נסיעה איין אנדער זאך: חאטש נח איז געשיקט געווארען פון פערעיאסלאוו קיין באהסלאוו ספעציעל, ער זאל ברענגען צו פיהרען פון דארטען נחום ראבינאוויטש׳עס קינדער, פון דעסטוועגען האט ער ניט געקאנט ביישטעהן דעם נסיון — טאמער וועט איהם גאט צושיקען אויף צוריקוועגס חאטש א פאר פארשוינדלעך, וועט דאס זיין ווי געפונגן. האט ער זיך ארומגעדרעהט אין מארק מיט דער בייטש א טאג און צוויי און דריי, די פערדלעך האבען געחראמקעט דעם האבער — און פארשוינדלעך ניט א לעק! די קינדער איז דאס ווארטען געווען על אפם ועל חמתם! און אט זאגט מען זיי אן די גוטע בשורה — זיי פאהרען! א סימן: נח האט שוין אפילו ארויסגעקאטשעט דעם וואגען און שמירט שוין די רעדער. „איצט מעגען שוין קומען כל מלכי מזרח ומערב — פארפאלען! איצט מעג מען איהם אנשיטען אט א די בויד מיט גאלד, ער זאל בלייבען איין איבעריגע שעה אין באהסלאוו, מעג די שטאדט פארברענט ווערען, אדער איינגעזונקען ווערען! אז איהר קענט ניט רב נח׳ן!"... די קינדער חאפען זיך ארויין אין שטוב ארויין. זיי קלויבען זיך אין וועג ארויין, געזעגענען זיך אפ מיט די באהסלאווער חברים, מיט דער אלטער קלויז און מיט׳ן געלען קלייזל און מיט׳ן „ראס" און מיט׳ן זיידען און מיט דער באבען. דער זיידע משה־יאסי בעת מעשה זאגט זיי מוסר, פאר־

שטעהט זיך, און הייסט זיי זיין עהרליכע אידען, און די באבע גיטעל ווישט די אויגען מיט איהרע אויסגעדרעהטע הענט. נאָר פוני׳ם פעטער איצי מיט דער מוהמע סאָסי הערען זיי א קאַלטען „פאָהרט־געזונט". די צוויי וואַלטען דוקא געווען צופריעדען, וואָס די „פרעמדע קינדער" פאָהרען אַוועק, איז זיי פאַרשטעהרט געווען די שמחה, וואָס ניט אַלע פאָהרען זיי אַוועק. עס פאָהרען נאָר די יונגלעך. די צוויי מיידלעך זענען געבליבען אין באָהסלאָוו. וואָס איז די מעשה? א פּראָסטע מעשה. די באבע גיטעל האָט נעזאָגט: זי וועט זיי ניט לאָזען. זי ווי׳ל ניט, איהר חיה־אסתר׳ס קינדער זאָלען אריינפאַלען צו א שטיפמאמע.

טענה׳ט דער פעטער איצי מיט א שמייכעלע, גלעט זיך די פּאות און קוקט אויף די קישענס, וואו עס ליגט דער באבע׳ס פּארמעגען:

— נו, און אז די יונגלעך פאַלען־אריין צו א שטיפ־מאמע, איז גוט? חע־חע!

— וואָס גליכסט דו יונגלעך צו מיידלעך? וואָס האָרכט א יונגעל א שטיפמאמען? א יונגעל געהט־אַוועק אויף א נאנצען טאָג אין חדר אריין. און א מיידעל וואָס? א מיידעל בלייבט אין דער היים ניאנטשען דער שטיפמאמע׳ס קינדער...

דער פעטער איצי איז מיט דעם נאָך אַלע ניט באַפריעדיגט. ער גלעט זיך די פּאות, קוקט אויף די קישענס און שמייכעלט און רעדט טיף דיפלאָמאטיש, קוים וואָס מע שטויסט זיך:

— און ווי וואָלט געווען, למשל, ווען אַלע קינדער זאָלען זיין מיידלעך? חע־חע!

— וואָלט איך אַלע מיידלעך — ענטפערט איהם די באבע — געלאָזט ביי זיך.

דער פעטער איצי רעדט ווייטער, נאָר אָהן א שמייכעלע, און אַלע פאַרשטעלט:

— וואו וואָלסט דו געזומען געלט, למשל, אויף אויסצוהאַלטען אזוי פיעל מיידלעך? (שוין אָהן א חע־חע).

— נאָט וואָלט מיר געהאָלפען. — ענטפערט די באָבע רוהיג. — אָט האָט דאָך מיר נאָט געהאָלפען אויסהאָדעוועט אזא קריש ווי דו, וואָס קוקט־ארויס אויף מיין ירושה, האָט מורא, ס'וועט איהם ניט קלעקען...

— איצי! — רופט איהם די מוהמע סאָסי פון איהר הדר'ע. — איצי! קום אהער, איך דארף דיר עפּיס זאָגען!...

די קינדער קוועלען־זאָן פון דער באָבע גיטע, וואָס זי האָט אזוי קונציג אָפּגעשניטען דעם פּעטער איצין, און זענען זיך מחיה, וואָס זיי פּאָהרען שוין צוריק אהיים.

א ביסע איז זיי נאָר אריין אין נאָז דאָס וואָרט „שטיפּ־מאָמע", וואָס זיי האָבען דאָ דערהערט צום ערשטען מאָל. זיי וועלען, הייסט עס, האָבען א שטיפּמאָמע? וואָס איז דאָס אזעלכעס „שטיפּמאָמע"? און מיט וואָס איז א שטיפּמאָמע אזוי ביטער, וואָס די באָבע גיטע האָט שוין באָצייטענס אויף זיי רחמנות?... ס'איז כדאי, כלעבען, אָנצוקוקען די שטיפּמאָמע. ס'איז כדאי שוין צו פּאָהרען אהיים.

אהיים! אהיים! אהיים!